CELLA SERGHI

pe firul de păianjen al memoriei

PORUS

CELLA SERGHI

●

PE FIRUL DE PĂIANJEN AL MEMORIEI

CELLA SERGHI

PE FIRUL DE PĂIANJEN AL MEMORIEI

Ediția a doua revăzută, adăugită

— ediție definitivă —

EDITURA PORUS
1991

Consilier literar : CORNELIU POPESCU
Coperta de CORNELIA STANCIU

I.S.B.N. 973-9127-26-6

Lui Liviu Rebreanu, Camil Petrescu
și Mihail Sebastian

Cu recunoștință,
CELLA SERGHI

PARTEA ÎNTÎI

Ci doar minunea asta s-ar putea
Ca în cerneală neagră iubirea mea
Să strălucească totdeauna...

Shakespeare
(sonet 65)

1

Cred că era în 1953, cînd, la Sinaia, într-o librărie, am dat peste o nouă ediție a romanului *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*. Emoție ? După un sfert de veac ? Am răsfoit cartea și am început să-i citesc prefața. Am continuat lectura pe drum și apoi pe prima bancă din parc. Se întunecase. Am reluat-o în camera mea care dădea pe terasa mare a Vilei Eminescu de pe Furnica. Am renunțat la masă și pînă în zori am recitit — pentru a cîta oară ? — romanul lui Camil.

Nu-mi amintesc acum, după alt sfert de secol, nici prefața, nici scrisoarea pe care i-am scris-o atunci. Dar am în față răspunsul lui :

„Dragă Cella,

Ești cea mai sentimentală dintre toate falsele cinice și, ceea ce e mai grav, e că ai sentimentalismul contagios. Sau poate e de vină și întîmplarea, ceasul. Am purtat scrisoarea două zile în buzunar și am citit-o abia în seara de Anul nou, într-o liniște și împăcare festivă... După obiceiul meu lucram, fiindcă simt nevoia să lucrez atunci cînd știu că tot orașul își face siesta, meselor copioase... Cum au trecut anii, Cella ! N-am știut atunci cînd am scris prefața că ea va cădea sub ochii tăi mulați în pînza amintirii. Da, în vara aceea ne-am cunoscut și urzeala romanului era

un motiv al convorbirilor noastre dintîi. Vorbeam despre munca mea de acasă, tolăniți pe lespezile de la Lido. Pe urmă, după ce cartea a apărut, în noiembrie, eu am fost două luni bolnav... și tu ai aflat și mi se pare că te-ai speriat. Dar la urma urmelor, poate că n-a fost chiar așa. Ceea ce e sigur, e că erai blondă și abia terminaseși liceul. Ne cunoscusem tot la strand, la strandul Kiseleff, tu pe balustradă, cu părul auriu căzut pe jumătatea dreaptă a feții, eu pe lîngă duș. Dar să vorbim despre altceva...“

Nu, să nu vorbim despre altceva, Camil ! Aș vrea să vorbesc tocmai despre ziua aceea, cînd mi se părea că lumea toată e a mea. Îmi luasem în ajun bacalaureatul. N-ai știut niciodată ce ascensiune grea a însemnat pentru mine fiecare zi de școală, fiecare an, ce cursă peste obstacole mereu mai înalte am cîștigat, luîndu-mi bacalaureatul. N-am știut nimic unul despre celălalt.

„Sigur — scrie André Maurois în *Memoriile* sale — este o mare nebunie și aproape totdeauna pedepsită, să te întorci și să vrei să retrăiești la patruzeci de ani tot ce ai iubit sau de care te-ai bucurat la douăzeci.“

Eu am depășit demult anii maturității și nu vreau să retrăiesc tot ce am iubit. Ar fi o pedeapsă. Ci să înțeleg ce am iubit, ce am trăit și, mai ales, să mă înțeleg pe mine...

„Cella,

Mi-a părut extrem de rău că nu ți s-a dat un premiu de stat. L-ai fi meritat, ți-o spun cu toată sinceritatea.

Ai avut împotriva ta faptul că nu ți s-a citit cartea și nu s-a citit în cercurile scriitoricești (căci altfel s-a citit) din cauza echivocului de carte pentru copii.

S-a răspîndit o părere superficială de la om la om și tocmai cei mai prețioși cititori ai tăi s-au văzut dispensați s-o citească.

Nu e nimic, sper că lucrurile se vor îndrepta cu cartea nouă la care lucrezi acum,

Eu n-am început încă lucrul. Caut să mă adaptez la noua locuință. Nu pot aranja biblioteca. Să vedem ce aduc zilele care vin.

Ghighi a avut o nouă premieră pe care a trecut-o bine.

Copiii sînt la fel de neastîmpărați.

Te îmbrățișăm cu toții, Cella, și îți spunem

La mulți ani

CAMIL"

Coincidențe ! Primul meu roman și chiar cele ce au urmat au avut ca titlu inițial *Coincidențe*. Mi s-a părut totdeauna că, ieșind din casă, soarta se decide dacă traversezi sau nu strada, dacă o iei la dreapta sau la stînga.

Cu o seară înainte, la o sindrofie în vecini, îl cunoscusem pe actorul Finți, viitorul regizor. Știam că zeii coborau uneori din Olimp și se amesteca printre muritorii de rînd, dar nu-mi închipuiam că un actor !... Juca în *Les enfants terribles*, piesa lui Cocteau, în care avea un succes imens. Toate colegele mele erau îndrăgostite de el. Eu îi rămîneam fidelă lui Storin. Dar acum Finți mă invita la dans și dansul a continuat în vis.

A doua zi la strand, la Kiseleff, îmi scosesem pantoful și-l scuturasem de nisip pe balustrada cabinelor de sus, cînd cineva de lîngă duș s-a dat un pas înapoi și mi-a făcut semn cu degetul arătător, de parcă ar fi spus : „Nu ești cuminte !" Era Finți, „copilul teribil". Dar peste umărul lui au apărut niște ochi albaștri, albaștri cum parcă nu mai văzusem. Am coborît în grabă cu pantoful în mînă, încercînd să mă scuz. Ochii albaștri mă priveau cu un fel de mirare și încîntare.

— Scriitorul Camil Petrescu ! mi l-a prezentat Finți, cu importanță, teatral, de parcă l-ar fi anunțat pe Ludovic al XIV-lea.

Era un nume pe care-l auzeam pentru prima dată, deși capul mi-era tobă de cărți și de autori. Nu-l căutam prin-

tre scriitorii clasici de care avusesem nevoie pentru bacalaureat, ci printre cei pe care-i citeam pentru sufletul meu : Panait Istrati, Ionel Teodoreanu și alții. Cînd cineva, acasă, întreba : „Bate cineva la poartă ?“, eu răspundeam ca în *Medeleni :* „Nu-i nimeni, se soutură castanii !“ Citisem toate romanele lui Duiliu Zamfirescu, și *Jean Cristophe,* zece volume. Dar îmi închipuiam că scriitorii sînt morți și au statui, sau că trăiesc departe, într-o lume ireală.

Un scriitor la ștrand ? ! Era de neconceput ! Și apoi ce nume ! Nu-l cunoșteam decît pe Camil Desmoulin, ghilotinat pe vremea lui Danton ! Puteam să ghicesc că tînărul bronzat, cu ochi albaștri, scrisese o piesă de teatru *Danton,* pe vremea cînd eu învățam abecedarul ?

„În ce clasă ești ?“ mă întrebau parcă toți ochii albaștri, pierduți odată cu copilăria, cînd a început războiul.

— Și-a luat bacalaureatul ! a răspuns în locul meu actorul.

Deci, nu uitase. Ce bine-mi părea !

„Unde-ai stat ascunsă pînă acum ?“ întrebau ochii celuilalt, atenți și uimiți. Parcă spuneau : „Cunosc toate fetele frumoase din lume, cum de mi-ai scăpat ?“

Eram gata să răspund : „pe Calea Moșilor“, dar Finți m-a salvat :

— Vrea să se înscrie la Conservator.

Scriitorul s-a încruntat, de parcă n-ar fi auzit bine.

Aș fi vrut să-l asigur că am talent, că lucrul acesta îl știu toate profesoarele, toate colegele, că am jucat în toate piesele, la sfîrșit de an școlar, din clasa întîia primară, cu un succes nebun !

— Și ce rol ai vrea să joci, dacă ar fi să alegi ?

— *Nora* de Ibsen ! am răspuns prompt, atît de prompt, încît a zîmbit și a întinerit cu zece ani.

Numai de nu m-ar întreba ce am citit din cărțile lui !

— Știi să înoți ?

— M-am născut la Constanța ! am strigat, fiindcă era zgomot și lume multă împrejur. Chiar pe Strada Mării ! am precizat cu mîndrie.

Și ca să nu scap prilejul de a-l cuceri, am plonjat de pe marginea bazinului în apă și am început să înot. Eram,

în sfîrșit, în elementul meu. Și sigură de succes, așteptam să culeg aplauze. Dar ochii albaștri au dispărut...

În zilele care au urmat, am colindat străzile, tulburată, cu un dor fără nume, poate dorul de mare, vechea mea nostalgie, poate presimțirea fericirii care, de cînd mă știam, speram să apară după un colț de stradă. Și am intrat în librării și am cerut o carte de Camil Petrescu.

— Poate de Cezar Petrescu ! se întrebau vînzătoarele și-mi recomandau *Întunecare* sau *Calea Victoriei*.

Dar mie îmi suna în urechi vocea aceea ușor guturală, plină de farmec și importanță, cu care Finți, actorul, rostise numele unui scriitor : Camil Petrescu.

Aveam să fiu mereu întrebată cum de n-am auzit de Camil Petrescu, care avea o activitate literară atît de cunoscută ? Dar sîntem în 1927, primul lui roman avea să apară trei ani mai tîrziu, iar polemicile literare, piesele de teatru ajungeau greu la marele public. „Pînă la apariția acestui roman, Camil Petrescu nici nu exista în conștiința unanimă a criticii, scrie Ieronim Șerbu *(Viața Românească,* nr. 5, mai 1972). Cu atît mai puțin a publicului, numele lui fiind acoperit de gloria lui Cezar Petrescu, și nu o dată operele lui Camil erau puse din oficiu pe seama lui Cezar Petrescu."

În cartea *Au bal avec Marcel Proust,* Martha Bibescu își arată regretul de a nu fi știut nimic despre autorul lui *Swan,* ocolindu-l la acest bal, unde a preferat să danseze. Și, ca o scuză, îl citează pe ambasadorul de la Trémoille, care, luînd masa într-un cerc de diplomați, la Ritz, spune : „Je m'apperçus alors que personne à cette table n'avait jamais entendu parler de Proust, dont ils répèterent avec surprise, le nom pour eux tout à fait inconnu. C'était en 1916." [1]

Deci asta se întîmpla în 1916 și *Du coté de chez Swan* apăruse în 1913. Nu e deci de mirare că eu, în 1927, după

[1] Mi-am dat seama atunci că nimeni la această masă nu auzise vreodată vorbindu-se de Proust, al cărui nume îi repetau surprinși, pentru ei cu totul necunoscut. Era în 1916 !

bacalaureat, nu știam nimic despre Camil Petrescu, al cărui roman *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, va apărea în 1930. Și vor trece aproape cincizeci de ani, ca din *Note zilnice* să aflu că în ziua aceea, la strandul Kiseleff, cînd mie mi se părea că toate porțile mi se deschid și fericirea poate să apară pe oricare din ele, lui, după căderea *Mioarei*, i se închideau toate porțile : „Sînt exclus de la toate posibilitățile vieții", notează în *Jurnal*.

În același an, la 13 ianuarie 1927, cînd împlinea treizeci și trei de ani, Camil spune despre *Jurnalul* său : „Caietul ăsta rămîne un registru al clipelor cînd gîndul sinuciderii mi-a apărut absolut de neînlăturat".

Ca în toți anii, și în vara aceea am plecat la Mangalia. Și ca în fiecare început de vacanță, așteptam o minune. Speram să apară pictorul de care fusesem îndrăgostită la șaisprezece ani, sau, cine știe, poate scriitorul Camil Petrescu. Dar într-o zi m-am pomenit cu Puiu Seni, tînărul inginer care de trei ani venea la noi în casă și în care familia mea vedea un pretendent. Urmase liceul *Louis le grand*, la Paris, și mă impresiona cultura lui, cărțile pe care mi le împrumuta. Îi plăcea literatura modernă și-mi dăruise de ziua mea *Fermina Màrquez* de Valéry Larbaud și *Caietele lui Malte Laurids Brigge* de Rilke. Îmi împrumutase *la psichopathologie de la vie quotidienne* a lui Freud, *La vie de Jésus* de Renan și *L'athéisme* de Felix le Dantec. Voia să mă convingă că Dumnezeu nu există și că nu trebuie să mă înscriu la Conservator. Conservatorul era, după el și după mentalitatea de atunci, Sodoma și Gomora.

Îl lăsam să vorbească. Vorbea grăbit, împleticit. Eu ascultam zbuciumul mării. Știam că mă voi izbi mereu de viață, ca marea de stînci, că voi purta în mine toate nostalgiile ei și un veșnic dor de libertate. Dacă inginerul mă cere de nevastă, îmi pierd libertatea, dar scap de multe griji. Nici marea nu e liberă, încercam să mă consolez. E îngrădită de țărmuri. Poate că-i furioasă că și-a pierdut libertatea. Parcă se izbește cu capul de pereți, se lovește de stînci și face spume la gură !

Acasă auzeam :

— Dacă nu te poți întreține singură, va trebui să te întrețină cineva.

Și fratele meu mă amenință :

— Te string de gît. Ce, vrei să fii o femeie întreținută ? Azi unul, mîine altul ?

În toamnă, tînărul inginer, alarmat și el sau temîndu-se că mă pierde, și-a luat inima în dinți și mi-a aruncat un colac de salvare :

— Mă însor cu tine. Dar familia mea nu trebuie să știe. Deocamdată.

— De ce ?

— Vor să mă însoare cu o fată cu zestre. Eu n-am capital și un inginer-constructor fără capital nu poate să construiască. Înțelegi ?

Nu vroiam să înțeleg.

— Niciodată nepotul meu n-o s-o ia de nevastă ! declarase la o masă, unde juca pocher, mătușa inginerului.

Să fi fost destul ca să vreau să mă mărit cu el ? Dădeam tîrcoale Conservatorului și aveam trac de parcă m-aș fi urcat pe scenă. Știam că mă așteaptă o viață de emoții și mă temeam. La școală aveam trac, îmi sărea inima cînd trebuia să ies la tablă, oricît de bine pregătită aș fi fost. Și apoi, cum să rezist patru ani, fără să-mi cîștig existența ? Facultatea de Drept era fără frecvență, puteam să lucrez ca secretară de avocat, să continui să dau meditații.

În fața Universității, mi-am amintit de eroina *Vieții la țară*, Sașa, care în adolescența mea fusese un stimulent și un exemplu. Și cînd, elevă de liceu, treceam prin fața Universității, priveam cu jind cele patru trepte tocite pe care urcau studenții. Și mi se părea curios că rîdeau și vorbeau între ei, nepăsători, inconștienți de înălțimile la care duc acele trepte.

În toamnă, m-am înscris la Drept.

În vara următoare, cînd coboram pe strada Cîmpineanu, plină de încredere în mine — eram arsă de soare, purtam o rochie albă de organdi și o florentină cu panglici care atîrnau pe spate și care parcă spuneau : „Suivez-

moi, jeune homme" — l-am întîlnit pe Marcel Breslisca, fratele fostei mele colege și cea mai bună prietenă, Tița. Mă așteptam să fie impresionat de apariția mea. Nu ne văzusem din ziua bacalaureatului, pe care l-am dat la liceul de băieți Sfîntul Sava, împreună cu sora lui. Nu se poate să nu fi aflat, chiar la Paris, unde-și pregătea doctoratul, de succesele mele răsunătoare printre studenții de la Drept și de rumoarea pe care o stîrneam în tribunal. Dar iată că, scăpînd puterii mele de seducție, viitorul poet Breslașu îmi arată clădirea cenușie de peste drum și-mi spune cu importanță :

— Mă duc la cenaclu, la „Sburătorul". Am întîrziat. Și cît ai clipi, îmi înșiră cîteva nume : Lovinescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu...

— Camil ? ! am întrebat, cu respirația tăiată.

Deci exista un scriitor Camil Petrescu !

Am rămas pe loc, cu sentimentul unei înfrîngeri...

Clădirea cenușie îmi amintea ziua cînd am intrat pe acea poartă cu un buchet de trandafiri. Îl vedeam pe bărbatul care mi se păruse atunci un fel de Guliver în țara piticilor, oprindu-mă în prag, de parcă ar fi spus unui pitic : „pe aicea nu se trece". Eram atunci în clasa întîi de liceu. Amintirile se învălmășeau. Tata striga :

— Nu-i ajung patru clase ? Eu n-am terminat nici pe întîia !

Eu stăruiam să-mi dea 40 de lei ca să-mi scot certificatul. De ce era nevoie de 40 de lei, nu-mi amintesc, ci numai scena aceea în care, înfruntîndu-l pe tata, înfruntam soarta. Vreau, trebuie să învăț mai departe ! Și iată-mă în drum spre Institutul model de domnișoare.

— Directoarea mi-a fost profesoară la școala profesională, îmi explica mama pe drum, bunicul îi repara ceasul, bunica îi pregătea loțiunea și crema de față, săpunul cel mai curat...

Aveam emoții. Mă va primi fără bani sau măcar cu taxa redusă ? Trebuia să-mi cuceresc profesoarele, colegele, pedagoga, femeia de serviciu și portarul. Și reușeam. Numai Mireille m-a privit peste umăr. Mireille ! În urechile mele suna ca Matei. Era înaltă, pistruiată și spunea, ridicînd nasul :

— Tatăl meu e capul scriitorilor români.

Ce înseamnă „capul" ? La teatru, o văzusem pe Salomeea dansînd pe vîrfuri, în voaluri fumurii și cerînd capul lui Ioan. Capul lui Ioan pe tipsie mă înfiora, dar capul scriitorilor ? !

— Tata e scriitorul George Caîr, capul scriitorilor români. Cel mai mare peste toți scriitorii...

Totuși, cînd o delegație de eleve a fost aleasă să ducă flori profesoarei de franceză, de ziua ei, și să țină un discurs, eu am fost „capul" ! Cu florile în brațe, repetînd în gînd discursul, m-am oprit în fața soneriei și am citit : „E. Lovinescu". Am sunat. Un bărbat impunător, cu ochi negri, îmi zîmbea ou bunăvoință.

— Pentru doamna ! am spus, hotărîtă să nu-i încredințez buchetul ; cum să dau florile fără discurs și fără poezie ? !

Atunci am simțit mîna lui E. Lovinescu pe creștetul capului și, luîndu-mi florile, i-am auzit vocea blîndă :

— Mulțumesc, am să-i transmit !

— Mulțumesc ! a repetat profesoara, a doua zi. Îmi pare rău, la noi duminică e cenaclu...

Era în 1919, sau 1920. Camil își citea poate în duminica aceea versurile scrise în plin război. Eu eram în clasa întîia de liceu.

— De ce nu te-ai înscris la Litere ? mă va întreba într-o zi fostul meu profesor de română, Garabet. Ce cauți la Drept ? Făceai cele mai bune compoziții.

— Și cu cele mai bune compoziții la română, unde poți să ajungi ?

Dar el repeta dezamăgit, supărat :

— Aveai talent...

Poate că aș fi ajuns la cenaclu, la „Sburătorul" ! mă gîndeam acum privind poarta pe care dispăruse fericitul Marcel. Dacă nu plonjam în bazin la strand, ca să arăt ce grozav știu să înot, nu-l pierdeam pe Camil Petrescu.

— Dumnezeu îți dă, dar nu-ți pune în sac !, mă certa bunica.

— Prea ești cochetă, prea vrei să fii admirată, prea vrei să cucerești ! îmi imputa Tița Breslisca, modelul meu pentru Ilinca, în *Pînza de păianjen*.

Inginerul Alfio Seni — i se spunea Puiu, și va fi Miky în romanul meu și în aceste pagini — a șovăit mult între familia lui, care se opunea la această „mezalianță" și teama de a mă pierde, dacă nu se însura.

— Alfio, ce nume ciudat!

Numai atît mi s-a părut ciudat în drum spre ofițerul stării civile.

— Mama era la operă; se cînta *Cavaleria rusticană*. Cîteva ceasuri după ce a ajuns acasă, m-am născut. Seni e un personaj din Wallenstein. Astrologul, nu știi? !...

Pe Camil l-am reîntîlnit un an mai tîrziu, într-una din cele mai frumoase zile de toamnă și tot la strand, la Lido.

— Nora! Te-am căutat peste tot. Și la Conservator. Credeam că ai să dai examenul de producție cu *Nora* lui Ibsen.

— M-am înscris la Drept, am intrat în anul doi. M-am măritat! am spus cu un sentiment de vină.

Dar el n-a auzit. Credeam că din cauza valurilor artificiale și a aglomerației de lîngă bazin.

— Te-am căutat la toate premierele.

— N-am fost niciodată la o premieră.

— În toate restaurantele, seara după spectacol, în toate barurile.

— N-am fost niciodată într-un bar.

Numai de nu m-ar întreba dacă am citit vreuna din cărțile lui!

Dar soțul meu apărea întotdeauna cînd mă simțea în primejdie. I l-am prezentat lui Camil.

— Inginer? Tocmai de un inginer aveam nevoie! s-a bucurat scriitorul. Fac acum corecturile în șpalt la romanul meu și mi-ar trebui cîteva amănunte tehnice.

Și îi explica foarte precis împrejurarea în care cineva cere un instrument.

— Ce s-ar potrivi?

— O bormașină, a precizat soțul meu.

Camil a fost încîntat.

Pe vremea aceea, luam prînzul la părinții mei, care locuiau tocmai lîngă Obor, pe strada Vaselor. Din banii

pe care-i dădeam pentru masă, mama gătea pentru toți. Tata nu avea nici de tramvai. Soțul meu, necunoscînd motivul pentru care făceam atîta drum pînă acolo, era încîntat să mîncăm din cînd în cînd la restaurant, unde ne întîlneam cu Camil Petrescu.

Cînd mi-am dat seama că nu aude bine, mi s-a strîns inima. De ce se înfuria atît de ușor? Dar cît de repede îi trecea și ce greu e să-ți explici farmecul lui! „Are omul acesta, mic, iute, cu toate bruscările lui, cu toate violențele și egotismele lui, un farmec care ne subjugă pe noi tinerii", scria Dan Petrașincu, în *Rampa*, din 28 martie 1936.

Eram și eu acum dintre tinerii subjugați și căutam să înțeleg de ce. „De o mobilitate de mercur, de o limpezime de cristal, de o energie delicată, dar incasabilă, iubitor de luptă, fiindcă nu există ordine, simetrie și armonie fără luptă, așa s-a înfățișat Camil Petrescu", „scria Felix Aderca în *Viața literară*, în 1926.

Nu era înalt și asta îl supăra poate tot atît de mult cît și surzenia. Avea un mers sacadat. Umerii înțepeniți, ochii apropiați, atenți, vrînd parcă să audă cu ei și protestînd permanent, vehement, împotriva a tot ce se întîmpla în jurul lui, în țară, în lume. Nu înțelegea de ce soțul meu, inginer, care în promoția lui fusese cel dintîi, renunțase la construcții pentru un salariu la o societate de asigurare.

— Ca să construiești îți trebuie capital sau un antreprenor care să te angajeze.

— Și ca să fii actriță, am spus.

Camil m-a privit cu o afecțiune care m-a tulburat.

— Să nu-ți pară rău.

Asta nu era posibil. Regretul va dăinui pînă în ziua cînd *Pînza de păianjen* va apărea în vitrina librăriei. Dar ziua aceea era departe. Acum nici prin gînd nu-mi trecea că am să scriu un roman. Mă mulțumeam să fiu admirată la facultate, la patinaj, în tribunal — unde lucram ca secretară de avocat — și, mai ales, fără să mi-o mărturisesc, să-i plac lui Camil.

De ce? se întrebau unii și alții, văzîndu-ne mereu împreună. O fată atît de frumoasă?! De ce l-a ales pe Camil, „omulețul iritabil, pururi grăbit și arțăgos, plin de

talent și de fatuitate", cum îl va descrie E. Lovinescu. Și cei ce nu îl iubeau așa îl vedeau pe Camil.

Eu îl vedeam cu alți ochi. Pașii mă duceau întotdeauna acolo unde știam că-l voi putea zări. Îl găseam la masă cu Mihail Sebastian, Ion Cantacuzino și Petru Comarnescu, cu Mircea Eliade și cu trei prieteni înalți, subțiri, nedespărțiți: Eugen Jebeleanu, Radu Boureanu, Cicerone Theodorescu. Nu mă interesa decît Camil. Nu era frumos ca Vraca, n-avea succesele și verva lui Victor Eftimiu. Portretul pe care îl face Lovinescu e destul de exact: „Omulețul pripit, iritabil, pururi grăbit. Arțăgos, plin de talent, dar și de fatuitate".

Nu, Camil nu era infatuat. Dar vanitos, orgolios, da, fiind prea contestat. Din oroarea de a fi bagatelizat, minimalizat, exagera importanța a tot ce era el, ceea ce-l va face pe Lovinescu să spună cu răutate și exagerare: „Cînd strănută, Camil Petrescu privește în jur cu satisfacția unei acțiuni inedite. Orice ai face a fost făcut înainte de către dînsul, și orice idee ai exprima a fost exprimată de el într-un vechi articol de cel puțin cinci ani."

Vehemența cu care-i va răspunde Camil măsoară nu numai orgoliul lui, ci și forța polemică, curajul și talentul de a se apăra. *Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici* m-a entuziasmat mai mult decît *Mioara*, piesa pe care o apăra, ca pe cea mai iubită dintre femei. Iar vehemența pamfletului *Din zodia seninătății imperturbabile*, prin care-i răspunde lui Lovinescu, ștergînd cu buretele prietenia maestrului, recunoștința pe care i-o datora, cred că n-are egal.

„N-am cunoscut, în toată experiența mea literară, un singur autor român atît de sigur (cel puțin în aparență), cum era Camil Petrescu, pe tot ce făcea, spunea și scria, și totdeodată atît de susceptibil la cea mai mică rezervă critică și atît de dornic de publicitate literară cît mai superlativă", va afirma Șerban Cioculescu în *Memorii*.

Dar eu nu știam atunci nimic despre Camil. Picasem în lumea lui fără să cunosc această lume, fără să știu ce răfuieli avusese cu ea. Nu știam nimic despre bătălia care s-a dat pentru *Mioara*, despre *Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici*. Și parcă tot nu eram convinsă că omul

cu ochi albaștri, care-mi spunea „moft năzdrăvan", este într-adevăr un scriitor.

Șocul s-a produs cînd i-am văzut fotografia în ziar: se anunța premiera piesei *Act venețian*.

„Căci dragostea este o realitate și nimeni nu-i poate împiedica pe oameni să aibă pasiuni", spune André Maurois, în *Memorii*.

Priveam afișul lipit de zidul Teatrului Național, fascinată de numele autorului tipărit cu litere groase. Camil m-a prins de braț:

— Mă duc la repetiție, vrei să vezi piesa?

L-am urmat fără un cuvînt, dar cu o stranie emoție.

În sală, întuneric. Actorii jucau în costume. Cu sufletul la gură, urmăream încordată acuzațiile lui Pietro Gralla, replicile Altei, găsindu-i femeii toate circumstanțele atenuante. Eram la Veneția în palatul Dogilor și pledam alături de Alta, cînd o voce, ca un tunet, m-a trezit brutal:

— Întrerupeți! Prost! Lumina!...

Camil nu mai era lîngă mine. Am întors capul și l-am văzut în fundul sălii, înalt, puternic, un zeu al mîniei.

— Dida, fii isterică, Dida! De zece ani treci drept o mare actriță, fiindcă se confundă talent cu temperament și temperament cu isterie. Fii măcar isterică, Dida!

Credeam că actrița, care avusese succes răsunător în *Iulia* lui Strindberg — fusese una din marile iubiri ale lui Ion Vinea și se măritase de curînd cu un nume răsunător — va părăsi scena, ca o prințesă ultragiată. Dar spectacolul s-a reluat, cu totul firesc.

Și a urmat premiera. Eram emoționată, de parcă s-ar fi jucat piesa mea. Purtam pentru prima oară o rochie în care intram ca o sabie în teacă. Nu, comparația nu e bună, pentru că presupune rigiditate, pe cînd eu, pe atunci, eram subțire, zveltă, cu o grație de lujer care se îndreaptă spre soare.

Pînă la premiera *Actului venețian* n-am știut că o premieră se deosebește de o seară obișnuită. Eram fericită să văd o piesă, fie și în matineu, mulțumindu-mă cu ulti-

mul loc la galerie. Și iată-mă descoperind lumea premierelor, la fel de îndepărtată ca *Le coté de Guermantes* a lui Proust, sau ca spectacolele de gală la Scala din Milano. Actori, actrițe pe care nu-i văzusem decît pe scenă, scriitori, gazetari, femei elegante în rochii decoltate, parfumate, strălucind de bijuterii, parcă nu așteptau ridicarea cortinei, ci deschiderea unui bal la Curte. Camil nu era nicăieri. Dar îi simțeam încordarea, neliniștea. Mi le transmitea la distanță. În antract, m-am pomenit adulmecînd ca un cîine dresat pe cei care-i erau prieteni, pe cei care-i erau dușmani și am înțeles că prietenii lui vor fi și ai mei, dușmanii lui sînt de pe acum ai mei.

Piesa a avut succes, dar Camil era veșnic nemulțumit : nici o cronică nu era destul de entuziastă, orice rezervă îl scotea din sărite. El, care nu auzea bine, sesiza orice nuanță, orice intenție ; orice „bunăvoință" îl jignea. În ochi apăreau fulgere albastre :

— Ai văzut ? Mă bate pe umăr ca un boxer de categorie grea pe unul de categoria muscă : bravo, băiețaș, la mai mare !

— Dar te apreciază, Camil.

— Îmi pune note, imbecilul, îndrăznește să-mi pună note !

— Îți pune zece !

— El la catedră, eu în bancă.

Îl scoteau din sărite și prietenii cei mai buni, cînd nu erau cu totul alături de el, de părerile lui, împotriva lumii întregi, cînd nu simțea adeziunea și admirația lor totală.

Eram, așa cum își dorea, mereu aproape de el. Îi dădeam sugestii pentru rochiile pe care urma să le poarte eroina din *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, romanul la care adăuga mereu amănunte și chiar pagini și capitole întregi.

— Dar ar trebui să știu cum e eroina, Camil.

— Cînd avea optsprezece ani, semăna cu dumneata. Pe urmă s-a schimbat. Să rămîi cum ești acum !

Parcă mă ruga să rămîn așa !

„O epocă destul de fericită ! voi mărturisi prin personajul Agatei (romanul *Genţiane*). Eram înconjurată de oameni care mă admirau, mă doreau, mă iubeau. Eram cochetă, frivolă, atît cît îi stă bine unei femei, atît cît e necesar ca să se simtă bine. Cu cîtă inconştienţă te-am lăsat să intri în viaţa mea ! Am îndepărtat, am lovit fără milă tot ce mă mai lega, tot ce-ţi stătea în cale. După cît de egoistă am fost, după cît de nepăsătoare de anumite dureri, pe care le dezlănţuise schimbareă mea, înţeleg azi cît de fericită eram pe atunci. Multă vreme nu te-am iubit... Iubeam elanul tău, gelozia ta, dorinţele şi grijile tale, adunate în jurul meu, nevoia ta de a mă vedea mereu. Tot ce spuneai avea un sunet nou, era original fiindcă altfel gîndeai decît tot ce auzisem înainte. Iubeam capacitatea ta de a fi pasionat, preocupat de mine."

Camil mă privea uneori ca de pe alt tărîm, alteori parcă era gata să mă îmbrăţişeze. Într-o clipă mă tachina, începea să se joace cu mine, să mă chinuie şi să mă descompună ca pe o jucărie, ca să-mi cunoască toate rotiţele, să fie ale lui. Dar el, nu al lor, nu al meu, el al nimănui. Nici măcar nu se teme, nu se apără. E sigur de el, sigur şi uşor ironic. Sigur şi puţin trist. Ca un om în faţa unei vitrine, admirînd o bijuterie care-l fascinează. Ar vrea s-o aibă, dar ştie bine că asta nu se poate. Îl desparte o vitrină, adică o lume. E durere şi furie în privirea lui. E şi ceva îmbietor şi bun. Va pleca din faţa vitrinei cu o uşoară nostalgie. Are alte treburi, alte socoteli. Lumea e mare. Nu-i cît vitrina. Dar pentru mine pămîntul s-a micşorat. E atît cît îl înconjoară pe el. Lumea e toată el.

La mare, Camil era de nerecunoscut. Ochii mai albaştri, mai senini decît cel mai luminos cer, decît marea cea mai liniştită ! Era la el acasă. Cuta dintre sprîncene dispăruse, obrajii erau în nuanţele aramei, pielea întinsă pe pomeţi. Zburda ca un copil. Se bucura de tot ce-l înconjura. Intra mereu în apă şi-şi vîra faţa în ea şi plescăia de plăcere. Înota fără stil, fără spor, dar mîndru şi mirat că e în stare de astfel de ispravă. Glumea cu fetişcanele din jurul lui, le tachina, le dădea lecţii de înot.

— Nimic nu-i mai important decît pluta. Dacă poți să te odihnești cît vrei și cînd vrei, nu mai ai nici o grijă. Întinde-te pe apă, uite așa, capul pe apă, aici, pe brațul meu, ca pe o pernă. Cu celălalt braț te țin de mijloc. Nu crispată, surîzi. Ei, n-am știut că surîzi așa de frumos!

În preajma lui, pe plajă, se strîngeau codanele, femeile foarte tinere, ca în jurul pictorului de care fusesem îndrăgostită cînd aveam șaisprezece ani, la Mangalia. Diferența de vîrstă dispărea inexplicabil între Camil și școlărițele din jurul lui.

Eu aveam douăzeci și trei de ani și mi se părea că nu mai sînt tînără, că am trăit o sută. Camil, sigur de el, orgolios, era încîntat de soare, de mare, de mine. Uneori, mă căuta îngrijorat.

— Moft, pe unde umbli? Unde-ai fost?

— Era prea mare înghesuială aici.

— Moft, nu fii bosumflat! Cum te scap, cum o iei razna.

Ochii îi scînteiau, fața-i strălucea, totul în jurul nostru strălucea, scînteia, vibra. În razele soarelui, coasta era într-adevăr de argint, marea liniștită părea un imens cobalt. Camil era destins, fericit. Dar uneori, din senin, se întuneca.

Era mîndru cînd mă vedea cît de departe înot, dar și îngrijorat. Îi arăta lui Vraca un punct în depărtare:

— Uite scufița albastră, uite unde a ajuns! E o nebunie!

Nu știau — am divulgat mult mai tîrziu secretul — că după mine, la oarecare distanță, vine totdeauna o barcă. Deci nu aveam nevoie să-mi păstrez forțele pentru înapoiere. Cu barca alături, înotam pînă la oboseala care-mi dădea plăcerea și liniștea sufletească de care aveam atîta nevoie. Era un climat de destindere, o vacanță pe care nu știam cît de greu o obținuse Camil.

Citesc, după patruzeci de ani, în *Note zilnice*, însemnările lui din vara aceea:

5 iulie 1931: „Sînt obosit, descurajat, lipsa oricărei perspective mă abate. Săptămîna care vine mă neliniștește, nu știu cum mă voi descurca. Aș vrea să fac teza la Balcic."

12 iulie : „Imposibil să găsesc bani ca să pot plec[illegible]". Și în aceeași zi : „Sebastian s-a întors de la Paris."

14 iulie : „Nimic nou, totul stupid și fără perspectivă ; sînt profund descurajat."

18 iulie : „La cinci rendez-vous-uri, Corteanu nu vine, la cinci rendez-vous-uri, Slătineanu nu vine. Nu pot pleca la Balcic, pentru că nu am bani."

Și eu îl așteptam, îl suspectam, bănuiam că-și petrece timpul la Snagov, unde o prietenă a lui avea o vilă.

La 19 iulie, Camil notează : „Totul mi-e indiferent. Cred că nu voi putea ieși la capăt."

20 iulie : „O după-amiază întreagă acasă, în căutarea unei soluții."

21 iulie : „Absolut nici o perspectivă. Un furuncul în dreptul rinichiului drept mă deprimă și mai mult. Proprietarul nu a plătit apa și nu avem, pe căldura asta, apă (dealtfel, nici eu nu i-am plătit chiria). Mi-e silă nesfîrșită de tot. Nu pot găsi, de trei zile caut foile manuscrise ale romanului început anul trecut."

Este vorba de prima versiune a romanului *Patul lui Procust*, care o să apară în 1933 și care la început se numea *Patul lui Procust, femeia*.

22 iulie : „Am încheiat cu «Cartea Românească», în condiții lamentabile."

Probabil că aconto-ul mizerabil pentru contractul semnat și cele două conferințe pe care le va ține i-au dat posibilitatea să vină la Balcic.

„Am fost de la 23 iulie la 13 august la Balcic. Două conferințe la Universitatea liberă. Cineva care mă prețuia mi-a spus că, după aceste conferințe, mă prețuiește de două ori mai mult."

Acest „cineva" eram eu !

„Am fost trist — notează Camil — ce gust stupid pentru cei ce se dau în spectacol : actori, conferențiari etc. M-am odihnit, am înotat, am petrecut chiar. N-am lucrat nimic serios. Ezit, nu știu ce să fac, teza de doctorat, volumul Cărții Românești, revista la toamnă, un teatru, o piesă de teatru ?"

N-am bănuit că s-a frămîntat atît ca să vină la Balcic, dar nici el nu știa cu cît dor l-am așteptat. Și, mai ales, n-avea să știe nimic despre drama pe care a declanșat-o prima lui conferință.

În *Pînza de păianjen*, conferențiarul e un personaj cu totul secundar și de aceea scena are o rezonanță mult mai puțin gravă decît a avut-o în realitate. Susceptibil, orgolios, bănuitor cu complexul de inferioritate al omului care aude prost, nu trebuia să-i dau motive lui Camil, îndoieli în privința sentimentelor și a sensibilității mele. Era atunci, pentru prima dată, destins, și pentru prima dată aveam încredere unul în celălalt. Și cred că e singura dată cînd Camil s-a odihnit, a înotat, a petrecut...

Dar clipele bune durează puțin.

În *Pînza de păianjen*, găsesc ecoul palid al conferinței de care pomenește Camil :

„Conferențiarul părea că vorbește pentru mine, cum obișnuiesc profesorii cînd au în clasă o elevă favorită. Îl ascultam încordată, cînd am simțit împrejur o oarecare mișcare, mai multe capete s-au întors spre ușa de la intrare. Intrase tînăra Doamnă Balș «blonda suedeză», care-și făcea loc s-ajungă pînă la mine.

— Vino afară ! mi-a șoptit.

— Dă ce ?

— Ai să vezi, o surpriză !

Am răspuns, încruntată, că mi-e cu neputință. A stăruit. Mi-era penibil că tocmai eu nu sînt atentă și din pricina mea nici alții nu ascultă. Dar frumoasa blondă n-a renunțat. În picioare, aplecată peste umărul meu, repeta :

— Vino să vezi, n-o să regreți.

— Nu pot !

— Cum vrei. Soțul dumitale te așteaptă. M-a rugat să nu-ți spun. Vroia să-ți facă o surpriză ! și a plecat îmbufnată.

M-am întrebat dacă nu cumva e o farsă, dar tot eu mi-am răspuns. Și dacă ar fi adevărat, tot nu pot ieși acum.

Atîta lume ne-a văzut venind împreună și cine știe dacă nu sînt în sală unii care nu înțeleg mare lucru, se plictisesc și abia așteaptă să iasă. Exemplul meu ar fi fost urmat de alții. Sala ar fi pierdut încordarea."

Închei aici citatul, pentru a spune că n-am realizat în carte, prin Diana, lupta mea sufletească între înțelegerea pentru sacrificiul pe care îl făcuse soțul meu, venind pentru o singură zi prin hîrtoapele de atunci, la o distanță atît de mare, și oroarea de a-l jigni pe Camil, ieșind din sală. Îmi imaginam pe unii și pe alții, ridicîndu-se în urma mea de pe locurile lor, imaginam sala goală, spre stupoarea lui Camil, care n-ar fi înțeles nimic și nu mi-ar fi iertat-o niciodată.

Pe Camil, destins, fericit, nu trebuia să-l dezamăgesc, dar cum să-l umilesc pe soțul meu față de prietenul care-l adusese cu mașina, față de tînăra doamnă care venise să mă cheme?

Alegerea a fost grea. Am rămas, bineînțeles, pe loc, dar pe ghimpi, pînă la sfîrșitul conferinței.

Camil n-a știut nimic despre sacrificiul meu și, într-o solidaritate masculină, nici nu l-ar fi aprobat.

Întîmplarea pare de mică importanță, dar poate că în ziua aceea gîndul că mă voi despărți de soțul meu a încolțit. Fiindcă, dincolo de mila mea, cînd l-am văzut transpirat, palid, obosit, era tristețea — și de asta îmi dădeam seama, cînd mergeam alături de el — uimirea de a nu fi avut nici o emoție în clipa cînd am aflat c-a sosit.

„N-am să mai simt niciodată nici o emoție dacă rămîn lîngă el, mi-era frică și frig", va spune Diana, eroina romanului meu. Aveam aceeași vîrstă. Puteam să mă resemnez, la douăzeci și trei de ani, să duc o viață fără pasiune, fără emoții, lîngă un om bun și cinstit, numai fiindcă era bărbatul meu?

La 15—16 august, Camil notează în *Jurnal* că s-a întîlnit la Snagov — sau că a fost invitat — cu L.R. În ziua aceea, eu îl așteptam la ștrand la Lido și-mi puneam întrebările atît de banale, dar de chinuitoare, ale femeilor îndrăgostite. E ziua cînd Camil, în notele lui zilnice,

se întreabă : „Ce să fac ? Dacă mă ocup de studiile de filozofie, mor de foame."

Iar în ziua următoare, 1 august : „Am reluat azi munca pentru teza de doctorat. M-a obosit îngrozitor."

Și la 24 august : „Mă resimt de lipsa unei biblioteci."

28, 29, 30 august : „Aceeași preocupare de a găsi bani. O tristețe enervantă, nu pot lucra la filozofie."

31 august : „Am scris în Franța și Germania, cerînd cataloage pentru aparate de auzit. „Costă 8—10 000 de lei. De unde bani ?

2

La 12 Iulie 1931, Camil notează în Jurnalul lui:
„Sebastian s-a întors de la Paris."

Cînd a apărut Mihail Sebastian printre noi nu-mi amintesc, dar parcă n-ar fi lipsit niciodată.

În colțul care coboară din Calea Victoriei spre Cîmpineanu era restaurantul, atît de cunoscut pe atunci, „Elysée". La alte mese : George Vraca (idolul femeilor de toate vîrstele), Victor Eftimiu („eu sînt *Cocoșul negru* în noaptea întunecată"), gazetari (poate cunoscuți, dar despre care eu nu știam nimic), și mereu, singur la o masă, un aviator care într-o vacanță la Mangalia dansase o seară întreagă numai cu mine, dispărînd misterios a doua zi.

Masa cea mai însuflețită : a noastră. Mihail Sebastian vorbea cu atîta putere de evocare despre sonata lui Vinteuil, despre pantofii roșii ai ducesei de Guermantes, despre Françoise și Charlus, încît mă așteptam ca dintr-o clipă într-alta oricare din personajele lui Proust să se ivească între noi.

Uneori, părăsind restaurantul, mă pregăteam să dau de copacii din Roussainville, de reflexele roz ale cărămizilor acoperișurilor acelui sat, de briza mării din Balbec. Mihail Sebastian, la douăzeci și patru de ani, nu părea să aibă mai mult de optsprezece, cînd bucuria de a afla un nou amănunt îi lumina chipul. Cînd tăcea, bănuiam că la această lume visează, cînd se încrunta știam că nu-și amintește unde, bunăoară, a întîlnit un fotoliu cu incrustații de Wetgwood, ce flori creșteau pe o anumită alee, cine purta o rochie bleu de mousseline în opera lui Proust.

Camil îi sărea în ajutor. Ochii lui, mărgele albastre, lustruite, curioase, scăpărau și era tot atît de tînăr ca oricare dintre noi, deși, cînd se supăra, ne amintea că a scris *Jocul ielelor* pe vremea cînd noi învățam abecedarul.

Cel mai tînăr din grup, caricaturistul Sell, își dădea bacalaureatul în vara aceea și noi așteptam cu emoție rezultatul fiecărui examen.

— La română m-am făcut că n-am înțeles întrebarea și am vorbit despre *Ultima noapte de dragoste*... La teză, ne-a dat Școala latinistă și, ca să nu dau foaia goală, i-am făcut profesorului caricatură. Am văzut, după cum a zîmbit, că i-a plăcut.

Sebastian rîdea cu poftă. Aceste explozii de veselie, ca și însuflețirea și ridicarea tonului în unele discuții, alternau fermecător cu reticența lui obișnuită. De obicei, învăluit în discreție și vorbind în surdină cu acea vagă ironie a zîmbetului, cu oarecare nepăsare, conștientă, voită, căutînd parcă penumbra, avea ieșiri entuziaste care ne surprindeau.

— În Cișmigiu a înflorit magnolia, să mergem s-o vedem.

Pînă și un meci de fotbal era pentru el un prilej de a evada din forfota orașului. În *Jurnal* notează : „Sîmbătă. 14. M-am dus la O.N.E.F. la un meci de fotbal (Venus—C.F.R.), nu pentru meci, ci pentru peisaj, pe care îl bănuiam dinainte, strălucit. Nu m-am înșelat. O lumină obosită, pudrată, tandră, în depărtare o ceață ușoară, argintie, aburită, din care orașul se desprindea ireal, ca într-o pînză de pictură, ca într-o fotografie reliefată. Și cîte culori ! Nu știam că sînt atîtea oase în București. De acolo, de la O.N.E.F. se văd ca niște construcții de Baukasten și pomii desfrunziți, ieșind din ceață, ca într-un abur pe care l-ar fi făcut propria lui respirație. Totul era de un desen foarte delicat, dar de o bogăție de culori explozivă. Peluzele roșii, firmele de reclamă multicolore, iarba verde crud, tricourile pestrițe, negre-albe-albastre, o lume imensă, totul era amețitor. La începutul reprizei a doua, arbitrul a fluierat un minut de tăcere, pentru un jucător mort de curînd. S-a făcut brusc o

imensă tăcere, tăcerea a douăzeci de mii de oameni. Se auzea doar din depărtare rumoarea orașului."

Nu există un rînd în scrisul lui Sebastian să nu întîlnim această căutare de frumos, de care avea nevoie, această fugă de viața cenușie, măruntă, de hărțuiala zilnică...

Cînd isprăveam masa, porneam împreună să descoperim Bucureștii. Bulevardul Brătianu, care azi se numește Bulevardul Bălcescu, atunci se tăia. Iubeam cu toții orașul. Primele blocuri atunci se iveau.

Pe Camil îl interesa urbanistica. Îi punea soțului meu tot felul de întrebări despre șosele, despre rezistența betonului armat. Și fiecare ne alegeam casa care am fi vrut să fie a noastră. Sufeream toți de lipsa unei case și de lipsă de bani. Dar nu vorbeam despre asta. Eram la fel de nepricepuți în a trage acele sfori pe care alții le mînuiau cu dibăcie, eram la fel de indignați de acele afaceri și venituri pe care alții le realizau cu cinism : „Încă o dată prilej să mă gîndesc cu resemnare la inaptitudinea mea în ordine practică — scrie Sebastian în *Jurnalul* său — și la facilitatea, la abilitatea celorlalți. Nu voi reuși niciodată să trec de o mizerie mai mult sau mai puțin suportabilă și nu voi face niciodată carieră și nu voi avea bani." Iar Camil, după apariția *Ultimei nopți...*, care avusese un indiscutabil succes, notează : „3 mai 1930. Zilele acestea va trebui să plătesc chiria. Tragedia mizeriei începe din nou. Sînt descurajat, dezgustat, nespus de obosit. Nu-mi rămîne decît marea durere, impresia de deznădejde pînă-n prag." Iar la 28 iunie 1931 însemna : „Cum e posibil să mă fi îngrozit atît de mult gîndul morții, astă-iarnă cînd eram bolnav și să mă împac acum atît de mult cu gîndul sinuciderii ?"

Aptitudinea mea la fericire, verva și buna mea dispoziție, dar mai ales sinceritatea, spontaneitatea mea îi minuna.

— Unde ai locuit la Brăila cînd v-ați refugiat ? mă întreabă Sebastian.

— La început într-un bordel.

Sebastian făcea ochii mari, Camil e convins că n-a auzit bine. Soțul meu, cînd nu înțelegea, avea un tic nervos, clipea prea des.

— O casă deochiată. Cînd mama a descoperit că vecinile sînt prostituate, a scos un țipăt de parcă ar fi văzut un șoarece.

— Cîți ani aveai ? mă întreabă Camil, .

Absurd cochetă, eludez răspunsul, ca să pot jongla cu vîrsta.

— Terminasem clasa întîi primară.

N-avea cum să știe că am fost dată la școală cu un an mai tîrziu și nu, cum îi lăsam să creadă, cu un an mai devreme.

La facultate, cursurile anului I de Drept se țineau în clădirea Fundațiilor, unde e azi Biblioteca centrală. În acel an, 1927, cînd eu duceam cu mîndrie servieta maestrului sau purtam pe umeri patinele și-mi continuam succesele pe patinoarul Oteteleșanu, Sebastian, la aceeași vîrstă, ba chiar înainte, la nouăsprezece ani, polemiza cu Aderca despre descompunerea romanului, scria despre Proust și publica la *Cuvîntul*, semnînd alături de Tudor Vianu, Ion Vinea, Perpessicius și alții.

Dar eu nu citeam *Cuvîntul* și nici alte ziare sau reviste. Nu simțeam nevoia să mi se explice o carte. Mă tulbura sinceritatea lui Gide și a lui Panait Istrati, climatul romanelor englezești, și *Caietele* lui Malte Laurids Bridgge. Și aveam curajul să spun că după cerebralul *Contrapunct* îl prefer pe Knut Hamsun și recitesc cu plăcere *Pêcheurs d'Islande* de Pierre Loti.

— Și cum ați nimerit în casa deochiată ? vrea să știe Sebastian.

— Provizoriu. Tata, în orice situație complicată, spunea „provizoriu". Provizoriu n-a găsit altceva : Aici e ieftin, e cald, e bine ! Proprietăreasa — asta însemna patroana — avea interes să arate, cînd venea un control, că are chiriași onorabili, o familie cu copii. Și ca s-o calmeze pe mama, tata a desfăcut pachetele pe care le-a adus : cașcaval de Dobrogea. Pentru mama, Dobrogea era un cuvînt magic. „Cașcaval de Dobrogea, ne îmbia tata,

struguri tămîioși, o franzelă caldă." Și a început să rupă pîinea și s-o împartă. Dar mama și-a revenit, îngrozită: „Eu nu rămîn aici, între stricate". „Asta nu-i o boală care se ia, stai la locul tău", o liniștea tata. „Ești nebun, avem fete, nu te gîndești?" „Sînt mici" (sora mea avea trei ani)...

— Ne-am fi putut întîlni la Brăila, spune Sebastian amuzat.

— Erai prea mic ca să frecventezi anumite case.

Rîd toți în jurul mesei. Dar Camil e obosit.

De ce nu scrii? Am să-ți aduc un caiet, să-ți așterni acolo verva. N-o mai risipi.

Pentru Camil, care auzea prost, din ce în ce mai prost, atenția la care îl obligam, teama de ridicol, cînd își dădea seama că vorbesc prea tare ca să mă audă, îl exasperau.

— Prefer să citesc cărți bune, decît să scriu cărți proaste.

Citeam atunci *L'Immoraliste* de Gide și descopeream plăcerea de a patina, de a merge seara la meciurile de hochei, la galele de box, la filme, la teatru. Și mi se potrivea versul lui Neruda: „Aș mînca întreg pămîntul, aș bea întreaga mare."

Cînd recitesc *Jurnalul* lui Sebastian și *Notele zilnice* ale lui Camil — care afirmă că „singura soluție pentru a scăpa de mizeria vieții e sinuciderea" — înțeleg ce sursă de vitalitate eram pentru ei, cît de stenică era prezența mea, nu numai prin ceea ce ei numeau „aptitudine la fericire", dar prin atîtea idei și imagini, atîtea sugestii pe care le dădeam și pe care le regăsesc în opera lor. Nu păstram nimic pentru mine. Nu-mi trecea prin minte că am să scriu.

— Ești, într-adevăr, atît de fericită cît pari? m-a întrebat Sebastian în primele zile ale întîlnirii noastre.

— Sînt fericită că m-am născut. Între miliardele de posibilități de a nu fi venit pe lume, a existat una care mi-a fost favorabilă și am apărut. Nu-i un miracol?

— Dumneata ești un miracol, a surîs Sebastian.

Ce trist a surîs!

F. Aderca, în *Revista Fundațiilor*, îl descrie cu fidelitate: „Chipul lui oval, cu fruntea mare ca un fragment

de continent, privirea lui în fotografie atît de greu adîncă, așa cum nu avea decît în singurătate sau atunci cînd scria, capul lui surizător, grațios, isteț... Duhul lui desprins de materialitatea noastră, forța, farmecul lui transcendent prin care mi-era atît de superior."

Contrastul între apariția lui modestă și strălucirea conversației, între prospețimea chipului și oboseala gestului — mai ales această oboseală — îi dădeau un farmec la care nu rămîneai insensibil. Sub calmul aparent, simțeai o febră, din vorbirea măsurată țîșnea uneori o flăcără, din dominarea aceea socotită se degajau exuberanțe intempestive. Dar în privirea directă, de un verde clar, fără nesiguranțe, apăreau umbre.

Și pentru a-l descrie mai exact, mă voi folosi de felul în care Mihail Sebastian îl vede pe Gelu, eroul romanului *Orașul cu salcîmi*: „Nu. Gelu nu era frumos. Avea însă una din acele fețe cu trăsături nesigure și schimbătoare, din care o lumină căzînd oblic, un surîs, o umbră, o încruntare, poate să facă orice, ca două mîini abile dintr-o bucată de mătase moale."

„Obraz anonim", observase răutăcios Guță odată, și Adriana, cu oarecare amărăciune (căci era vremea în care despărțirea lor părea definitivă), îl corectase „obraz trădător".

Ce i s-a întîmplat adolescentului din *Orașul cu salcîmi* pentru ca să noteze în *Jurnalul* său intim cu zece ani mai tîrziu: „Aveam atîtea lucruri în mine, ca să fiu fericit, aveam o facilitate extremă, fără complicații, fără drame și toate acestea rupte groaznic la șaptesprezece ani și jumătate. Mi-e silă uneori, mi-e milă cîteodată. De ce, Doamne, de ce? Aș fi vrut atît de mult să fiu fericit și aș fi cerut atît de puține lucruri de la viață!" Această mărturisire o face la 15 aprilie 1935, deci la douăzeci și opt de ani, cu toată maturitatea, neobișnuita lui maturitate și în perspectiva timpului, a celor zece ani care au trecut peste acea misterioară întîmplare. Iar un an mai tîrziu, de ziua lui, notează: „Încep un an nou de viață. Oare mai mi-e dat să încep ceva?"

Care din paginile *Orașului cu salcîmi* a trecut peste cumplita întîmplare, fără să dea alarma? Ce s-a petrecut

în ziua în care Gelu, venind acasă, și-a legat servetul de gît și a mîncat cuminte supa cu găluști sau orezul cu lapte, pentru ca Mihail Sebastian să afirme, douăzeci de ani mai tîrziu, că atunci s-a sfîrșit viața lui, că atunci l-a lovit nenorocul lui iremediabil. Era în afara lui, sau era în el acest nenoroc ?

De ce nu a rămas lîngă nici una din femeile pe care le-a iubit ? Îi semăna lui Camil. Le doreau liniștite, odihnitoare, înțelegătoare, cuminți și bune camarade, dar dacă erau așa, nu-i atrăgeau, nu le alimentau fantezia, nu le stîrneau interesul, dorința, emoția. Amîndoi le voiau inaccesibile, elegante, cu nimbul gloriei, cu iradierea pe care o dă succesul, dorința mai multor bărbați și apoi le imputau tocmai ceea ce la început îi atrăgea.

Poate că prezența lui Sebastian, maturitatea lui intelectuală, la vîrsta care era și a mea, mă vor face într-o zi să mă întreb :

— Ce am realizat pînă acum ? Încotro merg ? Unde vreau să ajung ?

3

Va trebui să vorbesc și despre mine, cu detașarea pe care mi-o dau anii care au trecut de atunci. Se spune acum că eram tulburător de frumoasă. Cred că se exagerează. N-am crezut niciodată că sînt frumoasă. Și poate tocmai fiindcă eram nesigură de fizicul meu, nemulțumită, eram atît de cochetă, de preocupată să plac. Și reușeam, fiindcă eram vie, neliniștită, vibrînd ca o frunză la cea mai ușoară adiere, permeabilă la tot ce e viață.

Am căutat să mă descriu în Diana și nu știu cît am reușit. Mă regăseam uneori în personaje descrise de alți scriitori sau în anumite filme. Fleur din *Forsyte Saga* e un rol care mi s-ar fi potrivit.

Preocupată să plac, dorind o mare iubire împărtășită, dar viața, refuzîndu-mi tocmai ceea ce căutam, aveam neliniștea cenușăresei, care și-a pierdut pantoful. Poate că îmi căutam pantoful vrăjit, poate copilăria, poate pe mine, poate un alt destin decît cel pe care în mod obișnuit femeile îl acceptă. Poate că nu semănam cu nimeni, fiindcă mi se părea că trebuie să iau mereu totul de la început și totul să înceapă cu mine : „Dacă refuzăm ca moștenirea, ca obiceiurile să ne impună anumite acțiuni — spune Ortega-Y-Gasset — înseamnă să situăm în noi înșine, și numai în noi înșine, originea actelor noastre. Cînd eroul vrea ceva, nu strămbunicii vor prin el, ci el însuși, și această voință a sa, de a fi el însuși, constituie eroismul."

Nu știu cum am înțeles, sau am simțit, că numai săvîrșind ceva neobișnuit voi fi eu însumi. Dar căutam, mă căutam...

Era o căutare care mă ținea într-o permanentă stare de veghe, într-o neliniște pe care o transmiteam, parcă mă opream și întrebam pe cei dimprejur pe unde s-o iau și fiecare simțea că ar fi un ghid posibil și se apropia. Dar eu, ca în jocul în care cineva te îndrumă ca să găsești obiectul ascuns, spunînd doar „rece", „călduț", „cald", „fierbinte" — după cum te apropii sau te depărtezi — căutam „focul". Dacă nu eram pe scenă, unde atît de mult dorisem să ajung, și nici în tribunal, nu mai speram să strălucesc, ce fapte neobișnuite mă așteptau, cum puteam săvîrși ceea ce nu ți se iartă, dacă nu reușești să fii tu însuți? Pe vremea aceea eram „o fată de o excesivă feminitate, printr-un amestec de frivolitate și de sensibilitate", cum va scrie Lovinescu despre Diana, eroina *Pînzei de păianjen*, care-mi semăna. „Nevoia de a străluci, de a-și cultiva micile ei succese școlare și sociale se complică de la început cu ipocrizia jocului dublu al unei vieți duse pe două planuri, al realității și al aparenței" *(Aqua Forte)*.

Camil, pe volumul *Ciclul morții*, după ce scrie : „Domnului Moft, care a fost knock out, lui Puiu Seni — versurile astea, al căror ritm le-a știut și auzit la Cîmpulung", completează dedicația : „Bietele versuri de război, judecate de o cochetă frivolă încîntătoare și insuportabilă, cine ar fi crezut asta în 1916, două zile după Momîia ! Cine ar fi bănuit că povestirea lor va fi apreciată cu un astfel de surîs infernal !" Dar semănam și cu Mirona — eroina romanului care se va numi : *Cad zidurile, Cartea Mironei* și în cele din urmă *Mirona*, — căreia Ștefan îi scrie : „Mă uit la fotografia ta de cîte ori sînt singur. Spune-mi, cărei realități sau ficțiuni dinăuntrul tău, cărei imagini din adîncul meu răspunde chipul acesta suav numai vis și simțire, numai emoție, interiorizare și patos ?" Și desigur, că așa mă vedea Camil uneori. „Cred că acest curent continuu se cheamă gîndire", va spune despre Doamna T. Trăisem departe de viața literară, dar citisem prea mult, ca să nu am încredere în mine. Mama avea pasiunea teatrului : nu lăsa să-i scape o piesă, intram amîndouă pe un singur bilet, pretinzînd, pînă la doisprezece ani, că sînt mică. Eram îndrăgostită de aceiași

actori, de Storin în *Dimitrie Karamazov*, de Aristide Demetriad în *Stane de piatră*, de Manolescu în *Cadavrul viu*. Nu-mi amintesc cine interpretase pe Doctorul Tokeromo în *Taifun*. Văzusem *Hoții* și *Don Carlos*, fără să știu că autorul e Schiller.

Aproape de Podul Izvor, unde locuiam șase într-o singură odaie, am descoperit, pe Spaiul Independenței, Biblioteca Socec. Acolo, cînd aveam zece-unsprezece ani, citeam *Adolphe* de Benjamin Constant, *Yvette* de Maupassant, *Elena* de Bolintineanu. Criteriul după care ceream cărțile era numele propriu, care-mi plăceau. În fața oglinzii, mă credeam Vidra și, cu voce de tragediană, declamam : M-au pîngărit păginii !. Da ! Dar fecioara din Soveja tot fecioară o rămînea !

La treisprezece ani, în tren, citeam cu importanță *Sonata Kreutzer* și m-am simțit jignită cînd cineva m-a întrebat :

— Ce înțelegi din carte asta, fetițo ?

La paisprezece ani citeam pe nerăsuflate *Jean Cristophe*, romanele lui Duiliu Zamfirescu, pe Panait Istrati, *Portretul lui Dorian Gray* și tot ce apărea de Sadoveanu.

— De ce trebuie să ne învețe filozofii cum să trăim, cum să iubim ? întrebam la masă. Ce, filozofia e un speraclu cu care se deschid ușile, fără filozofie nu mă pot bucura de o picătură de ploaie care lucește pe o frunză sau îmi cade pe nas ?!

— N-ai neliniști, incertitudini ? mă întreabă Camil.

— Neliniștile le-am moștenit. Incertitudini ? Nu, slavă Domnului ! Trăiesc între două certitudini. M-am născut și am să mor.

Camil e dezarmat.

— Moft solipsist !

Nu știam ce înseamnă solipsist, dar nu întrebam. În 1915, cînd eu învățam alfabetul, Camil nota în *Jurnal* : „Cred că schema gîndirii mele era complet fixată în clipa cînd am conceput *Jocul ielelor* în 1915, odată cu descoperirea că timpul e a patra dimensiune a spațiului și în același timp cu analiza aprioriismului kantian, expusă în *Ultima noapte*."

E deci ușor de imaginat stupefacția lui în fața „certitudinilor mele". Trăiesem departe de viața literară, de discuțiile de la „Sburătorul", din cafenele și redacții. Dar la cincisprezece ani îl citeam pe Dostoievski și afirmam cu toată certitudinea că e mai mare decît Tolstoi.

— Nu vreau crime în casa mea ! a strigat tata, într-o noapte, cînd m-a găsit cu lampa aprinsă, sticla afumată, fitilul ars.

Citeam *Crimă și pedeapsă*.

Succesele la patinaj, în tribunal, lecturile mele îmi dădeau o siguranță și o vervă care mă făceau să mă consider egală cu cei din jurul mesei.

Văzusem multe spectacole, dar nu cunoșteam opiniile criticii. Nu citeam ziare și reviste. Eram departe de vilva pe care o stîrnise *Crăii de Curtea-veche*, și nu știam că apăruse o pagină omagială pentru Mateiu Caragiale, la care „au colaborat Ion Barbu, Ion Pillat, Emanoil Bucuța, Barbu Brezeanu și cu mine", cum spune Petru Comarnescu. Nu mă impresiona că „Mateiu Caragiale a scris cu îndelungă febră, șlefuindu-și stilul cu răbdarea și rafinamentul lui Brăncuși sau Flaubert". Nu știam nimic despre această răbdare și nu l-am înțeles pe Camil, fiindcă nu cunoșteam munca de ocnaș a scriitorului.

— Moft năzdrăvan ! exclama, cînd dimineața la opt mă întîlnea lîngă chioșcul de unde își lua ziarele. Ce cauți la ora asta pe străzi ?

Îl conduceam pînă la Capșa. Simțeam că abia așteaptă să rămînă singur să-și răsfoiască ziarele. Totul îl interesa. Pe mine, doar el. Nu mă chema să intru, să stăm de vorbă. Despre ce am fi putut vorbi acolo, în auzul, în văzul tuturor ?

Odată m-a întrebat, cu totul neașteptat :

— Cînd vii la mine ?

Am plecat fără să răspund. Am fugit.

Eram, la douăzeci și trei — douăzeci și patru de ani — cu toată verva cu care discutam despre Huxley, Proust și Gide — o adolescentă, pentru care dragostea însemna nu numai preliminarii lungi, ci o legătură pînă la capăt platonică. „Cît de plăcute sînt începuturile dragostei, obser-

vă Goethe, cînd tinerei fete îi place să învețe și tînărului să explice."

Poate că generația care va citi această carte să găsească neverosimilă atitudinea femeii care fuge de împlinirea fizică a iubirii. „Pe vremea noastră, în orașele de provincie — spune André Maurois în *Memoriile* lui — domnișoarele erau păzite cu strășnicie, iar căsătoriile precoce erau aspru condamnate, încît un tînăr se găsea aruncat, vrînd-nevrînd, în brațele profesionistelor... Trupul și inima căpătau deprinderi nefericite. Inima, negăsind ecoul pasiunilor sale în viața reală, se refugiază în ficțiune, iar corpul se obișnuiește să despartă dorința de admirație. Unii se obișnuiau chiar să nu dorească decît femeile pe care le disprețuiau. Toate acestea erau experiențe nesănătoase și înșelătoare. Dimpotrivă, femeile tinere se îndrăgosteau și vroiau să fie iubite cu sufletul și imaginația."

Cu toată degajarea și cochetăria mea și chiar frivolitatea pe care o afișam, aveam față de soțul meu scrupulele Lottei pentru logodnicul ei. Dar Camil nu era tînărul Werther. La treizeci și șapte de ani era un om, care-și trăise viața între mici actrițe, care acceptau orice compromis ca să ajungă mari, așa cum se vede în *Proiect de roman nerealizat (Manuscriptum,* nr. 3 (16) 1974) și ieșea jupuit, ca Ladima, dintr-un mediu Verdurin, patronat de mama unei fete planturoase, o Junonă cu brațele albe, probabil modelul Emiliei din *Patul lui Procust*. Și toate astea, după un război în care se amestecase „cu pămînt și cu sînge în tranșee" :

Cu greutate lunecînd
Îmi smulg picioarele
Și înțeleg înfiorat
Că pămîntul mă vrea
Mă smulge lacom
Cu buze viscoase de noroi...

Cunoșouse foamea în prizonierat, umilința de a purta în timp de pace hainele uzate de pe front, bocancii de soldat, iar eu, ca o școlăriță îndrăgostită de profesor,

ieşeam în calea omului care trecuse „prin noaptea mocirloasă cu paşii nu cumva să mi se audă". Şi dacă e adevărat — şi cum ar putea să nu fie ?! — ceea ce afirmă fostul său coleg de şcoală şi cel mai bun prieten, Constant Ionescu, în cartea pe care o intitulează *Camil Petrescu, Amintiri şi comentarii*, Camil trăise şi experienţa unei căsnicii : „care s-a terminat lamentabil, prin sinuciderea soţiei". Să fi fost ea femeia pe care a iubit-o atît de pătimaş, încît să-i smulgă versurile din *Ciclul morţii*, atît de pătimaş, încît să nu rămînă

Nici un colţ din trupul tău de nea
nici unul dintre darnicile gesturi
să nu-i apară acum chinuitor de clar...

Camil n-a vorbit niciodată despre căsătoria lui. Dar nu-i va cere Ştefan Gheorghidiu din *Ultima noapte...* nevestei sale să ţină căsătoria secretă ? De ce o prezintă „logodnica mea ?"

În *Patul lui Procust*, Ladima îi spune Emiliei : „Emy, nu-ţi închipui ce cald mi se pare şi înfiorit *logodnica mea*." (pag. 144, ediţia I). Octav, din *Proiect de roman nerealizat (Manuscriptum*, Nr. 3, 1974), vrea să ştie că ea e logodnica lui — şi toţi visează — ceea ce în lumea aceea pare un ideal intangibil ca femeia pe care o iubeşte, soţia pe care o adoră, să fie „numai a lui". El vrea o nevastă „numai a lui", se plînge Emilia despre Ladima *(Patul lui Procust*, ediţia I, pag. 251). „Vrea să merg cu el la Rîmnicu-Sărat sau mai ştiu eu unde... : Octav vrea ca Ela să fie numai a lui, „visul lui de a avea o căsuţă la ţară" (*Manuscriptum*, nr. 3, 1974).

Lumea pe care o frecventam, datorită lui Camil, mi se părea suspectă, stridentă, imorală.

„Am resimţit aproape fizic imoralitatea nebună a luxului celor puternici şi bogaţi, sărăcia şi opresiunea săracilor. Sufăr aproape fizic din cauză conştiinţei participării la această nebunie şi acest rău" (din *Jurnalul* lui Tolstoi).

Ne întîlneam la curse, la teatru, la cinematograf, cînd erau premiere, cu actriţe elegante şi actori de renume, şi

chiar la noi acasă, unde accepta să joace nesfîrșite partide de table cu soțul meu, ca să fie aproape de mine. Dar mie nu-mi ajungea. Aș fi vrut ca acest bărbat, care în imaginația mea era și Gralla și Danton, să închidă deodată cutia de table cu un zgomot care să dărîme ziduriile și să-i spună :

— Așa nu se mai poate ! Vreau să fie a mea, nevasta mea !

Dacă nu e în stare de un gest definitiv, hotărît, înseamnă că nu mă iubește !

„Tot ce nu înțelege un bărbat, sau ce nu vrea să înțeleagă, devine misterul femeii, afirmă Simone de Beauvoir. În realitate, de îndată ce resorturile acelor lor sînt dezvăluite cititorilor, ele apar ca niște foarte simple mecanisme : una era spioană, alta hoață. Oricît de abilă ar fi intriga, există totdeauna o cheie, și nici n-ar putea fi altfel, chiar dacă autorul ar avea tot talentul și toată imaginația pe care i-am dori-o. Misterul nu este decît un miraj, dispare de îndată ce încerci să-l înțelegi."

În *Pînza de păianjen,* Diana e misterioasă, fiindcă nu i se cunoaște sărăcia. Cînd Ilinca o descoperă, intrînd în casa ei, misterul dispare.

Cred că singura femeie care nu e misterioasă, care are o meserie avuabilă, în romanele lui Camil, și curajul de a iubi fără să mintă, e Doamna T. Dar atunci misterul trece asupra bărbatului, fără să fie vreodată explicat. De ce fuge Fred Vasilescu, de ce se sinucide ?

— Ce-i, Moft, de ce te-ai întristat ?

Nu puteam să răspund : „Fiindcă nu te-am văzut două zile, și nu știu pe unde ai umblat. La strand, omul de la vestiar mi-a spus că ți-ai luat costumul de baie și ai plecat la Snagov."

— Îi stă mai bine cînd rîde ! e de părere soțul meu.

— Așa crede ea. Crede că trebiue să fie veselă, să aibă haz, să rîdă. I se spune mereu că are dinți frumoși. Ei și ? ! Crezi că-i mare ispravă să semeni cu o reclamă de pastă Clorodont, sau cu poza de pe cutia de pudră Germandrée ? Numai tristețea înnobilează. Dacă ai ști ce bine-ți stă zîmbetul ăsta trist, enigmatic !

Se vorbește la masă despre surîsul Mona-Lisei.

— Veniți la mine, să vă arăt cel mai frumos surîs din lume !, propune Camil.

— Trebuie să ai o colecție ! răspund acru.

— Sînt contra colecțiilor de fotografii și nu chem femeile acasă să le arăt stampe japoneze, răspunde sec.

În fața casei unde ne oprim; o văd iar pe fetița care urcă scările ca să ducă profesoarei de franceză un buchet de flori.

— Aici locuiește Lovinescu și se țin ședințele „Sburătorului", spune Camil, cînd ajungem la etajul doi.

Niciodată nu mi se va deschide ușa asta ! gîndeam altă dată. Dar acum mai important mi se părea — și mi-era grea inima — că există o femeie despre care Camil poate să spună că are cel mai frumos zîmbet din lume !

Am urcat mai sus, pînă la ultimul etaj, mansardat am trecut printr-o cameră întunecoasă, cu un birou vechi, urît, uzat, în fața unei ferestre care dădea într-o curte de lumină, și a unor biblioteci cu uși de sticlă, ocupînd un perete întreg, și am intrat într-o cameră mai luminoasă. Pereții zugrăviți cu imitație de tapet roșu și deasupra divanului un tablou în ulei, o femeie culcată, cu sînii plini, dezgoliți de cămășuța care-i cade pe umeri. Un cap de păpușă brună. Mi se părea vulgară și nu-i găseam zîmbetul.

Femeia de serviciu, despre care Camil ne vorbise cu afecțiune, dar nemulțumit că nu renunță la fusta de paisprezece metri și la basma, fiindcă „așa-i portul pe la noi", nu știu cînd a apărut.

— Cafelele, Maria. Paisprezece turcești.

Și, binedispus, Camil povestește că la Capșa, la masa de lîngă draperia de catifea roșie, se întîlneau Caragiale, Anghel, Iosif, toți ceilalți, și fiecare voia altfel cafeaua.

— Chelnerul, cu morga lui de senior, care, după ce te invită, se interesează cine ești și ce cauți acolo, notează : o cafea amară și tare, una subțire și dulce, una potrivită și așa mai departe. Dar cînd pășește dincolo de draperie spre bufet, transmite comanda : Paisprezece turcești !

Ceilalți se amuză, dar eu descopăr pe celălalt perete, care încadra divanul spre fereastră, agățat de un șnur

gros, capul de ghips al unei fete tinere, cu cel mai dulce, mai suav surîs ce se poate imagina.

— Celebra mască „L'inconnue de la Seine“ [1]! spune Camil. Avea șaisprezece ani și s-a aruncat în Sena, s-a sinucis. Cei care au scos-o din apă, toți cei care au văzut-o au fost uimiți de surîsul ei liniștit, împăcat, fericit. Ce s-a putut întîmpla, pentru ca la șaisprezece ani să fie atît de împăcată cu moartea, să-i surîdă cu atîta prietenie? Nici un regret. I s-a scos masca, pentru ca să i se imortalizeze surîsul.

O rază de soare intră acum pieziș și-i lumina chipul, zîmbetul proaspăt și cald.

— Drama ei rămîne o enigmă.

Peste tot unde s-a mutat, Camil a luat-o cu el. În piesele lui, în romane, Camil a căutat cu înverșunare să se analizeze să se explice. În *Mioara*, în *Act venețian*, în *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, drama se petrece în cadrul unei căsnicii. Eroul însurat, soția îl dezamăgește, îl înșală. E altfel decît a gîndit-o, e alta.

A trăit Camil sau a imaginat conflictul soț-soție în opera lui? Sigur că importantă e realizarea artistică — magistrală — tensiunea, poate unică în literatura noastră, a realizării acestui conflict. Dar fiindcă în aceste pagini nu-i vorba despre operă, ci despre autor, nu pot trece peste tulburătoarea destăinuire pe care o face Constant Ionescu, fost coleg de școală, de care în toți anii liceului Camil a fost nedespărțit. Despre sentimentele care-l leagă de acest prieten vorbesc dedicațiile calde pe care i le scrie. Pe fotografia plutonierului T.R. din 1915 citim: „Eu trebuie să cred în ceva. Scumpului meu Constant Ionescu, în care cred nestrămutat, cu aceeași dragoste și recunoștință.“ Și Constant Ionescu în cartea *Camil Petrescu, Amintiri și comentarii*, afirmă: „M-a rugat să fiu martor la întîia lui căsătorie, care s-a sfîrșit lamentabil, într-un deznodămînt incomprehensibil de absurd: soția s-a aruncat în Dîmbovița, lîngă Serviciul de ecarisaj. L-am prevenit afectuos că face o greșeală. El însuși presimțea că va fi nenorocit și totuși a stăruit,

[1] Necunoscuta din Sena.

hotărît să facă acest mariaj, negăsind în fața argumentelor mele decît formula stereotipă : «Vreau să sufăr prin ea și numai prin ea ! Experiență înseamnă luciditate.» Multe, prea multe pagini ale romanului sînt adiacent autobiografice. Fac pentru prima oară această destăinuire, căci am fost lîngă el, pe parcursul celor trei ani cît a durat convieţuirea lor."

Despre această destăinuire uluitoare n-am citit nici un comentariu, n-am auzit nici un ecou. Trebuie să existe totuși un act de stare civilă care a consemnat căsătoria. Constant Ionescu nu spune *am auzit, am citit,* ci afirmă textual : „m-a rugat să fiu martor". Iar la pagina 187 din aceeași carte — redînd o replică din *Iată femeia pe care o iubesc :* „Vreau să sufăr prin Bella și numai prin Bella" — susține în continuare : „Sînt textual cuvintele spuse de Camil în preajma primei lui căsătorii, cu vreo cincisprezece ani în urmă. Lamentabila amintire a acestei fraze l-a obsedat într-atît, încît a pus-o în gura eroului. Experiența proprie nu l-a împiedicat să lase pe alții să-și trăiască propria lor experiență."

Și, dacă prin absurd, aceste afirmații nu ar fi adevărate, ma întreb încă o dată, cum de n-au curiozitatea cei ce se ocupă de istorie literară să lămurească această taină : prima căsătorie a lui Camil ? ! Căci cuvintele atribuite lui Camil poartă pecetea personalității sale, a felului lui de a gîndi și simți, de a fi consecvent cu el însuși, de a nu-și concepe viața în afara acestei consecvențe.

„Despre război și despre căsnicie nu poți să spui niciodată adevărul întreg", afirma Camil. Eu cred că mai ales despre Camil nu poți să știi adevărul întreg.

Căsătoria lui Camil nu poate fi situată, după părerea mea, decît în timpul studenției, deci între 1914—1918. Și dacă a durat trei ani, doi s-au consumat pe front, oarecum ca în *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război.*

În 1919, Camil a funcționat ca profesor la Liceul Lazăr. S-ar fi putut însura în 1918, cînd, după eliberare, mai avea de dat examene. În 1920, poate, după năprasnicul sfîrșit al căsătoriei, îi scrie lui Rebreanu, de la Timi-

șoara : „Literatura e un fel de baricadare într-o fortăreață. E pentru mine o rezultantă numai, un fel de esență de viață trăită."

Literatura nu e oare un refugiu ultim și sigur din această «viață trăită» despre care nu vorbește, ci o folosește în opera lui ? Din această „esență de viață" va scoate Camil versurile de dragoste *Un luminiș pentru Kicsikem* (1922) și *Mioară*, și romanele lui.

Cred că pe eroina *Ultimei nopți* a întîlnit-o prin 1923—24, cînd ea avea nouăsprezece ani și el douăzeci și nouă. Era elevă la Conservator, după ce scurtă vreme fusese dactilografă. Marea lui iubire, gelozia și suferința le găsim notate în *Proiect de roman nerealizat*, pe care-l publică revista *Manuscriptum* nr. 3 (16), anul V, 1974.

Și de aici, din această viață trăită și transmisă în notații sumare, va scoate romanul atît de realizat, care este *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*. Eroina romanului, Ela, seamănă pînă la identitate cu tînăra studentă de Conservator, pe care o iubește în *Proiect de roman nerealizat*; eroul care se numește Camil, uneori, Octay alteori, iar drama geloziei o va trăi Ștefan Gheorghidiu.

Dedicația pe versurile de război e din 1928. Dar nu era în 1929, cînd l-am întîlnit la strand, la Lido și cînd făcea corecturi la *Ultima noapte* ? Cînd a început episodul Emilia și cît a durat ? Desigur că în 1929—1930, cînd a început prietenia noastră, era obosit sufletește, sceptic și, mai ales, ceea ce nu știam, obsedat de lipsa banilor, exasperat.

Într-un articol, publicat în 1918, despre care aveam să aflu mult mai tîrziu, Camil scria : „Și oricît ar protesta filistinismul burghezo-intelectual, banul e un determinant real, bun sau rău, după cum îl fac oamenii, al acțiunilor de azi, o rațiune suficientă în sensul strict al cuvîntului. Banul e un permis spre regiunile libertății și ale frumosului."

Acum citesc în *Caietele* lui Camus : „Orice viață preocupată de bani este o moarte. Renașterea e în dezinteresare. Dar să avem tăria de a alege ceea ce preferăm și a rezista în această alegere."

Proiectul de roman nerealizat a fost scris probabil între 1919—1921, deoarece Camil notează aproape cuvînt cu cuvînt ceea ce mi-a povestit despre actrița care va deveni eroina din *Ultima noapte*.

În *Manuscriptum*, nr. 3, 1974, apare sub titlul *Per aspera* un articol despre laboratorul de creație al operelor lui Camil Petrescu și importanța manuscriselor lui. „După părerea noastră, susține Al. I. Bojin, *Proiectul de roman nerealizat* a fost început îndată după apariția romanului *Patul lui Procust*, adică prin 1934—1937. Manuscrisul de față ar fi deci o continuare a *Patului lui Procust*."

Eu am toate motivele să fiu convinsă că manuscrisul datează dinaintea apariției romanului *Ultima noapte*, eroina acestui *Proiect de roman nerealizat* semănînd pînă la identitate cu Ela din *Ultima noapte* și cu o cunoscută actriță, de care a fost îndrăgostit. Dealtfel, autorul articolului recunoaște că în primul capitol al proiectului din manuscris apare menționea „Lectura *Actului venețian* întreruptă". Ori, se știe, că un act din această piesă a fost scris în 1919. Întregirea pînă la trei acte s-a făcut în anii 1945—1946 (vezi addenda la *Falsul tratat.)*

În ceea ce mă privește, n-am îndoieli, convinsă fiind că e vorba de prima versiune, deoarece recunosc amănunte și episoade care apar în primul roman. Camil mi-a povestit cum s-a îndrăgostit de actrița care va deveni eroina din *Ultima noapte*: „Nu la început, cînd nici măcar nu-i plăcea, ci mai tîrziu, cînd a fost bolnavă și i-a fost milă de ea". „Era atîta tinerețe, atîta frîngere, atîta nesocotință în trupul ei bălai și atîta seninătate în ochii ei înlăcrimați de albaștri, că a trecut biruitoare", notează în *Proiect de roman nerealizat*, întocmai cum va scrie și în *Ultima noapte*.

„Impresia de fragedă nevinovăție, tinerețe, loialitate de optsprezece ani... prietenele care-i iau rochiile, îi iau masa, dar îi cumpără ciorapi. Generozitatea ei... pasiunea. El o iubește (o lasă să doarmă). Întîrzie..." sînt amănunte notate în *Proiect*, pe care le folosește în *Ultima noapte* „Natașa era o brună de șaptesprezece—nouăsprezece ani și mai bine formată decît celelalte două". «Ești cu familia

dumitale aici ?» «Nu. Mama e la Berlin. Stau singură, adică împreună cu ea (mi-o arăta pe Natașa).» El se gîndi că ar putea fi o amantă preferabilă din cele trei, notează Camil în *Proiect de roman nerealizat*. Cea mai mică de statură, o brună care țipa prea tare cînd îi vorbea și căuta cu intenție să frazeze, îi displăcea și prin asta și fiindcă era prea aspră. Cea blondă era prea fină (fără să i se pară prea frumoasă în același timp). Privirile lui întîrziau asupra Natașei, ale cărei brațe pline de la umărul rotund promiteau niște șolduri frumoase." Este exact ceea ce repetă în *Ultima noapte*. „Sînteți niște mofturi toate trei, niște admirabile mofturi !" le tachinează eroul *Proiectului de roman nerealizat*.

Zece ani mai tîrziu, mie îmi va spune „Moft", moft apodictic, moft solipsist, moft năzdrăvan.

Capitolul care în *Proiect de roman nerealizat* e intitulat „Boala", ca și „Superstițiile ca să n-o găsească mai bolnavă", se găsesc și în roman, la fel ca și toate celelalte însemnări. El știe bine, sau îi e teamă că e vorba de o boală îndelungată. Teama de tuberculoză, de peritonită." (pag. 121).

Despre actrița care a devenit eroina *Ultimei nopți* Camil îmi spusese :

— Am început s-o iubesc cînd s-a îmbolnăvit. A avut peritonită. Mi se părea de neconceput, mă înnebunea gîndul că ar putea să moară. La început mi-a ascuns că e bolnavă :

„Știu că nu-ți plac bolnavele", îi spune Ela lui Gheorghidiu."

„Trenul", notează Camil în *Proiect de roman nerealizat*, „Slabă de abia se ținea pe picioare... Dimineața cînd ea, cu rochie roz și șalul alb, e pe targă".

Iar mie, despre actrița care devenise o vedetă, vrînd parcă să se justifice :

— Nu, nu de femeia asta sigură de ea și prea gătită, prea fardată, care vrea cu orice chip să placă, am fost îndrăgostit, ci de o fată slabă, care, într-o dimineață, cu rochie roz și cu un șal alb, era dusă pe targă în sala de operații. Îi țineam punga cu gheață. Toți mă considerau logodnicul ei.

„Toți știau că sînt prietenul ei, logodnicul ei", spune Gheorghidiu în *Ultima noapte*.

„Visul lui de a avea o căsuță la țară. S-o vadă sănătoasă, să alerge prin rouă, să mulgă vaca de lapte. O căsuță curată, să stea cu ea în ceardac", așa cum notează în *Proiect de roman* a fost probabil visul lui Camil, cînd, la douăzeci de ani, student, s-a însurat cu o colegă de facultate. exact cum se însoară Ștefan Gheorghidiu. Și e visul lui Ladima, din *Patul lui Procust*, îndrăgostit de Emilia.

„Minciuna că nu se petrece nimic. Poate că el e bătrîn și mai ales neputincios (aluzia perversiunii)" și toate întrebările pe care le iscă aceste minciuni și „servitoarea enigmatică" — notate în *Proiect* și transmise *Ultimei nopți* — ajung pînă la nefericitul Ladima din *Patul lui Procust*.

Inconștientă de tot ce însemna și mai ales, ce avea să însemne Camil Petrescu în cultura și literatura românească, discutam romanul *Ultima noapte* cu o dezinvoltură care uneori îl amuza, alteori îl scotea din sărite.

— Eroina e prea vulgară în partea a doua a cărții. Autorul trădează un spirit de revanșă prea vizibil, o prea evidentă pledoarie „pro domo".

Dar actrița, care avea acum mult succes și mult farmec, să fi fost singurul model ? Ce alte modele mai puțin favorabile, mai puțin avuabile se ascundeau în spatele acestei încîntătoare femei ?

— După cîte știu, te-a iubit, Camil.

— Numai după zece ani o femeie are dreptul să spună că te iubește. Numai după zece ani sînt șanse să fie adevărat.

— Și în timpul ăsta bărbatul trebuie să fie suspicios ? S-o bănuiască la tot pasul de infidelitate ? Nu cumva se înșală eroii tăi în alegerea lor ?

Într-o zi, mi-a adus la masă manuscrisul unui roman cu titlul *Patul lui Procust, femeia*. E manuscrisul despre care în *Note zilnice*, spune că l-a pierdut și apoi că l-a găsit și a semnat pentru el un contract cu editura Cartea Românească, în condiții penibile, dar luînd un acont care

l-a ajutat să vină la Balcic. În această versiune, Doamna T. nu exista.

Camil nu mărturisește nicăieri că ideea de a introduce scrisorile Doamnei T. în roman și a crea acest personaj, care nu exista în manuscrisul pe care mi-l dăduse să-l citesc, a fost a mea. Dar ce bine îmi amintesc discuțiile noastre aprinse de atunci — erau totdeauna aprinse — cînd, după ce i-am înapoiat manuscrisul citit într-o noapte, i-am spus hotărît:

— Nu-mi place! Emilia e prea vulgară!

— Ce înseamnă „prea"? Eu așa am gîndit-o!

— E totuși prea vulgară.

— E ca și cînd ai spune despre *Avarul*: e prea avar.

— Ai vrut să știi părerea mea și îți răspund: nu-mi place. Emilia e prea dezgustătoare. Amorul lui Ladima prea orb.

Am reluat discuția în zilele următoare.

— Cartea am scris-o destul de repede, pentru că am nevoie de bani, recunoștea Camil, scuzîndu-se parcă.

— Și Balzac avea nevoie de bani.

— Moft infernal! Nimeni n-o scoate la capăt cu tine. Cartea, așa cum este, e vie și țin la ea.

— Mie nu-mi place.

— Îmi place, nu-mi place, nu sînt argumente.

— Pentru cititor e singurul argument. De-abia după ce i-a plăcut îl interesează uneori părerile criticii. Dacă nu-i place, nici o critică nu-l convinge. Și apoi, Ladima. Acest personaj mi-e profund antipatic. Suferă, suferă, se umilește și nu închide un ochi ca să fie fericit, îi închide pe amîndoi și e nefericit.

— N-ai înțeles nimic!

— Nu e o carte de chimie, Camil, nu e matematică, nu e filozofie, e un roman. Trebuie să înțelegi ușor și trebuie să-ți placă. Să-ți placă eroina.

Pe Mihail Sebastian îl uimea dezinvoltura mea, ciudata degajare cu care discutam de la egal la egal.

— Dacă ai cunoaște valoarea lui Camil, dacă ai vedea în perspectivă locul pe care îl va ocupa în istoria literaturii, ai fi cel puțin intimidată.

„Camil Petrescu este unul dintre scriitorii care au contribuit într-o măsură hotărîtoare la formarea romanului românesc modern", va scrie Ov. S. Crohmălniceanu despre *Ultima noapte*. Iar George Călinescu, despre autorul *Patului lui Procust*: „Nu este al doilea sau al treilea în literatură, ci unicul, pe un drum lăturalnic, într-o junglă virgină. Meritul lui de inovator este incontestabil."

Dar eu nu eram critic literar, ci o fată îndrăgostită și nu de talentul lui, nici de inteligența lui, ci de o anumită intensitate a privirii, a vocii, de acea tensiune în care trăia, pe care o transmitea, la care te obliga să participi. Spre deosebire de Proust, despre care Martha Bibescu spune: „Il prefère d'être aimé ce qui est plus difficile, que d'être admiré" [1], Camil prefera să fie admirat, convins că o admirație totală nu e posibilă fără o mare iubire.

Lipsa mea de entuziasm pentru *Ultima noapte*, cu toată admirația pe care o manifestam pentru paginile de război, îl intriga.

— De ce-ți place *Pan*? mă întreabă.

— Mai întîi poezia numelor: Diderik și Iseline. Mi-ar place să scriu o carte care să înceapă așa: „Era tîrziu, cînd am ajuns la Sirilund." Sau: „Mă aflam în drumul ei, într-o zi cînd trecea. Soarele abia-și muia discul în ocean și se urca din nou roșu, reînnoit, ca și cînd ar fi coborît să bea apă. Iseline, sub rochie, goală din cap pînă-n picioare: «Vreau ca paznicul ăsta să-mi lege șiretul pantofului. Stai aici, Diderik, și leagă-mi șiretul pantofului, spune cu obrazul în flăcări»". Și într-o scenă mai tulburătoare ca orice scenă erotică: „Glahn îi aruncă pantoful în apă, fără să știe de ce: de bucurie că-i lîngă ea, sau de necaz că l-a uitat. Pantoful e salvat de dibăcia unui vîslaș. Glahn, rușinat, caută să usuce pantoful cu batista lui."

— Știi cartea pe dinafară?! zîmbește Camil ironic, dar și contrariat.

— Aș vrea să am șaptesprezece ani, să fiu capricioasă, cochetă, matură, iubită, cum o iubea Glahn pe Edwarda.

---

[1] Preferă să fie iubit, ceea ce e mai dificil decît să fie admirat.

— După tine, trebuie să introduc în romanul meu o cochetă odioasă.

— Un personaj care să compenseze vulgaritatea Emiliei. O eroină trebuie să placă, așa cum ne place Anna Karenina și Greta Garbo în rolul ei.

— Înseamnă să scriu altă carte.

— În *Ultima noapte* . ai introdus, fără să-ți ceară nimeni, încă un volum în corecturile din șpalt. Cît despre Proust, știi cîte modele a folosit pentru ducesa de Guermantes.

Și atunci mi-a venit o idee. Pe vremea aceea scăpăram de idei și nu păstram nimic pentru mine !

— O idee genială, Camil !

Nu-l mira entuziasmul meu, pasiunea pe care o puneam în tot ce susțineam, cuvintele mari și convingerea că am totdeauna dreptate. Emoția îmi tăia răsuflarea :

— *Scrisorile Doamnei T., Camil !* Din tot ce am citit, din tot ce ai scris, scrisorile astea îmi plac cel mai mult. Îmi plac la nebunie. Și *Danton*. Scrisorile pe care le-ai publicat în *Cetatea literară*. Revista nu mai apare. Scrisorile astea se pierd. Nu e păcat ? Doar le-ai scris tu. Din cauză că ai tot așteptat niște pagini pe care ți le promisese Rebreanu. Le-ai scris, pentru că ți-a mai rămas spațiu liber și revista trebuia să apară. Dar ce frumoase sînt ! Numai prin cele trei scrisori și personajul există. Doamna T. există, Camil.

Mă asculta concentrat, tulburat. Nu mi-a răspuns afirmativ, dar n-a respins ideea.

Și după ani de zile, găsesc mărturisirea lui la Conferința care apare în *Manuscriptum* (Nr. 2 (7) 1972). „Dificultatea mare a fost pentru mine cînd am integrat în *Patul lui Procust* acest capitol". E vorba de *Scrisorile Doamnei T.*

Într-una din acele zile de vară, cînd ieșeam de la restaurantul Elisée, un tînăr care tocmai intra s-a oprit să schimbe cîteva cuvinte cu mine. La început am ezitat să i-l prezint lui Camil. Nu-i plăceau noile cunoștințe, prezentările întîmplătoare.

— Mă obligi să salut treizeci de ani, sau să răspund la salutul unor oameni pe care nu mai știu nici unde i-am cunoscut, nici cum îi cheamă.

Totuși, de data asta mi s-a părut că nu pot evita prezentările.

Și după cîțiva pași, îmbufnat :

— Cum ai spus că-l cheamă ?

— Fred...

— Fără să-l intereseze numele întreg, a repetat :

— Fred ? ! Chipeș bărbat. Cu ce se ocupă ?

— Fecior de bani gata. Sportiv.

— Care din ei îți place mai mult ?

— Nu înțeleg.

— Moft suspect ! De obicei înțelegi foarte repede !

— Aviatorul ?

— Pui întrebări ca școlarii care vor să cîștige timp.

Pe aviatorul Coceașu îl cunoscusem, cu ani în urmă, într-o seară la Mangalia și dansasem pe terasa de scînduri putrede a unei case părăsite. Acolo aducea „banda veselă" — pe care o voi descrie în *Pînza de păianjen* — un patefon și dansam la lumina lunii. În seara aceea ne luminau numai stelele. Aveam șaisprezece ani și eram îndrăgostită de un pictor care în romanul meu se va numi Petre Barbu. Poate că aviatorul mă va ajuta să-l uit. Dar a doua zi a dispărut. O telegramă îl anunța că i-a murit un unchi și i-a lăsat o moștenire.

Camil știa povestea, dar nu-mi închipuiam că îl interesează.

— Nu v-ați mai întîlnit de atunci ?

— O dată, într-o librărie. Purtam uniforma de școală și nu mai eram arămie. Prea slabă, prea palidă, verzuie la față. Cred că l-am dezamăgit, pentru că a trecut fără să se oprească.

— Dar acum nu mai ești nici slabă, nici prea verzuie, vine în fiecare zi la masă, la aceeași masă, e totdeauna singur și te privește ca un motan amorezat.

— Mă salută, îi răspund.

— Și dacă ar fi să alegi ?

— Între cine și cine ?

— Între chipeșul Fred și discretul aviator ?

— Fe tine te-aș alege, Camil !

— Ce frumos știi să minți !

În conferința reprodusă în *Manuscriptum*, mărturisește că „într-o după-amiază de august apare alt tînăr pe care l-a identificat și care se numește Fred Vasilescu". „Observăm — spune Șerban Cioculescu — că nici scrisorile Doamnei T. cu care se deschide cartea, nici cele două epiloguri nu fac corp comun cu opera sau mai bine cu capitolul central : într-o după amiază de august" *(Amintiri,* pag. 182).

Pînă și „rabla lui Ionel", cum mă exprimasem despre superba mașină a unui prieten, a folosit-o în *Ultima noapte*. „Propriu-zis nu este nici un incident în toată lumea asta care să nu fie luat dintr-o întîmplare din viață, afirmă Camil, în aceeași conferință. Însă distribuția acestor incidente este făcută după legile de organicitate ale personajelor."

Ne vedeam zilnic. Cînd lucra ? Își drămuia timpul, îl împărțea cum se cuvine, îl respecta cu strictețe. Dimineața la opt își lua gazetele, ziarele de la chioșcul din Calea Victoriei, aproape de fostul Teatru Național, în gangul clădirii vechi de lîngă Café de la Paix, peste drum, de Capșa, toate cîte apăreau. Cu ziarele sub braț, se ducea să le parcurgă la masa la care lua cafeaua neagră. Uneori îl însoțeam cei cîțiva pași. Alteori treceam numai prin fața vitrinelor imense ca să-l zăresc la masa unde-și sorbea cafeaua, cufundat în citirea unui articol sau de vorbă cu un gazetar. Încercam aceleași sentimente ca pe vremea cînd, la Mangalia, eram îndrăgostită de pictorul căruia i se spunea Alibaba. Și tot așa mă întrebam de ce tocmai el nu se îndrăgostește de mine și tot așa căutam să mă vindec. Nu-i frumos ca Vraca, nu seamănă cu Rudolf Valentino, de ce nu-l emoționează apariția mea ? Dar atunci aveam șaisprezece ani și pictorul avea ceva din poezia și vraja Mangaliei, înota noaptea, era de o nonșalanță atrăgătoare. Pe cînd Camil, care umbla repede, ușor adus din spate, cu umerii înțepeniți, cu privirea atentă și fruntea încruntată, de ce mă atrăgea ? Și era irascibil ! Trebuia să-i vorbești tare. Se enerva că-i vorbești tare, convins că n-are importanță

ce-i spui și că oricum numai el are dreptate. Îl supăra că lumea observă că nu aude și susținea lucruri care mi se păreau absurde. (Dar foarte multe sînt confirmate de evoluția evenimentelor și evoluția mea.) De ce fugea de mine, de ce mă căuta ? Și eu îl căutam, dar îi rezistam. Camil se temea de mine și nu înțelegeam de ce. Fiindcă nu înțelegeam scrupulele lui, groaza lui de a mă scoate de sub acoperișul casei mele, de sub ocrotirea solidă a soțului meu. Știa că în jungla, pe care o cunoștea atît de bine, voi fi dezarmată. Femeile în mijlocul cărora trăia purtau uneori etichete onorabile și totuși erau de vînzare și cumpărători se găseau. La ce preț ? Asta era singura întrebare și ceea ce le deosebea. Prețurile variau, nu după frumusețea femeii, ci după posibilitățile ei de a rezista nevoilor vieții, tentațiilor ei, și deveneau exorbitante pentru cele care aveau și viața de toate zilele și chiar un anume lux asigurate. Dar cele care goneau după chirie, după o pereche de pantofi, după o masă îi inspirau milă, și Camil ținea prea mult la mine, ca să mă imagineze în vreuna din aceste situații. A înțeles, desigur, că singura mea familie e soțul meu, acest inginer care mi-a asigurat o situație socială, o protecție solidă. Și dacă-mi permiteam unele cochetării, anume alunecări sentimentale, era fiindcă un om tînăr, un inginer capabil și cinstit, își luase răspunderea mea. Camil îi era recunoscător și avea parcă nevoie de el ca să mă apere. Și înțelegea că, dacă soțul meu îmi ierta fantezia de a fi amorezată de un scriitor sărac și, după părerea lui, destul de neînsemnat, era gata totuși să se răfuiască pentru mine cu o lume nedreaptă, pînă la abjecție, și el, Camil trebuia să-l ajute.

Toate acestea le-am înțeles foarte tîrziu, privind în urmă, fără mînie. Dar atunci nu aveam în față *Notele zilnice* și nu bănuiam lupta lui pentru chirie, pentru masă, pentru o zi de soare la mare, pentru răgazul de a-și scrie teza de doctorat, de a se adînci în singura lui pasiune care, după cum mărturisește, era filozofia, și de a deveni scriitorul care știa că este, de a mișca din loc stîncile, de a smulge din rădăcini copacii care-i stăteau în cale.

Jean Grenier spune despre fostul său elev și prieten : „Albert Camus nu se înșela asupra valorii propriilor sale puteri, el era printr-o excepție deosebit de rară judecătorul exact al valorii sale. Trebuia în schimb să se facă recunoscut de alții. Iar poziția sa de plecare era atît de umilă încît trebuia să se afirme cu riscul de a fi strivit. Strivit era deja. Trebuia cu orice preț să iasă la liman, era o problemă de viață și de moarte". (Revista *Secolul 20*, 4—5, 1976).

E întocmai cazul lui Camil. Convins că poartă în el energia atomului și că, odată eliberată această energie, se va mișca lumea din loc cu 180 de grade, era prea lucid ca să-și ia obligații cărora nu le putea face față, și să mă lase în drum. Prea egoist ca să renunțe la mine, prea gelos ca să lase liberă altuia calea.

Cînd și-a dat seama că riscurile unei despărțiri între mine și soțul meu au început să existe, a ținut — și m-a îndemnat — să-mi creez acea personalitate proprie, pentru care premizele existau. Mai rămînea să am acea putere de muncă, acea seriozitate, perseverența și conștiința de a o realiza. Convins că aș putea să scriu o cronică feminină, o cronică pe marginea unor spectacole, îmi repeta furios :

— De ce te risipești în conversații ? De ce vrei neapărat să strălucești ca artificiile pe pomul de Crăciun ?

Și mă tot întreba :

— Ce scrii ? Cine-i modelul tău literar ?

Era convins că e el, dar mă tachina.

— Trebuie să fie Colette sau George Sand.

Nu cerea niciodată să-i dau cîteva pagini să le citească și cred că nu-l interesa dacă am talent sau nu.

4

Mihail Sebastian și-a dat seama de la început de sentimentele care mă leagă de Camil și nu mi-a arătat decît prietenie.

— Camil e un celibatar convins ! mi-a spus într-o zi, îngrijorat. Să nu crezi că se va însura vreodată.

— De ce-mi spui asta ?

— Fiindcă mă tem să nu faci o greșeală. Da, ar fi mai mult decît o crimă, ar fi o greșeală să te desparți de soțul dumitale.

— Totuși, în piesele lui Camil, în *Ultima noapte,* eroul se însoară, și chiar la început.

— Asta-i altceva.

— De ce altceva ?

— Citește-i piesele și mai citește încă o dată romanul și ai să înțelegi.

— Femeile astea, Mioara, Ela, Alta își înșală bărbatul fiindcă bărbatul s-a înșelat în alegerea lor. E ca și cum din greșeală te-ai urca într-un mărfar în loc să iei un tren internațional. Crezi că ai să ajungi la Paris, că locomotiva a pornit la drum lung și, cînd colo, începe să pufăie între Breaza și Cîmpina.

Sebastian rîde.

— Ești periculos de inteligentă și comparația i-ar plăcea lui Camil. Mă lași să i-o transmit ? Dar să știi că nimic nu-i mai primejdios decît să te însori cu o femeie inteligentă. Ești pentru Camil o primejdie și el știe asta. Ascultă-mă pe mine ! Camil trăiește pentru opera lui.

Femeile modifică destinul bărbatului, mai ales dacă e un artist.

— Totuşi sînt atîţia scriitori mari, atîţia pictori însuraţi...

— Ai văzut portretul nevestei lui Petraşcu ? O femeie planturoasă, voinică. Dedesubt, scrie cu toată convingerea şi cu mîndrie : *Nevasta mea*. Nevasta lui Arghezi, Paraschiva, îi ducea sufertaşul la închisoare, ţinîndu-şi pantofii în mînă să nu-i uzeze. Mergea desculţă, lipăind prin noroi, îi ducea mîncarea. Cînd Arghezi scrie, se retrage într-o chiliuţă la Mărţişor, unde are numai un pat de fier şi o masă. Paraschiva deschide binişor uşa şi, fără un cuvînt, îi lasă tava cu tot ce trebuie şi dispare. L-am vizitat într-o zi la Mărţişor şi, cînd a apărut Paraschiva, cu chiseaua cu dulceaţă, Arghezi mi-a prezentat-o cu un ton de tandreţe pe care nu pot să-l uit : „Nevasta mea, Paraschiva". Cezar Petrescu s-a însurat de patru ori. Tonitza stătea cîte trei zile în cîrciumă şi nevasta îl aştepta, cuminte. Astea sînt nevestele ! Celelalte nu sînt făcute decît pentru a ne complica existenţa : „Les femmes sont faites pour détourner le destin des hommes" [1], spune Stendhal. Ai citit *De l'Amour ?* Se pare că sînt patru feluri de a iubi : l'amour passion, l'amour goût, l'amour physique, l'amour vanité. Eroii lui Camil iubesc cu pasiune.

— Nu ştiu dacă şi în viaţă e în stare, sau poate că a iubit în studenţie, ca Ştefan Gheorghidiu. Sau poate că e încă prins de Emilia, l'amour physique. Eu cred că sînt pentru el amorul vanitate. Îi place să fim văzuţi peste tot împreună. Mă iubeşte pentru galerie.

— Nu e tocmai aşa, dar eşti prea cochetă, prea frumoasă şi prea inteligentă, ai toate cusururile care pot nenoroci un bărbat.

— Glumeşti ?

— Vreau să te împiedic să faci o greşeală.

— Dar dacă aş divorţa numai ca să fiu liberă ?

— Camil nu s-ar simţi liber !

— De ce ?

[1] Femeile sînt făcute ca să schimbe destinul bărbaţilor.

— Fiindcă e scriitor, sau pentru că e Camil! Crezi că să iubești un scriitor înseamnă să privești peste umărul lui cînd scrie, să-ți sprijini obrazul de umărul lui? Sau să-l ții îmbrățișat pe după umeri, lăsîndu-i mîinile libere și posibilitatea de a respira? Crezi că poți măcar să te așezi pe jos, și să-ți pui capul pe genunchii lui, și el să-ți umble prin păr, ca prin blana unui cîine credincios? Sau să stai cuminte într-un colțișor, să nu vrei nimic decît să respiri? Dacă i-ai spune asta lui Camil, ar rîde cu poftă sau s-ar înfuria și ți-ar trînti: „Ești o proastă!" Sau te-ar privi cu răutate ca pe cel mai aprig dușman. Să-l iubești pe Camil înseamnă să dispari cînd vrea el, să-l ajuți să uite că exiști, să te topești în neant. Ca să scrii, ai nevoie să nu simți pe nimeni la cîțiva kilometri împrejur. Nu-i vorba de femeia de serviciu, care îți-e indiferentă. Îți aduce un pahar cu apă cînd ai nevoie, sau se duce să-ți cumpere țigări și te lasă acolo în fața hîrtiei, să te chinui, să mori, să învii, să mori și să scrii, fără să-i pese. Nu-i așa că n-ai admite, chiar dacă n-ai fi nevasta lui, să nu ai o cheie ca să vii la el cînd vrei? Ei bine, după ceasuri de încordare, poate că el vrea să-și aducă o femeie oarecare, o femeie care nu pune întrebări. Ai accepta?

— Dar atunci ce înțelege Camil prin iubire absolută?

„Ce voluptate poate fi în afară de aceea a iubirii absolute, prin care restul se valorifică?" se întreabă Gheorghidiu.

Mai tîrziu, în *Proiect de roman nerealizat* vom citi: „De multe ori femeile știu bine că ele nu vor da nimic mai mult decît surîsul, atingerea de mînă, o vagă pipăire pe sub masă. Mie, procedeul mi se pare mai dezgustător, însă, chiar decît prostituirea completă. Căci adaugă jocului murdar și trișajul, tragerea pe sfoară, ca să folosesc cuvîntul vulgar cerut aici și încă nu cel mai vulgar."

Și totuși, eroii lui Camil au îndoieli: „Dar dacă nu-i adevărat?" Îndoieli puteau să aibă doar în privința posesiunii totale, fiindcă priviri, atingeri de mînă se petreceau sub ochii lor.

Am găsit multe din cele ce mi-a spus în ziua aceea Sebastian în *Memoriile* lui Thomas Mann, în scrisorile

pe care le scrie Katiei, viitoarea lui soție : „Îmi dau seama că nu sînt omul care să trezească simțiri simple și de o nemijlocită certitudine. Știi că un talent poate acționa ca un vampir, sugîndu-ți sîngele, absorbindu-te ?"

Nu știam, nu bănuiam, nu înțelegeam nimic din preocupările, munca lui Camil.

„Talentul nu e ușor și jucăuș. Nu e pur și simplu pricepere fără alte complicații, spune Thomas Mann. E o exigență veșnic nesatisfăcută, care abia își creează și își dezvoltă, nu fără chin, priceperea." „Eram nervos și istovit", se plînge Thomas Mann în scrisorile sale.

Iar André Maurois, în *Memorii* (pag. 140) : „Ah, nu mai doream decît să mă pot izola pentru a citi, a scrie. Să trăiesc o viață de scriitor, pe care s-o pot popula cu personajele imaginației mele."

Dar eu pe atunci nu înțelegeam nimic din viața unui scriitor, mai ales cînd e sărac și disperat că nu se poate izola, exasperat că nu se poate consacra filozofiei.

Întrebările în legătură cu Camil devenau din ce în ce mai dureroase. De ce stăruia să scriu ?

— O cronică mondenă pe marginea unei premiere de teatru sau de cinema, a unui meci de fotbal, a unei gale de box. Trebuie să fii independentă, să ai un nume al tău. Îmi dau seama că avocatura nu te interesează. Dar o rubrică la o gazetă ?

— Ca Duduia Grădinărița, ca Fulmen, sau ca Lucreția Carnabat ?

— Vreau să fii independentă.

Nu-l întrebam de ce. De ce era atît de fragilă buna lui dispoziție și echilibrul lui, ca o balanță prea sensibilă, gata să se aplece într-o parte sau în alta ? De ce drama căsătoriei era la baza celor mai importante opere ale sale ?

— Ce știi despre căsătorie, Camil ?

N-a auzit, sau n-a vrut să răspundă.

Reciteam dedicația pe volumul *Ciclul morții*. Erau aproape cinci ani de cînd îl cunoscusem la țărmul Kiseleff și-mi puneam întrebarea : Ce-am realizat în timpul ăsta ? Lui Camil i-a apărut *Ultima noapte de dragoste*,

întîia noapte de război, în 1930, cînd eu mi-am luat licența în Drept. În 1931, a început să scrie *Teze și antiteze,* iar acum își refăcea romanul care se va numi *Patul lui Procust.*

Lui Sebastian i-a apărut romanul *Femei.*

Eu, în tribunal, ca secretară de avocat, ceream „un termen mai scurt" și pierdeam ore întregi ca să spun: „Maestrul pledează la Secția a treia, vă roagă să lăsați procesul mai la urmă."

Cum izbutea Sebastian să facă avocatură și să scrie? *Femei* este o carte de lichidare a unor prime experiențe sentimentale, bilanțul unui capitol de viață, dar și întîia verificare a unor resurse scriitoricești.

Ce sînt resursele astea?

Mai mult decît în *De 2 000 de ani* și mai tîrziu în *Accidentul,* romanul *Femei* reflectă sufletul autorului, cu indolența și oboseala lui prematură, cu nepăsarea lui melancolică în fața vieții, cu supunerea la întîmplările ei, dar și cu un zîmbet ușor cinic în care, cu pudoare, își învăluia tristețea. Sînt aici însemnări de impresii subțiri, de lucruri cu siguranță văzute, de bucurii și amărăciuni trăite, a căror prelucrare e mai curînd timidă. Și totuși nu e opera unui cronicar credincios și uscat, a unui observator care notează faptele cu exactitate și uneori cu vervă. *Femei* este o carte care afirmă un scriitor, un scriitor sensibil, care povestește calm, nuanțat, care nu eludează greutățile. Narația lui are vibrație, forță, culoare. Cadrul are atmosferă, viață, mișcare. Înțelegerea — la vîrsta pe care o are autorul, douăzeci și cinci de ani — a sufletului femeii este surprinzătoare și nu se explică decît prin temperamentul lui de confident, prin acel umăr pe care știe să-l ofere, prin interesul cu care știe să asculte și sensibilitatea cu care știe să înțeleagă cele mai tulburi situații.

Și totuși a iubit la rîndul său, a fost iubit. Dar dramele lui s-au desfășurat pe plan interior și au primit derivativul suprem al creației literare.

Prietenia noastră n-a cunoscut scăderi sau eclipse. Vechea lui rană sufletească n-o bănuiau nici prietenii cei mai dragi, cei mai buni. Mama și fratele lui n-au știut

niciodată pînă unde a mers dramatica lui luptă cu viața, necazurile lui permanente pentru bani, chinurile lui sentimentale, pînă ce nu i-au închis ochii și nu i-au deschis paginile *Jurnalului* intim.

Cu un atare fond de tristețe, cu o sensibilitate atît de supusă descurajărilor, Sebastian nu putea trăi izolat. E drept că-și organiza aproape cu pasiune refugiile, dar în aceeași măsură își cultiva prieteniile.

A fost, cred, unul din puținii scriitori, la noi, care au știut să dea prieteniei un sens atît de adînc, de estetic. Nimeni nu a pus mai mult rafinament, mai multă căldură, mai multă poezie în raporturile de prietenie, o mai ascuțită notă proustiană. Și poate nici un alt scriitor nu a dat prieteniei savoarea, adîncimea și sensul acelor cuvinte ale lui Montaigne, care, întrebat de ce este prieten cu La Boétie, sau de ce s-au despărțit, răspunde : „Parce que c'estoit luy, parce que c'estoit moy" [1]. Prietenia este un capitol de prim-plan în viața lui Sebastian. El relevă un aspect al climatului moral în care a trăit. Sensul prieteniei e mai curînd aspirație de comunicare cu altă conștiință decît nevoia de a suporta în comun duritățile vieții.

Nu era un dezarmat, un spirit refractar adaptării. Avea, dimpotrivă, sensul eroic al existenței, și era în stare, cu toată oboseala și lenea de care pomenește mereu, să muncească, să lupte, să se străduiască. Dar această încordare se petrecea pe un plan exterior, străin de suferințele lui intime, de viața lui sufletească.

Simțea nevoia pe acest din urmă tărîm a unor comunicări intelectuale cu spirite înrudite, sau era tot o fugă de el însuși pe care o căuta în numeroasele sale prietenii ? N-aș putea spune ! Dar între marile contraste din care era plămădit era și această risipire în felurite legături sociale ale omului care, totuși, de cîte ori putea, se izola la Breaza, la Lacul Roșu, la Balcic, pentru a fugi de oameni și pentru a se apleca asupra hîrtiei de scris.

„Dacă am consimțit să duc după mine zdrențele acestui trai trist, a fost pentru că eram sigur că nimeni n-are să știe și că, știind, nimeni n-are să priceapă că pînă

[1] Pentru că era el, pentru că eram eu.

la urmă eu am să rămîn singur, mai singur decît un astru în cer, mai singur decît un bou în staul." *(Fragmente dintr-un caiet găsit)*

Sebastian era un spirit muncit, nemulțumit, frămîntat. Suferința și viața interioară îi dădeau conștiința vieții lui singulare, a unicității pe care o reducea la semnificația unui principiu general. „A fi unul singur, unul în absolut, dincolo de orice raport, deasupra oricărei realități, esențial unul, ireductibil unul." *(Fragmente dintr-un caiet găsit)*

Și pe oameni îi accepta oarecum sub condiția esenței lor singulare. Nu era reținut decît de cei ce aveau ceva de spus și aduceau cu ei o realitate de gînd originală. „Nu cer nimănui să fie bun sau rău, frumos sau urît, canalie sau înger. Îi cer numai să fie ceva care să nu existe decît o singură dată." *(Fragmente dintr-un caiet găsit)*

Această situație l-a îndreptat ușor către un anumit orgoliu de solitudine și satisfacție puțin amară, dezamăgită. Dar era, spre deosebire de cei mai mulți colegi de generație, retras, discret, fără nici un fast, fără nici o atitudine de ostentație. Aprobarea și admirația celorlalți, notorietatea sau chiar celebritatea nu-l încîntau. Era destul de concentrat în el însuși, depărtat de opinia confraților, își exagera, își căuta un fel de voluptate în această străinie, rece fericire de a-și regăsi singurătatea.

Pe Camil nu l-am văzut cîtva timp, dar nu din vina lui. Căuta în chip și fel să mă întîlnească. Într-o zi, a venit și mi-a adus o carte : *Rapid Constantinopol-Bioram.* Am citit-o și mi s-a părut că-mi este adresată mie. „Scriu aici însemnări pentru prietenii de acasă, anume și această cunoaștere dă și măsura și întorsul de pană." Ba chiar de la început, în prima pagină, am citit înduioșată : „Nu există în lungul lumii un drum mai plin de emoții și de zig-zaguri mai năzdrăvane, decît sufletul femeii". Iar primele fraze, aș fi putut să le semnez eu, atît de bine mi se potriveau : „Nu-mi plac deloc călătoriile. Sînt superficiale toate și uneori vulgare, ca niște vise ratate".

Îi semănam lui Camil. Aveam aceeași reticență față de orice proiect de a călători. Un fel de angoasă. Și sînt

de părerea lui Ortega I. Gasset care spune : „Nu am văzut bine decît acele orașe în care am fost îndrăgostit".

Dar excursia mea în Bucegi n-a fost o călătorie, a fost descoperirea unei alte lumi, a unor măreții nebănuite, a unor orizonturi neașteptate. Pornisem cu doi tineri sportivi, Toldi G. (modelul meu pentru Geo, în *Pinza de păianjen)* și Georgе, fiul verișoarei mele, a cărei fugă de acasă „cu un grec frumos și bogat" făcuse pe vremuri mare scandal la Constanța. Căsătoria secretă care a urmat și băiatul, care era acum student la medicină, era încă obiect de discuție în familie.

Geo — oum îl voi numi pe Toldi și în aceste pagini — de o inteligență scăpărătoare, sigur de el, era la nouăsprezece ani celebru în Cartierul Latin și secretarul unui mare avocat. Deși în bocanci și cu rucsacul în spinare, am reușit să intrăm în Cazinoul luminat de uriașul candelabru, de feeria cristalelor lui și de bijuteriile femeilor elegante. Privirea mi-a căzut asupra unei frumuseți planturoase, un fel de Mae West, cu părul platinat, o jumonă cu brațele albe. Tinerețea ei și acel blond autentic, ochii de păpușă, inexpresivi, atrăgeau toate privirile.

De ce m-am gîndit la Emilia din *Patul lui Procust* și de ce păpușa prea mare, prea albă nu s-a sfiit să atragă atenția asupra mea vecinei cu părul roșu, strident, și obrazul veștejit de fard, care și-a pus *face-amain-ul* la ochi să mă măsoare ? Erau, am aflat foarte ușor, soția și fiica unui inginer antreprenor la modă, aveau o foarte frumoasă casă la București și vilă la Snagov.

Ce legătură am făcut dintr-o dată între casa sărăcăcioasă a Emiliei și aceste mondene, descinzînd parcă din mediul Verdurin ? Ersylia Rudașcu apărea în toate *compte-rendu*-urile mondene. De această fată bogată, care-și completase pensionul la Paris, luînd lecții de pian cu profesori vestiți, era mai verosimil să se îndrăgostească Ladima sau Camil și să sufere cînd, în compania prea îngăduitoare a mamei, ieșea cu alți bărbați. E poate femeia despre care Camil va spune cu nostalgie : „albă, plină, calmă, voluptoasă", și era destul de bogată ca el să se poată ocupa numai de filozofie.

Am ieșit de acolo înțepată parcă de o viespe, și de la Bușteni am urcat treptele pînă la casa Schill, de parcă aș fi cărat pietroaie în rucsac. Am ajuns la cabană tremurînd.

— Febră musculară! auzeam ca prin vis. Ceaiuri fierbinți, ceaiuri cu rom și încă o pătură!

Dar nimic, nici chiar privirea aprinsă a îndrăgostitului Geo n-au reușit să mă încălzească...

A doua zi am continuat urcușul, eliberată de povara unui sentiment pe care-l credeam neîmpărtășit.

Văzut de sus, de la Crucea de pe Caraiman, cazinoul de la Sinaia părea o jucărie, o casă de cuburi, iar lumea de la ruletă, femeile, cum mi le aminteam, măreau impresia de manechine care prezintă modele de rochii și bijuterii false în casele de modă.

Cheile Zănoagei, lacul de la Scropoasa și noaptea cu lună din valea Horoabei păreau o lume supraterestră, o lume de vis.

Geo îmi vorbea însuflețit despre viața studențească de la Paris:

— Ai putea să te înscrii la Drept la doctorat.

De ce nu i-am spus: sînt măritată? De ce am început să fac proiecte?

În noaptea aceea cu lună plină m-am întrebat, cu libertatea pe care mi-o dădea depărtarea de lume, apropierea de stele, dacă aș fi în stare să-mi părăsesc bărbatul.

5

Într-o zi, în vitrina Sălii Haseffer — librăria unde pictorii avangardiști Marcel Iancu, Maxy, Victor Brauner, Corneliu Mihăilescu își expuneau pînzele — pe strada care coboară din Calea Victoriei spre cheiul Dîmboviței, am dat neașteptat de Plaja Mangaliei. Cîteva bărci gata să fie împinse spre mare de un barcagiu, care se apleca să scoată ramele, un turc cu șalvari albaștri, sprijinit de un zid alb, în plin soare. Semnătura pictorului mi-a tăiat respirația.

Oare destinul meu s-a hotărît cînd aveam șaisprezece ani, la Mangalia? Oare nu m-am măritat cinci ani mai tîrziu, convinsă că niciodată n-am să mai pot iubi?

În seara aceea am luat caietul, pe care mi-l dăduse Camil, și am vrut să descriu Mangalia, marea și fata care înainta pe digul pustiu. Purta o rochie albă, era subțire ca o trestie și prea albă între oamenii aceia prea tuciurii. O fată care nu-mi mai semăna. Nu fiindcă nu eram tot atît de subțire și tot atît de tînără, dar ea era altfel. Totul, în liniile ei neprecise, în grația mișcărilor ei, era nădejde, încredere în viață. La capătul digului, în fața mării, un pictor desena. Purta pe umeri o flanelă de pescar decolorată, înnodată de mîneci. Nu s-a sinchisit de mine și n-a întors capul. Valurile prea mari se loveau de stînci de fața lui. El nu se mișca...

De ce n-am reușit să scriu ce a urmat?

Fiindcă n-a urmat nimic!

Ei, cum nimic?! Am fost îndrăgostită de el! De ce nu m-a iubit?

— Ești prea tînără ! mi-a spus într-o zi.
Cu cîtă tristețe îmi vorbea.
Și Camil se înduioșa uneori și-mi spunea :
— Ce tînără ești !
— Prea tînără ? întrebam.
— Nu, dar altfel. Ceri prea mult de la viață.
— Tot, înseamnă prea mult ?

A doua zi, elegantă, tot într-o rochie albă, dar doamnă, cu tocuri înalte și pălăria de panama cu boruri mari, m-am dus să vizitez expoziția. Inima îmi bătea ca în urmă cu ani, cînd coboram pe digul Mangaliei, cu dorința nebună de a-l întîlni.

Era singur și acum, singur ca pe vremuri, cînd în capul digului privea ore în șir marea.

Marea era acum în pînzele agățate pe pereți și își schimba culorile. Soarele dogorea ca pe plaja Mangaliei.

El a venit spre mine, eu am mers spre el, de parcă ne-am fi dat o întîlnire peste un veac la oră fixă. Era ars de soare, de vînt. Tot ce purta era decolorat și el parcă venea de departe, gata să plece departe și, ca pe vremuri, mi-era teamă să articulez primul cuvînt. Mai bine să înceapă el.

— Ai mai crescut !

„Ai mai îmbătrînit !" aș fi vrut să răspund.

Părul decolorat parcă era presărat cu nisip și cu sare.

— Vreau să văd tablourile.

— Ai timp, nu se înghesuie lumea.

În clipa aceea, a intrat un grup de tineri, băieți și fete.

— Vezi, port noroc, am spus.

— De mine nu se prinde.

Unii și alții îi puneau întrebări și el răspundea încolor :

— Marrakech !

La Mangalia, în ultimii ani, de cîte ori întrebam de el, mi se răspundea că e la Marrakech în Maroc sau la Saint Tropez.

Am luat de pe masă un program și am privit nu tablourile, ci prețurile din dreptul fiecărui număr. Cel mai ieftin era un desen în cărbune, cu oameni în șalvari, fe-

suri și turbane care stăteau la taifas în plin soare. Pictorul era acum lîngă mine.

— Am ales ! am spus, vrînd să par degajată. Poți să scrii reținut.

— De ce ți-ai ales un desen ?

— Fiindcă îmi place.

— Tot copil ai rămas. La Mangalia tot așa îmi răspundeai : „fiindcă-mi place".

— N-ai uitat ?

A zîmbit cu o infinită tristețe.

— E adevărat că te-ai măritat ? Mi-a spus Ginette.

Era atîta amărăciune în colțul gurii și în privire, că m-am simțit vinovată.

Grupul de tineri s-a apropiat.

— Am să vin să-mi iau tabloul.

— Mîine se închide expoziția. Ți-l trimit. Unde ?

Pe stradă, mi-am imaginat că mă însoțește. Ca în vis, sau ca pe digul Mangaliei — îi simțeam brațul, umărul alături, cadența acelorași pași. Și împreună am ajuns pe cheiul Dîmboviței și, mai departe, am trecut de Podul Izvor, pe Splaiul Independenței.

În fața Facultății de Drept m-am așezat pe o bancă, dar în închipuirea mea el era lîngă mine.

— De ce te-ai măritat ?

— Ești însurat ?

— Am fost îndrăgostit de tine la Mangalia.

— Eu te-am iubit.

— Nu cred. Erai prea cochetă.

— Ca să nu se vadă că sînt nefericită.

— Ai fost nefericită vreodată ?

— Mereu.

— Dacă aș fi știut...

— S-ar fi schimbat ceva ?

— Nu știu.

— De ce ? Dacă mă iubeai ? Dacă m-ai fi iubit...

— Eu... trebuie să fiu liber ca marea.

Dar acasă, în versiunea pe care am scris-o în caiet, pictorul, care se va numi Petre Barbu, mărturisește că e însurat. Și pentru romanul pe care l-am început în

noaptea aceea, trebuie să fi trecut zece ani. Eroina are douăzeci și șase de ani. El treizeci și șase. Sînt iremediabil bătrîni și nefericiți. Vina e a lui. Dacă m-a iubit, de ce nu mi-a spus: „Vreau să fii pentru totdeauna a mea, soția mea, iubita mea!"

Și pînă în zori am scris povestea a doi tineri care și-au ratat viața, fiindcă n-au avut curajul să-și mărturisească iubirea și să-și ia toată răspunderea.

A doua zi m-a îngrozit platitudinea acelor pagini. Ce catastrofă! Care era secretul scrisului? Cum să povestești o întîmplare care a fost totuși adevărată?

Dar adevărată a fost Mangalia. Mangalia a existat. Și în paginile mele tocmai Mangalia lipsea. Unde e soarele, unde-i căldura nisipului, unde e vibrația aerului, mirosul de alge, gustul de sare? Unde e marea? Speranța și angoasa mea? Unde sînt iubirile celorlalți tineri, febra acelor zile?

Am rupt foile și caietul l-am aruncat pe dulap.

Lui Camil nu i-am spus nimic despre această încercare nereușită de a scrie un roman. Nici lui Mihai Sebastian.

Am început iar să alerg de la o secție la alta, ca să văd al cîtelea e procesul nostru pe rol. Am răsfoit dosarele pline de praf și de nefericiri. Avocații mari aveau totdeauna dreptate. N-am să fiu niciodată un avocat mare. Și dacă aș fi, tot nu m-aș bucura că am dat afară un chiriaș, c-am divorțat o femeie, că am băgat în închisoare un hoț. Am greșit cînd mi-am ales meseria asta, am greșit cînd m-am măritat, am greșit cînd m-am îndrăgostit de Camil. Am greșit, pierzîndu-mi atîția ani ca să-mi iau licența în Drept, pentru ca acum să-mi pierd vremea în arhive, să zîmbesc arhivarului și, rușinată, să-i strecor un bacșiș. Să plătesc citații, să am emoții cînd spun: „Vă rog să lăsați procesul mai la urmă". Eram sigură că voi greși în continuare, dacă voi scrie articole, reportaje și cronici.

Nu știam cum e o iubire împărtășită, o iubire care inspiră romanele mari. Nu știam cum se realizează, într-o

carte, poezia aceea care înfruntă timpul, poezia amară din *Poussière* de Rosamond Lehman, din nuvelele Katherinei Mansfield, din *La Renarde* de Mary Webb, din *Fermina Márquez* de Valéry Larbaud. Reciteam mereu *Pecheur d'Islande, Pan și Cuore*, și căutam să înțeleg forța lor de seducție.

Nu știu la ce mă gîndeam în clipa cînd, traversînd bulevardul, m-am pomenit între două mașini. Am închis ochii, ținîndu-mi respirația, ca să ocup cît mai puțin loc în spațiu. Totul depindea parcă de asta. Subțire pe atunci ca o trestie, am scăpat neatinsă.

Dacă muream ?. Și ziua întreagă am repetat : Dacă muream ? Și mi-a fost frică să nu adorm, ca să nu mor în somn. Dacă aș muri, n-aș ști ce-nseamnă dragostea adevărată, n-aș ști ce a simțit Anna Karenina în brațele lui Vronsky, n-aș ști cum arată Parisul, altfel decît în romane și filme. N-aș lăsa nimic în urma mea. Pentru ce m-am născut, dacă nu pot răspunde la întrebarea : pentru ce am trăit ?

Sebastian spunea în legătură cu *Jurnalul* lui Jules Renard :

— Uite singurul fel de eternitate care contează. După douăzeci și patru de ani să fii mai viu decît un om viu, iar memoria ta să fie tot atît de reală ca o prezență fizică !

O astfel de eternitate îmi doream.

În ziua aceea, a apărut Zizi. Era verișoara lui Michi, locuia la Paris și în casa socrilor mei se vorbea despre ea cu admirație și invidie.

— E măritată cu un francez, trăiește la Paris.

Probabil că Zizi înțelesese, din veștile primite, că menajul nostru n-o să dureze. Își închipuia că o fată care n-a avut zestre trebuie să spele rufe, să gătească, să cîrpească. Și atunci nu poate să semene, la patinaj, cu Sonia Henie și cînd dansează cu Ginger Rogers. Sau, dacă seamănă, n-o să stea mult cu un ingineraș care are un salariu de administrator la o societate de asigurări.

Oricum, apariția mea a impresionat-o așa de mult, încît, ca să nu mă supăr că nu mi-a adus nici un cadou, m-a invitat la Paris.

— Cînd ? am întrebat prompt.

— Oricînd ! mi-a răspuns zîna cea bună.

Nimeni n-a luat în seamă invitația, nimeni nu-și închipuia că aș îndrăzni să sper. Dar pe mine tocmai asta m-a ajutat să rezist în viață și să urc cîte o treaptă : îndrăzneala de a spera.

Cînd i-am spus lui Camil că plec la Paris, aș fi fost fericită să se împotrivească. Îmi imaginam că va spune : „Nu pleci nicăieri ! Dacă ți-ai făcut valiză, vino cu ea la mine, rămîi la mine ! O să plecăm împreună într-o zi.“ Dar Camil mi-a spus că va vorbi la *Gazeta*, unde publicasem reportajele, să-mi dea un carnet de ziaristă, și la *Realitatea ilustrată :*

— Ca să intri gratis la toate muzeele și la teatru, cu jumătate de preț.

Și m-a întrebat dacă am o valiză.

Mi s-a părut că mă înghite pămîntul, ca în clipa cînd m-am pomenit pe bulevard între două mașini care veneau din sens invers și în mare viteză.

Reciteam, pentru a cîta oară, romanul lui Gide, *l'Immoraliste*. Eroul cărții descoperă viața. Plaja, soarele, trupurile bronzate ale tinerilor, viața în aer liber, fără remușcări, fără regrete.

Dar viață știe să te ia de ceafă cu trompa ei de elefant și să te zvîrle la pămînt. Ca o pedeapsă a dorinții mele de a fi fericită cu orice preț, s-a îmbolnăvit tatăl meu, a murit tatăl meu. Trebuia să salvez din naufragiul, care e moartea, imaginea lui care abia acum mi-era dragă. Trebuia să salvez din naufragiul, care era viața mea, toate bogățiile pe care le purtam cu mine : dugheana bunicului, antichitățile ciobite, cioburile copilăriei mele și tot ce a urmat. Mi-l aminteam pe tata intrînd pe ușă, fericit, de parcă ar fi găsit o comoară :

— Am găsit o slujbă, la Sofia ! Plecăm...

Și îl văd adunîndu-ne grămadă și înjurîndu-l de mama focului pe unchiul care l-a chemat la Sofia.

— Plecăm înapoi la Constanța. Plecăm...

Sîntem iar înghesuiți în casa bunicului. Dar tăta apare într-o zi, fericit :

— Am găsit o casă, un palat, la malul mării. Pe strada Mării !

— Un palat ? !

— Palatul e al prințului Șuțu. Casa noastră e alături lipită de palat...

Moartea tatălui meu să-mi fi dat deodată sentimentul maturității ? Sentimentul vinei de a nu-l fi înțeles ? Măsura egoismului meu ?

Pusă deodată față în față cu egoismul feroce care m-a depărtat de ai mei, am simțit că i-am trădat ! În timp ce tata își căuta, greu, cum a căutat totdeauna, bucata de pîine, eu îmi căutam „fericirea".

Acum, cînd a căzut răpus în lupta cu sărăcia și cu morile de vînt, iremediabil visător și naiv, m-a cuprins remușcarea că l-am părăsit, ca o mamă care-și părăsește copilul. Abia acum, cînd nimic nu se mai putea îndrepta, revedeam drumurile pe care m-a ajutat să urc, drumurile pe care mi le-a deschis, în care m-a purtat în cîrcă. Trebuia să le regăsesc, să-l regăsesc pe tata. Ce știam despre el, despre noi ?

— Sîntem get beget dobrogeni ! se spunea acasă la noi, cu mîndrie.

Bunica s-a născut la Măcin. Și a fugit de turci. Fiecare a fugit cîndva de turci. Bunicul era din Callatis. Pentru el Mangalia rămăsese Callatis. Și la Callatis se găseau antichitățile cele mai frumoase, vase de pămînt, figurine, sticluțe, monede cu inscripții dinainte de romani, cînd pe aici trăiau dacii și geții și de mai tîrziu de la genovezi. De la tatăl lui a luat bunicul pasiunea să scotocească pămîntul, ca să găsească tot ce era „antic vechi și demult". Și să repare ceasornice :

— Mesceria e brățară de aur...

Cum au ajuns la Constanța ? Moașa Maria, străbunica, era atît de vestită, încît un bogătaș a trimis după ea, cînd a trebuit să-i nască nevasta. Și orașul n-a mai lăsat-o să plece. Ba i-au adus și familia.

Mai mult n-am aflat. Tata era din Cadrilater, dintr-un sat de lîngă Silistra. Deși cetățean bulgar, a învățat la școala românească. O școală românească exista încă din

1848 la Silistra, „la timpul său una dintre cele mai moderne", afirmă Ion Ionescu de la Brad *(Secolul 20,* 4—5, 183—185), Cînd a ajuns la școală, avea 13 ani. N-a terminat clasa întîi primară și a fugit în lume.

Pe unde a umblat ? Avea treizeci de ani cînd a apărut la Constanța. Ce-a făcut pînă atunci ? Era văduv. Pe nevasta lui o chemase Irina.

Atîta se știe. Fata ceasornicarului, Carolina, avea 15 ani și mergea la școala profesională. Era nespus de frumoasă, mîndria orașului. Cum de a izbutit s-o ia de nevastă un om venit din toată lumea — fără meserie — dar harnic, ingenios, scoțînd bani din piatră seacă, și risipindu-i cu generozitate și entuziasm ? ! Cum a reușit să le vrăjească rînd pe rînd pe coana moașe, bunica fetei, pe mama ei, pe surorile mai mari măritate, și pe fiicele lor, prefăcîndu-se că nu-i pasă de școlărița șuie și blondă, dar ieșindu-i la tot pasul în cale ? ! Cînd a împlinit 16 ani a luat-o de nevastă !

Sînt fiica lor !

„Cu cît înainta în vîrstă, spune Jean Grenier despre fostul său elev și prieten, Albert Camus, cu atît mai mult se gîndea la originile sale — așa cum se întîmplă de obicei — căuta urmele trecutului și le găsea, dar era de parcă nu le-ar fi găsit, căci era un trecut personal care n-avea nimic dintr-un trecut istoric. Familia din care se trăgea, țara din care se născuse păreau că vin dintr-o generație spontanee." (*Secolul 20,* același număr).

Se încrucișau în Dobrogea, ca și în Alger, neamuri și rase diferite : „Lucrurile se adunaseră acolo cu o lungă răbdare", spune Iorga (*Secolul 20,* nr. 4—5, și precizează „Față de etniile din jur, asumam astfel o fizionomie particulară care constă în a privi lumea cu acea înțeleaptă doză de scepticism ce o conferă acea organică osmoză cu mișcarea perpetuă a naturii."

A venit o zi, cînd nu mi-am mai pus întrebări, și o noapte de insomnie, cînd am scris în același caiet : „Am avut o copilărie tristă, fără jucării. Nimeni nu mi-a dat vreodată o jucărie. Nimeni n-a luat în seamă prezența mea. Doar rar de tot observa mama că-mi curge nasul și mi-l ștergea, fără menajamente, și frecătura mă ustura.

Mănușile, de cele cu cîte un singur deget, le purtam cu un șiret pe după gît, să nu le pierd, și cum șiretul mi-l nimerise prea scurt de la început, am umblat cu mîinile suspendate toată iarna, încît după aceea am continuat să le țin ca un cățel cînd face sluj."

„Este o mare deosebire între a-ți aminti un fapt oarecare al trecutului, păstrat în depozitele memoriei, și altceva să simți erupția în conștiința trecutului tău pulsînd încă de viața de altădată", spune Tudor Vianu.

Moartea tatălui meu a produs această erupție, și credeam că am găsit începutul romanului. Dar de cîte ori aveam să-l încep, și de cîte ori trebuia să mă izbească viața, pentru ca să pot să scriu cartea!

Camil venea acum zilnic la noi. Descoperise un joc numit Battle-sheep, lupte navale. Ele se dădeau pe niște cartoane împărțite în coloane și pătrate, pe care fiecare mișca piesa, ca pe o tablă de șah. Și de cîte ori rămîneam singuri o clipă, se apropia de mine și, cu o tandrețe intensă, răscolitoare, îmi șoptea : Moft!

Pînă în ziua cînd a apărut adevăratul moft. Coboram strada Cîmpineanu în grup, soțul meu, Camil, prietenii lui, un negustor bogat și un gazetar netalentat, Sebastian și eu, cînd am văzut de departe un cîine care părea dezorientat, rătăcit. Negru, lățos, o corcitură fermecătoare de puddle cu zulufii încîlciți, cu ochii care scînteiau ca niște mici faruri. L-am ridicat în brațe, murdar și greu cum era, și i-am simțit bătăile inimii.

— Vreau să-l iau, am spus.

Dar Michi s-a opus îndîrjit. Locuiam într-o singură odaie. Nu făceam menajul acasă, n-aveam bucătărie. Cine o să aibă grija lui?

Camil a acceptat să mi-l țină în gazdă pînă ce voi căpăta consimțămîntul marital. La început mi-l trimitea zilnic cu femeia care se ducea după cumpărături sau mi-l aducea el, cînd ieșea pe seară să-l plimbe. Cu timpul s-au legat atît de mult unul de altul, că n-am mai îndrăznit să-i despart. Mi-am dat seama atunci ce imense rezerve de afecțiune ascunde Camil, ce nebănuită capacitate de dăruire. Pentru Moft renunța la multe invitații și uneori

se scula brusc de la o masă, unde era poftit, lua o mașină, poate cu ultimii bani din buzunar, dacă-și amintea că nu i-a lăsat lui Moft apă, sau că nu are cine să-i dea drumul pentru nevoile lui. Din toată sărăcia, îi cumpăra cîte o cutie de biscuiți Huntley Palmers, fiindcă Moft nu mînca din cei obișnuiți. Și ca să-mi demonstreze, Camil fărîmița biscuiți englezești și-i amesteca cu ceilalți și Moft îi alegea numai pe cei dintîi, spre satisfacția și bucuria lui Camil.

— Nu-i e foame, Camil. Dacă i-ar fi foame, i-ar mînca pe toți.

— Te înșeli. Nu e lacom. E selectiv. Îmi seamănă.

N-am să uit disperarea lui Camil, cînd Moft s-a pierdut. L-a căutat la mine, apoi, împreună cu Maria, l-am căutat peste tot. Soțul meu, supărat, a venit și m-a luat acasă.

Moft a apărut în zorii zilei, spășit, murdar, însetat. Camil nu l-a certat, nu l-a bătut, dar nu i-a vorbit cîteva zile, nu l-a băgat în seamă și se pare că asta la durut pe Moft mai mult decît orice pedeapsă.

La fel a procedat și soțul meu cu mine. „Bănuiește! mă gîndeam îngrozită. Știe!" Am aflat pe urmă că era atunci foarte preocupat de o lucrare. Într-o zi a picat acasă fericit, clipea des, se bîlbîia.

— Spune-mi, ce vrei să-ți cumpăr? Am primit un acont pentru o lucrare de beton. Se va construi un mare cinematograf. O sală modernă. M-a recomandat rectorul. N-am vrut să-ți spun, pînă n-am fost sigur. Dar acum, dacă am semnat contractul și am banii în buzunar, vreau să-ți fac un cadou : o vulpe argintie.

— Mai bine dă-mi banii, să fac ce vreau cu ei. Hai, spune da!

— Parcă-ai fi un copil : „Hai, spune da!" Tu știi că eu spun totdeauna da, cînd îmi ceri tu ceva.

Mă uitam la el înduioșată : N-am să-l părăsesc niciodată. Am să plec, am să uit, are să-mi treacă, am să mă întorc vindecată. Dar trebuie să plec.

— Vreau să-mi dai bani să plec la Paris. Zizi m-a invitat. Știi că într-o zi era să mă calce o mașină? N-aș vrea să mor fără să văd Parisul.

Și am început să plîng în hohote.

Soțul meu, impresionat, n-a știut cum să mă liniștească.

Camil s-a ocupat de plecarea mea pînă în cele mai mici amănunte. Mi-a cerut fotografii pentru un carnet de colaboratoare la *Realitatea ilustrată* și la *România literară*. (Găsesc cu emoție legitimația semnată de Liviu Rebreanu).

— Am vorbit să trimiți de acolo note, cronici, ce vrei. Și cînd ai să te întorci, ai să colaborezi. Ai o valiză ca lumea ? O femeie nu trebuie să călătorească cu o valiză urîtă.

Cînd a auzit că plec cu clasa a treia, s-a înfuriat :

— Nu. Asta nu !

S-a informat cum se poate călători decent și totuși cu bani puțini și l-a însoțit pe soțul meu cînd s-a dus să-mi ia biletele de tren :

— Cu vagon de dormit și clasa a treia pînă la graniță, clasa a doua în străinătate, fără vagon de dormit. Dacă rămîne două zile la Viena înseamnă că doarme o noapte la hotel.

Plecarea o dată hotărîtă, am avut curaj să-i telefonez.

— Parcă am înțeles că vrei să-mi împrumuți o valiză și aș veni s-o iau.

— Știi că sînt superstițios, nu-mi place să împrumut.

— Cărți, da, știu. Dar o valiză ?

— Sînt superstițios.

— Îți dau cinci bani, ca pentru o batistă sau pentru un săpun. Pot să viu s-o iau ?

A urmat o clipă de tăcere. „Are pe cineva !" m-am gîndit cu inima strînsă.

— Bine, vino !

Mi-a deschis el. Și-a dat seama că sînt emoționată sau poate că urcasem prea repede scările.

— Șezi unde vrei. Alege-ți un loc. Știi, în prima noapte, cînd l-am adus pe Moft la mine, i-am spus : caută-ți un loc unde vrei tu. Alege-ți un loc unde-ți place.

— Ce n-aș fi dat să fiu în locul lui !

— De ce ai complicat lucrurile ? Ai venit azi, fiindcă mîine pleci la Paris. Ai venit ca să fugi. Distanța, care-i de pe acum între noi, ți-a dat curaj. Puteai să vii oricînd,

știi bine. Nimic nu s-ar fi întîmplat între noi din ceea ce n-ai fi vrut.

— Dar tocmai asta mi-ar fi fost greu : să nu vreau. Camil m-a luat în brațe...

Tîrziu, cînd dezmeticită am văzut valiza, am intrat în panică.

— Trebuie să plec.

Mi-aș fi dat viața să-mi spună : Rămîi, rămîi aici, rămîi pentru totdeauna". Dar el continua să-mi facă reproșuri :

— De ce ai ales ziua asta ? Crezi că-i mai romantic așa ? Abia acum mă interesează sufletul, inteligența ta, abia acum ești frumoasă. Spune-mi, de ce ești tristă și de ce ești frumoasă acum ? Ai zîmbetul ei.

M-a prins de umeri și m-a întors cu fața spre masca necunoscutei din Sena.

— Spune-mi, de ce ești tristă ?

— Fiindcă trebuie să plec.

Camil nu mi-a spus rămîi !

Pe stradă mă voi gîndi, întocmai ca Mirona după întîlnirea cu Ștefan : De ce nu mi-a spus rămîi, îmi iau toată răspunderea !

Dar în *Cartea Mironei* — care o să apară peste foarte mulți ani — Ștefan e însurat. Camil era liber și nu mi-a spus rămîi ! Mă privea și tăcea. Era o tăcere care mă atrăgea ca o prăpastie. Ca într-un vis în care cazi de la înălțimi amețitoare.

Acum eram trează și mă gîndeam la Michi. Niciodată n-am simțit o mai tiranică afecțiune pentru el, oroarea de a-i face rău. Mi se părea de neconceput să mă despart de Camil, dar la fel de inuman să mă despart de Michi.

Am ajuns într-un suflet acasă. Am aprins lumina. Am privit în jurul meu odaia, cum privești dinafară o casă în care ai locuit de mult, în care acum nu știi cine stă, ce se petrece înăuntru.

În gară, multă lume : familia lui Geo — care pleca o dată cu mine — făcuse cerc ocrotitor în jurul lui să-l ferească, atît cît se putea, de această primejdie, această

vampă corupătoare de minori, acest pojar de care nimeni, după părerea lor, nu scăpa.

Familia lui Michi, indignată, ofensată de „emanciparea" mea — o fată săracă n-are dreptul să fie emancipată — nu-și imagina că voi veni la gară însoțită de Camil :

— Îi lasă pe amîndoi și pleacă cu al treilea !

Mi-era silă de această lume, la care făcusem atîtea eforturi să ajung și de care nu știam cum și cînd am să scap. Mi-era nespus de drag Michi, care o înfrunta și prin dragostea lui mă ocrotea, dar dacă un singur cuvînt ar fi șoptit Camil, aș fi rămas ! Dar „rămîi", pentru Camil însemna „îmi iau toată răspunderea".

Și acest om, care avea aproape patruzeci de ani și afirma prin Pietro Gralla : „Sîntem alcătuiți din faptele noastre, unde și cum sînt, dragostea înseamnă alegerea exclusivă sau nu înseamnă nimic", mă privea trist și tăcut, atît de trist, încît mă apropia de el parcă și mai mult, iremediabil. Privirea lui mă căutat peste tot. Buzele erau strînse, amare, ferecate - tocmai ca să nu rostească acel cuvînt pe care îl așteptam. Și atunci am înțeles că e ceva care-l reține, un secret care-l leagă și-i ține mîine legate și dinții încleștați. Nu lumea aceea ne despărțea, nici soțul meu, ci taina lui.

Și nu știu dacă am fost vreodată mai tristă ca atunci cînd trenul s-a pus în mișcare. Camil nu mai era acolo. „Plec la Paris — repetam — plec la Paris !" Încercam să mă bucur, dar era scris undeva pe răbojul destinului meu ca, atunci cînd mi se împlinește un vis, să-l privesc din afară, rece și îndepărtată ca o stea.

În drum spre Paris am început să citesc *Les faux monnayeurs* [1]. Geo, făcîndu-mi grafologia cu puțin timp înainte, îmi spusese :

— Ce tristă ești ! Cine și-ar închipui că sub înfățișarea asta prea veselă, prea exuberantă, se ascunde atîta tristețe ! Și nu e o tristețe de azi, de ieri, e o tristețe moștenită, la care fiecare generație și-a adăugat tristețea ei și

[1] *Falsificatorii de monede*, roman de André Gide.

a lăsat urme, cum lasă anii în inima copacului. E un scris la care nu te poți uita fără să-ți dea lacrimile.

— Exagerezi.

— Nu, sînt uimit, emoționat.

Și pe mine mă emoționa descoperirea pe care o făcea acest tînăr care nu împlinise douăzeci de ani. Bănuiam că nu numai cunoștințele lui grafologice, ci marea lui sensibilitate, poate dragostea lui îl ajutau să coboare atît de adînc în sufletul meu.

— Toate aparențele sînt împotriva a ceea ce ai mai bun în tine. S-ar zice că ți-ai croit cu voință o imagine. O imagine pentru lume.

E ceea ce spune Anaïs Nin în *Jurnalul* ei. O imagine care-mi permitea să înfrunt lumea. În timp ce lumea era fascinată de o Anaïs încîntătoare, veselă, inteligentă, misterioasă, cealaltă femeie, femeia timidă, dar puternică, practică, nesigură, dezinteresată, copilăroasă, striga pentru a fi auzită în paginile jurnalului. Era locul unde se regăsea ființa ei împrăștiată, unde scăpa de înfrîngerile vieții. Au fost totdeauna în mine cel puțin două femei — mărturisește ea ou sobrietate, la vîrsta de douăzeci și nouă de ani — o femeie rătăcită și disperată, care simțea că se îneacă, și cealaltă, care aborda o împrejurare așa cum s-ar fi suit pe scenă, ascunzîndu-și emoțiile adevărate, fiindcă nu erau decît slăbiciune, neputință, disperare, pentru a înfățișa lumii un surîs, o curiozitate, entuziasm și interes pentru ea."

Tot așa vorbea Geo despre mine, uimit de ceea ce descoperea.

— E în tine o imensă aptitudine la fericire și o tot atît de teribilă disperare. Nu știu cum se explică asta. Ești angoasată, de parcă te amenință cineva.

Trăiam amenințarea. O simțeam. Cine mă amenința? Cine era dușmanul? Poate provizoratul în care trăiam de cînd m-am născut.

— De cine ți-e frică?

— De ziua de mîine. Și totuși o aștept. Și cred în ea. Și aștept un miracol.

Mai tîrziu, nu știu la ce pagină din romanul lui Gide, am dat peste o frază la care, ceea ce m-a impresionat, era

toomai ceea ce descoperea Geo, făcîndu-mi grafologia: tristețea mea. „Je crois que le secret de votre tristesse, (car vous êtes triste, Laura) c'est que la vie vous a divisée, l'amour n'a voulu de vous qu'incomplète, vous répartissez sur plusieurs ce que vous auriez voulu donner à un seul.“ [1]

Mi s-a părut că această frază concentrează atît de bine starea mea sufletească, toată situația mea, încît mi-am dorit să scriu o carte cu acest motto. Geo citea dintr-un Esseu despre Kayserling: „Il avait la nostalgie de l'action.“

— Asta ți se potrivește. Cred că ai nostalgia acțiunii.

Nu m-aș fi gîndit niciodată să dau nemulțumirii mele explicația asta, dar îmi plăcea cum sună: nostalgia acțiunii.

Da, sosise momentul să acționez. Cum! Nu știam încă. Dar această nostalgie a acțiunii trebuia să fie și ea veche cît tristețea mea, cît Dobrogea, cît orașul cu străzile bolovănoase, cum era pe atunci Constanța, cît casele cu geamuri înguste și zăbrele, prin care generații de femei au privit marea, vapoarele, pescărușii care veneau și plecau, fără să poată acționa, dezarmate și triste, ca Ovidiu pe soclul său.

---

[1] Cred că secretul tristeții tale (oăci ești tristă, Laura) e că viața te-a împărțit, dragostea nu te-a dorit întreagă, ți-a cerut să dai mai multora ceea ce ai fi vrut să dai unuia singur.

PARTEA A DOUA

De cîte ori am refăcut drumul de la început?
Unde e începutul?
Începutul memoriei sau începutul suferinței...

Anais Nin

1

Trei zile la Viena se va intitula un capitol din *Cad zidurile*, care va apărea în 1950, și care, într-o ediție revăzută, se va numi *Cartea Mironei*, și în cele din urmă *Mirona*. Dar acțiunea romanului începe în 1936.

Eu am trecut prin Viena în 1934. Povestea lui Ines o voi afla cu doi ani mai tîrziu de la o refugiată din Austria ocupată de Hitler și, din păcate, este adevărată, cum adevărate erau Schönbrun-ul, goana mea pînă la Glorieta, ca să văd în perspectivă palatul, Augustinerkirche, Wotiwskirche, Stefans-Dom-ul, cu mormintele regilor, și celebra sculptură a lui Canova.

La cofetăria Sacher, pomenită în multe romane, am mîncat prăjituri, dar n-am reușit să văd un spectacol în regia lui Reinhardt, cum aș fi dorit atît de mult. Nu știam că biletele se rețin cu multe zile și săptămîni înainte. Priveam dimită catedralele dantelate cu vîrfurile aproape de cer și nu bănuiam că vor îngădui cuptoarele de la Auschwitz, unde milioane de oameni vor fi exterminați, și nu înțelegeam de ce mi-e sufletul greu.

La Paris, în gară, nu mă aștepta nimeni. Sosisem cu o zi mai tîrziu decît anunța telegrama. Zizi locuia pe rue La Boëtie.

— Strada e cunoscută prin consignațiile și expozițiile de tablouri, prin sala de concerte, celebra Salle Pleyel ! își continua Geo rolul de ghid. Uite și blocul Révillon, casa cu faimoasele blănuri !

Aici locuia Zizi. Încurcată, mi-a zis :

— Știi, soțul meu e un om ciudat. Ți-am găsit o cameră, aici la doi pași, la Hotel Rochambeau. *Très comme if faut.* [1]

Nu știam cum s-o liniștesc. Era mai mult decît în visul meu : să fiu singură !

— Îl înțeleg foarte bine pe soțul tău, crede-mă, și nu sînt supărată deloc. Dimpotrivă.

— Îmi iei o piatră de pe inimă. Mi-am dat seama că ești o fată deșteaptă și totuși...

— Fără „totuși", sînt încîntată.

— Micul dejun poți să-l iei pe socoteala mea. La prînz, bineînțeles, vii la noi.

— Îți mulțumesc. Am să umblu mult. Vreau să fiu liberă, să iau unde s-o nimeri micul dejun și chiar masa. Am cîtiva prieteni studenți. Ei se descurcă foarte bine. Numai valiza, dacă pot s-o las aici pînă mîine dimineață. În trusa asta am tot ce-mi trebuie.

Zizi m-a condus la hotel.

— Uite, camera e mare și fereastra dă pe Place Saint-Augustin. Ai baia alături. Era singura odaie liberă cu baie. Cu zgomotul o să te obișnuiești.

Nu m-am obișuit și nu am dormit toată noaptea. O noapte întreagă am stat la fereastră. Sînt la Paris ! repetam, cu o stranie mulțumire. Și parcă mă miram că trăiesc. Mai mulțumită că trăiesc, decît că sînt la Paris. Nu îndrăznesc să spun fericită. Dar era tot o formă de fericire. Poate fericirea pe care o simt cei care, după ce au luat doza de otravă necesară, ca să-și curme viața, se trezesc nevătămați. Cred că puțini sînt cei care regretă că au scăpat, sau nimeni. Eu eram fericită. Nu-mi dădeam seama de ce-am scăpat, ce mi se întîmplă. Eram departe de cei pe care-i iubeam, nefericită că-i iubesc, departe de remușcări și regrete. Departe de îndoieli. Trei mii de kilometri mă despărțeau de tot ce a fost viața mea pînă atunci. La picioarele mele, Parisul ! Nu mă puteam despărți de fereastră, fiindcă prin fereastră intrau zgomotele, luminile, agitația, fascinația orașului despre care citisem atît de mult, pe care îl imaginasem și-l dorisem

[1] Foarte bine.

atîta. Dacă aș avea curaj, aș coborî, m-aș amesteca în aglomerația străzii. Nu m-aș depărta, ca să nu mă pierd, dar curajul e tocmai ce-mi lipsește. L-am pus la încercare destul.

Pe măsuța de noapte am descoperit telefonul. Puteam să-l chem pe Geo, dacă vroiam. Nu l-am chemat.

Parisul nu m-a ajutat să mă vindec. Distanța mă apropia de Camil. Prietenilor mei le vorbeam despre el. Pe Geo l-am rugat să-i facă grafologia.

— Mi-ar trebui texte mai multe, mi-a spus.

Îi dădusem doar bilețelul în care-mi scria, într-una din acele zile în care eram gripată, sau poate doar supărată și nu voiam să-l întîlnesc :

„Doamnă,
Cîte grade azi ?
Ceaiuri ușoare, multe, calde.
Cuminte, frumoasă.
Camil Petrescu".

Nu știu prin ce miracol am mai păstrat biletul. Îl am și acum.

— Ce se vede într-o fugară aruncătură de ochi, mi-a spus Geo, e un narcisism profund, inconștient, naiv, agresiv, care resimte orice opoziție, orice negație ca o intenție ostilă. Umilința pe care i-o pricinuiește surzenia s-a transformat în orgoliu, complexul de inferioritate în complex de superioritate. I se potrivește perfect ceea ce spune Martha Bibescu despre Proust : „Decepția și renunțările au devenit forțele generatrice ale operei sale".

Geo mi-a adus *Au bal avec Marcel Proust* și, răsfoind cartea, am dat peste pagina însemnată : „La drept vorbind, Marcel Proust n-a încetat niciodată să devie Marcel Proust. Numai el știa că e el. Dar clipa trecînd de la cunoașterea lui la conștiința-universală nefiind încă sosită, toate celurile de a proceda păreau insolite. *Il est le mal aimé.*[1]"

[1] El e cel neiubit.

În cele treizeci le zile cît am stat la Paris, am văzut treizeci și patru de spectacole : În fiecare seară și de patru ori în matineu. Locurile cele mai ieftine, piesele cele mai bune. Geo îmi ținea adevărate prelegeri, ca să înțeleg regia lui Baty, sau jocul lui Dullin în *Richard al III-lea*. Era îndrăgostit de Marguerite Jamois și de mine. Am vizitat împreună muzee, biserici și străzi, Notre Dame-ul la apusul soarelui, Sacré-Coeur-ul în lumina lunii. Am luat ceaiul la Wikings și în acele celebre Salons à thé, care erau și librării de cărți de artă. Istoria Franței se simțea la tot pasul.

În Cartierul Latin, studenții îl citeau pe Maiakowski, Geo mi-a dăruit *Le deuxième jour de la création*, un roman de Ilia Ehrenburg. Discutau despre mișcarea gardistă, despre primejdia unui război.

E Parisul pe care-l va cunoaște Mirona doi ani mai tîrziu. Climatul în care tinerii din Brigăzile internaționale vor trece Pirineii ca să lupte pentru Spania republicană, Parisul în care ajungeau ecourile nazismului dezlănțuit, climatul pe care-l voi crea Mironei pentru anii cînd, studentă, va trăi la Paris.

„Creația artistică, departe de a ne depărta de drama epocii noastre, este unul din mijloacele ce ni s-au dat pentru a ne apropia de ea", spune Camus.

În ultima zi am cunoscut-o pe Tessa. Geo îmi vorbise mult despre ea. Era grecoaică, dar își petrecuse copilăria în România. S-a măritat cu un indian și trăia la Londra. Dar era mai frumoasă decît mi-o închipuisem. Era așa cum o voi descrie pe Giulia, în *Cartea Mironei* : curajoasă, independentă, cum aș fi vrut să fiu, cîștigătoare în meciul cu viața, cum îmi închipuiam că este, în sfîrșit, o femeie fericită. Deci fericirea există. Venise la Paris pentru o zi cu banii cu care trebuia să-și scoată niște fotografii de la developat. Soțului ei i-a lăsat cîteva rînduri : „Plec la Paris. Mi-e dor de familie și de prieteni".

Cîtă încredere între soți, mă gîndeam, cîtă lipsă de prejudecăți și ce libertate !

Geo voia să-mi taie elanul :

— Fericirea ei s-a clădit pe nefericirea prietenului meu, Codin. Îl pasiona medicina și și-a întrerupt studiile, a dispărut. E în țară, bolnav, nu se îngrijește, nu vrea să vadă pe nimeni.

Dar mie mi se părea important că Tessa e fericită.

Cît mă înșelam ! Și dacă va intra în *Cartea Mironei* capitolul Giulia, e ca să arăt cît de mult mă înșelam. Dar atunci plimbarea pe cheiurile Senei și petrecerea care a urmat m-au prins ca într-o plasă vrăjită de care cu greu voi scăpa.

„Ceaiul era gata. Giulia ni l-a servit într-un pahar de apă, într-unul de coniac, într-o ceșcuță de cafea. Toate cu numele cafenelelor de unde erau «luate» ! va povesti Mirona. Pe linguriță, o singură linguriță de care ne serveam cu toții, era gravat «Wikings». Șterpelisem fursecurile pe care unul din băieți le primise de acasă. Dansam cu gura plină, fără ca el să-și dea seama că sînt ale lui, și după radioul luat de încercare. Urmară cafelele turnate într-un ouar pe care scria «Capoulade», într-un pahar de la «Rotonde», într-o farfurioară de la «Coupole». Pînă și lampa era un felinar «găsit» și, e adevărat, că în dezordinea aceea ametitoare, cînd am descoperit calapoadele în papuci, gazda s-a simțit ofensată și a început să jure că nu are nici o vină, că e o înscenare perfidă, o farsă."

Deci, fericirea există ! mă gîndeam. Și dialogul care urmează între noi, cu puține modificări, e cel dintre Mirona și Giulia :

— Tu pe care din ei îl iubești ?

Nu m-a surprins că-mi spune „tu". Orice i se potrivea și-i stătea bine.

— Pe nici unul.

— De ce ? Cum se poate ?

— Iubesc pe cineva care nu-i aici.

— Și care te iubește ?

— Nu știu.

— Ei, asta nu cred. Noi știm totdeauna.

— Cîteodată e mai complicat.

— E însurat ?

— E scriitor.

—, Și asta-i un motiv ?

— Poate că da. Scriitorii își iubesc libertatea, își iubesc meseria. Poate că au nevoie de mai multe iubiri, de mai multe modele...

— Dar și tu ai talent.

— Nu știu.

— Ai să fii scriitoare ?

— Vreau să scriu o carte. O singură carte. Asta-i altceva.

— Despre ce ?

— Despre mine. Și poate despre fericire. Despre oameni care vor să fie fericiți. Am crezut că aici am să găsesc numai tineri fericiți. Nu-mi puteam închipui să fii la Paris, să fii tînăr, să fii student, să fii liber și să nu fii fericit. Și totuși...

Ochii i s-au umezit.

— N-ai descoperit de ce ?

— Nu. Dar sper că scriind am să înțeleg și poate să am să mă înțeleg mai bine pe mine.

Credeam că n-am s-o mai întîlnesc niciodată. Ea se întorcea a doua zi la Londra, urmînd să plece apoi cu soțul ei în India. Eu mă întorceam la București.

Dar n-a trecut mult și am întîlnit-o pe Lipscani.

— Ce faci aici, Tessa ?

— Îmi cumpăr niște nasturi.

— Nasturi ?! Și pentru asta ai venit de la Londra sau de la Bombay ?

— N-am mai plecat în India.

Și lacrimile au început să-i curgă, rotunde ca niște picături mari de ploaie, cînd cerul rămîne senin. Nici o cută între sprîncene, nici o încreștitură pe lîngă ochi. Pomeții rămîneau cu pielea întinsă, numai genele prea grele și prea lungi luceau de lacrimi.

— M-am despărțit de Pit.

De la Paris i-am adus lui Camil 34 de programe de la toate spectacolele pe care le văzusem seară de seară și, de patru ori, în matinee.

— Am picat ca musca-n lapte la o retrospectivă Renoir, fără să știu nimic despre Renoir.

Camil zîmbește amuzat de incultura mea.

— Ei, cum, chiar așa ?

Poate de aceea va afirma în *Jurnalul* lui, dar fără bunăvoința cu care mă asculta acum, că sînt incultă.

— O retrospectivă Renoir ! Îți dai seama, Camil ?! Eram ametită. De la muzeul Rodin am plecat bolnavă.

— Nici de Rodin nu auziseși ?

— Ba da. Știam că Brâncuși a lucrat în atelierul lui Rodin și mi se pare că s-au certat.

— Știai cam puțin.

— Și c-a fost foarte bun prieten cu Rilke. Rilke a locuit la Rodin. Poate că acolo și atunci a scris acel roman nemaipomenit, *Caietele lui Malte Laurids Brigge*. Dar la Charles Boyer habar n-aveam. Juca cu Ivonne Printemps într-o piesă în care ea era avocat și-l apăra. Bineînțeles că a dovedit că-i nevinovat și s-a măritat cu el. Așa îmi închipuiam pe vremuri avocatura. Văzusem un film — *Themis* — cred că aveam zece-doisprezece ani și mă credeam, ca de obicei, eroina din film. Cînd colo, uite ! Plătesc citații, înghit praf în arhive, alerg de la o judecătorie la alta și cer un termen mai scurt.

— Am auzit că opții termene atît de scurte, încît nu se poate completa procedura, spune Camil, răsfoind programele.

— I-am scris lui Charles Boyer o scrisoare, pe care nu i-am trimis-o. Pe urmă m-am îndrăgostit de Jouvet. Juca în piesa *Tessa*, de Giraudoux, după romanul lui Margareth Kenedy. În rolul Tessei, Madeleine Ozeray. Palidă, transparentă, cum eram eu la paisprezece ani, parcă n-atingea pămîntul. De n-aș fi văzut decît *Tessa* și tot ar fi meritat oboseala unui drum de trei zile și trei nopți.

— Ce-ai căutat la Casino de Paris ?

— Am vrut s-o văd pe Cécile Sorel coborînd treptele. Mi s-a spus că este extraordinară.

— Și fata asta cine e ?

— Care ?

Mi-a arătat o fotografie.

— E din balet. N-am remarcat-o.

Camil mă privește atent.

— Seamănă cu tine, cum ești uneori.

Aș fi vrut să-mi pipăi inima să văd cît e de vindecată. Mi-am dat seama că între Charles Boyer, Jouvet și omulețul ăsta care auzea greu și parcă nici nu dorea să audă și nu-i păsa de ce-i spun, încruntat, irascibil, tot pe el l-aș alege. Aș fi vrut să știe că tocmai preferința asta absurdă înseamnă să iubești. Ideea asta fixă, vraja care se destramă greu și se reface ușor. Și nu tot ce scrie el și crede el despre iubire.

— Seamănă cu Michèle Morgan, am spus, privind fotografia.

— Ce bine-ți stă cînd ești tristă!

Aș vrea să înțeleg de ce mă răscolește vocea lui.

— Sînt tristă întotdeauna, dar nu se vede decît uneori.

— Asta e norocul meu! a încercat să glumească, pentru ca Michi, care privea tolănit pe divan niște reproduceri după tablourile pe care le văzusem la Luvru, să creadă că mă tachinează ca de obicei. Dar, spre surprinderea mea, Michi era atent.

— S-o văd și eu, a spus. Cum o cheamă?

— Vera Rahmaninova.

— Seamănă cu Doamna T.! spune Camil.

— Cînd apare romanul?

— Eu am muncit, nu m-am plimbat, îmi răspunde ocolit.

— Și ea a muncit, mă apără soțul meu. Crezi că e ușor să vezi treizeci și patru de spectacole în treizeci de zile? În fiecare seară, și de patru ori în matineu? De trei ori a fost la Luvru, de patru ori la Rodin, și cîte biserici, cartiere, străzi!

Dar eu mă gîndesc cu inima strînsă: „Poate că scrisorile Doamnei T. n-au fost inventate. Poate că i le-a trimis chiar ea."

— Seamănă mai curînd cu Maria Ventura, spune Michi despre fotografia balerinei.

— La școală, directoarea îmi ridica părul de pe frunte, furioasă : „Ce-i ciuful ăsta ? Vrei să semeni cu Maria Ventura ?“

Cîteva zile mai tîrziu, Camil ne-a chemat la el acasă în birou. Ușa cealaltă era închisă. Sprijinit de un teanc de cărți pe masa de scris, un portret, un desen în creioane colorate.

— O recunoști ? m-a întrebat. E Doamna T. Am dat fotografia de pe program să mi-o mărească și am retușat-o după cum vezi.

— Ai urîțit-o..

— E așa cum o gîndesc.

— Acum seamănă și mai mult cu Maria Ventura, observă soțul meu.

Camil părea încîntat de descoperirea lui Michi.

— Da, seamănă.

— E mai urîtă.

— Frumoasă, urîtă, pe muchie de cuțit.

Îmi aduc aminte că înainte de plecarea noastră, Camil ne-a arătat cîteva manuale de matematică din ultimele clase de liceu, subliniate apăsat cu creioane de toate culorile.

— Am în vedere o lucrare vastă. Dar ca să nu umblu pe nisipuri mișcătoare, am luat-o de la început. Vreau să-l combat pe Einstein.

Pe drum, Michi mi-a spus, îngrijorat și foarte convins :

— E nebun !

Asta m-a apropiat iar de Camil.

Mă apropiam și mă depărtam, fugeam de el și mă întorceam. Mă căuta, venea la mine. Într-o zi m-a găsit singură. Eram foarte neliniștită, dar, stăpînindu-mă, l-am întrebat, ca dintr-o curiozitate oarecare :

— Camil, te-ai gîndit vreodată să te însori ?

— Să te însori înseamnă să-ți iei răspunderea unei femei.

— Și a unui copil. Dar dacă sînt gemeni ?

S-a încruntat.

— Eu n-am să mă însor niciodată.

— Copiii nu te întreabă dacă vrei să te însori sau nu, și nici nu se nasc odată cu primul țipăt.

— Sînt situații care trebuiesc evitate.

A spus cuvintele acestea cu o duritate care m-a înghețat. Șubreda mea nădejde s-a destrămat. Parcă un duh rău ar fi suflat într-un castel de joc de cărți.

Camil mi-a luat mîinile, de parcă ar fi știut că sînt înghețate și trebuie să mi le încălzească. Mi-am lăsat mîinile într-ale lui, ca să văd ce mai simt pentru el, ce a mai rămas. Dar pașii, pe care urechea mea se ascuțise să-i audă de departe, erau foarte aproape. M-am repezit să aprind lumina, am pus mîna pe clanță și am deschis :

— Camil tocmai pleca, i-am spus lui Michi. A venit să ne ia la cinema, dar sînt prea obosită.

— Nu arăți bine ! și, îngrijorat, mi-a pus mîna pe frunte. Ce te doare ?

— Tot.

— Ei, cum tot ?

Tîrziu, cînd am văzut că nu pot adormi și cînd Michi era gata să ațipească, l-am întrebat dacă s-a gîndit să avem un copil.

— Într-o singură cameră ? Asta ne mai lipsește ! E tocmai ce-mi spunea mama azi : ai grijă, un copil e un condei.

În *Cartea Mironei* voi folosi expresia asta.

— Un condei ? am întrebat.

— O cheltuială. O răspundere. Sigur, situația asta n-o să dureze.

— Da, sînt situații care trebuiesc evitate...

Michi a adormit cît ai clipi. Respira egal, ușor, ca un om cu conștiința împăcată.

Eu am rămas pînă în zori cu ochii deschiși. Citeam pe atunci *L'ordination* de Julien Benda. Cartea parcă îmi vorbea mie : „Ah, l'eternelle inegalitée de la femme dans les parts de la souffrance. Et il irait vers les forts — spune Benda — vers les hommes, vers ceux qui pen-

sent, vers ceux qui créent, vers ceux qui ne vous attendent jamais."[1]

Asemenea unui jucător de cărți, care își dă seama că, dacă nu se ridică de la masa de joc, pierde tot, am hotărît să mă vindec. Ca un animal care-și caută buruiana de leac, știam că nu trebuie să mai îmi pun întrebări. Trebuia să-i dau impresia că-i liber, și totuși nu mă puteam împiedica să-mi pun întrebări. Simțeam că-mi ascunde ceva.

Camil nu-și putea ascunde surzenia, dar ceea ce ascundea cu orgoliu era suferința pe care i-o pricinuia. Teama de ridicol era poate „drama secretă pe care n-a îndrăznit s-o dezvăluie, focul secret care-l devora." „De cînd vreau să ajung la această spovedanie, de aproape doi ani". „Era singurul om pe lume — spune Fred Vasilescu despre Ladima — căruia i-aș fi încredințat taina, pe care n-o știu nici părinții mei, faptul oumplit care era cancerul vieții mele, care mă făcea să fug de o femeie iubită. Aș fi vrut să-i spun că de un an și jumătate viața mea e o viață de condamnat. Aș fi vrut să-l rog să-mi ceară să-i povestesc, căci, deși era atît de tăcut și îndepărtat, îl ghiceam în stare de o mare prietenie." *(Patul lui Procust)*

Și fiindcă există o controversă între George Călinescu și Tudor Vianu, în ceea ce privește influența lui Proust în opera lui Camil *(Arta prozatorilor români)*, voi aminti scena în care Swann e ros de gelozie din pricina ferestrei luminate, unde-și închipuie că Odette petrece cu De Forcheville, pentru ca a doua zi, în zori, să-și dea seama că fereastra luminată nu era a Odettei.

În *Patul lui Procust*, Fred Vasilescu, în fața ferestrei Doamnei T., își pune aceleași întrebări : „poate că este cu un bărbat, poate că e singură, citește, poate să fi uitat lumina aprinsă."

Urmează o scenă în care Doamna T., la fel de inocentă ca și Odette, apare la fereastră, își aprinde o țigară și fumează cu coatele sprijinite de pervazul ei.

---

[1] Ah, eterna inegalitate a femeii în partea de suferință. Și el se va duce către cei puternici, către bărbați, către cei ce gîndesc, către cei ce creează, către cei ce nu te așteaptă niciodată.

Ca regizor, și autor dramatic, trăind pe scenă în mijlocul actorilor, Camil a trăit întocmai drama lui Dorcea din *Cei ce plătesc cu viața.*[1]

„Obsedat de teroarea surdității și la capătul nervilor, mi s-a întîmplat să nu mai aud nici din cele ce-mi spuneau camarazii mei pe scenă, mai ales cînd erau obligați să-mi vorbească încet. Ar ajunge să dau o singură dată replica anapoda ca să mor de disperare."

În *Note zilnice,* Camil își mărturisește suferința : „Ca să merg pe stradă, trebuie să cheltuiesc un capital de energie și atenție cu care alții citesc un volum".

Teama de ridicol își găsea, fie la repetițiile pieselor lui, fie în discuții cu prietenii, sursa celor mai cumplite disperări.

Iată răspunsul — prin Dorcea — la întrebarea pe care mi-o pun după atîția ani : de ce nu eram destul de conștientă de aceste disperări ? „Poți foarte bine să auzi perfect o întreagă seară. O vîjîială fără importanță, remediabilă într-o simplă conversație amicală, ar fi o calamitate în fața unor străini. Iată de ce orice apropiere a unei persoane necunoscute, care vrea să-mi vorbească, mă face irascibil ca o meduză. Urechile mele încep să vîjîie și nu mai aud absolut nimic, paralizat tocmai de trac." „Înaintea acelei zile, n-a îndrăznit, nu îndrăznise să dezvăluie nimănui drama lui secretă, focul interior care îl devora. Acea cută la rădăcina nasului n-o am decît de aproximativ șase luni. O simt ca pe o rană. Niciodată nu voi putea să mă debarasez de ea."

Cît coincide această istorică dată de 13 decembrie 1918, sau numai anul, cu începutul dramei lui Camil ? Nu știu, dar cu siguranță că ea s-a dezvăluit tot cu prilejul uneia din primele repetiții ale uneia din piesele lui. Poate prima repetiție a *Actului Venețian* (1919). „Această dată funestă — se destăinuie Dorcea — va fi marcat cotitura capitală a existenței mele. Pentru prima dată, ascultînd interpreții unei piese, voi fi avut impresia că scena se depărtează de

[1] *Ceux qui payent de leur vie,* Revista *Secolul* 20, 9—10, 1974, trad. în franceză de I. Igirosianu.

mine ca o voce devenită deodată un murmur indistinct la celălalt capăt al unui fir de telefon ștricat."

Mă simțeam ciudat atrasă de această suferință și aveam naivitatea să vreau să-l ocrotesc.

Dar pentru Camil suferința devine sursă de energie. E prezent peste tot, pe străzile orașului, în paginile ziarelor, la masa de lucru și în neobositul efort de a stîrni atenția în jurul lui. „S-a priceput să-și organizeze faima", afirmă Mircea Zaciu în admirabila prefață la *Note zilnice*.

2

Primul meu reportaj — *Week-end în Bucegi, toamna* — a apărut în *Gazeta*. Camil mi-l prezentase pe Ion Pas, directorul ziarului, și pe Ciacîru, secretarul de redacție.

Reciteam articolul emoționată și încîntată de pseudonimul meu. Semnam Cella Marin — cu primele trei litere ale numelui Marcoff, cum mă numeam ca fată — și credeam că toată lumea știe cine e Cella Marin și mă privește altfel.

Au urmat alte reportaje. *La baia de abur* și mai ales *Match de foot-ball* au avut mare succes. Camil era mulțumit.

— Vezi, nu-i mai bine să-ți plasezi verva, spontaneitatea și hazul în scris ?

— Dacă ai ști cît de mult am muncit, Camil, de cîte ori am refăcut textul pentru ca să am vervă, spontaneitate și haz !

— Asta înseamnă că ai talent.

Și, mirat, tachinîndu-mă în glumă :

— Te pomenești că ai talent !

— Așa mi-a spus și profesorul de română. Făceam cele mai bune compoziții.

— Înseamnă că n-ai talent, a declarat convins.

Asta nu-l împiedica să mă îndemne să scriu. Dar eu aveam o penibilă senzație că bat pasul pe loc.

— Și la urma urmei, unde am să ajung dacă am să scriu mai departe reportaje sau o cronică despre un film sau despre o piesă de teatru ? Mi se pare că Marcel

Schwob spune despre ziariști : „Acești oameni care scriu pentru ca să aibă intrare liberă la spectacole, bilete gratuite pe calea ferată".

— Ei, și ? Ce-i de colo ? m-a întrebat foarte serios.

Dar eu mă întrebam ce s-a ales din noaptea de vrajă de pe Valea Horoabei ? „timpul trecea pe lîngă oră" fără să pot să-l prind. Cum a reușit Irène Nemirowsky să scrie la nouăsprezece ani *David Golder*, un atît de puternic portret al tatălui ei ?

Moartea tatălui meu îmi readucea în minte copilăria. Amintirile nu-mi dădeau pace, dar se risipeau, ca nisipul printre degete, cînd mă jucam pe plaja Mangaliei.

Scriitorul, care trebuia să devin, refuza, fără să știe de ce, să se risipească în reviste, gazete și — păstrînd proporțiile — înțeleg regretul lui Proust cînd spune despre celebrele cronici ale lui Sainte Beuve : „Timp de 10 ani, în fiecare luni, el a introdus substanța de aici înainte pierdută a cărților mai trainice".

Într-o zi, cînd mă simțeam la pămînt, iremediabil învinsă, mi-a ieșit în cale un afiș care anunța o excursie în Grecia, cu „Transilvania", vaporul care pleca cu echipa de fotbal pentru Balcaniada de la Atena. Mai erau locuri.

Mergeam grăbită spre casă ca să-i spun soțului meu că aș vrea să luăm bilete, cînd l-am întîlnit pe Camil.

— Ei, Moft, încotro ?

— Rapid Constantinopol-Bioram, am răspuns, și mai departe !

— Cît de departe ?

Voia să intre în joc, să glumească, dar se vedea că e îngrijorat, nedumerit, mîhnit.

— Cît mai departe !

— Ai să fii cuminte ?

— Am să dansez desculță pe treptele Acropolei, și poate că am să-l întîlnesc pe Serghei Esenin.

— Ești în stare să-l inventi, mi-a replicat atît de sumbru, că aș fi fost în stare să rămîn, să renunț la excursie, dacă mi-ar fi cerut.

Dar Camil nu cerea nimic din ceea ce i-ar fi creat obligații.

— Eu n-a trebuit să-mi invent poetul. Poetul meu a existat, și am să-l revăd cînd trec prin Constanța.

— Te pomenești că-i Ovidiu ? !

— A fost primul meu iubit.

— Și cine a urmat ?

— Gheorghiță, băiatul bucătăresei de la palatul Șuțu. Avea șase ani, ca și mine. Eram vecini.

— Ei, cum, după Ovidiu ?

— Poetul era prea sus, pe soclul lui.

— Poate că aștepta să ajungi pînă la el.

— Poate. Dar cînd îți dă drumul de acolo, te faci țăndări.

Îmi simțeam sufletul țăndări. Marea urla cînd am ajuns la Constanța.

În caietul pe care-l luasem cu mine am scris :

Pămînt izbit de valuri
Bîntuit de furtuni,
Pămînt ars de soare,
Bătătorit de pietre,
Albit de scoici și de sare,
Pămînt la încrucișare de drumuri,
Ispită pentru nesațul de bogății și glorii,
Sub straturile tale, tăbăcite de vremuri.
Sînt îngropate oase,
Civilizații vechi,
Case frumoase,
Podoabe care au strălucit pe gîtul
Iubitelor mîndre.
Uluitoare piețe, imense covoare de mozaic
Din pietre nestemate, sclipind
Viață stinsă, taine îngropate,
Ies acum la lumină...

Pe acest pămînt, cînd nu știam să vorbesc, am învățat să ascult durerile mării, cînd nu știam să citesc, am aflat din cioburi povești cu daci și cu geți. În limba pe care o înțeleg numai învățații și copiii, stăteam de vorbă cu cioburile bunicului, cu scoicile mele. Pe aici a umblat

Ovidiu, aici și-a strigat amarul și și-a săpat în piatră *Tristele*.

Aici am învățat să văd și să iubesc ce mă înconjoară, aici am învățat abecedarul și tot ce nu se poate scrie și povesti în cuvinte, de aici am luat tot ce am păstrat și vroiam să se păstreze.

După ce am trecut de Constantinopol, a început furtuna. Toți sufereau de rău de mare și stăteau întinși în cabină. Eu rezistam pe coverță la distanță de un bărbat care nu se sinchisea că valurile îl izbeau în față.

În rada portului Pireu, pe cînd luam masa în sufrageria comună, un marinar a intrat cu o scrisoare în mînă și a rostit numele meu. Toată lumea a ridicat capul spre mine. Mai surprinsă decît toți eram eu. Nu știam că se poate primi o scrisoare în largul mării. Am devenit dintr-o dată o persoană importantă. Scrisoarea era de la Tessa. Și Geo adăuga : „Ferește-te de Danai, chiar cînd aduc daruri".

Toți ceilalți semnau, în ordinea alfabetică, descoperindu-și fiecare încă un nume de botez. Tessa descoperea că o cheamă și Despinna. Sora ei, Daisy, intervenea la litera „b", pentru că i se spunea Boby și așa mai departe. Se pregăteau pentru o mare sindrofie internațională, unde fiecare trebuia să pregătească o mîncare specific națională. „Ție îți revin sarmalele — îmi scriau — adu-le gata făcute. Vino cu ele din Grecia, ca să nu mai pierzi timp. Mămăliga o faci aici."

Cînd am pus scrisoarea deoparte, am întîlnit privirea omului de pe coverță. Era grea, cenușie ca marea. Cu atît mai ciudat mi s-a părut cînd l-am reîntîlnit pe treptele Acropolei. Fața tuciurie, ochii rupți parcă din albastrul cerului senin.

Într-un roman, aș sucomba ispitei de a spune : „L-am reîntîlnit la Balcic". Dar aici, am să aleg adevărul. Am întîlnit într-o zi, în fața unui cort, un bărbat care-i semăna, dar care, ciudat, îmi amintea mai mult de pictorul de care fusesem îndrăgostită la Mangalia. Într-o dezordine de casă care se mută, ședea pe un cufăr și vorbea unei

cățelușe. Apoi, dîndu-și seama de prezența mea, începu să-mi dea explicații :

— Dumneaei a lipsit toată noaptea. Și-a găsit un iubit. De o săptămînă șovăie între el și mine. A învins el. Uitați-vă, dumnealui e urîtul de colo ! îmi spuse, arătîndu-mi un dulău, care se ținea la o distanță destul de mare, înțepenit ca o statuie. Hai, Grivei, ce mai stai, ce mai aștepți ? Vrei să plec eu întîi ?

— Cine-i Grivei ? întreb.

— Ea.

— Grivei nu-i nume de fată.

— Se scrie cu „ille", Griveille.

Am rîs, am mîngîiat cățelușa și mi-am amintit de Mireille.

— Sînt un prost. De o săptămînă îmi amîn plecarea, ca să n-o fac să sufere.

În clipa aceea am fost înconjurați de o bandă de fete, care cîntau *Cara-cîz*.

— Am auzit că vrei să ridici ancora, a spus una din ele.

— Ce, ești de capul tău ? a intervenit alta.

— Ți s-au înecat corăbiile ?

Iar ultima, filozofînd :

— *Une de perdue, dix de retrouvées !* [1]

— Eu semăn cu bunicul. A iubit o singură dată.

Fetele rîdeau ca de o glumă bună și, către mine, crezînd că ne cunoaștem :

— Diseară avem mare zaiafet. Dați-ne voie să vă invităm.

Zaiafetul a avut loc pe terasa vilei Storck. Cecilia Crutzescu, soția sculptorului, îmi arăta Balcicul din superba loggie a vilei. Gabi și Lita, fiicele lor, împreună cu celelalte codane, se amuzau și îl tachinau pe tînărul taciturn, care în cartea mea se va numi Alex.

O fată, în trening — Clody — privea spre mare, tăcută și gravă. Credeam că e de vîrsta mea. Era mai ti-

[1] Una pierdută, zece regăsite.

nără. În vara aceea își luase bacalaureatul. Am întrebat-o la ce facultate vrea să se înscrie.

— La Arta dramatică.

N-avea nimic dintr-o vedetă. Intrigată, i-am pus întrebarea, pe care altădată mi-o pusese Camil :

— Și dacă ar fi să-ți alegi un rol...

— Ioana d'Arc ! mi-a răspuns, cu o voce de neuitat. Douăzeci de ani mai tîrziu, o voi vedea pe Clody Bertola în *Ioana d'Arc*.

Să fi fost o simplă coincidență, sau avea nevoie Camil de acumulări sentimentale ca să-și dea seama că e îndrăgostit ? Nu, era mai curînd extrem de sensibil la primejdia de a pierde ceea ce se obișnuise să aibă, convins că i se cuvine. Avea poate sensibilitatea animalelor care simt, cu mult înainte, un cutremur de pămînt. De ce tocmai atunci am devenit pentru Camil o preocupare atît de exclusivă, încît a simțit nevoia, înainte de a pleca la Viena, să i-o împărtășească lui Sebastian ?!

Din această călătorie, Camil s-a întors într-un suflet la Balcic și chiar direct la noi acasă, unde, în prezența lui Michi, mi-a adus tot felul de daruri : o bluză albă de lînă, o beretă croșetată, albă, un costum de baie, altele.

— Era prea complicat să mă descurc cu atîtea culori cîte găsești în magazine. Dar nici nu mă așteptam să fii atît de neagră.

— Am să fiu ca musca-n lapte ! glumeam, înduioșată și tristă.

— Și valiza e tot pentru tine, mi-a spus. Văd că ai devenit *Madona din tren* (era titlul unui roman la modă, de Maurice Dekobra).

O valiză din piele de porc — o și am și acum — era visul meu. Dar toate clipele acelea erau de vis, un vis care se realiza prea tîrziu. Și-a dat seama ? Nu știu. Vroia să fie mereu lîngă mine. Era, în sfîrșit, destins, fericit. Mă lua de mînă :

— Hai să ne odihnim !

— Nu, acum vreau să înot.

Sau cînd vroia să înotăm :

— Acum vreau să mă odihnesc.

Pe bordul vasului ,în excursia pe care o făcusem în Grecia, Puia Rebreanu îmi spusese :

— Camil te iubește ! Știe și tata că divorțezi pentru el.

— Camil te iubește, îmi spunea acum Sebastian.

— Ei, cum ai ajuns la concluzia asta ? Ți-a făcut confidențe ?

— Pe biletul de avion e o rubrică de asigurare pentru caz de accident. Acolo completezi numele persoanei, pentru care semnezi polița de asigurare. Eram cu el, lîngă el. Cînd și-a luat biletul de avion pentru Viena, a completat rubrica de asigurare cu numele dumitale.

Mi s-a strîns inima.

— Sigur că nu s-a gîndit la un accident de avion ! Refuz să-mi închipui.

— Totuși, alegerea lui „în caz de deces"...

— Aș fi vrut să mă aleagă pentru viață ! încercam să glumesc.

— Pe mine m-a impresionat. Mai ales că mi-a arătat biletul, că a ținut să știu. Mi-a cerut să nu-ți spun, i-am promis, dar cred că e bine să știi. Mai ales că a făcut-o împotriva superstiției lui. Se temea că dacă prevede accidentul, se poate întîmpla. Și a lipsit puțin să se întîmple. Avionul era gata să se prăbușească. S-a redresat în ultima clipă.

Înconjurată de prietenii care de la Paris au venit direct la Balcic să-și petreacă vacanța, găseam greu clipe de evadare. Și totuși izbuteam să cutreier cu Alex dealurile cartierului tătărăsc sau să plec cu el la pescuit dimineața la cinci.

E anul în care i-au apărut lui Camil *Transcendentalia, Patul lui Procust, Teze și antiteze, Eugen Lovinescu sub zodia seninătății imperturbabile*. Anul în care admirația mea pentru Camil creștea, luînd locul unui sentiment chinuitor, tiranic. Îmi dădeam seama că timpul a trecut în defavoarea mea. Ce am realizat, încotro merg, ce am să devin ?

Mă simțeam prinsă ca o muscă într-o pînză de păianjen. Caietul era alături. Vroiam să-i spun ce mă doare,

ce mă neliniștește, ce simt. Scriam multe pagini sub forma unor scrisori. A doua zi îmi era rușine de platitudinea lor. Rupeam foile din caiet, le mototoleam, le aruncam, după ce, cu ciudă, le făceam bucățele. De ce nu reușeam? În ce străfunduri stătea adevărul la care voiam să ajung? Ce sonde, cît de adînc trebuie să intre în straturile de pămînt care ascund petrolul? La Mamaia, cînd eram mică, săpam o groapă în nisip ca să dau de apă. Dar ce adînc trebuia să sap și cît de convinsă trebuia să fiu că am să reușesc dacă sap mereu mai adînc, cu răbdare!

Copilăria venea mereu cu tot felul de mărunte întîmplări care aveau strălucirea și întunecimile mării, atracția și spaimele ei. De ce nu reușeam să le aștern pe hîrtie? „E tot atît de greu să scrii o carte — care să fie carte — ca pentru un om fără experiență să ridice o casă, singur, cu mîinile". spune Alain Fournier. Dar poate tocmai fiindcă presimțeam cît e de greu, fugeam de caietul meu, de mine, fugeam de răspundere.

Amintirile din copilărie ieșeau uneori la iveală ca spiriduși, îmi dădeau tîrcoale. Dar ceea ce refuzam să accept era munca la care urma să mă înham.

„Munca zi de zi, năuceala de a purta pe cap prezențe, învălmășite și totuși individualizate, un număr enorm de multe personaje, atîta vreme, mă făceau incapabil de orice altă încercare de a-mi cîștiga viața de toate zilele, mă declasa, pur și simplu", notează Camil în *Jurnal*.

E vorba de *Danton*, la care, din 1924 pînă în 1925, lucrase cîte 18 ore pe zi.

„Lupta cu blocul de fișe, lupta de a reconstitui documente."

Constant Ionescu afirmă în cartea lui despre Camil: „Sînt scriitori care muncesc mult ca să scrie. Camil muncea mult ca să pregătească ceea ce avea de scris."

Noi știm că muncea și cînd manuscrisul avea „bun de tipar".

Dar talentul?

„Aveam discuții cu Sfîntul Duh, pretinde Sartre *(Cuvintele)*:

— Tu vei scrie ! îmi spunea el, iar eu îmi frîngeam mîinile.

— Ce am, Doamne, de m-ai ales ?

— Nimic deosebit.

— Atunci, de ce tocmai pe mine ?

— Fără vreun motiv oarecare.

— Am măcar ușurința condeiului ?

— Nicidecum. Crezi că marile opere se nasc din condeie ușoare ?

— Doamne, fiindcă sînt atît de nedăruit, cum aș putea să fac o carte ?

— Străduindu-te.

Eram ales, însemnat, dar fără talent. Totul va veni după urma îndelungatei mele răbdări, a nenorocirilor pe care le voi încerca.“

3

Patul lui Procust nu mai semăna cu prima versiune. Am citit romanul, l-am recitit fără să-mi dau seama că numai datorită stăruinței mele obstinate a intrat în literatură unul dintre cele mai interesante personaje feminine, că un mare roman ar fi fost ratat fără prezența Doamnei T. Și cu toate că autorul nu mărturisește nicăieri că ideea de a rescrie romanul, începînd cu scrisorile Doamnei T., a fost a mea, recunoaște în conferința publicată în *Manuscriptum* că a refăcut romanul adăugînd la prima versiune alte trei personaje.

Șerban Cioculescu e singurul critic care observă că „nici scrisorile Doamnei T., cu care se deschide cartea, nici cele două epiloguri, nu fac corp comun cu opera, sau mai bine zis cu capitolul central".

Mi-am dat seama că lui Camil nu-i reușea — cum nu-mi va reuși, în urmă, nici mie — lucrul de mîntuială, graba. Nu avea dexteritate, nu putea să scrie superficial, nechinuit, chiar dacă ar fi vrut, și-mi aminteam rezistențele lui.

— Nu înțelegi că sînt grăbit, că am nevoie de bani?

— Și Balzac avea nevoie de bani.

— Scria mai ușor, scria mult, avea o forță fizică uriașă. Și totuși a fost doborît.

— Ca să ajungi Balzac, merită să fii doborît.

I-au trebuit lui Camil doi ani de muncă stăruitoare ca să refacă romanul. Nu mă așteptam să mă regăsesc în noua versiune.

Scrisorile Doamnei T. apăruseră în *Cetatea literară* înainte de întîlnirea noastră. Cine le-a inspirat?

Știam de la Sanda Movilă că a existat cu ani în urmă, în viața lui Camil, o femeie care avea un atelier de croitorie. Răsfoind un album, Sanda Movilă îmi arătase, într-o mică fotografie, un grup de scriitori.

— Ne întîlneam într-un foarte simpatic salon, pe care-l conducea o femeie interesantă, îndrăgostită de Camil. Uite-o aici...

Fotografia era decolorată. Epoca îndepărtată.

Atelierul de croitorie în care am nimerit într-o zi, peste drum de Biserica Albă, nu avea mobilă cubistă. Și n-am făcut nici o legătură între ce-mi povestise Sanda Movilă și croitoreasa care îmi vorbea acum despre modă, despre rochii, despre preț. Dar la prima probă, mi-a vorbit de *Patul lui Procust*. Cita din carte sau erau cuvintele ei?

— „Lumea rareori admite că o femeie frumoasă e și inteligentă." Sînteți așa cum vă descrie în roman! „Are un surîs care se vede de departe". Și ochii! „Apropiați puțin, lucesc de departe împreună cu albul dinților de sus, căci gura e mai curînd mare."

— Eu nu mă recunosc.

— Cum? Pînă și mantoul de top, castaniu-verzui, v-am văzut iarna asta. V-am văzut de multe ori cu Camil Petrescu.

— Scriitorii culeg tot felul de amănunte din viață și le combină după nevoile personajului imaginar, am spus.

Dar toată ziua aceea, cînd Camil a venit la noi ca să-i arăt haina de blană de care avea nevoie pentru eroina romanului, îmi venea în minte cu lumina, cu vibrațiile și emoțiile ei. Mă vedeam învîrtindu-mă în fața lui, ca un manechin la o expoziție de mode, și-i simțeam mîna pe umărul meu. „Cînd am trecut pe lîngă ea și am pus mîna pe mantoul de top, castaniu-verzui, și i-am simțit umărul rotunjit, am avut o pornire nebună să-l mîngîi!" spune Fred Vasilescu.

Romanul avea succes și, din rumoarea publică, și croitoreasa își închipuia că eu sînt Doamna T.

Dar acasă am recitit frazele pe care le subliniam: „Iubirea noastră trebuie să fie acum numai pe drumuri". Eroul lui Camil nu explică de ce. „Ca și cînd ne-am fi descoperit o vocație nouă, am vizitat, în cele două săptămîni care au urmat, toate expozițiile și muzeele din București." Inversînd datele reale, în carte Fred Vasilescu este cel care evită o întîlnire între patru pereți.

Eram uluită să văd cum se poate jongla cu adevărul din viață. Desigur că recunoșteam unele amănunte și împrejurări. Dar personajul creat e prea complex, prea viu ca să mă identific cu el. Și, desigur, că „sufletul alterat de sentimentul irevocabilului" nu era în legătură cu mine. Și nu știu în urma cărei scene s-ar fi simțit „resemnat după nădejdi contradictorii și înfrîngeri definitive".

— Ce înseamnă o iubire care nu durează? îl întrebasem cu mult timp în urmă.

— Ce înseamnă o iubire care se refuză? Din cîte femei care mi-au spus „te iubesc" cîte m-au iubit?

— De cîte ai meritat să fii iubit?

Mi se părea, în continuare, neplauzibilă pasiunea lui Ladima pentru Emilia. Ceea ce m-a șocat în prima versiune continua să mă nemulțumească.

Nici în situația clară, cînd Emilia e cu Nae Gheorghidiu în camera de alături și așteaptă două ceasuri pe divan, Ladima nu renunță și nu e sigur că l-a înșelat. După două luni revine la ea, exact ca Ștefan Gheorghidiu care s-a despărțit de Ela. Amîndoi au „îndoieli", amîndoi trimit flori după două luni de suferință. Ladima o vede pe Emilia ieșind dintr-un local cu camere separate. În *Proiect de roman:* „Ea ieșea mult în locuri în care el nu putea s-o urmeze. Restaurante. Supeuri."

Cauza tragediei lui Ladima e aceeași ca a lui Octav din *Proiect de roman:* nici el, din pricina sărăciei, nu putea s-o urmeze pe actrița de care era îndrăgostit (Ela din *Ultima noapte)* în lumea pe care o frecventa.

„Nu m-ai înșelat, ci m-am înșelat", spunea orgolios Pietro Grala. Dar asta nu l-a împiedicat să sufere ca un jupuit de viu. Și pentru Camil, care avea patima adevărului și era în veșnica lui căutare, e ciudat că per-

sonajele lui caută pînă la ultima picătură de suferință dovada că sînt înșelați.

Sebastian notează în *Jurnal:* „Iubirea este în viața mea ocupație secundară și de aceea înfrîngerile în această ordine sînt fără consecințe. Ce-i pasă unui campion de fugă dacă cineva îl învinge la un meci de box ?"

Amîndoi se leagă la ochi, ca în jocul de-a baba oarba, dar, nepăstrînd regulile jocului, își smulg legătura și atunci lumina li se pare prea crudă, îi doare prea tare. Vinovată e totdeauna femeia !

„Eu am gîndit-o altfel", spune Pietro Grala, cînd Alta vrea să-l convingă că totuși îl iubește.

Concepția lor despre dragoste era, desigur, alterată de mediul în care trăiau. Care m-a atras și pe mine, unde am vrut să ajung, de unde am vrut să fug — și am fugit.

„Arta devine o revanșă, spune Camus, un mod de a birui o soartă dificilă, impunîndu-i o formă. Învățăm din ea matematica destinului. Astăzi înțeleg că a acționa, a iubi și a suferi înseamnă, într-adevăr, a trăi în măsura în care ești transparent și-ți accepți destinul ca reflex unic al unui curcubeu de bucurii și de pasiuni."

În 1934 îi apare lui Mihail Sebastian romanul *De 2 000 de ani*. Discuția ivită în jurul prefeței lui Nae Ionescu e prea cunoscută, ca să mai am ceva de adăugat și n-am fost de partea lui Sebastian în această împrejurare. Dar romanul mi-a mers la inimă. Scrisă la persoana întîi, cartea a suscitat și ea discuții bătăioase. Acest pronume *eu* irită. Tonul confesional nu e agreat și, totuși, așa cum voi răspunde cu peste 30 de ani mai tîrziu, în *Gențiane*: „nu acel *je*, din cărțile lui Proust, o împiedică pe doamna Verdurin să fie atît de viguros vie, atît de viu colorată, atît de agresiv cabotină, de strident superficială, atît de mic-burgheză. Nici una din ticurile clasei pe care o reprezintă nu-i lipsește și nimeni nu trece prin viață fără a o întîlni măcar o dată, undeva."

Ceea ce ar fi putut împiedica o carte ca *De 2 000 de ani* să devină un roman ar fi fost situația paradoxală a eroilor ei, care, deși bine conturați, par a rămîne pe plan artistic fixați în cadrele hotărîte de voința autorului, faptul că nu se mișcau dincolo de ce a stabilit el, regizorul. Viața lor e cea pe care i-o împrumută observația moralistului și atunci, deși atît de bine prinși, ei nu au poate densitatea și iradierea eroilor de roman, care sfîrșesc prin a trăi o existență independentă de a modelelor de la care au purces. Ele rămîn într-o mare măsură admirabile portrete.

Și totuși, *De 2 000 de ani* nu e numai o galerie de portrete și un pretext pentru examinarea diverselor fa-

țete ale unei vaste probleme, fiindcă substanța cărții izbutește a se organiza într-o lume proprie, și dincolo de faptul notat, sau tocmai din aceste fapte, cu profund tîlc alese, cu nu știu ce halo în jurul lor și un parfum, care le e specific, se naște un climat, o armonie, se simte fiorul unei deveniri.

E drept că Mihail Sebastian își ține în frîu imaginația, își diriguie prea lucid povestea, e prea muncit de probleme, prea intelectualizat. Totuși, paginile cărții au o poezie, un sens al tragicului, al prăbușirii, paleta sensibilității autorului dîndu-i lumini și umbre de legendă :

„Trăia afară între vînturi, cu picioarele de piatră și pămînt, scrutînd zarea inundată a bălții, vorbind tare ca să acopere cu glasul lui vuietul fluviului, sirena vapoarelor, uruitul elevatorului. Un om de la Dunăre." Iată, în cîteva cuvinte, portretul bunicului, un bunic adevărată și în același timp un bunic de legendă.

De 2 000 de ani înfățișează procesul de conștiință al unui om care trăiește un moment de răscruce al orgoliului său, în care înțelege că destinul lui e legat de al poporului și totuși încearcă să i se opună, să-și apere individualitatea. „Bucuria de a trăi prin forțele mulțimii, ca un copac prin forțele latente ale pădurii, sentimentul de a participa, de a împlini cu viața ta un cerc de viață mai mare, ce trece și prin tine mai departe, spre puterile difuze, obscure, biologice ale speciei. N-am cunoscut niciodată asta. N-am să cunosc niciodată. *Eu !* Tot ce fac, tot ce gîndesc, tot ce sufăr rămîne sub această bară fixă : *Eu !*"

Cu cît spirit autocritic mărturisește Sebastian : „Eram ridicul, fără pereche de ridicul, cu mica mea criză de conștiință, acolo în plină stradă, între niște oameni care fiecare, bătăuș sau bătut, avea un rost, o chemare, o datorie de plătit. M-am simțit singur, dezarmat, inutil, într-un val de viață care trece pe lîngă mine implacabil, aruncîndu-mă departe, la margine, și luîndu-i pe toți ceilalți cu ea, înainte."

Și încercînd să explice ceea ce nu i se va ierta, prefața lui Nae Ionescu : „Steaua aventurii se lumina singură pe acest cer european sumbru. Guvernul Hitler din primă-

vara anului 1933 încorona catastrofal seria de disoluții și prăbușiri europene... Nu puteam crede — spune mai departe Sebastian, vorbind despre *Cuvîntul* — că va suporta multă vreme groaznica ceață ce acoperea politica românească. Eram sigur că-mi va scrie prefața din 1931, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat de atunci, căci orice s-ar fi întîmplat, nu aveam dreptul să-i modific gîndirea asuprâ unei drame, ce nu e nici de azi, nici de ieri, ci de totdeauna. Această gîndire o cunoșteam și orice surpriză mi se părea exclusă.

Trebuie să recunosc azi că m-am înșelat."

Mihail Sebastian s-a înșelat, fiindcă nu și-a dat seama că Nae Ionescu nu crede în ceea ce gîndește, ci gîndește și crede în ceea ce vrea, în ceea ce-i folosește, că era un om politic, în sensul peiorativ al cuvîntului, dar nu era un om. Și autorul romanului *De 2 000 de ani* era prea curat sufletește, prea fascinat de acrobațiile intelectuale ale profesorului său, ca să vadă doza de lichelism care altera, șubrezea această personalitate. „Filozoful Nae Ionescu nu e decît un impostor, afirmă Mircea Zaciu. O întreagă conferință de la Fundații e copiată din Spengler."

Firește, într-o zi Sebastian a deschis ochii, într-o zi a văzut că există mari scamatori intelectuali în stare să scoată în slujba oricărei politici dialectica cea mai potrivită, cu dexteritatea cu care scamatorul scoate douăzeci de păsărele sau o sută de batiste colorate din fundul unui joben. Într-o zi și-a dat seama ce aberație înseamnă o mare inteligență fără cinste sufletească, fără generozi zitate, fără scrupule, fără elan !

Eroul romanului, obosit, descurajat, urmează graficul unei sensibilități ajunsă la destrămare și indiferență. E în el un veșnic refuz la participare la întîmplări, un refugiu în lumea proprie caracteristică marilor visători, marilor singuratici ai lumii...

Greșeala lui Sebastian e că din dorința de a fi obiectiv face o regretabilă confuzie între tineretul dezabuzat, fără busolă, și evreul care devine țap ispășitor în această orînduire. După cum greșește cînd se simte obligat să fie ceea ce englezii numesc *fair-play*, publicînd prefața penibilă a lui Nae Ionescu.

Explicația, sinceră dealtfel, că prefața o ceruse în 1931 profesorului pe care-l admira, și din 1931 pînă în 1934 s-a produs o alunecare spre fascism, care a antrenat și alți intelectuali și buni prieteni, nu este suficientă.

Și totuși, încercă să se apere, să se justifice, arătînd că Nae Ionescu a fost înainte de 1933 directorul democrat al unui ziar democrat, prietenul său cel mai bun, directorul de conștiință al unei generații. „Mi se părea, în primul rînd, foarte firesc să cer omului, care-mi călăuzise primii ani de tinerețe, o judecată directă asupra unei cărți ce trebuia să-mi lămurească cel puțin în intenția mea o sumă de întrebări hotărîtoare."

În lungi și vibrante citate din colecția ziarului *Cuvîntul*, în care Nae Ionescu răspundea și combătea *Viitorul*, Mihail Sebastian arăta poziția politică de atunci a profesorului. „Ce s-a întîmplat din iulie 1931, cînd această prefață a fost cerută și promisă, pînă în 1934, cînd ea a fost scrisă și tipărită ? O totală alunecare a Europei spre dreapta. În mai puțin de trei ani, toate iluziile ce sprijineau continentul s-au dărîmat, toate rezervele și formulele democrației au căzut, toate punctele de reper ale păcii s-au pierdut."

În 1933, Nae Ionescu se alăturase Gărzii de fier. Totuși, Sebastian se simte obligat să-i publice prefața, fiindcă *noblesse oblige* și îmi aduce argumente :

— Eu i-am cerut o prefață, și nu o anumită prefață.

— Dar legile jocului nu sînt păstrate, cînd unul din adversari are mîinile goale și celălalt izbește cu bîta. Nu-i vorba aici de doi cavaleri într-o întrecere elegantă, ci de un popor lovit nedrept care nu are nevoie de explicații savante pentru suferința lui.

Dar cînd Sebastian răspunde, prin magistralele pagini în *Cum am devenit huligan*, nu mai seamănă cu eroul, care în *De 2 000 de ani* spune cu indiferență : „Pleci de acasă cu o pipă și un gînd, și umbli ceasuri întregi prin oraș, fără să vezi pe nimeni. Te lovești de oameni, de pomi, de vitrine ca să te întorci tîrziu, ca o navă în portul ei."

Menajul meu pîrîia din toate încheieturile. Nehotărîtă între tot ce mă lega și mă nemulțumea aici și tot ce mă chema și mă speria departe, a început zbuciumul meu. E zbuciumul pe care-l trăiește Diana și despre care Perpessicius va scrie într-o cronică din *România* în martie 1938 :

„Atîtea tribulațiuni sufletești și aceste înfrîngeri se înțeleg și cu toată aparența lor contradicțorie sînt ale psihologiei feminine. Doamna Cella Serghi, biografă atentă și devotată, notează cu arta dumisale necontestată toate stațiunile calvarului eroinei sale. Este o logică și în lipsa de logică a sentimentelor și Diana o ilustrează cu prisosință, căci, deși își dă seama de mizeria iubirii lui Alex, nu se poate feri să se mintă, pentru că, mai ales, așa cum atît de lucid o spune, simte nevoia să fie fericită."

În grupul prietenilor care mă așteptau la Paris se afla un tînăr francez, care lua atît de mult parte la toate discuțiile din care nu descifra decît numele meu, încît a fost contaminat de un sentiment în care intra curiozitate, nerăbdare și admirație. Și așa se întîmplă că, în ziua sosirii mele, amînată de atîtea ori, era tulburat, exasperat. Pentru ca ceilalți să nu bage de seamă, a refuzat să vie la gară și, ca să pară indiferent la agitația din jur, s-a dus la cinema și a văzut de două ori filmul, fără să înțeleagă nimic. Tîrziu, cînd a venit, era intimidat, alb de emoție.

— El e Raoul, Raoulito, Toto. Gata amorezat de tine ! a spus Tessa în gura mare.

Și, toți s-au amuzat, afară de tînărul francez care, avînd aerul că nu înțelege nimic, a înțeles foarte bine. și a zîmbit foarte trist.

Era, așa cum îl voi descrie pe Gian în *Cartea Mironei* : „Palid, prea trist, prea romantic, prea distrat tînărul Gian".

Distrat ? Nu ! Era doar prea tînăr și poate prea îndrăgostit. Nu împlinise douăzeci de ani. Eu aveam douăzeci și șase, dar nu-i păream și nu-i mărturiseam. El era surprinzător de matur. Tatăl lui era consulul Franței la Monaco, dar locuiau la Nisa. Se născuse în Mexic, mama

era mexicană din străbuni asteci. Pînă la nouăsprezece ani trecuse de șapte ori oceanul. Întocmai biografia lui Gian. Și e adevărat, că înainte de a mă întoarce în țară, am făcut drumul la Nisa împreună, și e adevărat că am fost prinsă de pasiunea și de tristețea lui. De scrisorile lui.

În vară a venit în România și direct la Balcic, împreună cu Geo, Tessa și Codin.

Descumpănită între prezența lui Camil, prea orgolios ca să-și mărturisească gelozia, între oscilațiile sentimentale ale lui Alex și între pasiunea prea tînărului Gian, am hotărît să plec.

Dorința mea de a fugi de tot ceea ce mă înconjura părea misterioasă. Forța de atracție a scrisorilor pe care le primeam de la Paris e greu de înțeles. „Interregnul de Balcic și București al mediocrului, dar nu mai puțin pitorescului (în fond cabotinului Alex) o descumpănește. Diana cunoaște ura fără de care o iubire nu este și o mînă în pragul unor noi aventuri pariziene, dar se oprește în drum", scrie Perpessicius în articolul pe care îl voi descoperi după zeci de ani.

„Ai să mi te prăpădești, Dianet, îi spune Michi eroinei mele, care-mi seamănă mult. Oamenii sînt răi."

Sînt din nou la Paris, privesc pe fereastră și mă întreb : Sînt într-adevăr aici ? Toți oamenii sînt răi ? Am să mă apropii de ei ca să-i cunosc bine ! Acum n-am curaj, dar mîine...

Atunci mi-am dat seama că e un miracol să poți să spui „mîine", să existe un „mîine". Pentru moarte ai timp. Chiar dacă n-ai forța să aștepți să vie ea la tine, trebuie să reziști de a te duce tu la ea.

Și așa începe căutarea chinuitoare de a mă apropia cît mai mult de ceea ce vroiam să explic, nu povestind evenimentele, ci ceea ce am simțit în apropierea lor și, mai ales, ceea ce se opunea la exprimarea în cuvinte a ceea ce simțeam : „Arta e totdeauna rezultanta unei constrîngeri, voi citi în *Nouveaux pretextes* a lui André Gide. Porumbelul lui Kant, care crede că ar zbura mai bine fără aerul care se opunea aripii, nu știe că are nevoie

să-și sprijine aripa de rezistența aerului ca să poată zbura. Și tot așa, pe rezistență trebuie să se sprijine arta, ca să urce."

Părinții lui Gian au venit la Paris, tatăl lui avînd nevoie de un consult medical. În prezența familiei, Gian părea și mai tînăr. Prea tînăr! Preocupat de diagnosticul pe care-l aștepta, de care se temea, nu și-a dat seama că-mi pregătesc fuga.

Căutam să-l liniștesc.

— Am să mă întorc.

Geo vroia să mă convingă să rămîn la Paris. Dar orașul mi se părea din zi în zi mai mare, mai străin, mai amenințător.

— Vezi, i-am zis, în fața mormîntului lui Napoleon, nici chiar el nu s-a simțit aici la el acasă. N-a îndrăznit să spună „mon peuple français", a spus „acest popor france" : „Je désire que mes cendres reposent sur le bord de la Seine, au milieu de ce peuple français, que j'ai tant aimé"[1] Trebuie să mă întorc, să fiu acasă, ca să mă simt peste tot la mine acasă. Și ca să pot să scriu.

Erau trei ani de cînd săpam ca-n piatră seacă, pentru ca să scot pămîntului un strop de apă, un pic de viață. Cît am reușit și cît nu ? Eroina mea, speriată de propriul ei curaj, se întoarce de la Colonia. Eu am ajuns pînă la capătul drumului, ca să înțeleg că trebuie să mă întorc.

Încercările mele de a mă împăca cu Michi dădeau greș, poate fiindcă nu știam cum e mai bine. Pornisem să-mi cîștig libertatea, dar poate că renunțasem prea ușor la ea și mă temeam că-i voi păstra regretul. Eram sigură că lîngă Michi nu am să-mi termin cartea și știam că nu va accepta s-o public, și știam că trebuie să scriu : „O scriitoare nu e o femeie care se ocupă de casă și scrie — *Une femme d'interieur qui écrit, spune* Simone de Beauvoir — ci o femeie a cărei existență întreagă este subordonată scrisului. Această viață merită cel puțin cît alta."

---

[1] Cenușa mea aș vrea să odihnească pe țărmul Senei, în mijlocul acestui popor francez, pe care l-am iubit atît de mult.

Şi apoi, nu era vorba să renunţ la un roman, pentru ca să scriu alte romane. Nu mă interesa o carieră literară, ci o singură carte, aşa ca o singură viaţă, a mea. — Vroiam să fiu liberă, dar purtam cu mine spaime şi prejudecăţi moştenite, o nevoie ancestrală de a fi ocrotită şi numai Michi mă putea ocroti. Dar dacă rămîneam cu el, trebuia să accept, acum după ce m-am întors, să fiu sfioasă, spăşită şi nu autoarea unei cărţi, care, căutînd să-şi apere eroina, îşi înjoseşte bărbatul.

Am decis să mă despart.

— Nu am dreptul la apartamentul ăsta, i-am spus lui Michi.

— Dar îţi aparţine, e pe numele tău.

— Nu ai ştiut atunci, cînd l-ai pus pe numele meu, că ne vom despărţi.

— Adevărat, nu mi-am închipuit că ne vom despărţi vreodată.

Mi-au dat lacrimile.

— Dacă n-ar fi pe numele meu şi mi l-ai dărui acum, l-aş accepta. Altminteri, ţi-l las ţie. E al tău.

— Să împărţim casa, a spus Michi. S-o vindem şi fiecare să ia jumătate.

Mi s-a părut că aud verdictul regelui Solomon în faţa celor două femei care pretindeau că sînt mamele aceluiaşi copil.

Era prima casă pe care o aveam, cea dintîi unde pe ferestre intra soarele, lumina. Era tot ce-mi dorisem o viaţă întreagă. O casă în care să intre lumina. O fereastră prin care să vezi coroanele copacilor, o pasăre pe o cracă, o picătură de ploaie pe o frunză. O casă care să te adune de pe străzi, în care să te întîlneşti cu tine.

— Foarte simplu : o s-o vindem ! a repetat Michi.

— Foarte simplu ! am şoptit dezarmată şi obosită, înfricoşată, între pereţii care parcă se năruiau atunci.

Am căutat un sprijin, dar nu-l aveam decît pe el. Pe soţul meu. M-am cuibărit în braţele lui.

Dar după ce mi-am găsit liniştea, au revenit îndoielile. N-am să fiu fericită cu el.

„Codin știe că Tessa n-o să fie fericită cu el, îmi scria Geo, dar nu-și poate imagina, cred, să n-o aibă lîngă el. Toate astea nu mi le-au spus ei, dar nu cred că mă înșel. Tessa vrea să vii cît mai repede, i se pare mult pînă la sfîrșitul lui noiembrie. I-am explicat, de ce nu e simplu nici atunci. Am fost mult cu ei și azi. Nu mi-au spus încă nimic despre ei, dar am înțeles din jumătățile de cuvinte că nu s-a schimbat nimic în starea ei de spirit : îl iubește pe Pit și sînt convins că suferă în virtutea unei predestinații. E în suferință, în elementul ei. I s-au făcut ochii mai împînziți de un fel de apă întunecoasă. Ai impresia că ar fi superflu să plîngă. Codin își dă seama de asta. Știe că ar fi nefericită cu el, dar nu-și poate imagina, cred, să trăiască fără s-o aibă lîngă el. Toate astea nu mi le-au spus, dar nu cred că mă înșel."

De la Gian două rînduri : „Cella, mon chéri, papa est mort cette nuit. Comme je voudrais pleurer dans tes bras ! Je suis désésperé." [1]

Sfîrșitul anului se apropia. Ne vom petrece revelionul împreună, vom începe un an nou împreună și toți anii care vor urma. Cîți ani ? Aveam aproape douăzeci și opt ! Bătrînețea se apropie ! gîndeam fără milă și mai ales fără minte, tinerețea s-a dus. Treouseră zece ani din ziua cînd l-am cunoscut la ștrand pe Camil. De cînd mi se părea că toate porțile mi se deschid și pe fiecare din ele intră tinerețea mea. S-au închis pe rînd toate. A mai rămas poarta casei mele. Pe această poartă va intra bătrînețea. O voi primi în ultima zi a anului. Îi voi ieși în cale cu o rochie sclipind ca argintul, cu reflexe albăstrii ca ale amurgului O rochie lungă de revelion.

Trebuia s-o mai încerc o dată. Aveam o masă reținută la Continental. O masă în doi. Nu va fi mai tristă decît ziua nunții mele. O masă în doi ne aștepta și atunci la Palace, la Sinaia. A doua zi — atunci — ne-am dus să vedem concursul de frumusețe pentru „Miss România". O doamnă s-a oprit în fața mea, m-a luat de mînă și m-am trezit pe scenă, în culise.

---

[1] Cella, dragule, tata a murit în noaptea asta. Cît de mult aș vrea să plîng în brațele tale ! Sînt disperat.

— Ai toate șansele, repeta, toate șansele.

— Nu pot să concurez, sînt măritată.

Și eram mîndră că sînt măritată.

— Da ?! Ce păcat, ce păcat ! Sînt dezolată. Nu mai aveți dreptul să concurați.

Nu mai aveam nici un drept. Auzeam întrebarea profesorului Rarincescu, la examen :

— Cine sînt incapabili în dreptul civil ?

Am roșit.

— Știu, am spus, dar nu sînt de acord.

Și ca să nu pierd examenul :

— Minorul, nebunul și femeia măritată.

Rîsete în sală.

Îmi încercam acum rochia în fața oglinzii și croitoreasa mă privea cu aceeași admirație, ca doamna care mă dusese pe scenă la concursul de frumusețe, ca profesorul de drept civil. Cum de păream la fel de tînără ? Trecuseră totuși șase ani ! Cum de n-au lăsat urme pe răbojul vieții mele ?

În fața oglinzii nu-mi vedeam tristețea, ci admirația ucenicii :

— Sînteți ca o zînă din povești.

De ce nu am fost în stare de gestul unei zîne, de ce nu i-am dăruit rochia ? De ce mă întrebam, iar și iar, dacă e bine că am rămas cu Michi ? Dacă e bine, să începem împreună un an nou, încă un an !

A hotărît întîmplarea. Poate că am chemat-o. Sorții erau aruncați. Jocurile sînt făcute, nimic nu mai merge. Bila se învîrtea, sărea, șovăia. S-a oprit.

O mașină s-a oprit lîngă trotuarul din fața pasajului Comedia, în fața teatrului. În orașul albăstrit de seara care se lăsa, cu fulgi mari, albi, care cădeau ca-ntr-un decor de teatru, Alex. Cu capul descoperit, cu părul nins, părea un om îmbătrînit într-o zi, într-o noapte, cu ochii grei, în care se cuibărise amurgul. A coborît cît ai clipi, m-a luat de mînă, m-a tras după el, în mașină.

Îmi venea în minte o frază din romanul lui Camil : „Nu simt pentru tine nici dragoste, nici ură, simt ceea ce simte somnambulul pentru lună". Mașina fugea de orașul cu vitrinele atrăgătoare, cu lumea care se înghe-

suia, mișuna, se grăbea de parcă ar fi vrut să cumpere tot ce mai rămăsese din anul care se topea. Mașina fugea de parcă era urmărită.

Ce largă era acum, în fața mea, cîmpia! Ce albă în lumina sîngerie, sub cerul cu toate stelele aprinse, parcă numai pentru noi!

Mașina s-a oprit. Alex m-a luat în brațe. Nimeni nu rostea un cuvînt. Cuvintele erau abolite, trecutul uitat și regăsit ca după moarte:

— Ți-e frig? m-a întrebat.

Așa l-am întrebat și eu, la Balcic, și mi-a răspuns:

— Nu, și n-are să-mi mai fie frig niciodată, dacă ai să rămîi lîngă mine.

Mașina alerga. Geamul luminat al unei case apărea în orizont, ca ochii aprinși ai unei sălbăticiuni.

— O să bem vin fiert, a spus Alex, și o să ne încălzim.

— Să ne întoarcem, trebuie să ne întoarcem!

— Te rog... rămîi cu mine.

Vocea lui era încărcată de rugăminți.

— Să ne întoarcem! am stăruit.

Și ne-am întors.

— Vrei să vii la mine? Sînt singur. Dacă ai ști cît de singur!

Cînd am ajuns acasă și a oprit în colțul străzii mașina, l-am văzut pe Michi.

Am intrat în casă, fără un cuvînt. Rochia argintie, bătînd în albastru, rochia de revelion, era întinsă pe pat, neînsufletită. Parcă eu eram întinsă acolo, moartă.

— Cred că orice explicație ar fi inutilă, ridicolă, mi-a spus Michi.

Nu-și scoase paltonul.

— Aș vrea să-mi pun rochia și să bem cîte un pahar de șampanie. E ultimul lucru pe care ți-l cer. Te rog.

— Peste zece minute e ora douăsprezece.

— Dă-mi aceste zece minute.

— N-avem decît o sticlă de vin și nu mai avem ce să ne spunem.

— O să ciocnim cîte un pahar de vin și o să ne spunem: Noroc!

O pagină pe care am scris-o după miezul nopții, atunci :

„Deodată, am acceptat moartea. Nu gîndul morții, nu ceea ce se crede și se spune despre moarte, ci pe ea însăși, ca o prezență vie, ca o prietenă. Nu are chip, cum nici Dumnezeu nu are. Are liniște. Liniștea de dincolo de lume. (Cred că am avut uneori nostalgia acestei liniști fără să știu unde e, cine o va aduce.) Nu mi-a vorbit, nu mi-a pus mîna pe umăr, m-a invadat liniștea ei și am simțit împăcarea cu ea. Poate că am întîlnit-o și în copilărie, dar, sigur de tot, s-a apropiat de mine în adolescență, la Mangalia, seara, cînd eram singură la capătul digului și priveam marea, valurile care se zbăteau, se zbuciumau și se loveau de stînci, furibunde, făceau spume la gură disperate că nu pot să le sfărîme în dinții lor albi de giganți. Și se întorceau în larg învinse, respinse. Și tot marea era înfrîntă și spumega. Ascultam respirația ei uriașă, o înțelegeam, dar în mine intra o liniște care venea de dincolo de mare, de dincolo de zare, liniștea cerului, a stelelor, a unei lumi necunoscute, liniștea altor zări.

Simțeam atunci împăcarea cu mine. Acum știu că era împăcarea cu moartea. Îmi dădea tîrcoale, o simțeam, dar nu știam că e ea. Dar acum s-a oprit în fața mea. Nu știu cît o să rămînă lîngă mine, cu mine, dar simt că ea o să fie într-o zi liniștea mea, împăcarea cu marea tăcere care urmează, prietena mea. Nu e, cum se spune, rece, nu te înfioară, nu te înfricoșează. Dimpotrivă. Te vindecă de frică, o frică veche, moștenită, adusă pe lume odată cu primul țipăt. Acum știu că mai întîi a fost teama, teama de viață, pe urmă spaima de moarte. Ce tîrziu am acceptat să fie prietena mea ! Am să privesc totul de aici înainte simțind-o prezentă, și totul se va reduce la alte proporții, cele mai mici și mai neînsemnate, singurele adevărate, cînd le privești de sus ca o stea.

Nu sînt încă acolo, dar am să fiu. Moartea nu te duce cu ea în pămînt decît un timp foarte scurt, atît cît să te obișnuiești. Călătoria cea mare începe odată cu drumul spre stele. Pînă acolo, la steaua care te așteaptă și care de atîtea ori ți-a clipit, te însoțește, singura prietenă care ți-a rămas, ea !“

Și, în continuare, am scris :

Singurătate

Totul a început cu singurătate
Însingurarea din pîntecul mamei
Totul a început cu tăcere, culcușul din pîntecul ei
Moale tăcut
Totul a început în beznă
Acolo în întunericul ei a crescut
Singurătate
Liniște
Beznă
Așa a început
Erai iubit
Erai temut
Erai așteptat
Detestat
Adorat
De la început
Și înainte de început
Fără să știi
Fără să vezi
Fără să auzi
Nu aveai nume
Trăiai ca-n miez de pămînt
Erai sîmburele lui viu
În jurul lui
În jurul tău
Se învîrtea pămîntul
Mama te purta
Cu forța lui Atlas
Mama plîngea
Și rîdea
Te voia
Și nu
Se temea

Nu mai putea să fugă de tine
Erai plumb în aripile ei
Bolovani în visele ei
Veneai din iubire
Și ură
Din beția unui sărut
Din mizeria unui viol
Ea ar mai fi vrut să-și ia zborul
Tu o legai de pământ
Brațele ei se întind
Spre marginile lumii
Spre tivul orizontului
Dar vîsla a intrat în pământ
S-a înglodat în milul adîncului
Încărcat de lighioanele
Și algele ei
Din lupta asta tu ai să învingi
Și învingătorul e ca de obicei
Un învins
Stranie cavalcadă
Cu picioarele în glod
Cu grumazul întins peste crestele apelor
Marea se zbuciumă
Te poartă în jurul ei
Fabulos
Imens căruț
Leagăn al lumii
Al vieții
N-ai deschis ochii
N-ai văzut încă
Geana de foc
Te lași legănat
Așteptat
Dai din picioare și pumni
Și din cap
Vrei să ieși la lumină
Cu dureri cu blesteme
Rupt din măruntaiele ei

Le sfîșii
Vrei să vezi
Dar despre clipa cînd lumina
Ți-a ridicat pleoapele
N-ai să-ți amintești
Cum n-ai să poți povesti
Nici despre clipa
Cînd întunericul invadează
Și-ți trage pleoapele
Obloane de întuneric
Pe ochi
Ce repede a trecut
Tot
Ai apărut, ai dispărut
N-ai apucat să-ți exprimi
O dorință
Și uite că steaua a căzut
Trena ei se mai zărește
Dar se risipește
Dispare
Ai fost împrumutat
Plătești cu dobîndă
Cît de mare e dobînda ?
Iată întrebarea
Cu sau fără gropari
Se deschide botul
Crocodilului
Sînt poate rechini
Poate țipari
Cu drept de stăpîni
Te-au căutat
Te-au recunoscut
Te-nghit.
O punte medievală
Coboară pe ape
Necunoscute
Pornești
Zvîrlit peste stînci

Absorbit de mîl
De lighioane
Și putreziciuni
Sau agățat de o stea
Rămîi prins
În nopțile lumii
Și privești
Ochi înghețat
Și uituc
Și uitat
Maurul și-a făcut datoria!...

Camil îi spunea Any Ondra. Dar fotografia de pe coperta micului ei roman, abia apărut, nu semăna deloc cu a celebrei actrițe de cinema, care dansa și cînta în comedii muzicale de mare succes. Tunsă băiețește, cu fruntea luminoasă, cu ochii depărtați, coborînd spre stîmple, trași parcă de greutatea genelor mai lungi în extremități, cu gura bosumflată și colțurile căzute, părea mai curînd un copil supărat.

Nici poza, nici cartea n-au trecut neobservate. Camil mi-o dădea mereu de exemplu, ca să mă necăjească.

— Uite, ți-a luat-o înainte. Romanul tău cînd o să fie gata ? Dacă ai scrie măcar două pagini pe zi, dacă te-ai așeza în fiecare zi la masa de scris, nu cînd ai chef ! Uite, fata asta și-a început al doilea roman.

— Dar nu sîntem în întrecere, Camil. Nici nu o cunosc.

— Vrea să te cunoască.

— De unde știe că exist ?

— I-am vorbit de tine.

— Adică, m-ai vorbit de rău !

— Dimpotrivă. Și am exasperat-o.

— Ca s-o faci geloasă ?

— E mai geloasă decît motanul ei.

Într-o zi Camil m-a chemat la telefon.

— Diseară mergem împreună la Capșa. Profesorul e în consiliul editurii la Cultura Națională. De el depinde acolo apariția unei cărți, el decide. Vine și Any Ondra.

A venit împreună cu Sebastian, care s-a scuzat că nu poate rămîne : avea bilet la concert. Profesorul n-a avut ochi decît pentru ea, iar ea n-a vorbit decît despre cartea pe care o scria. N-o terminase, dar îi găsise titlul.

Profesorul părea încîntat, fascinat. Camil, cînd a apucat să plaseze un cuvînt, nu i-a vorbit despre mine, ci despre manuscrisul lui Mircea Gesticone.

— Părinții lui au fost singurii mei prieteni, singurii care mi-au trimis scrisori și pachete pe front.

Enervat, probabil, de eforturile Daniei — era numele care-i plăcea — de a-și cuceri editorul și neobișnuit ca altcineva să fie în centrul atenției, Camil a preluat ofensiva, discutînd cu un entuziasm, pe care-l simțeam exagerat, despre romanul protejatului său *Războiul micului Tristan*. Despre mine, nici un cuvînt.

Dar poate că seara aceea a marcat un sfîrșit, dar și un început. Insuccesul meu ca femeie mă va îndemna să iau totul de la capăt : și viața, și cartea. Eroina mea nu trebuie să ajungă la Paris ca să vadă că peste tot este la fel, în cercul aceleiași lumi. N-o să facă ochi dulci ca să-și găsească un editor. Eroina mea nu se va sinucide și nu se va împăca cu soțul ei. Acasă, n-o să mai găsească nimic din ce a lăsat : nici casa, nici compromisurile adunate în toate ungherele ei, nici pe Michi. O să se găsească numai pe ea și o să înțeleagă, va trebui să înțeleagă cum a ajuns aici, unde a greșit.

Cartea nu era terminată, dar nu fiindcă nu avea un sfîrșit, ci fiindcă totul trebuia să înceapă, încă o dată, ca la începutul lumii după cataclism.

„Toate dimineţile de vară, pe plajă, sînt primele dimineți ale lumii", spune Camus. Cărțile lui nu le citisem, poate că nici nu erau scrise, dar el se născuse ca și mine la mare, și avea vîrsta mea. Și dacă nu pot să spun : „Toate serile de vară la mare dobîndesc înfățișarea unui sfîrșit de lume solemn", e fiindcă înaintea mea a spus-o Camus. Scriitorul poate că nu exista, dar el știa că există, că e scriitor și că aceste dimineți, aceste seri vor trăi în cărțile copilului care a hoinărit pe malurile mării.

Ca și Albert Camus, m-am simțit copil bogat, fiindcă, neavînd casă, îmi petreceam timpul pe străzi și străzile

erau ale mele și la fiecare colț de stradă apărea marea. Plaja era toată a mea și toate minunile puteau să apară de după un dîmb de nisip, de după o stîncă.

Sărăcia am simțit-o cînd am pierdut orașul, unde toate străzile coborau spre faleză, unde toate scoicile, toate pietrele, toată lumina, cerul cu tot albastrul din lume, copilăria liberă și fantastică, totul era al meu.

Cînd ne-am refugiat, mama a luat cu ea o boccea cu rufe curate, foarte puține, cîteva lucruri de vară și un pahar de botez de argint. Cît a regretat coșul cu rufe murdare — niciodată nu se strînseseră atîtea — cît am regretat ceroul pe care-l dorisem atît, și pachetul cu cărți, premiul cu care absolvisem clasa I-a primară. Nu apucasem să citesc decît una din ele : *Banul norocos.*

Nu mi-am dat seama că am luat cu mine copilăria.

A doua zi, m-am pomenit dimineața foarte devreme cu Any Ondra. Fără să telefoneze și fără să se scuze că a picat la o oră nepotrivită.

— Aș vrea să știu ce impresie ți-am făcut aseară. Camil pretinde că am fost vulgară, penibilă. Că dumneata ești o doamnă. Ei bine, eu nu sînt o doamnă, sînt o scriitoare și am nevoie de un editor. N-aveai decît să-l cucerești dumneata.

Umbla prin casă de colo-colo, se uita la cărți. Îi plăceau rafturile zidite în adîncimea peretelui și căptușite cu lemn ars. Examina atent desenul în cărbune pe care îl cumpărasem de dragul pictorului.

— E cartierul tătărăsc din Mangalia ?

— Nu, e Marrakesch, în Maroc.

Și deslușind semnătura :

— Constantin Constantinescu ?! N-am auzit ! Îl cunosc pe Ștefan...

În fața ferestrei, care dădea pe un balcon spre strada Arcului, m-a întrebat :

— Dacă divorțezi, trebuie să te muți ? De ce divorțezi ? Îmi place vederea de aici.

Mă zgîria și indiscreția și inexplicabila intimitate și nasul ei prea mare și în vînt, care n-o împiedica să fie frumoasă.

— Îmi place că n-ai perdele. Parcă-i pe vapor. Mă aşteptam la un interior burghez.

— De ce?

— Te culci devreme, te scoli devreme, te îmbraci ca o fetiţă cuminte, te-ai măritat cu un inginer. Nu te întreb de ce l-ai luat, dar îmi pare bine că l-ai lăsat. Numai de nu te-ai răzgîndi. Totdeauna cînd o fată se mărită mă întristez. Cînd divorţează, mă bucur. Dar dacă divorţezi pentru Camil...

Nasul i s-a încreţit. Nu observa că nu răspund la nici una din întrebările ei.

— Să ştii că el n-o să se însoare.

La fel îmi vorbise şi Sebastian cu trei ani în urmă.

— Prietenul nostru Camil vorbeşte despre iubire absolută, dar i se pare firesc ca femeia pe care o iubeşte să doarmă cu altul în pat, fiindcă e soţul ei. Se luptă pentru etică, pentru morală, în tot ce scrie, dar ar accepta să aibă copii pe care să-i crească altul. Îi place să cucerească şi mai ales să fie cucerit, îi place jocul şi orice rumoare în jurul lui. Eu îi semăn, de aceea îl scot din sărite. Cred că era furios aseară că am plecat cu profesorul. Ce ţi-a spus?

— Că Maria vrea să plece pentru o săptămînă la ţară.

— Ştiu. Îi fată vaca. Şi el e furios că îndrăzneşte să-şi ia o săptămînă de vacanţă. Ea, care nu-i liberă nici duminica.

— Totuşi Maria ar intra în foc pentru el.

— Cine n-ar intra în foc pentru el? Pînă într-o zi, cînd fugi mîncînd pămîntul. Atunci i se aprind lui călcîile, se crede nedreptăţit, înşelat şi descrie stările astea ca nimeni altul.

Şi descoperind pe masa neagră, îngustă, de lungimea peretelui hîrtiile, caietele mele:

— Camil nu ţi-a găsit un pseudonim? Mie mi-a propus să semnez Maria Popescu. Maria i se pare numele cel mai frumos din lume. Maria Popescu, cel mai original, tocmai prin banalitatea lui.

Privea cu interes dezordinea de pe masa de lucru.

— Spune, cum stai cu romanul? Îmi pare rău că n-ai aranjat nimic cu profesorul aseară. Am să vorbesc cu el azi. Joi voi fi invitată la masă la directorul editurii. În fiecare joi are șase persoane la masă. Am să-i cunosc pe Lady Asquit și pe Anton Bibescu. Spune, îl mai iubești pe Camil? Știu, ar fi trebuit să te întreb mai pe ocolite.

— Eu ar fi trebuit să te invit să șezi și să-ți fac o cafea. Pot să te las cîteva minute singură?

— De ce? Pot să vin la bucătărie. Mi-e mai dor de o bucătărie, decît de o cafea. Pînă anul trecut, cînd mi-am luat licența, am stat la cămin. De atunci, la gazde care nu mă lasă să intru în bucătărie. Acces la baie da, la bucătărie nu. Cafeaua o fac pe spirt în camera mea și totul miroase a spirt, și camera, și cafeaua, și eu. Visul tatei era să fiu profesoară și gospodină. Îmi găsise un soț, profesor de caligrafie și desen. Avem la Lugoj casă cu livadă, grădină și tot ce trebuie. Tata e profesor de istorie. Mama mea vitregă, o femeie foarte de treabă. Amîndoi mă răsfață. Copil orfan! Camil spune că sînt prea răzgîiată, dar la început îi plăceam. La început totul le place bărbaților, că ești copil orfan, că ești răsfățată, că ești cochetă, capricioasă, că nu te găsește cînd te caută, că te așezi pe covor sau la gura sobei, sau pe marginea mesei, sau pe genunchii lor. Pe urmă totul devine cusur...

Dania umbla acum prin bucătărie, deschidea și închidea cutiile de pe rafturi, sertarele.

— Totul e prea nou, prea lustruit, și nu miroase a bucătărie. Cine o fi inventat *Shell* gazul ăsta? Și nici n-are cuptor. Noi avem o mașină de gătit enormă, e zidită o dată cu casa, plită cu șase ochiuri, cuptor să intre un vițel, să doarmă toate pisicile pe el.

— Uite, mi-a dat cafeaua în foc! am spus năucită.

— De ce divorțezi? Nu mi-ai răspuns.

— Fiindcă nu sînt fericită.

— Crezi că poți să ții în mînă fericirea, cum ții acum coada ibricului? Camil mi te dă mereu de exemplu.

— Ca să te necăjească.

— E adevărat, mă scoate din sărite.

— Bine că te-ai liniștit.

— Simt că am putea fi prietene.

Și după ce a sorbit din cafea :

— E foarte bună și filigenele adorabile. Eu am una de la Ada-Kaleh, i-am făcut ochi dulci cafegiului ca să mi-o dea.

— Cred că obții tot ce-ți place.

— Altfel cum m-aș putea descurca ? ! Spune, dumneata cum ai să reușești ?

— Să reușesc, ce ?

— În primul rînd să-ți găsești editor, pe urmă pe cineva care să-ți lanseze cartea și să scrie despre ea, cu autoritate. Dacă te bizui pe Camil !... Ai văzut aseară ? Dacă ai să ajungi celebră, da, Camil o să se laude că te-a descoperit, că te-a lansat, că lui îi datorezi tot, chiar și găsirea unui editor, și va fi convins că-i așa. Pentru el totul devine realitate cînd îi convine, cînd vrea. Va povesti cu amănunte despre întîlnirea noastră cu profesorul, pe care a pus-o la cale ca să-ți apară cartea, la Cultura Națională, și va omite tot ce nu-i în favoarea tezei lui.

— De ce ai o părere așa de proastă despre el ?

— Am o părere extraordinară. Îl consider cel mai mare scriitor al nostru, în literatura modernă, bineînțeles. Dar cît e de naiv ! A crezut că sînt o studențică pe care o poate băga în buzunarul vestei, o fetiță de provincie, un copil neajutorat. Și eu, la optsprezece ani, am călătorit singură, am urmat cursurile de vară la Grenoble, m-am îndrăgostit, m-am logodit, am scris o carte și, dacă aș muri mîine, n-aș regreta nimic.

— Totuși aseară, prezentîndu-ți un editor, Camil ți-a făcut un serviciu.

— Nu uita că e vorba de a doua mea carte, după ce prima a avut succes și știi cît e de orgolios ! Aseară m-a luat, ca pe lîngă o scriitoare lansată, să treci dumneata mai ușor. Vroia să te ajute fără să se angajeze prea mult. În aparență, protejata lui trebuia să fiu eu. Bineînțeles, cuminte și la locul meu. Nu-și închipuia că o să trec la atac.

— Ai vrut să-l faci gelos ?

— Am vrut să-mi plasez cartea. Un contract e un stimulent puternic. Acum mă duc să-l semnez. Poate

iau și un acont tot azi. De aceea am venit aici cu noaptea-n cap.

N-am întrebat-o de ce trebuia să vină neapărat. Privea concentrat în zațul din fundul ceștii de cafea.

— În cestile astea nu poți să ghicești. Dacă nu au toartă, nu ai de unde să începi.

— Știi să ghicești ?

— Știu să invent. Lui Camil i-am spus lucruri care l-au uluit. E teribil de naiv acest mare psiholog. O spun fără ironie, să știi. E o inteligență fascinantă, o personalitate de calibru european. Dar asta încă nu se știe la noi. Știi cum s-a amorezat de mine ? Prima dată cînd a venit, am adus pe o tavă șase ceșcuțe de cafea. S-a încruntat, gata să se ridice. Cînd a văzut că mă așez pe taburet și încep să sorb cafeaua, m-a întrebat : „Nu-i așteptăm pe ceilalți ?". „Care ceilalți ?". Mi-a arătat ceșcuțele, parcă le număra. „Sînt pentru noi", am spus senină. „Toate ?". „De ce să punem pe un platou mai multe prăjituri sau să oferim cutia cu bomboane și nu o tavă cu cafele ? Cestile sînt mici. Eu beau două, trei." Asta l-a amuzat foarte mult, dar mai ales a fost încîntat că nu mai vine nimeni. Ce puțin îi trebuie unui bărbat ca să fie flatat și să se amorezeze !

— Mai ales cînd fata e frumoasă și inteligentă.

— Camil pretinde că eu sînt deșteaptă și dumneata inteligentă. Cît despre frumusețe, e convins că o femeie care nu e îndrăgostită e frumoasă ca o pereche de mănuși într-o vitrină. Numai îmbrăcată pe mîna unei femei inteligente și îndrăgostite mănușa capătă viață. Bineînțeles, pentru ca o femeie să fie frumoasă și inteligentă, trebuie să fie îndrăgostită de el. El trebiue să te învețe să te piepteni, să te îmbraci, să umbli, să vorbești. Trebuie să recunosc că el mi-a găsit stilul și croitoreasa ideală. E într-adevăr foarte talentată și convinsă că Doamna T. ești dumneata. E adevărat ?

— Cred că sînt multe modele.

— Eu te recunosc. Camil pretinde că ești singura femeie care, la cinematograf, poate să facă semne cuiva că i-a găsit un loc fără să fie vulgară. Și că îți stă bine

cînd mănînci castane pe stradă, întocmai ca în roman, ca fetele de şcoală, fără să-ţi stea rău. Eram furioasă cînd îmi vorbea atît de mult de dumneata şi mi te dădea de exemplu. Aseară, am vrut să mă răzbun pe el, să-i arăt că eu pot să plac mai mult decît doamna T. Ţi-am făcut rău fără să vreau. Iartă-mă! De asta am venit, ca să-ţi spun că-mi pare rău. Eşti supărată? Ştiu, e o întrebare stupidă. Dintr-un orgoliu elementar, orice femeie ar răspunde NU. Interesant e că într-adevăr nu pari supărată. Poate din dispreţ, poate din indiferenţă. Poate fiindcă ştii să pierzi. E o mare dovadă de încredere în tine, de încredere în viaţă, să ştii să pierzi. Eu, în ziua în care am să pierd cu adevărat, am să mă sinucid, dumneata nu. Cred că ştii să aştepţi, ca şi cum ai avea eternitatea înainte. Eu sînt grăbită.

S-a sculat brusc, parcă pentru a-mi dovedi că e grăbită. Mi-a mulţumit pentru cafea şi mi-a cerut voie să telefoneze. Am trecut prin oficiu, din nou în camera în care aveam masa de lucru. S-a dus la telefonul care era la capătul ei şi l-a chemat pe Camil. I-a spus că se află la mine, că ştiu să fac cafea, că-i plac filigenele mele.

— Ei, de ce taci, Camil? Nu ştii cine e? Am venit dimineaţa la opt, crezînd că te găsesc aici, v-aş fi ucis pe amîndoi. Sînt nebună? Sîntem toţi puţin nebuni, pretinde Pirandello, chiar şi fata asta care mă suportă aici de un ceas şi mă lasă să vorbesc de una singură. Dacă nu era nebună, mă dădea pe uşă afară. E fermecătoare, ai dreptate. Îmi place! Vrei să luăm masa împreună toţi trei? Nu eşti liber? Nici pe la două? Bine. O invit pe ea şi te aşteptăm. La Capşa...

Apoi, după ce a pus telefonul în furcă, deşi nu-i spusesem că primesc invitaţia:

— Pe ce pariezi că vine?

Camil nu a venit. Dania mi-a arătat contractul semnat.

— Deocamdată nu i-am vorbit despre cartea ta. Iartă-mă că te tutuiesc, dar mi se pare că ne cunoaştem de-o veşnicie. O să ţi-l prezint pe directorul editurii, la Eforie. Are acolo o vilă superbă. M-a invitat, dar eu prefer să stau în cort. Vrei să plecăm împreună?

— Depinde de prea multe.

— De bani, în primul rînd, știu. Dar găsim o soluție. Totul e camera. Masa nu-i gratis nici aici, și-apoi îmi dau seama că mănînci te miri ce și mai nimic, nu trebuie să ne îngrășăm. Dar în tabără cred că e greu să-ți găsesc un loc. Poate la copiii anormali.

Am crezut că nu aud bine.

— Acum doi ani am stat cu ei. Eram prietenă cu o doctoriță, medic psihiatru, dar acum e furioasă că s-a recunoscut în cartea mea. În realitate, i-am descris rochiile și obiceiul de a-și curăța țigaretul. N-am știut că trăiește cu soțul celei mai bune prietene. A fost o simplă coincidență.

— Ce legătură au toate astea cu copiii anormali?

— Doctorița lucrează la un centru de igienă mintală și pleacă cu copiii la mare. Anul trecut am stat în camera ei, dar mi-am făcut relații în tabăra studențească. Am să-ți fac cunoștință cu antrenorul pentru sărituri și craul. Eu am terminat cu el din cauza lui Tobi, dar am rămas prieteni. Tobi e toboșarul orchestrei de la buvetă. Nevasta lui i s-a plîns lui Camil.

Dania vroia să mă șocheze cu atitudinea asta de fată prea liberă, sau vroia să vadă pînă unde merge înțelegerea, răbdarea mea?

— Camil mi-a făcut o morală strașnică și nu știu de ce. Bănuia că trăiesc cu toți sportivii, dar cînd a aflat că mă plimb numai cu unul, care nici măcar nu e sportiv, cu bietul Tobi, pe clar de lună, și că totul se reduce la niște sărutări, n-a fost mulțumit. Certitudinea asta l-a înfuriat mai rău decît toate bănuielile, și pe urmă, un toboșar din orchestra buvetei, un omuleț cu nevastă și doi copii?! Parcă nu-l cunoști pe Camil?

— E greu să-l cunoști pe Camil!

— E și mai greu să-l suporți. De ce crezi că i-a vorbit profesorului de romanul lui Mircea Gesticone?

— Pentru că al meu nu-i terminat, fiindcă nu l-a citit.

— Cum se face că nu l-a citit?

— N-am avut curaj să i-l dau.

— Mie o să-mi publice un fragment din noul roman în *Revista Fundațiilor*. Aș vrea să-mi citești ceva.

N-am rezistat ispitei de a revedea marea. Nici farmecului Daniei. Îmi era necesar curajul ei.

Ne-am dat jos din tren la Eforie, fără să ne fi oprit la Constanța : nu vroiam să revăd strada Mării, dugheana bunicului de pe strada Traian, nu vroiam să mă opresc în fața lui Ovidiu, nu vroiam să revăd Mangalia. Ali-Baba, Alex începeau să fie personaje de roman, nu mai vroiam să-i întîlnesc în viață.

Mi-am luat puține lucruri, un caiet și stilou. Mi-era dor să înot și țineam să scriu. Dania avea dreptate. Se poate trăi cu bani puțini. Într-un rucsăc mi-am luat o mașină de spirt și tot ce-mi era necesar pentru ceai și cafea. Într-o valiză — valiza pe care mi-o dăduse Camil — o rochie albă de plajă, un halat alb care se leagă cu un șnur și pare tot rochie un pantalon albastru, o fustă, două bluze și un pulover, două fulare înflorate. Haina de ploaie, bună și de frig și de vînt, o îmbrăcasem. Dania a dormit la mine, ca să fie sigură că nu mă răzgîndesc.

În tren, mi-a vorbit tot timpul de Hans. L-a cunoscut cu cinci ani în urmă la Grenoble, la niște cursuri internaționale, unde a fost trimisă, după ce și-a luat bacalaureatul și a cîștigat un premiu la Tinerimea română. S-au logodit. Hans a dus-o la Berlin s-o prezinte familiei.

— Familia locuia la palat.

— La palat ? !

— Nu-mi venea nici mie să cred. Dar așa a fost și așa este. Tatăl lui Hans a fost șeful protocolului și a rămas în aceeași funcție sub toate regimurile. Mama lui Hans, stăpîna „casei".

— E impresionant și neverosimil.

— Mai ales la fața locului. Închipuie-ți, eu prost îmbrăcată, cu rochii confecționate de mama mea vitregă ! Mămica lui Hans, sora lui și alte cîteva doamne măsurîndu-mă, cîntărindu-mă, forfecîndu-mă fără milă. Nu-și închipuiau că știu nemțește de acasă — mama e săsoaică — vorbeam franțuzește destul de curent. Au trebuit să admită că sînt deșteaptă și destul de drăguță. Cu multă diplomație — diplomația era specialitatea casei — au acceptat logodna, amînînd căsătoria pînă ce ne vom termina studiile. Era de la sine înțeles că în toate vacan-

țele ne vom întîlni. Numai că pentru studii, Hans a plecat în Anglia și vacanțele le-a petrecut în diferite familii engleze, ca să-și perfecționeze limba. Am învățat și eu englezește, am învățat să mă îmbrac, adică am ascultat sfaturile lui Camil, am scris o carte și mă pregătesc pentru marea întîlnire. Înțelegi, vin acum cu alte atuuri.

— Cînd o să aibă loc ?

— Trebuia să plec anul ăsta în Germania, dar părinții l-au trimis în Japonia. Își închipuie că vom renunța.

— Îl mai iubești ?

— Nu știu. E o idee fixă, ca orice iubire, dealtfel. Camil are dreptate cînd spune : „Orice iubire e un caz de monoideism, voluntar la început, involuntar pe urmă". La mine e și o nevoie de răzbunare.

— Pe cine ?

— Pe familia lui. Niște snobi, care m-au umilit cu mijloace discrete și perfide. Trebuie să-i înfrunt acum cu armele mele. Habar n-au cît m-am schimbat. L-am ascultat pe Camil pas cu pas. Îți închipui cît a fost de flatat. Nu bănuia motivul pentru care aveam atîta răbdare, nu știa pentru cine mă pregătește.

— Înseamnă că-l iubești pe Hans.

— Numai în prezența lui și a lor am să știu. Cred că vor avea o surpriză grozavă. Surpriza lor va fi revanșa mea. Hans se va îndrăgosti de mine abia acum. Sînt sigură.

Și ridicînd nasul în vînt, a lăsat capul pe spate. Era frumoasă.

— Crezi că te vei simți bine în Germania hitleristă ?

— Hans nu-i hitlerist și nici familia lui. E convins că regimul ăsta nu va dura.

La Eforie, Dania avea asigurat un pat într-un cort. Eu am căutat ore în șir o încăpere în care să fiu singură și să coste cît mai puțin. În cele din urmă, o femeie de serviciu a unei vile mi-a dat cămăruța ei. Era ca o cabină de vapor, dar avea o chiuvetă. Din stradă intrai drept în pat. N-avea loc de masă, ci doar un scăunel și un cuier. Dar pe fereastra rotundă se vedea, în depărtare,

marea. Numai marea. Parcă pluteam în larg. Dania mă invidia.

— Singură ! Îți dai seama ce fericire ? Eu, cu două studente în cort. Noroc că mai decușează.

Cinismul ei nu mă supăra. Era în ea o libertate care-mi plăcea și avea față de mine o grijă și o sinceritate cuceritoare.

Camil a sosit o săptămînă mai tîrziu cu o mașină superbă, cu o fată și mai superbă. Prietenul ei, un fel de avorton, dar mașnia era a lui. Au descins la Bellona, hotelul cel mai la modă atunci.

Noi, pentru o sticlă cu votcă, mîncam de o săptămînă la pescărie. Plaja pentru nudiști era aproape. Dimineața dădeam fuga pe malul mării să prind răsăritul soarelui. Intram în mare și înotam cinci minute, în loc de duș. Acasă, după o cafea mare, fiartă pe spirtieră, scriam trei-patru ore. Abia pe la unsprezece porneam pe plajă, și pe la două ajungeam la pescărie. Sticla cu votcă a Daniei făcea minuni. Unul din pescari era de pe lîngă Silistra. Îl cunoștea pe tata.

— Marcoff ? Venea să plaseze mașini de cusut în rate. Ce om de viață ! Și nevasta, Carolinca, o frumusețe, o bunătate ! Voce de privighetoare !

Dania își petrecea serile la buvetă, dansa cu sportivii dar se plimba, după orele de program, cu toboșarul din orchestră.

— S-a amorezat de mine lulea. Camil știe și e furios. Dar nici el nu șomează. Blonda cea superbă își împarte grațiile între prietenul urît cu mașina frumoasă și celebrul scriitor. Dar numai platonic. Sau semiplatonic, fiindcă e „demi-vierge" și așa vrea să rămîie pînă la măritiș. Camil mă întreabă mereu de tine, și c-o îngrijorare în privire, care mă face să cred că tot pe tine te iubește. Vrea să știe ce scrii, cum scrii, dacă mi-ai citit din roman. Ne invită diseară la masă.

Capitolul pe care l-am scris în vara aceea la Eforie se petrece la Balcic. Diana vine pentru Alex și-l găsește cu Colette. E un capitol care s-ar putea intitula *Gelozie*. L-am scris cu caietul pe genunchi, culcată pe pat, în

cămăruța aceea numai cît patul de mare, într-o stațiune în care lumea petrecea, dansa, se agita, se întrecea să-și exhibeze luxul, să-și risipească banii și se sinchisea prea puțin de cele ce se petreceau în Germania. Reciteam romanul lui Sebastian, *De 2 000 de ani,* și mă întrebam cum a reușit să creeze personaje cu opinii atît de diferite, de la extrema stîngă la extrema dreaptă, și mă întrebam pentru ce e nevoie de atîtea opinii cînd există numai bogați și săraci. Și asta aș fi vrut să se vadă în cartea mea. Cursa asta, în care săracul intră ca o gloabă neșeșălată, nehrănită, și cu încărcătură grea, alături de ceilalți, aleși pe sprînceană, unși cu toate unsorile, hrăniți ca la carte și antrenați anume.

Așa începe cursa. În condiții inegale. Cum se va termina ? Cum se va termina cartea mea ? Va fi vreodată o carte, cu coperte, cu titlu, cu numele meu tipărit ? Va admite soțul meu să-i port numele după ce vom divorța ? Sau va socoti, după apariția romanului, că-l compromit ? De ce era totul atît de nesigur ?

Mă urmărea provizoratul ca un blestem, căutam să-l înțeleg pe tata, neastîmpărul lui, greutățile cu care a avut de luptat ca să-și ducă barca și s-o scoată la mal. Căutam să mă înțeleg pe mine.

Prietenia Danielei mi-era necesară. Scrisorile ei — se înapoiase la Lugoj — îmi dădeau curaj să trăiesc și să scriu.

„Ce-i cu tine, Cella. Acum ai ocazia să dai dovadă de ce poți. Ar fi păcat să nu învingi. Dacă vei învinge acum, îți vei căpăta un echilibru pentru totdeauna."

Cine și-ar fi închipuit că în această cursă, în care pornise mult înaintea mea, cu toate atuurile de partea ei, va fi învinsă.

Recitesc, după patruzeci de ani, scrisorile ei, și le redau ca să se înțeleagă climatul acelor ani, contradicțiile în care ne zbăteam, cu atît mai mult cu cît nu le înțelegeam, sau nu vroiam să le înțelegem. Țineam cu orice preț să fim fericiți, în mijlocul nefericirilor și al fascismului dezlănțuit. Prețul îl vom cunoaște și îl vom plăti mai tîrziu. Fiecare altfel.

„Mă simt luată de curent și nu pot face nimic", îmi va scrie atunci. Și cîtă maturitate și încredere în forțele ei avea la început, și ce frumoasă a fost prietenia noastră!

„Cella,

A avea experiențe triste e o întîmplare, nu o superioritate. Nu ignorez tot ce a fost în viața ta pînă acum, cred totuși, că adevărata experiență începe numai din momentul cînd te vei simți singură. Nu numai neînțeleasă, ci realmente singură. Să petreci seri întregi de singurătate, după care «va urma» o zi de la care nu aștepți nimic. Pentru asta merită să trăiești. Nu-ți vorbesc despre o voluptate a durerii, ci de un fel de descoperire a ta alături de tine, lucidă. Tot la asta trebuie să ajungi, la ce ți-a spus Camil Petrescu în scrisoarea pe care mi-ai dat-o. Dar nu se schimbă un om, nu se desăvîrșește vorbindu-i. Să dea Dumnezeu să scapi de asta. Să te întărești. Să scrii. Cine știe dacă pentru cariera ta de scriitoare toate astea nu sînt bune. Dar să crezi în ea. Să te gîndești la frumusețea gesturilor mari chiar dacă trebuie să le sacrifici toată fericirea omenească.

Fii mai orgolioasă, Cella, și ai mai multă încredere în universul tău. De ce să ai nevoie de aprobarea sau dezaprobarea lui Eddy Bischoff — de ce să te explici lui și ție însăți Mihail Sebastian, de exemplu. Tu nu te poți compara cu nici unul din ei, cum nu se poate compara un scaun cu o stea (sau... ce vrei tu, să nu mă întrebi care-i scaunul și care-i steaua). Țin la tine într-un fel destul de curios pentru mine. Mă interesează mult mai mult realizarea ta, decît o eventuală evoluție a prieteniei noastre.

Sînt orgolioasă și pentru tine, Cella, așa cum sînt pentru mine însămi. Mă enervează toți oamenii care te înconjoară și care nu pot să-ți dea nimic din ceea ce-ți trebuie ție. Prefer să fii singură, pentru că sînt sigură că așa ai mai multe

şanse să-ţi îndrăgeşti scrisul, pentru că eşti singura femeie din lume a cărei carieră literară m-ar interesa.

Tu trebuie să-ţi dai seama de anumite adevăruri ca să-ţi devină scrisul drag, şi sper că eşti pe calea cea bună. Nu te întreba de ce-i necesar să-ţi fie drag scrisul, atunci cînd îţi va fi n-ai să mai vrei să ştii de ce trebuia, pentru că acest «de ce», dealtfel, poţi să-l spui totdeauna.

Dar fac pe baba filozoafă.

Dragă Cella, cred că am să-ţi telefonez într-o seară sau am să-ţi telegrafiez cînd viu. Să nu ţii la mine, fiindcă asta m-ar împiedica să fiu dură cu tine. Te pup mult, mult de tot"...

„Dragă Cella, *Lugoj, 21 martie 1936*

Încep să-ţi scriu cu gîndul să nu-ţi scriu tot ce vroiam zilele astea şi ce m-a împiedicat să-ţi scriu, ca să mă exprim mai clar : am amînat să-ţi scriu, pentru că vroiam să-ţi spun o mulţime de lucruri şi căutam un moment potrivit. Aşa cum am amînat să citesc *Revolta în deşert* de Colonelul Lawrence, tradusă de Mircea Eliade, şi să-mi scriu romanul.

Dragă Cella, nu ştiu cînd şi în ce condiţii am să vin la Bucureşti. Mi-am făcut aici aproape toate lucrurile de care am nevoie şi, dealtfel, n-am bani ori numai voiajul m-ar costa pînă la 2 000 lei. Totuşi este o soluţie — e plictisitor să ţi-o spun — aşa că s-ar putea să vin a treia zi de Paşti şi să stau cîteva zile. Trebuie să-mi fac şi ondulaţie permanentă şi numai la Bucureşti pot s-o fac. Da, mi-ar părea rău să nu te văd atîta vreme, dar mi-aş rezerva plăcerea asta pentru reîntoarcerea din Germania. Afară de cazul că aş fi împiedicată să plec, la care, deocamdată, nu vreau să mă gîndesc.

Cella dragă, de rochii mă ocup aşa de mult, încît ţin să respir cel puţin acum şi să nu-ţi mai

pomenesc nimic de ele. La Lugoj am furnizori perfecți, atîta vreme cît lucrez cu ei, și dezolanți cînd îi las de capul lor. Au reușit să realizeze foarte bine jumătate din lucruri și s-o strice complet pe cealaltă.

Nu mai scriu. Sînt aproape de sfîrșit. Scriu dezolant, nu sînt mulțumită deloc, cred că am să termin romanul pînă plec, dar am să-l las, să-l refac cînd mă întorc, ca să-mi dau seama mai bine de el cînd îl recitesc. Cine știe, voi avea motive să mă preocupe mai mult. Acum n-am absolut nici un stimulent. Nu găsesc interesant nimic din tot ce s-a petrecut pînă acum cu mine, a scris-o mult mai bine Mircea Eliade în *Întoarcerea din rai* (Pavel Aniceț) și Sebastian în *De 2 000 de ani*. Iscălesc toate părerile lui Camil Petrescu, în rest. Ce mai pot să spun eu în afară de asta ? Nimic.

Cella, crede-mă, nu pot să-mi fac iluzii. Că am iubit ? O spun toate femeile în romanele lor. Că am fost părăsită ? A scris-o destul de bine H. Y. Stahl. Singurătate ? Toți oamenii care gîndesc sînt singuri. Cine a scris fraza : «Cine s-a rezemat vreodată de un copac, cine s-a gîndit vreodată cu melancolie la singurătatea lui etc....» a trăit, sînt sigură, tot ce am trăit și eu ca efect, nu cauză, cauza nu prea interesează. Că am să mor și n-are să rămînă nimic în urma mea ? Dacă trăiește un Camil Petrescu, un Mircea Eliade, nu mai e nevoie de mine, nu mai pot să contribui cu nimic la nimic, cum mai mult îi face rău unei fete oarecare să semene cu o stea celebră.

Nu sînt descurajată deloc, Cella — sînt mai rău decît așa — nu mai am nici spiritul de conservare pe care l-am avut pînă acum, acela de a realiza o carte. Mi-i dor de alte timpuri, de cele mai frumoase zile, de cele mai frumoase seri din viața mea. De serile cînd plîngeam pentru că ieșeau stelele, era așa de frumos atunci, Cella !

Credeam că am să pot să scriu despre ele așa de frumos cum n-a mai scris nimeni și să vezi ce pagini fade am scris acum, în ultimul timp. Nimic din ce ar fi trebuit să scriu, pentru că... O, nu merită dragostea mea — oricum ar fi — nu merită o eventuală fericire terestră un asemenea sacrificiu. Ar fi cea mai mare dramă, întîia adevărată, care s-ar petrece în viața mea.

În clipa cînd aș simți că starea asta amenință să se perpetueze, aș vrea să am puterea să mă sinucid sau să fie cineva care să mă suprime. Asta ar fi moarte mai mult decît orice. Mă simt tîrîtă de curent și nu pot să fac nimic. Remediu : să las să meargă lucrurile cum vor. Aș vrea să simt iar cum am simțit în unele zile cînd vedeam, pe rînd, toate punțile dintre mine și lumea exterioară dărîmîndu-se. Cînd ascultam singurătatea, cum asculți marea ! Cella, vreau să fiu singură și foarte nenorocită, și să mă bucur că e soare afară, că-mi mișc degetele, cum s-ar bucura un om care s-a sculat dintr-o boală grea și lungă. E singurul lucru care-mi place. A devenit la mine un fel de viciu, ca beția, ca toate viciile care la început te înspăimîntă și apoi îți devin necesare vieții.

Îmi spui că ai stat între Camil Petrescu și Mircea Eliade. Aș fi fost foarte tristă să fiu în locul tău. N-aș mai fi avut ce să-mi doresc. Poate fac literatură. Nu doresc deloc să stau între ei, sînt oamenii a căror existență o fac cu totul inutilă pe a mea, cel puțin în ceea ce credeam eu că ar putea da.

Dragă Cella, cu privire la romanul tău, nu-ți lungi prea mult povestea. Aveai sfîrșitul, sau ceva aproape dé el : plecarea Dianei la Paris. Las-o să plece. E un sfîrșit oarecare. Probabil, romanul tău e tot ca un colț de motiv decorativ care se reface la infinit și din el se poate deduce că tot așa va fi și mai departe. Pentru oamenii de gust, de multe ori e mult mai de preț o ase-

menea carte de neliniști al cărei zigzag e uniform și fără șanse de un sfîrșit clar și catastrofal. Cartea mea așa va fi : un crimpei, un eșantion de viață. Și ea anunța să nu se mai sfîrșească, dar am concentrat-o.

Dragă Cella, să nu uit să te mai întreb ceva : aș vrea să comand pantoful tău bleumarin, dar în alb cu bleumarin, la pantofarul tău. Vreau să fie bleumarin baretele din față, tocul și fîșia care vine din toc în sus la spate. Spune-mi, nu se poate să-l comand, menționînd să fie un pantof normal cu un număr mai mare decît al tău ? Știi că al tău îmi intra, dar n-aș fi putut să umblu cu el. Sau să-mi decupez forma piciorului — talpa, cum fac ei — și, să ți-o trimit ? Ce fotografie spirituală ! Aș vrea foarte mult să-i am. Cînd vin eu sau, dacă vine tata la București, să fie gata. Poți să-mi faci serviciul acesta ? Am toată încrederea în pantofarul tău, dealtfel pe responsabilitatea mea. Ai aconta tu și îți trimit banii. Aș vrea mult, da ? Îmi răspunzi la asta. Mai spune-mi ce se poartă.

Cella, te sărut mult și scrie-mi...

D.

P.S. Aș vrea să uiți odată să-mi scrii de P. [1]

P.S. Cella, nu poți să telefonezi tu să te interesezi cînd îmi apare fragmentul la Fundații ? Mă ierți dacă te întreb la sfîrșit ce-i cu manuscrisul meu. N-o fac din ipocrizie, ci fiindcă m-a interesat mai puțin decît ceea ce ți-am scris înainte de asta. Am să te mai rog ceva. Cînd îți mai faci un drum prin Lipscani, să-mi mai cumperi un ghem de lînă verde pentru pulovărul lui Hans. Dar nu acum. Îți trimit altă dată modelul. De asemenea, cînd pot lua banii de la Fundații. Îmi

[1] Puiu **Sena**, primul meu soț, se va numi Michi în *Pinza de păianjen*.

pare rău că nu pot să-ți fac în schimb nici un comision aici.

Mi-am terminat partea întîia a romanului. 209 pagini. Îmi pare rău că nu pot să continui, trebuie să învăț de mîine.

Cella dragă, îți mulțumesc încă o dată.

Mai vreau să-ți spun să-i telefonezi lui Mihai Enescu să-ți aducă *Adela, la première. affaire* de Richardson și *Histoire extraordinaire* a lui Poe și manuscrisul romanului meu *Micey*, care e la el (să nu uiți de asta). Să te grăbești, pentru că pleacă la Haga. Spune-i toate cele bune din partea mea. Telefonul îl știi, e și în carte : 2 10 12.

Scrie-mi. Te pup mult"...

D

Luni 18 mai 1936

Cella mea dragă,

„Nu din neglijență nu ți-am scris. Tu ai destule necazuri și am avut și eu foarte multe în ultimul timp și fiecare nu se poate ajuta altfel decît singur. Ar fi trebuit să-ți fac confidențe al căror răspuns l-aș fi așteptat cu nerăbdare. Te-aș fi încărcat doar pe tine și cu alte gînduri.

Draga mea Cella, îți trimit, prin tata, manuscrisul meu. N-am avut cînd să-l copiez, nici limpezimea să-l refac, am mai completat cîte ceva pe la sfîrșitul părții a doua, ca să nu-l las prea fragmentat. Am încercat și să-l citesc și sînt foarte decepționată de început. Cred însă că mult mai bun n-ar fi putut să iasă. I-am scris și o scrisoare lui Camil Petrescu, stupidă, dar nu-i nevoie să mă aperi, era singurul fel de scrisoare pe care puteam să i-o scriu. Tot lui, te rog, să-i dai și manuscrisul. Vreau să-l citești și tu. Nu ți l-am lăsat ție, pentru că ești o mare zăpăcită, o zăpăceală pe care nimic n-o atenuează, nici bunăvoința și nici înțelegerea ta. Și manuscrisul

acesta nu trebuie să se piardă. N-am nici o copie şi-i strînsă acolo toată viaţa mea, tot ce ar putea să rămînă bun după mine. Poate sînt multe lucruri nespuse, dar trebuie să renunţ şi eu la cîte ceva. Sînt sigură că de acum înainte voi mai trăi clipe extraordinare şi pe care nimeni nu le va şti niciodată. Să regret mult asta, ar însemna să am dezgustător de mult spirit de conservare.

Dragă Cella, niciodată n-am fost mai pregătită sufleteşte pentru deznodămînt decît acum. Ar putea să intervină o laşitate de ultim moment, care, îţi mărturisesc foarte lucid, ar fi foarte bine să nu vină. Am trăit totuşi o viaţă foarte „literară". E absolut necesar să nu mă resemnez, să-mi închei opera mea demnă de ea. Am plătit pentru asta, cum numai un om foarte darnic cu el poate plăti. Şi asta vreau, Cella, simt că fiinţa mea interioară merge spre asta ca spre un destin. Totuşi, sînt aşa de obosită, nu lasă, dar imens de obosită ca să mai pot să fac acte eroice. Nu mai pot să sufăr, Cella, nimic, chiar pusă în faţa acelorași emoţii. Sînt sigură, Cella. Aşa ca şi cînd aş fi luat un medicament prea mult şi nu-şi mai produce efectul. Asta-i îmbătrînire, asta, desigur, e îmbătrînire. Mi-e teamă că în aceeaşi măsură n-aş putea nici să mă bucur prea mult. Azi, dacă-mi imaginez că aş putea să mă mărit cu Hans, să am copii, nu-mi închipui că aş simţi ceva ca o viaţă nouă, „viaţa nouă" mult aşteptată. Poate să nu fie aşa. Sînt foarte indulgentă dacă îmi mai dau speranţe că şi asta e o criză.

Nu ştiu spre ce merg.

Dragă Cella, iartă-mă că vin cu astfel de gînduri. Ţi-am scris fără să caut să dau un aspect logic faptelor. Aşa cum mi-a trecut prin cap. Sosesc la Bucureşti miercuri la şapte sau la unsprezece seara, ca rîndul trecut. Tu aşteaptă-mă acasă la şapte, iar la unsprezece, dacă poţi, la gară. Mi-ar face multă plăcere să te mai văd, Cella, pe peron, ca rîndul trecut cînd am venit la Bucu-

reşti, doresc clipa asta aşa de mult, tu nu poţi să simţi ce mult o doresc. Fii tu cel puţin mai veselă. Viaţa e, oricum, suportabilă cînd ai în jurul tău oameni pe care îi ai tu — are un colorit mai literar, mai... estetic — şi asta-i imens.

Aici mori cu ochii deschişi. M-am săturat"...

Lipseşte începutul scrisorii :

„Situaţia, concret, se prezintă în modul următor, îmi destăinuie Dania.

1. Cartea am scris-o. După asta s-ar putea să-mi însuşesc o tehnică mai bună şi să scriu romane impecabile. Dar carte scrisă cu suflet şi cu sînge ca asta n-am să mai scriu. Nu se mai poate, Cella. Am început să privesc lucrurile altfel, nu mai am reacţiile acelea spontane, emotivitatea aceea pură. Totul se repetă şi reacţionez din ce în ce mai după şablon. Ca femeie, s-ar putea să încep abia acum. Ca scriitoare, menirea mea, aşa cum am înţeles-o, s-a sfîrşit. Am trăit ca să scriu, am scris cît am putut, cum am putut. Despre alţii, pot să scrie şi ceilalţi, pe mine asta nu mă interesează, eu nu sînt „literată", cum e cineva croitor sau pantofar.

2. Tata, cu toate că mă iubeşte, e de o nervozitate aproape dementă. Nici el, nici mama nu înţeleg nimic din mine. Cu mama am făcut o experienţă. I-am spus odată, într-un amurg, cînd stăteam sus în fereastra dinspre grădină :

— Mamă, tu ştii că eu am avut un copil ?

Mama :

— Lasă-mă în pace, numai prostii ştii să-mi spui ! De ce nu spui că ai avut doi ?

Eu :

— Pentru că am avut numai unul. Tu ştii ce-nseamnă să fii singură într-o asemenea situaţie ? Singură de tot, să nu fie nimeni să-ţi ajute, să-ţi vorbească ?

Mama :

— Și servitoarele fac copii. De ce nu te-ai măritat cu el ?

Eu :

— N-am vrut.

Mama :

— Eu așa știu că se face... etc... etc...

A avut tot timpul impresia că am glumit, și i-am întărit-o eu rizînd, ca și cînd i-aș fi făcut o farsă.

La noi în casă e o atmosferă de balamuc. Tata nu vorbește zile întregi cu mine. E de ajuns să deschid gura, ca să-mi strige să-l las în pace. Și el și mama mi-au spus că „de-aș scăpa odată de tine". De enervare, știu, dar dacă tot timpul sînt așa ! N-am putut să plec mai înainte în Germania, din cauza banilor. În ziua cînd trebuia să plec, am primit o telegramă de la Hans"...

Lipsește sfîrșitul scrisorii. Dar știu că Hans îi cerea să amîne plecarea.

Se întoarce din Germania după o mare decepție. O dezamăgește iubitul și omul, Germania hitleristă. I se umblă prin valize, e urmărită la tot pasul. Asta n-o împiedică să-mi scrie cu exaltare despre eleganța femeilor din Berlin. Citez dintr-o foarte lungă scrisoare din care multe pagini s-au pierdut. Dar pentru ușurința cu care sărea de la deprimare la entuziasm, și nu numai pentru asta, rîndurile care urmează sînt caracteristice.

„...Ei bine, îți jur, Cella, că nu pot să-mi imaginez nici un oraș în Europa în care femeile să fie mai bine îmbrăcate ! Cele mai frumoase combinații de culori pe care le-am văzut vreodată ! Am uitat acum combinațiile pe care le-am văzut, dar sînt sigură că ai fi fost și tu la fel de încîntată. Se îmbracă sută la sută în genul tău. Am văzut bleu închis cu maro și gri, galben de banană și bleumarin. Cella, ești prietena mea, spune tuturor

celor ce nu, cunosc femeia germană că pe Kurfurstendam în Berlin se plimbă cele mai perfecte femei din Europa și n-ai să exagerezi"...

Dar această euforie se spulberă ușor, și din ultima scrisoare se poate vedea decepția, dezamăgirea, tristețea ei :

„E așa de bine în România, Cella, noi n-avem idee ce bine, ce bun și prietenos e orașul ăsta în care ești și pe care l-am blestemat atît ! Aici te simți străin, pierdut. Inima nu mă apropie de țara asta, nici de idealurile ei. Și Hans e așa de mediocru, n-am ce să vorbesc cu el, nu aduce nimic nou în viața mea, e încîntat de atenția ce i se dă și-i stă prost. Singura mea dorință e să mă văd lîngă tine, să te aud, să-l aud pe Camil Petrescu vorbind, să mă regăsesc, să mă dezintoxic. Dacă-ți voi scrie o scrisoare foarte lungă, vezi... iar nu ți-o trimit. Vom merge dimineață la șosea apoi la Lido, după acea mergem la mare. Toate astea îmi apar așa de frumoase !

Cella, nu am să-ți telefonez. Cînd vin, vin la tine, nu merg acasă, acolo n-au să mă mai prindă multă vreme. O să te rog pe tine să te interesezi de ora trenului, eu nu îți spun de pe acum pe unde vine, nu știu nici eu deocamdată pe unde mă întorc. Am să-ți telegrafiez detailat, totuși vreau să iau toate precauțiile, fiindcă trebuie să te văd deja la gară...

Pa, Cella mea dragă."

Se întoarce ca un ciine bătut și pare lecuită. Vine la mine, locuiește la mine. Dar firea ei capricioasă e greu de suportat. Cînd se știa iubită, era în stare de orice cruzime. Și nimeni n-o iubea mai mult decît tatăl ei. Un om blînd, cinstit. Rămas cu această fetiță în brațe cînd i-a murit soția, i-a satisfăcut capriciile. Cînd s-a reînsurat, ca să nu se simtă nedreptățită, a răsfățat-o prea mult. La optsprezece ani a plecat singură în Franța, și

apoi în Germania, unde a înfruntat dispreţul familiei înfumurate, a celui pe care-l considera logodnicul ei. S-a pregătit cinci ani ca s-o înfrunte a doua oară şi să cîştige un meci prea greu, prea inegal. Meciul cu Germania hitleristă şi cu „cele mai elegante femei din Europa" l-a pierdut. Era uneori ca un cîine bătut, alteori gata să muşte.

„Cred că adevărata experienţă începe în momentul în care te vei simţi singură, nu numai neînţeleasă ci realmente singură. Să petreci seri întregi de singurătate, după care va urma o zi de la care nu aştepţi nimic. Pentru asta merită să trăieşti. Nu vorbesc de o voluptate a durerii, ci de un fel de descoperire a ta, alături de tine, lucidă."

[. . . . .]

Aş vrea să simt iar cum simţeam într-unele zile cînd vedeam pe rînd toate punţile dintre mine şi lumea exterioară, dărîmîndu-se, cînd ascultam singurătatea cum asculţi marea.

Şi într-un post-scriptum „îmi spui că ai stat între Camil Petrescu şi Mircea Eliade la cinematograf. Aşi fi fost foarte tristă să fi fost în locul tău, fiindcă n-aş mai fi avut ce să-mi doresc.

Cum s-a sfîrşit prietenia noastră? Cum a înhăţat-o puhoiul de ape care se revărsa luînd cu el şi bun şi rău? Poate, dacă aş fi continuat să fiu alături de ea... dar o picătură de apă a depăşit paharul.

Tatăl ei, un om de treabă, venise într-o dimineaţă tocmai din nordul Ardealului s-o conducă pînă la Constanţa. Am trezit-o din somn.

— A venit tatăl tău.

S-a strîns sub cuvertură, a mîrîit ca o pisică.

— Cît e ceasul?

— Şapte. A venit cu o trăsură, te aşteaptă.

Era gata să zgîrie.

— Trenul pleacă la zece. Spune-i că dorm, să mă lase în pace!

Am stăruit să se scoale.

— Trăsura așteaptă jos.

M-a repezit:

— Ce, sîntem țărani să dormim noaptea în tren, ca să plecăm dimineața? Să mă lase în pace!

Am tras cuvertura de pe ea.

— Îmbracă-te.

Nu ne-am mai văzut și nu mai știu cît a trecut pînă în seara cînd a sunat la ușa mea.

M-am folosit în *Genținne* de această vizită nocturnă:

„Într-o seară tîrziu, o prietenă a sunat la ușa mea. Cînd am deschis, a început să plîngă în hohote.

— Ce s-a întîmplat?

— Nimic, sînt fericită că mi-ai deschis ușa. Nu știi ce înseamnă o ușă care se deschide în clipa cînd nu mai suporți viața. Eram la capătul forțelor. Vroiam să termin, să dispar. Să dispar de tot, înțelegi? Îți jur că dacă nu mi-ai fi deschis, dacă n-ai fi fost acasă și dacă n-ar fi cald aici, și dacă nu ți-aș auzi vocea!"

Ca în *Ciuma* lui Camus, unde șobolanii apar de peste tot și molima se întinde, ca în *Rinocerii* lui Eugen Ionescu apăreau la noi cămășile verzi. Prieteni apropiați, oameni de care ne simțeam legați, sucombă. Oameni necăjiți, mai ales tineri, care în loc de casă aveau o bancă în Cișmigiu, sînt momiți cu tot felul de promisiuni: un acoperiș, o bucată de pîine sau chiar de cozonac, slujbe, măriri, bani devin ispite. Pentru unii intelectuali cu certe calități dar fără posibilitatea de a le valorifica, nemulțumiți și înrăiți de politicianismul, inerția, lăcomia și nepotismul celor care aveau în mînă destinele țării, se deschideau ispititoare perspective.

Cu cîtă tristețe și stupoare îi privește Sebastian pe cei mai intimi prieteni, aprobînd cruzimile legionare, bătăile, justificîndu-și prezența alături de ei, sub pretextul ridicol au unui „nou climat spiritual". În septembrie 1936, Sebastian scrie în *Jurnal* despre studentul bătut cu frînghii, la sediul gardist, și despre răspunsul pe care i l-a

dat cel mai bun prieten : „Foarte bine i-a făcut. Toți cei care nu sînt gardiști, toți cei care fac o altă politică decît cea gardistă sînt trădători de neam și merită aceeași soartă." Și Sebastian adaugă : „S-ar putea să recitesc cîndva aceste rînduri și să nu-mi vină să cred". *(Manuscriptum, 2* (23), anul VII).

Eram peste drum de Universitate, cînd m-a luat de braț. Fără un cuvînt, Sebastian m-a îndreptat spre chioșcul de ziare și a cerut *Porunca Vremii*, a plătit și mi-a înmînat gazeta.

— Prietena dumitale ! mi-a spus, arătîndu-mi articolul și semnătura.

— Prietena noastră ! am replicat, citind, fără să-mi cred ochilor, numele Daniei.

Nu era pseudonimul sub care era cunoscută, ci se ascundea, rușinată parcă, sub numele ei adevărat.

Știam că locuiește chiar în piața Universității, în blocul Ghica, la ultimul etaj.

Cu ziarul în mînă, am sunat la ușa ei. Cred că a înțeles pentru ce am venit. Dar și eu, cînd am văzut pe masă fotografia „căpitanului", am înțeles că nu mai avem ce să ne spunem. Am pus ziarul alături de fotografia încadrată în ramă de argint.

— Mi l-a dat Sebastian.

Dania a roșit.

— Uneori e mai bine să suni la o ușă care nu se deschide ! am spus și am plecat.

Să fie oare nemulțumirea față de cartea pe care a scris-o unul din motivele schimbării penibile care s-a produs ?

Reciteam scrisorile ei.

> „Să vezi ce pagini fade am scris în ultimul timp ! mi se destănuie într-o scrisoare. Nimic din ce aș fi putut să scriu pentru Hans nu merita dragostea mea. Oricum ar fi, nu merită o eventuală fericire terestră asemenea sacrificiu. Ar fi cea mai mare dramă, întîia care s-ar produce în

viața mea. În clipa în care aș simți că starea asta riscă să se perpetueze, aș vrea să am puterea să mă sinucid sau să fie cineva care să mă suprime. Asta ar fi moarte, mai mult decît orice. Mă simt luată de curent și nu pot face nimic. Remediul : să lași să meargă lucrurile așa cum vor."

Cum de nu înțelesesem despre ce curent era vorba ? De ce am lăsat-o singură ? Nu cumva, pe această singurătate, pe această minimă rezistență, pe această, fisură sufletească au apăsat cei ce, promițînd „o țară ca soarele sfînt de pe cer", au dus țara de rîpă ? Nu cumva a mai bătut într-o zi la ușa mea, într-o clipă de disperare, și ușa nu s-a deschis ? Nu cumva în ziua aceea i s-a deschis o altă poartă ?

Nu-mi amintesc să mi-l fi prezentat cineva pe Ilarie Voronca. Îl văd în fața mea, înalt și brun, cu o privire grea ca o mînă care ți se așază pe umăr și-ți spune : nu te las să pleci mai departe.

— Sînteți ireal de frumoasă.

— La prima vedere.

— Sînt ore de cînd vă privesc.

— Cînd mă veți privi mai atent...

— Sînt prea emoționat ca să vă privesc atent.

— Cînd o să vă treacă emoția...

Nu mai știu cum a continuat dialogul și nici de unde știam că e Ilarie Voronca. Dar numele lui avea atîta prestigiu în grupul prietenilor mei studenți la Paris și-l auzisem de atîtea ori alăturat lui Tristian Tzara, Aragon, Marc Chagall și chiar Brâncuși, că nu-mi închipuiam că l-aș putea întîlni la strand la Lido, așa cum, cu ani în urmă, îl întîlnisem pe Camil. Și mă simțeam la fel de stingherită că nu-i citisem poemele și nu știam nimic despre mișcarea suprarealistă și dadaistă, despre marii protestatari în artă și-n viață, cum erau la noi Saşa Pană, Ghiță Dinu, Geo Bogza, Virgil Teodorescu, Gellu Naum, Ion Vinea și atîția alții... În poezie, mă oprisem la Baudelaire și Verlaine, și-mi plăcea să recit din *Luceafărul* lui Eminescu. Eram sensibilă la tristețea lui Bacovia și mă pregăteam pentru marea pasiune care va deveni Arghezi.

Dar Ilarie Voronca nu se sinchisea de bagajul meu intelectual. Era sau vroia să cred că este fascinat de apa-

riția mea și vorbea ca un om la beție, și tot ce spunea mi se părea excesiv, incredibil.

A stăruit să mă vadă ca să-mi aducă o carte. Am acceptat să-l revăd, fiindcă vroiam să-i citesc cîteva pagini din ceea ce speram să devină un roman. Nu avusesem pînă atunci — sîntem în 1935 sau 36, după ce m-am despărțit de soțul meu — curaj să-i citesc lui Sebastian, cu atît mai puțin lui Camil. La Paris, le citisem cîteva fragmente prietenilor mei, care, deși foarte tineri, erau cultivați, exigenți. Nelipsiți la conferințele lui Alain, pasionați de James Joyce, Valéry, Max Jacob, Marcel Schwob, de teatrul lui Antonin Artaud, de Picasso și Brâncuși, mă încurajau, totuși, să scriu, să continui. Dar n-aveau decît douăzeci de ani și nu erau scriitori. Ilarie Voronca era cel dintîi, a cărui opinie va avea greutate. Așteptam cu emoție și teamă să vină.

Și a venit.

Răsfoiesc acum cartea lui, *Mic manual de fericire perfectă*, în românește de Sașa Pană, și nu-l recunosc defel în fotografia din ultima pagină sau din celelalte. Eu l-am păstrat în memorie ca-n portretul semnat de Ed. Vandercamen și unde asemănarea lui cu Marcel Proust e izbitoare. Aceiași ochi prea grei, prea încărcați de vise, de nădejdi și nostalgii. Același profil oriental, cizelat și stilizat ca-n portretul în peniță al lui Maxy. Și mi s-a părut înalt, așa cum e în desenul *Voronca văzut de Chagall*. Dar avalanșa de cuvinte pasionate, de fraze prea frumoase ca să fie adevărate și la o scară neobișnuită, mă îndepărtau de el. Mi-a adus poemele lui, *Poèmes parmis les hommes*.

Nu știam că trăiește la altă scară decît ceea obișnuită, la altă tensiune, pentru un alt adevăr. Exaltarea era adevărată, dar asta aveam s-o aflu zece ani mai tîrziu. Atunci nu credeam un cuvînt din ce spunea, nu citisem nici una din cărțile care m-ar fi ajutat să-l înțeleg, să-l prețuiesc și să-l cred și chiar dedicația de pe volumul pe care mi l-a adus — îl am și acum în fața mea — *Poèmes parmis les hommes*, care azi mi se pare atît de frumoasă, pe care atunci am citit-o cu indiferență și scepticism, mi se părea excesivă : „Doamnei Cella Seni, a cărei frumusețe aproape

ireală aș vrea s-o văd trecînd cu generozitate printre oameni."

— Îmi pare rău că nu ți-am dat primul exemplar, dar nu te cunoșteam.

Volumul poartă numărul 209. Dar eu nu băgasem de seamă numărul exemplarului și nici nu mă interesa că, din această lucrare, „a été tiré 400 exemplaires numerotés a 1 à 400" [1], și aveam un fel de dispreț, bineînțeles, stupid, pentru bibliofili.

O carte! Ce miracol! Și cît aș fi dorit ca paginile care se adunau pe masa mea de scris să devină o carte! Să aibă coperte, un titlu și numele meu.

Mă întrebam abia acum ce s-aleg, ce să-i citesc, ce ar putea să-i placă.

— Am să încep cu începutul.

Erau acele pagini în care Ilinca, personaj secundar, necesar confidențelor mele, se trezește tîrziu dimineața, într-un salon burghez.

Bineînțeles, Ilarie Voronca își va închipui că Ilinca sînt eu. Îl vedeam ascultînd distrat și ghiceam că se întreabă: de ce vor fetele astea să scrie? Și în clipele acelea, pierdeam încrederea în mine și regretam că n-am ales alt fragment.

Să mă opresc și să-i citesc altceva? Era prea tîrziu și continuam lectura fără convingere, temîndu-mă de clipa cînd voi termina și Ilarie Voronca va trebui să spună ceva. Eram sigură că va găsi cuvinte de laudă nesincere, fraze ditirambice și suferam. Dar a urmat o tăcere, după care mi-a spus:

— Nu știu ce-ai citit, n-am ascultat. Te-am privit. Am ascultat vocea și toate inflexiunile ei, și schimbările prin care trecea chipul dumitale frumos. Abia acum încep să te cunosc și să te iubesc. Vreau să te iau cu mine. Spune, vrei să mergi cu mine?

— Ești însurat, pe cîte știu.

— Da. Colomba e un om minunat. Cînd o să te vadă, o să mă înțeleagă.

[1] Au fost trase 400 exemplare numerotate de la 1 la 400.

M-am gîndit : Colomba o să înțeleagă că e nebun. Cu siguranță că știe de mult că e nebun sau poate că știe că e copil. Un copil are nevoie să se joace, un copil are fantezie și un poet e un copil.

L-am revăzut zece ani mai tîrziu, în 1946, la Societatea scriitorilor. Avea acum aureola bărbatului care a luptat în Maquis, tristețea omului care și-a pierdut cei mai buni prieteni — pe Fundoianu, pe Desnos, pe Max Iacob — arși în cuptoare la Auschwitz.

Știam că a venit să-și ia iubita. O cunoșteam pe Rovena, știam că divorțase și, după cinci ani, se împăcase cu soțul ei și împreună plecaseră la Paris cu burse de studii. El era matematician, ea pianistă. Știam că acolo s-a îndrăgostit de ea Ilarie Voronca și Colomba a suferit, dar l-a înțeles. La începutul războiului, Rovena s-a întors în țară. Ilarie Voronca a luptat în Rezistență și desigur că în clipele cele mai grele dorința de a o regăsi l-a ținut în viață. Acum o ținea de mijloc și o privea c-o infinită dragoste. A venit la mine :

— Ți-o prezint pe logodnica mea. Știu că n-ai avut încredere în mine atunci. Ai greșit. Tot ce ți-am spus era adevărat. Rovena știe. I-am mărturisit tot. Știe că era adevărat. Dar acum o iubesc pe ea. Numai pe ea.

A fost atît de neașteptată mărturisirea lui, atît de candidă și de gravă, că am suferit nu numai de nedreptatea pe care i-o făcusem lui, atunci, ci de nedreptatea pe care mi-o făcuse soarta mie, în clipa în care am trecut fără să mă opresc pe lîngă un mare poet, pe lîngă un om a cărui valoare acum o știam. Și o știa lumea întreagă.

Seara aceea s-a prelungit cu o masă la care au participat, semnînd pe o foaie, pe care o găsesc acum în *Mic manual*, oameni de cultură, poeți și scriitori, și-l văd pe Ilarie Voronca răspunzînd fericit la afecțiunea care-l înconjura, dar fără a o scăpa o clipă din ochi pe Rovena.

Cîteva luni mai tîrziu din pricina ei s-a sinucis. L-a lovit în ceea ce era mai adînc în el : încrederea în dragoste, în fericire, într-o lume fără minciună. El, care a scris, fiindcă a crezut — „Dragostea va cîștiga o lumină nouă, chipul femeii va fi oglinda în care se va arăta

surîsul bărbatului. Neliniștea, obsesia greșelii, teama că pierzi ființa iubită, gelozia, adulterul, nu vor mai exista" — a simțit prăbușindu-se totul în clipa cînd a văzut în chipul femeii oglinda în care surîde un alt bărbat.

Abia după moartea lui Ilarie Voronca, care a stîrnit nedumerire și jale, m-am apropiat de literatura revoluționară, de tot ce-au pus scriitorii, poeții din sufletul lor pătimaș și curat, din nevoia lor de dreptate, pentru ca „în cor cu toată omenirea să clădească edificii veselíei".

Recitesc scrisorile din anii aceia, și-mi dau seama că n-am fost mai puțin iubită decît am iubit. Aș spune dimpotrivă. Care era steaua care mi-a ascultat ruga, atunci cînd, scuturînd după umerii mei slabi copilăria, i-am cerut să fiu iubită? Care dintre stele a clipit sau poate că a surîs? Sau poate că a rîs ca o bătrînă înrăită, care știa ce mă așteaptă și cum voi plăti.

După cincizeci de ani, îmi caut steaua pe cer și vreau să-i mulțumesc, să-mi exprim recunoștința. Fiindcă, din toate sentimentele pe care le-am încercat, cel cé-mi umple sufletul azi și mi-l încălzește este recunoștința.

Cum a putut sufletul meu nesățios de iubire să fie atît de îndestulat? Cum am ajuns la echilibrul, la împăcarea, la mulțumirea de azi? Steaua mea știe cît de greu am ajuns și știe că n-am trișat. Nu i-am pus iubirii condiții. Și dacă nu i-am cerut să dureze o veșnicie, e fiindcă nu știam că poate fi altfel. Nu i-am cerut iubirii să fie binecuvîntată, nu i-am cerut iubitului să se înfățișeze ca un mire care trece pragul casei cu mireasa în brațe. Am vrut o iubire care să mă poarte pe piscurile munților, pe crestele valurilor, în bătaia vînturilor. Nu o căsnicie fericită și un soț bun mi-am dorit, nu afecțiune, ocrotire și liniște și, dacă nu le-am avut, e poate fiindcă nu am bănuit cît de necesare îmi vor fi, dar, dacă le-aș fi avut, — cine știe — poate că nu aș fi scris.

PARTEA A TREIA

Scriitorii pe care îi admirăm nu pot
să ne servească drept ghizi, întrucît
avem în noi, ca și acul busolei
sau porumbelul călător, simțul orientării
noastre...

Marcel Pronst contra lui Saint Beuve

1

— Cum ați început să scrieți ? sînt mereu întrebată.

Și de atîtea ori, cu suspiciune :

— Cum ați apărut, deodată, așa, cu un roman ?

Apariția mea în literatură a nedumerit, a iritat.

„Cum se scrie o carte, nu știu", mărturisește Mirona la sfîrșitul a cîtorva sute de pagini.

— Ți-ai făcut un plan, care-i ideea de la care ai pornit ?

„Sînt scriitori — spune Ilya Ehrenburg — care, înainte de a începe povestirea lor, își fac un plan amănunțit. Alții încep să scrie închipuindu-și foarte vag ceea ce trebuie să facă. A. N. Tolstoi mi-a spus odată că el nu știe ce se va întîmpla după cîteva pagini. El scrie romanul la fel ca un sculptor cînd lipește bucăți de lut, făcînd astfel să ia naștere chipul."

Eu fac parte dintre acești scriitori.

„Sînt scriitori, continuă Ehrenburg, care îmi amintesc mai curînd de niște arhitecți, cu rigla și compasul, dar numai după ce au scris o sută sau două de pagini, eroii devin pentru ei deplin palpabili. Incontestabil că planul este supus unei schimbări cînd eroul care a luat ființă începe să se opună planului dinainte conceput de autor."

— Cît din biografia dumneavoastră e tratată în paginile *Pînzei de păianjen* ? am fost întrebată.

Dar cît este biografie pe paleta unui pictor care privește marea și vrea s-o redea în toată strălucirea ei ? !

Și talentul ? E un secret, o taină !

„Dar taina creației — afirmă Liviu Rebreanu — nu e în elaborarea, oricît de amănunțită ar fi, a unui plan de roman ori de poezie, trebuie să fie necunoscutul care îi aduce suflul dătător de viață. Cînd în tine s-a dospit aluatul viitoarei opere de artă, luni sau ani de zile, parte conștient, parte cu totul inconștient și în afară de puterea voinței tale, cînd fermentația tainică s-a terminat, atunci trebuie să intervie voința ta hotărîtoare, stăruitoare, încăpățînată, adică munca creației, cu bucuriile și ostenelile ei, asiduă și chiar programatică. Fără muncă, opera ar rămîne în stare embrionară în sufletul creatorilor."

„Anume personaje, pe care Proust le-a părăsit în drum, spune J. Nathan, ca acel Swan, căruia i-a consacrat un episod, erau tot așa de dotați ca și el, dar n-au realizat opera lor, pentru că au sucombat tentației înșelătoare (fallacieuse) a iubirii și a mondenității. Romanul constituie în același timp opera ea însăși și povestea aventurilor scriitorului care îl călăuzește spre această operă."

„Dar trebuie să te dăruiești materialului pînă la pierzanie, afirmă Leonid Leonov. Pentru ca cititorii să iubească acest material cu un cal-putere, scriitorul trebuie să-l iubească cu cinci sute cai-putere."

Și trebuie să te dăruiești cu sinceritate și curaj. Curajul de a fi sincer.

„Ce jivină capricioasă, talentul! constată pe bună dreptate Ion Caraion. Dacă o singură dată ai scris fără să crezi în ceea ce ai scris, el se duce să se joace cu altcineva!"

Publicul meu, încă din copilărie, era strada. M-a impresionat, citind *Cuvintele* lui Sartre, cît de bine pot, răsturnînd datele, să-mi regăsesc la antipodul copilăriei lui, copilăria mea. Supravegheat de familie, micul Jean-Paul ducea o existență trucată între pereții grijulii ai casei. Eu, liberă și nebăgată în seamă, trăiam după propriile mele gusturi și fantezii. El stîrnea admirația familiei la fiecare cuvînt pe care-l spunea. Pe mine, acasă, nu mă băga nimeni în seamă. Trebuia să ies din casă pentru ca halvițarul, pescarul, croitorul din colț și ucenicii să mă bage în seamă și chiar să mă admire. Sartre s-a năs-

cut printre cărți, a trăit printre cărți. Eu n-am găsit nici o carte în casă. Figurinele ciobite, sticluțele irizate, ulcelele de pe vremea geto-dacilor îmi vorbeau fără cuvinte. El a văzut cuvinte, eu am văzut lucruri și fapte. De educația lui se ocupa toată familia, nimeni nu se sînchisea de educația mea. Mama trebăluia, tata înjura, bunicul mîriia, bunica scotea bani din piatră seacă. Bogăția din casă erau vocea mamei, inteligența tatii, antichitățile bunicului, halvaua turcească pe care o făcea bunica. În familia lui Sartre, copil, viața cobora din cărți. La noi, viața era adevărată și variată ca vremea, cu ploaie și soare, cu cer senin sau înnourat, cu grindină și furtună. Nimeni nu se întreba de ce marea e disperată azi, de ce tata e furibund, de ce mama cîntă atît de frumos, de ce sîntem atît de săraci și de îngrijorați?

„Din larg se ridică frunți albe de tauri înfuriați și vin grămadă, mii și mii, către țărm!" (George Macovescu, *Virstele timpului*).

Vin și te înhață. Mamele sînt îngrijorate, alarmate, înnebunite. Dacă dintr-o ochiră nu-și văd puii, primul gînd „e la mare". Marea e uliul. E cît o mie de ulii.

— Mai stați și în casă.

Dar tocmai casă n-aveam.

În curticica din dos era privata — kénéfé, cum i se spunea pe turcește — și erau trei, precum și prăvăliile de la parter. Și curticica mirosea a urină, trăsnea. Bucătăria, o fostă magazie întunecoasă, avea ușa veșnic deschisă spre curticică, pentru ca să intre puțină lumină. Dar intra multă duhoare. Acolo spăla rufe bunica, acolo gătea și-și prepara alifiile, săpunurile, cremele, laptele de frumusețe. Era negotul ei. Trebuia să cîștige ca să-și ajute bărbatul, familia. Bunicul cîștiga prea puțin cu ceasornicăria, din cauză că umbla pe unde se făceau săpături:

— Pămîntul ascunde comori...

Comori erau pentru bunicul urmele pe care le lăsase antichitatea. Și dacă, totuși, bunica accepta această nesăbuită pasiune pentru cioburile unui ulcior de acum 2 000 de ani sau pentru un chip fără nas, e fiindcă se găseau nebuni care să le cumpere și mai intra un ban în casă.

De ce suferea bunicul cînd intrau pe ușă prințul Șuțu, sau doctorul Severeanu, care acceptau prețul și i le luau ?

De ce ? De ce ? Nimeni n-avea timp să-mi răspundă !

Pentru Sartre, drumul era însemnat, ca drumurile de munte, obiceiurile, și cărțile, și cuvintele, moștenite. În familia mea, totul era improvizat și fiecare lua totul de la început, fiecare trebuia să-și găsească un drum al lui.

Pînă mi-a venit rîndul și mie. Nimeni n-a moștenit niciodată nimic, afară de poveștile unor întîmplări de spaimă. Romanele au fost trăite. Cea mai frumoasă din surorile mamei, pe cînd se întorcea de la nuntă, s-a pomenit cu o țigancă în trăsură, care i-a smuls voalul de mireasă, l-a luat pe ginere de mînă și a strigat : „E al meu !“ și al ei a fost. A plecat cu ea în Africa și după zece ani s-a întors singur, și-a luat nevasta și a dus-o în America. De acolo veneau fotografii cu veri și verișoare în costume de marinar.

Frații mamei, după doi ani grei de armată în marină, s-au săturat și tot acolo au ajuns. După zece ani, a plecat bunicul să-i vadă și s-a întors. Nu i-au plăcut nurorile, agitația, zgomotul, graba și goana oamenilor.

— Toată lumea, acolo, aleargă și vrea să cîștige „money și business“ atît știe americanul. La noi e raiul pe pămînt !

Casa celei mai mari dintre surorile mamei era plină de mistere și de nenorociri. Străbunica zace, cu sînii tăiați, carne vie. Străbunica e apleçată peste patul în care mama, cu pîntecul umflat, urlă. Și vrînd, să văd tot, o văd scoțînd, cu mîinile însîngerate, copilul.

Copiii mătușii aveau nume grozave : Dorothea, Dagobert, Elisabeta, Isidor, Emanoil, Maria. Maria, ca pe străbunica ? Nu, ca pe prințesa pe care a luat-o de nevastă prințul moștenitor. Dorothea a fugit, cum avea să fugă și Fana din *Cartea Mironei*, cu un grec frumos și bogat. Elisabeta s-a otrăvit, cînd a aflat că iubitul ei, un gazetar de faimă — un berbant, cum îl va numi Șerban Cioculescu în *Amintiri* — e însurat. Marița a fost găsită în nu știu ce șantan.

Toate poveștile astea mă atrăgeau și mă îngrozeau. În poza înrămată, singurul „tablou“ agățat în perete,

bătrînul Abraham se pregătea să înfigă cuțitul în gîtul lui Isaac. Și Isaac n-avea decît treisprezece ani, părul scurt și bălai, purta rochiță albastră și părea nevinovat ca un înger.

E tocmai reproducerea pe care o am în față acum, dintr-o frumoasă ediție germană *Frühchristliches Byzanz*. Băiatul care trage asinul e vesel. Cel care cară pe umeri povara de lemne e trist, mielul legat de copac privește nepăsător gestul tatălui gata să-și ucidă fiul. Abraham are pe cap o aureolă de sfînt, adolescentul îngenuncheat, cu gîtul întins, gata să fie jertfit în locul mielului, seamănă cu mama cînd era mică. Și tot orașul știe că a jucat și a cîntat în *Sacrificarea lui Isaac* și că a fost un spectacol minunat, în sala Elpis". În Grecia misterele se jucau de două mii de ani în aer liber, cu actori vestiți. Dar constănțenii pretindeau că nimeni n-a văzut un Isaac mai neprihănit și cu o voce mai dulce ca a mamei mele. Un spectacol de binefacere — un singur spectacol — dar nimeni nu l-a uitat. Tot orașul vroia s-o trimită pe fata ceasornicarului la București, să învețe și să ajungă la operă. Dar tata s-a amorezat de ea și Isaac a fost sacrificat.

În ciuda stăruințelor mele, avansam încet. Marea ispită era pentru mine romanul fluviu, legăturile de idei mă duceau mereu înapoi, la copilăria aceea fabuloasă și angoasată, scăldată în soare și întunecată brusc de o eclipsă de soare: războiul! Mereu alte cartiere, alte case, gata de a fi demolate. Alte școli, aceeași sărăcie. Cînd locuiam, pe Izvor — șase într-o singură odaie — urcam maidanul spre Arhivele statului și acolo citeam, sub ferestrele înguste, pe brîul de beton care înconjura cetatea. De ce-mi plăcea să umblu desculță pe cheiul Dîmboviței, de la Podul Izvor pînă la Abator? Cîți ani aveam după război, cînd îmi făceam lecțiile pe garderob și cînd la biblioteca Socec de pe Splai citeam *Elena* de Bolintineanu, *Ivette* de Maupassant și *Adolphe* de Benjamin Constant? Cînd m-am îndrăgostit de *Dorian Gray*? Cum să țiu în frîu imaginile care sar ca spiriduși și care-și cer aceleași

libertăți ca-n lumea viselor? Ce legătură au fotografiile de pe pereții acestei camere mobilate, cu copilăria mea? Dar tocmai prin ele îmi descopăr singurătatea și de aici încep celelalte descoperiri. Îmi aduc deodată aminte, că după război, cînd am văzut marea, am fost atît de fericită, că am sărit în valuri cu ceasul pe mînă. Mi-l dăruise mama, cu cîteva luni în urmă, de ziua mea. Împlineam atunci treisprezece ani. Era ultima ei avuție, păstrată în secret pentru mine. Așteptasem să treacă timpul să fiu mare, să capăt ceasul. Dar cerul se întunecă iar. Marea a devenit ca cenușa. Toată bucuria s-a risipit. Înotam de parcă duceam după mine un cadavru, ceasul stricat.

Cum să aleg între atîtea povești? Cum să încep?

„Nu înseamnă că în afara unui punct de plecare, spune Mauriac în *Romancierul și personajele sale*, personajul meu nu e numai diferit, dar chiar la antipodul celui pe care l-am trăit cu adevărat. M-am folosit de împrejurări, de anumite obiceiuri, de anumite caractere, care au existat realmente, dar le-am centrat în jurul unui alt suflet. Acest suflet să fie oare opera mea? Din ce e făcută această viață misterioasă? Spuneam că eroul de roman se naște din mariajul pe care romancierul îl contractă cu realitatea. Aceste forme pe care observația ni le furnizează, aceste figuri pe care memoria le-a conservat, le umplem din noi înșine sau cel puțin cu o parte din noi înșine. Care este exact această parte? Această imensă rezervă de imagini și amintiri pe care viața a acumulat-o. Ca acele păsări hoațe, ca acele cotofene de care se povestește că adună cu ciocul obiectele strălucitoare și le ascund în fundul cuiburilor, artistul în copilărie face provizii de figuri, siluete, cuvinte."

La aceste provizii umblam, în aceste amintiri cotrobăiam, căutînd mereu să mă înțeleg, să-mi caut scuze, să mă apăr, să mă explic. Dar cît curaj îmi trebuie, cîtă sinceritate! Și cît de tulburător e faptul că, identificîndu-mă cu Diana, eroina romanului, trăiam fără să vreau o altă experiență, foarte diferită: experiența Mironei, care, fără știrea mea, începea să existe.

Acumulam, pentru fătul care încă nu se născuse, senzații, sentimente și întîmplări din care voi scrie a doua carte, fiindcă parcele au hotărît, ceea ce nici acum nu știam, să fiu scriitoare. Eu vroiam să scriu o carte, dar trăiam într-o altă epocă socială și istorică și într-un alt mediu decît al cărții pe care o scriam. Trăiam epoca premergătoare celui de al doilea război mondial, în timp ce scriam despre anii care au urmat primului cataclism. Trăiam într-o cameră mobilată, camera pe care o va descrie Mirona, trăiam singurătatea ei, liniștea în care foaia albă se umple de viață, aspirînd să devină o pagină de roman. Căutam să mă identific cu Diana, dar ascultam, de îndată ce lăsam tocul pe masă, cu urechile Mironei, liniștea din aleea înzăpezită în noapte, cu ochii ei descopeream fotografiile de pe pereți, și cu sufletul ei trăiam realitatea plină de șoapte nelămurite, de umbre și taine ale scriitoarei care trebuia să devin.

„Întreaga tragedie a oamenilor vine de aici că nu se pricep să stea singuri într-o odaie", spune Pascal.

— Într-o zi vei rămîne singură ! mă prevenise Dania în clipa despărțirii noastre.

În *Caietele* lui Camus, în dialogul dintre Claire și Patrice, găsesc răspunsul pe care — bineînțeles, cu alte cuvinte — i l-am dat atunci :

— Da, știu, dar teama de singurătate nu justifică rabatul, concesiile, compromisurile. Va rămîne lîngă mine cine va rezista, cine mă va înțelege, adică cine mă va merita.

— Ai să tremuri în fața morții.

— Da, dar nu voi fi ratat nimic, din ceea ce constituie singura mea menire de a trăi.

Cînd am înțeles care-i menirea mea ? Cred că în clipa în care mi-am acceptat singurătatea.

Îmi aminteam cuvintele lui Camil, îi reciteam scrisoarea în care mă îndemna să mă adun, să scriu.

„Cînd vorbești mult, gîndurile se risipesc, sentimentele se volatilizează prin vorbe. Albina nu pierde nici un pic de polen, îl adună. Gîndește-te la artificiile pomului

de Crăciun. Cum le dai un chibrit se aprind o clipă, dar se sting imediat, iremediabil. Păstrează-ți personalitatea. Fii mai calculată. Răsfrînge în tine sentimente, impresii, aprecieri. E un șiretlic al naturii intime această nevoie de discuție, de confidențe, de prea numeroase prietenii. Disciplinează-te. Ai un fel de grizerie verbală, care te satisface pe moment, dar ce rămîne? Trebuie să aduni în tine tot. Acest tot va izbucni într-o zi în scris. Poți să stai lîngă un cireș și să aștepți să se coacă, dar să stai lîngă un plop și să aștepți ivirea cireșilor? Asta nu! Nu se scrie un roman spunînd: vreau să scriu."

E scrisoarea pe care, în romanul *Gențiane*, Agata o primește de la Cirus Hotaru.

În camera mobilată în care m-am mutat, am scris multe din paginile care vor deveni *Jurnalul* Agatei. „Dacă n-aș simți din cînd în cînd dîra suferințelor și a bucuriilor trecute, aș fi ca un om care într-un accident și-a pierdut memoria. Aș fi ca un înveliș lipsit de sentimente umane, un animal împăiat."

Am hotărît atunci să rup cu tot ce mă făcea să-mi pierd vremea, să fug de lumea la care atît de mult rîvnisem să ajung și care-mi lăsase un gust atît de amar.

„În fiecare etapă a drumului nostru, notează Proust, ignorăm un infinit posibil care nu este altceva decît acea proprietate pe care o au amintirile noastre de a se putea combina între ele."

Dar s-ar fi combinat atît de magistral între ele, dacă Proust nu ar fi fost nevoit să renunțe la viața orașului, să se claustreze? se întreabă Maurois, citîndu-l pe Valéry: „Romanul admite tot ce atrage și îngăduie fiecare dezvoltare ordonată a memoriei noastre, atunci cînd reia și comentează un moment trăit".

„De cîte ori am luat drumul de la început? se întreabă Anaïs Nin. Începutul memoriei sau începutul suferinței?"

Singură, în nopțile albe, în camera mobilată în care scriam neștiută de nimeni, mă uitam la caietele care s-au adunat, s-au decolorat, scoarțe galbene, cenușii, albastre, și mă întrebam dacă ar putea să se transforme într-o

carte. Dacă s-ar putea ca într-o zi să văd într-o librărie, într-un raft sau pe o masă, o carte între alte cărți bune sau rele.

— Ai văzut ? A scris o carte ! se va mira o preadistinsă doamnă.

— Dar cum se poate ?! Am fost colege de școală în cursul primar ! va răspunde prietena ei, ridicîndu-și voaleta ca să-și vîre linguriță de șerbet în gură. Ții minte ? Era distrată, dezordonată și nu știa tabla înmulțirii. Cum a devenit scriitoare, deodată ?

— Ce, crezi că ea a scris cartea ? Am văzut-o cu un scriitor pe Calea Victoriei.

— Da, am auzit. Unul, Petrescu. Dar parcă nu e scriitor. E gazetar. I-am văzut fotografia în gazetă.

— A ei ?

— Nu, a lui.

— Și așa, deodată ?!

Mi s-au imputat, apoi prea multele citate, dar iată ce spune Titu Maiorescu : „Dacă aș publica eu, ca fiind ale mele, excelentele aforisme ritmate sau în proză ale lui Goethe, ele nu ar suscita nici o atenție și nu ar face nici o impresie. Însă, întrucît sînt de Goethe... dar aceasta pe bună dreptate. Căci întîi trebuie cineva să fi realizat un întreg — dintr-o bucată — ceva unitar și desăvîrșit în sine, fie operă de artă, fie operă științifică, pentru ca apoi, abia să se acorde încredere aforismului său. Abia în totalitatea din care provine stă valoarea unei opinii singulare, în conexiunea logică a întregii concepții despre lume."

Peste ani, citesc în *Săptămîna* (aprilie, 1977) : „Paginile eseurilor lui Mircea Eliade par uneori «sufocate» de exemple, dar sînt în realitate bine armate din punct de vedere factologic."

2

În perioada aceea, mi-am păstrat un singur prieten, pe Mihail Sebastian. Îl vedeam aproape zilnic. Era obosit și trist. Purta cu decență o mare suferință, o nefericită dragoste de care nu vorbea. Numele adevăratei Ann l-am aflat mai tîrziu. Dar *Accidentul*, romanul a cărui eroină va fi, nu exista. Și nu știam că actrița, pentru care cu ani în urmă suferise Camil, cum vorbesc însemnările din *Proiect de roman*, pe care le regăsim amplificate în *Ultima noapte*, va revăși și viața lui Mihail Sebastian.

Încercam să-i descriu frumusețea Predealului iarna, avîntarea, zborul prin spații, nesfîrșitele curse pe pantele albe sau cu genunchii îndoiți sub baldachinul brazilor încărcați ca niște crengi cu boule-de-neige, viața de cabană, poezia ei aspră, izolarea de lumea orașului, nepăsarea față de grijile el, fericirea schiorului.

— Stăpînă absolută e natura, oamenii par mici și totuși îndrăznesc să se măsoare cu ea.

— Ai îndrăznit mai sus de Cioplea ? m-a întrebat cu un zîmbet ușor ironic.

— Numai o dată. Eram la Predeal, cînd m-am pomenit cu un grup de schiori, printre care personajul care în romanul meu se va numi Alex.

— Cred că știu cine e, avea un cort la Balcic.

— Cu ani în urmă, într-o vară la Brașov, am mai urcat pe același drum pe Postăvarul. Fără bocanci, în espadrile, pe Familienweg, un drum ușor, care mi-a părut greu, neantrenată și cu rucsacul în spate. Dar sufletul

mi-era mai greu decît ruscacul, fiindcă eram îndrăgostită de Georges, un braşovean, şi Georges n-a venit. Dar la cabană, a apărut, livid, istovit, gata să-şi dea sufletul, ca eroul de la Maraton. Urcase pe sourtătură în cîteva minute, ca să ajungă o dată cu noi. Atunci aveam cincisprezece ani. Acum, după zece ani, urcam cu schiurile şi trebuia să mor sau să învîng. Nimeni nu m-a întrebat cîte ore de exerciţii am făcut, ce ştiu. Urcuşul de la Poiana pînă la cabana de pe Postăvarul n-a fost uşor. Dar grovăzia a fost coborîrea, mai ales că peste noapte ninsese şi continua să ningă. Nici o vizibilitate. Cerul coborîse la înălţimea noastră, zăpada se urcase pînă la genunchi.

— Nu exagerezi ? mă întreabă Sebastian.

— Retrăiesc spaima de atunci. Nu ştiam să schiez decît pe zăpadă bătută, pe aceleaşi pante pe care făcusem ocoliri printre bete. Cunoşteam pe dinafară terenul, scîrţîitul zăpezii, totul mi-era familiar. Acum priveam îngrozită, fără să văd la cîţiva paşi înainte. Îmi venea să plîng, să strig. Nu ştiam ce să fac cu zăpada asta moale, pufoasă, care se lipea de schiuri, cu braţii camuflaţi în ceaţa deasă, ascunşi ca nişte duşmani. Dar cum să rămîn singură sus, la cabană ? Cum să strig : mi-e frică ? Celelalte două sportive, destul de urîţele, îşi ungeau schiurile şi parcă mă sfidau cu liniştea lor. Una din ele jucase o seară întreagă şah cu Alex. Cealaltă urmărea, peste umărul lui, cu o competenţă indiscutabilă, jocul, mişcînd din cînd în cînd figurile în locul lui. Eu eram în afara grupului, handicapată parcă de feminitatea mea, deplasată în atmosfera aceea. Cu vădită satisfacţie îşi ungeau schiurile, de parcă-şi pregăteau armele, ignorîndu-mă în continuare. Dintre bărbaţi numai Alex făcea tacit sat cu ele. Costache, prietenul lui, cîţea în mine ca într-o carte deschisă şi, cu simpatie, îmi dădea sfaturi. Auzeam ca prin vis „cristiana, telemarc, astea sînt frînele la zăpadă mare".

Cristiana nu-mi reuşise niciodată, cît despre telemarc... Nu ştiam decît plugul, dar zîmbeam. Nu vorbeam, ca să nu-mi tremure vocea.

— Şi cum te-ai descurcat ?

— Am coborît în plug, cu cozile schiurilor complet desfăcute, cu vîrfurile apropiate, cu brațele crispate, îndoită de mijloc, cu nasul în genunchi, încordată. Și cînd, totuși, luam o viteză oricît de mică, puneam „frîna națională". Din fericire, știam să mă ridic, și mă ridicam cu atîta dexteritate, încît, cei care mă tot așteptau, nu mă vedeau nici cînd cădeam, nici cînd mă ridicam și nu înțelegeau de ce am cîte o farfurie albă, nou-nouță pe locul cu pricina.

Sebastian rîdea cu poftă.

— De zeci de ori m-am lăsat pe fund și tot de atîtea ori m-am ridicat, pînă s-a ridicat ceața și poiana a apărut în soare, și acolo tot grupul aștepta catastrofa. Unul din băieți pregătise aparatul fotografic. Trebuia să cad chiar în fața lor. Ei bine, m-am concentrat și, cu o voință încrîncenată, am încercat o cristiană care mi-a reușit pentru prima oară. Praful de zăpadă s-a ridicat așa cum scrie la carte, zăpada a scîrțîit sub frîna bruscă și poza a ieșit superbă. Am să ți-o arăt.

— Și amorul?

— S-a pulverizat ca zăpada. Sigur, e o boală care revine, dar cu forțe mai slabe. Totul e să vrei să te vindeci. Să vrei cu adevărat. Muntele, mai ales iarna pe schiuri, te cucerește ca o mare iubire. Cui pe cui se scoate, ai să vezi.

— Și ai renunțat la schi?

I-am arătat manuscrisul.

— Am acum psihologia femeii însărcinate. Numai că perioada de gestație e mai lungă. Uite ce s-a adunat aici.

„De cînd am plecat de aici — îi scrie Roger Martin du Gard lui André Gide — nu am făcut nimic altceva decît să scriu din primul foc magma asta informă, care va deveni, în cele din urmă, după nenumărate filtrări succesive, capitole de citit. Grămada crește, dar fără a-mi aduce satisfacția ce aș avea-o șlefuind definitiv cea mai neînsemnată pagină. Nu-i decît glod, deocamdată." Credeam că numai eu scriu greu, dar „asta e lupta fiecărui scriitor, afirmă Anaïs Nin. Fiecare scriitor are sentimentul de a înfrunta o masă informă, elementară și nu reușește să spună cea mai mare parte din ceea ce simte."

— Din glodul ăsta, îi spun lui Sebastian, nu văd cum voi ieși, fără un exemplar dactilografiat. Scriu, transcriu, iar și iar, pagini, fraze, capitole întregi. Și într-o zi se va spune că romanul mi l-a scris Camil Petrescu.

Sebastian zîmbește :

— Cînd i-l dai să-l citească ?

— Aș vrea să-l citești tu.

Pentru întîia dată îl tutuiam.

— Ce o să spună Camil ? Știi cît e de orgolios.

— N-o să știe.

— Dacă află ?

— N-o să afle.

Scriitorii sînt întrebați — și întrebarea se repetă în toate întîlnirile lor cu cititorii — dacă personajele romanelor sau ale pieselor de teatru au existat cu adevărat sau sînt rodul fanteziei. Iar dacă e vorba de o carte care i-a emoționat, de eroi în care au crezut, își găsesc singuri răspunsul : „Desigur că au existat, există". Thomas Mann apără dreptul scriitorului de a prelucra date din realitate fără a le lua aidoma și combate tendința de a identifica figurile create cu persoanele care au servit parțial ca modele.

La 18 octombrie 1935, Sebastian notează că a văzut un accident pe Bulevard și e sigur că o să poată scrie, că e inspirat. „Și nu merge și n-a mers... Nu e mai puțin adevărat că de atunci mă gîndesc mereu la posibilitatea acestei cărți. Sînt cîteva fapte, cîteva mici sugestii, bunăoară : plimbarea cu C.S. în seara cînd a furat un măr pe strada Academiei, gest care m-a întinerit și mi-a redat chiar în momentul acela gustul de a scrie o poveste, un *récit*, descurajat cum sînt, voi găsi poate o bucurie în asta."

Într-o seară, pe o stradă care cobora din Lipscani spre Dîmbovița, între prăvălii înghesuite, urîte, ne-am oprit în fața unei vitrine luminate feeric. Era plină de crengi de liliac alb. Sebastian se uita vrăjit și trist.

— Nu voi fi niciodată destul de bogat, ca să trimit liliac, iarna, unei femei.

După cîteva zile, trecînd pe la florăria aceea, am intrat și am întrebat cît costă o creangă. Era scump pentru mine, dar nu imposibil. I-am trimis lui Sebastian, fără nici un cuvînt, creanga de liliac. După un timp, i-am telefonat :

— N-aș vrea să-ți faci cine știe ce iluzii, să crezi că-i de la cine știe cine. Creanga de liliac e de la mine.

În *Accidentul,* apare creanga de liliac.

Și totuși, *Accidentul* mai aștepta o întîmplare decisivă. Ea s-a ivit în ajun de sărbători, cînd l-am întîlnit pe Sebastian în magazinul Lafayette. Vroia să-și cumpere un trenchcoat.

— De ce nu un costum de schi ? l-am întrebat.

M-a privit nedumerit.

— Dar sînt două lucruri diferite. Mi-e necesar un impermeabil de ploaie și de vînt, îmi ține loc de pardesiu.

— Da, dar nu înlocuiește costumul de schi.

— Din păcate, n-am bani pentru costum de schi.

— Decît dacă renunți la impermeabil...

— După ce criteriu ?

— Cînd ai de ales între un lucru de care ai nevoie și unul care-ți face plăcere, alege-l pe cel care-ți face plăcere.

— Ai dreptate ! mi-a spus, zîmbind amuzat.

Și cu un entuziasm neașteptat, a cerut un costum de schi.

Sebastian a plecat la Predeal, s-a vindecat de o dragoste nefericită și a cules materialul din care va scrie *Accidentul.*

Și alt exemplu, tulburător...

Într-o toamnă la Roman, Sebastian se duce să-și viziteze un prieten, pe Blecher, scriitorul țintuit de cîțiva ani în pat, bolnav de Morbul lui Pott și conștient că sfîrșitul i se apropie.

„Ce mă bucură și mă emoționează la el, notează Sebastian în *Jurnal,* sînt rezervele încă nealterate din copilărie, umorul, exuberanța lui. Îmi povestea diverse jocuri de astă-vară, cînd era Geo Bogza la el : se jucau de-a vaporul. Bogza îi remorca patul, iar Blecher dădea

semnalul de plecare. În perete bătuseră un aviz: «Este interzis a se sui pe catarg și a scuipa în camera mașinilor».“

Cîțiva ani mai tîrziu, Sebastian va scrie *Jocul de-a vacanța*. Personajul Bogoiu, modest împiegat de minister, în vacanță, într-o pensiune în munți, trăiește în imaginație o viață de marinar. Pe o tablă neagră notează zilnic temperatura, vînturile, presiunea atmosferică. Are o busolă în buzunar și oriunde ar fi caută nordul. Bogoiu se joacă de-a vaporul.

Numele lui Bogoiu are primele trei litere ale lui Bogza. Ca și Proust, Sebastian simte nevoia să lase personajului fictiv ceva din numele modelului său. Se știe, bunăoară, că actrița Berma din *În căutarea timpului pierdut* este celebra Sarah Bernhardt.

Deși atît de diferite, piesele lui Sebastian se mișcă pe același sistem de coordonate, au același punct fix: nevoia de a evada din viața cenușie, măruntă. Ce e vila din *Jocul de-a vacanța? Insula*, din piesa pe care n-a terminat-o? Ultimul act îl va scrie Mircea Ștefănescu cu deplină înțelegere și sensibilitate.

Într-o seară, la sfîrșitul unui spectacol, Sebastian pleacă fără a-și lua rămas bun de la mine. A doua zi, cerîndu-și scuze, mi-a spus că a condus-o pe actrița cu care stătuse de vorbă în antract. Nu mai era nici foarte tînără, nici frumoasă. Poate de aceea a simțit nevoia să-mi explice:

— Veneam de la Brăila, sînt cîțiva ani de atunci, eram așa de neînsemnat, atît de prost îmbrăcat, atît de modest! Cunoșteam de curînd cîțiva scriitori, care m-au dus la masă la Continental. Și atunci a apărut această femeie. Era foarte elegantă, cu brațele goale, strălucitoare. Mi se părea că a picat din altă lume, mi se părea că visez.

Cincisprezece ani mai tîrziu, va scrie *Steaua fără nume*. O femeie elegantă, strălucitoare, cu brațele albe, coboară într-o gară sordidă a unui biet orășel de provin-

cie. Profesorul școlii de fete, eroul, e uluit. Ea înseamnă pentru el altă lume, e steaua la care visează de mult, pe care de o viață întreagă o caută, cu ochi nesățioși, pe bolta cerească.

În *Fragmente dintr-un caiet găsit,* la capitolul „Dintr-o călătorie în Normandia", e descrisă o întîmplare : „Între Montigny și Vimnes am fost opriți cinci minute în drum din cauza unui platan tăiat: Îl retezaseră de la rădăcină și așteptau să se rupă acum singur, sub propria lui greutate, de ultimele fibre care îl mai țineau. Lucrătorii, automobiliștii și trecătorii se dăduseră respectuoși deoparte, făcînd gol în jurul lui, pe o rază de cincizeci de metri. A căzut frumos, lent, descriind un cerc de stea căzătoare și s-a lovit masiv de pămînt, răspîndind departe un zgomot întîi surd, pe urmă amplu, vibrînd între orizonturi ca într-un ghioc. Era ceva glorios și superb în tăcerea asta, știind că eu niciodată nu am să mă pot despărți de nimic, ca acest trunchi de platan, întins de-a curmezișul drumului."

În *Jurnal* descoperim întîmplarea care l-a impresionat și care i-a sugerat rîndurile de mai sus.

„Mă oprisem cu Camil la șosea. Se transplantau acolo cîțiva pomi și tocmai în momentul acela se încerca să se planteze un pin adus de nu știu unde. Două lucruri m-au impresionat : întîi imensa bucată de pămînt cu care fusese rupt copacul propriu-zis. Nu rupt, se săpase în jurul lui un fel de glastră de — să zicem — doi metri cubi, încercuindu-l ca pe un butoi. Această glastră trebuia să intre într-o groapă dinainte săpată pe dimensiunile ei.

Ce m-a surprins mai mult erau oamenii care se sileau să ridice copacul. I-am numărat. Peste cincizeci. Dar ce voință de viață, fără gesturi, de o grandoare tăcută, în copacul acesta care părea uriaș între oamenii care se agitau în jurul lui !"

„Care este, se întreabă Mihail Sebastian în capitolul „Izvoare și chei", din corespondența lui Proust, hotarul dintre ficțiune și realitate ? În ce măsură spiritul de invenție colaborează cu spiritul de observație, prin ce transformări trece un fapt autentic pentru a deveni un element

de roman, care este unghiul de refracție care deplasează în literatură imaginile luate din viață ? În fapt, chiar cînd originea unui personaj de roman este un model de viață, lucru care se întîmplă în cele mai multe cazuri, chiar cînd punctul de plecare a unei situații este real, desfășurarea ulterioară capătă cu totul alte direcții. Într-o operă vie, personajele se desprind în mod inevitabil de modelul lor inițial și dobîndesc o personalitate distinctă, o identitate proprie. Dacă nu ar fi decît elementara dorință a romancierului de a camufla modelele de care s-a servit, schimbîndu-le numele, profesiunea, oarecare trăsături fizice, și încă o copie strictă după natură n-ar fi posibilă."

Dar aici am vrut să redau tocmai acele puncte de pornire, întîmplarea reală, întîlnirea cu personajul sau faptul concret, care declanșează creația literară.

„De ce n-am arătat fotografia, cînd tatii i-ar fi făcut atîta plăcere ?" se întreabă Diana, eroina romanului *Pînză de păianjen.*

Scena, în realitate, n-a existat.

Real e egoismul meu, mustrarea mea de cuget.

În spital, în ultimele lui clipe, tata mă întreabă dacă mama a plătit chiria.

Ar fi trebuit să spun da, ca să-l liniștesc. Am spus : nu știu.

— Poți să-i dai tu ?

— Nu știu, am să văd...

Îngrijorarea din ochii lui mă va ustura multă vreme, dar mă va ajuta să scriu poate cel mai bun capitol din carte.

În carte, tatăl Dianei întreabă cu aceeași îngrijorare dacă fratele meu a avut bani să-și facă haine de ofițer, haine noi. În carte, tata vrea ca Diana să-i arate doctorului fotografia lui Nicu. Iar ea, prefăcîndu-se că o caută în sertarul măsuței de lîngă pat, spune : „n-o găsesc". Scena e imaginată. Reală e îngrijorarea din ochii tatălui meu, remușcarea care nu-mi va da pace.

Poate că imaginație, talent înseamnă tocmai găsirea echivalentului cu care înlocuiești realitatea. Uneori, mai convingător decît adevărul. Alteori dimpotrivă.

În *Gențiane*, tînăra Luchi, ca să-i arate bărbatului ei că e gospodină, topește untură. Douăzeci de kilograme tăiată mărunt. Miroase strada, scara, clanțele, totul miroase a untură.

Scena se petrecuse în realitate la mare. Scriitorul, un celibatar nărăvit, venise cu o fată. Într-o zi, întrebînd de ea, mi-a răspuns indignat că topește untură.

— Îmi miros manuscrisele, hainele, miroase plaja a untură.

Totuși, după un timp, se însoară cu ea înduioșat, de cît de serioasă e și cît de gospodină.

Am căutat un echivalent pentru topirea unturii. Fata pune murături, fata face bulion. Sar dopurile sticlelor și mînjesc pereții, manuscrisele, dar întrebînd pe unii și pe alții ce consideră mai convingător dintre aceste îndeletniciri, mi se răspunde : untura.

E adevărat că la mare scena era mai tare, decît transplantată într-un apartament din București. Totuși am preferat riscul de a strica o prietenie — scriitorul murise, dar soția lui nu-mi va ierta — decît să folosesc un echivalent, mai puțin expresiv, sau mai puțin „fotogenic".

De ce i-am dat lui Sebastian să-mi citească manuscrisul ? De ce nu i l-am dat lui Camil ? De ce am așteptat cu înfrigurare părerea lui Liviu Rebreanu ?

Fiindcă nu știam dacă ceea ce am adunat în paginile mele este o carte.

„Rațiunea este simplă, spune Simenon, fermierul știe cum să sape pămîntul, dulgherul cum să facă un scaun sau un pat, dar romancierul nu înțelege miracolul prin care un număr oarecare de pagini scrise devin un roman. Neînțelegerile în cazul său provin din tendința generală de a confunda termenul de romancier cu acela de om de cultură."

Și totuși, Camil va face confuzia asta, cînd un an mai tîrziu îmi va citi manuscrisul. El, care recunoaște și notează în *Jurnal* că refăcea cartea pînă și în șpalt, nu va avea nici o indulgență pentru manuscrisul pe care eu n-am avut posibilitatea să-l dactilografiez decît o singură

dată. Cît despre „talent", citim în *Note zilnice* (31 III 1935) : „Și pe urmă eu n-am crezut în talentul nimănui. Nu cred decît în personalitatea mea."

Personalitatea lui abia acum mă intimida. „Cred că schema gîndirii mele — notează Camil în *Jurnal* — era complet fixată în momentul cînd am conceput *Jocul ielelor,* în 1915, odată cu descoperirea că este a patra dimensiune a spațiului și în același timp cu analiza aprioriismului cantian, expusă în *Ultima noapte.*"

În 1915, eram în clasa I primară, învățam alfabetul. Dar nu diferența de vîrstă explică decalajul de cultură dintre noi. Camil Petrescu era un scriitor, dar și un om de cultură. Eu eram, sau trebuia să devin, un scriitor.

„Este imposibil să-mi fac portretul, din cauza mobilității mele, spune Anaïs Nin în *Jurnalul* ei. Climatul meu familiar este anxietatea."

Mi s-ar fi potrivit și mie, altădată, să spun ca Anaïs Nin : „Sînt mai interesată de ființele umane, decît de scris, mai interesată de dragoste, decît de scris, mai interesată să trăiesc, decît să scriu. Sînt mai interesată să devin o operă de artă, decît să creez una, sînt mai interesantă, decît ceea ce scriu."

Dar azi — și acest azi a început cînd m-am pomenit singură în camera mobilată, în care nimic nu-mi aparținea în afară de caietele și hîrtiile care se adunau pe masă — azi aș afirma tocmai contrariul. E poate schimbarea pe care, prin acumulări lente o aduce vîrsta, dar e, desigur, marea schimbare care s-a produs de la întîlnirea mea cu Camil. Aveam și eu altădată mai multă nevoie de dragoste decît de hrană, acum de nimic nu aveam mai multă nevoie decît de liniște și de tot ce mă rupea de lume și m-aduna în fața hîrtiei albe. Ca și Anaïs Nin, „găsesc viața tragică, nu comică, fiindcă nu sînt detașată de ea, și tot ceea ce scriu e adevărat, transpus, dar adevărat". Dar dacă Anaïs pretinde că ar fi vrut să aibă viața lui Ninon de Lanclos, eu aș fi vrut să am viața lui Anaïs Nin, puterea ei de muncă, puterea ei de dăruire, vitalitatea, cultura ei, posibilitățile ei de a cunoaște lumea, orizontul ei larg.

Dar dacă aşta n-a fost posibil, atunci favorita mea ca femeie sînt eu. Poate să fie şi o parte de narcisism în această preferinţă, dar cred că e mai ales ataşamentul meu pentru marea investiţie pe care am făcut-o ca să ajung ceea ce sînt, să fiu aşa cum sînt. Sînt propriul meu **Pygmalion.** Am făcut prea greu drumul prin pădurea nedefrişată pe care am străbătut-o, bîlbîind, am urcat prea greu munţii pe drumuri nemarcate, ca să nu am puţină admiraţie pentru mine.

Puţină într-adevăr. Căci multă, nu-mi îngăduie sfiala şi bunul simţ, neliniştea şi poate superstiţia. Orice clipă de infatuare îmi este pedepsită pe loc. Dar nu pot, privind în urmă cu recunoştinţă, faţă de tatăl meu care nu avea decît o clasă primară, şi aceea neterminată, după cum spunea cu mîndrie, şi nici o meserie, să nu privesc cu plăcere cărţile pe care le-am adunat, eu care n-am găsit în familia mea nici o singură carte. Anaïs, copil, adormea în braţele lui Pablo Casals, îl auzea la pian pe tatăl ei, compozitorul Joachim Nin, pregătindu-şi concertele. Micul Jean Paul Sartre a deschis ochii asupra bibliotecii bunicului şi înainte de a şti să vorbească şi-a vîrît mînuţele în cărţile lui.

Eu am fost cea dintîi care, în familia mea, a cumpărat o carte.

Sebastian ezita să-mi ia manuscrisul.

— Camil n-o să-ţi ierte că nu l-a citit el cel dintîi.

— Dar ştii cît e de subiectiv. E în stare să-l arunce după primele pagini.

Eram la capătul puterii. Abia îmi ţineam lacrimile. Sebastian, cu discreţie, răsfoia manuscrisul, aşteptînd să-mi revin.

Mi-am turnat un pahar cu apă din carafa care era pe masă, am scos din bufet o sticluţă din care mi-am turnat cîteva picături.

A sărit şi mi-a prins braţul, răsucindu-mi-l.

— Ce vrei să faci ?

Era alb la faţă.

— Să iau un calmant.

— Ce fel de calmant ?

Citea atent eticheta farmaciei.

— E pentru oboseală, pentru stări nervoase și chiar pentru ficat.

— Am crezut...

— Nu sînt grăbită, Mihai. O să m-aștepte. Are răbdare, dacă la moarte te-ai gîndit.

— Ai dorit-o vreodată ?

— De multe ori. Tentația există și pare o soluție. Dar îi spun : Piei, satană !

— Consideri că e o lașitate ?

— Consider că mi-aș ucide mama.

— Ai dreptate. Teribil de scump plătim dragostea ei ! Dar în ce te privește, cred că iubești prea mult viața.

— M-a costat prea scump ca să ajung aici și nu numai pe mine. Cine știe cîte străbunici și bunici și-au încovoiat spinarea ca să mă pot urca pe umerii lor, să văd ceea ce ele n-au putut să vadă ! Le port recunoștință.

— Ce ciudat că ți-ai păstrat optimismul intact ! Ce tînără ai rămas ! Eu sînt mai sceptic.

— Cum poți să te îndrăgostești, dacă ești sceptic ? Și dacă nu ești îndrăgostit, cum poți să scrii ?

— Dar dacă nu ești iubit ?

— Îți spui că acel ce nu te iubește e un prost.

— E un prost, a repetat...

I-am simțit emoția.

— Și asta te împiedică să suferi ? m-a întrebat.

— Nimic nu te împiedică să suferi. Sufăr, deci exist.

— Mă uimești. Spune, ai o conștiință atît de liniștită ?

— Dimpotrivă. Neliniștită. Chinuitor de neliniștită. Dar e conștiința mea. Nu mă pot despărți de ea. Și nici de viață. Viața e totuși frumoasă, plină de surprize.

— Dumneata ești plină de surprize. Nu mă mir c-ai făcut atîtea victime.

— Cum de-ai scăpat ? l-am întrebat în glumă.

— Te iubea Camil. Tot orașul vuia.

— Eu îl iubeam pe el.

— Ce ciudat mi se pare că n-ai suferit fascinația personalității lui ! „Dacă l-aș vedea pe Shakespeare în carne și oase aș muri de spaimă", spune Flaubert.

— Flaubert știa cine-i Shakespeare. Eu nu știam nimic despre Camil. Cum nu știa nici el nimic despre mine.

— El e eroul ?

— Nici nu există în carte.

Sebastian s-a luminat la față.

— Mi-ai luat o piatră de pe inimă.

Nu voi reda aici cuvintele lui Sebastian, răspunsul așteptat cu atîta înfrigurare în zilele cenușii, lungi, în nopțile albe care au urmat. Nu știu cît m-ar ajuta memoria și nici cît credit mi s-ar acorda.

Sînt examene la care candidatul vrea să știe dacă a trecut sau nu, pacientul așteaptă un diagnostic : bolnav sau sănătos, presupusul vinovat verdictul : achitat sau condamnat.

Sebastian va scrie, trei ani mai tîrziu : „Totul arată în opera Cellei Serghi : „excepționale daruri de sensibilitate și expresie au fost aici dominate și călăuzite de o voință proprie de a crea peste orice improvizație, peste orice diletantism. Un dar de observație minuțioasă, exactă, notată pregnant cu o rară putere de a da viață și relief ultimului detaliu, iar în al doilea rînd un simț de poezie care trece dincolo de spectacolul imediat al vieții, și proiectează o lumină peste cele mai derizorii fapte, gusturi sau lucruri". *(Revista Fundațiilor,* 1939).

— Mi-a fost frică, o frică mortală, mi-a spus Sebastian, cu toate că m-ai asigurat că nu-l voi găsi pe Camil în carte, că eroul îi va semăna, că va fi un Camli camuflat, dar recognoscibil ciuntit, minimalizat. L-ai eliminat cu o conștiință de scriitor care scrie numai despre ce și-a propus, și-și cunoaște limitele, dar în limitele de care vorbesc între Balcicul și Mangalia cu toată poezia lor, adolescența cu tot amarul ei și portretul tatălui, care salvează frivolitatea Dianei, dă cărții o pondere, un lest neașteptat. Totuși, ai trecut prea ușor peste moartea tatălui, și oricum, trebuie să mai lucrezi.

S-a căutat cu tot dinadinsul în *„Pînza de păianjen"* influența lui Camil Petrescu. Cum de nu s-a observat că în romanele lui copilăria nu există și nici adolescența, care în cartea mea ocupă un loc atît de important. Stilul

lui bogat în metafore ; metafora lipsește cu totul în literatura mea : „stil dens, cenușiu, din care se clădesc lucrări fără strălucire, dar durabile, cu aspect de timpurie maturitate," va scrie Lovinescu în Aqa forte.

În romanele lui Camil Petrescu, eroii masculini sînt oameni superiori, cu aspirații spre absolut în dragoste. Femeile mărginite, nedemne, mediocre, În cărțile mele bărbații sînt mai prejos decît hazardul mării întîlniri, femeile superioare dezamăgite, demne, reușesc să se salveze ca dintr-un naufragiu.

3

Pe strada Plevnei, peste drum de intrarea artiștilor la teatrul Bulandra, se ridicase un bloc. Calculele de beton le făcuse soțul meu. Credeam că jumătate din suma pe care i-o dădusem în păstrare pentru apartamentul vîndut va acoperi prețul unei garsoniere. O cameră, o chicinetă și o baie.

Dar socoteala de acasă nu se potrivește cu cea din tîrg. Îmi lipseau cîteva mii de lei. Deocamdată eram tolerată, dar dacă arhitectul care investise banii în această construcție ar fi vîndut altcuiva garsoniera, cumpărătorul m-ar fi aruncat în stradă, așa cum mi se întîmplase în casa cealaltă. Cu spaima în suflet și cu frigul în oase, m-am mutat în blocul în care ascensorul nu funcționa, caloriferul nu încălzea, apa nu curgea ; cu ferestrele deschise ca să se usuce pereții, ședeam pe un geamantan care-mi servea drept scaun și pe altul care ținea locul mesei, transcriam capitolul în care, la Mangalia, soarele dogorea, plaja era încinsă, marea caldă și în valuri tineretul zburda.

În blocul unde se va petrece o parte din *Cartea Mironei* am descoperit la parter o lăptărie. Acolo mîncam zilnic o porție de mămăligă. Într-o ceașcă unsă cu untdelemn, se lăsau la fund cîteva aschii de brînză și apoi se punea mămăliga și se răsturna ceașca, așa cum răsturnam la Mamaia găleata cu nisip ca să facem „cozonaci" ! Era prînzul meu de fiecare zi. Seara, un pahar cu lapte, care absorbea, ca în copilărie, bucățile de pîine.

Dar asta nu înseamna sărăcie. Nu trebuia să fur o piine, ca Jean Valjean, nici să dorm în sala de așteptare a gării. Sărăcie însemna, pentru mine, să n-am bani pentru a dactilografia manuscrisul romanului meu.

Într-o zi, fiind cu Camil pe stradă, m-am oprit, în panică :

— Mă întorc acasă.

— De ce ?

— Mă tem să nu se întîmple ceva cu manuscrisul meu. E într-un singur exemplar, dacă ia casa foc ? I-am spus portăresei care face curat că, dacă se întîmplă ceva, să ia manuscrisul în brațe și să fugă cu el, să nu se sinchisească de nimic altceva. I-am explicat că nu sînt foi de hîrtie, că e un copil, să-l ia în brațe și să fugă cu el.

Camil n-a rîs de mine.

— Bine, du-te acasă. Eu mă duc la bancă, la Blank, să-ți iau un safe. Să-l ții acolo pînă găsești dactilografă.

Un burete fermecat a șters într-o clipă ani de suferință. Am uitat tot ce am pătimit din pricina lui, tot ce pe drept sau pe nedrept i-am imputat. Mi-era iremediabil drag. Gestul lui, cînd mi-a luat o casetă la bancă pentru ca să-mi pun la adăpost manuscrisul, era cu atît mai tulburător, cu cît știam că nu-și face iluzii prea mari despre valoarea lui, despre talentul meu. Dar ceea ce înțelegea ca nimeni altul și vroia să protejeze era munca mea de cîțiva ani, grija pentru efortul pe care-l cunoștea. Poate că nimeni mai bine ca el nu-l știa. „Nu admit nici cea mai mică bagatelizare a unei cărți, cînd știu cît efort supraomenesc a cerut, nici o bagatelizare a acestei lupte dramatice care e scrisul", citim în *Note zilnice*.

I-am povestit întîmplarea unui prieten avocat, care îmi dădea din cînd în cînd de lucru. La început s-a amuzat :

— Va să zică ai safe la bancă, ce-ți pasă ?

— Dar nu mai am manuscrisul acasă ! Adaug pagini din memorie, tai și corectez din memorie, ca pușcăriașii care la închisoare nu au voie să aibă hîrtie și creion.

A fost impresionat.

— Am să vorbesc cu secretarul meu, în orele libere să-ți bată la mașină manuscrisul. În trei exemplare. Dacă unul ia foc și altul se fură...

Într-o seară, la Corso, Camil, binedispus, tandru cum era rareori, m-a întrebat dacă am găsit o dactilografă.

— Aș vrea mai întîi să-l citească cineva, să știu dacă merită să fie bătut la mașină.

S-a supărat :

— Asta înseamnă să-ți tai singură craca de sub picioare. Nu știi cît pierde un text pe care-l descifrezi greu, de care te poticnești de cîte ori dai de ștersături și îndreptări. Îți vine să-l arunci.

— Camil, să știi că mi l-a citit cineva și nu l-a aruncat.

— Depinde cine l-a citit.

— Sebastian.

M-a privit drept în ochi, și parcă nu-i venea să creadă :

— Și ?

— I-a plăcut.

Camil a cerut plata și, grăbit, s-a sculat de la masă. L-am urmat fără un cuvînt. Ne-am dus la el acasă și, de îndată ce a intrat, l-a chemat pe Sebastian la telefon.

— Ei, cum e ? Știu că l-ai citit... De ce să mă supăr ? Eu nu l-aș fi citit nescris la mașină și, oricum, n-aveam timp.

Fața i s-a luminat.

— Ei, chiar așa ? ! Mie spune-mi cum e în comparație cu...

A urmat cîteva nume de scriitoare cunoscute.

— Chiar dacă exagerezi, tot e bine. Îți mulțumesc. E o veste bună... Sigur, o să mai stăm de vorbă... Chiar mîine la prînz...

4

— Rebreanu a acceptat să-ți citească romanul, mi-a spus Sebastian, gîfiind ca după un meci greu cîștigat. Vreau să i-l duc imediat.

— Nu... mai vreau să-l recitesc, să-l revăd, să-l refac.

— Dacă ai să-l smîngălești, n-are să-l poată citi. Ai timp pe urmă.

— Cum de a acceptat ?

— Mai întîi m-a întrebat dacă sînt amorezat de autoare. I-am răspuns : are talent.„Bine, bine, dar ești amorezat de ea ?". „Are talent". „E și părerea lui Camil ?". „Camil nu l-a citit." Lui Rebreanu nu-i venea să creadă. Am căutat să-i explic că-și pregătește doctoratul și n-are timp. Rebreanu a zîmbit, ca de șotia unui copil : „Așta-i Camil !" Și atunci s-a decis să-l citească. Vreau să i-l duc chiar acum.

Căutam să mi-l închipui pe autorul lui Ion aplecat asupra manuscrisului meu, și-l rugam pe Sebastian să mi-l mai lase două zile. Dar nu l-am putut convinge.

După plecarea lui, m-am simțit ca un elev care a dat lucrarea scrisă neterminată. Reciteam copia dactilografiată. Vroiam să citesc cu ochii lui, ochii aceia de un albastru prea deschis, prea rece, imaginam privirea care va cădea necruțătoare pe foile pe care palpita, atît de nesigură, o viață. A mea.

Vizita pe care i-am făcut-o lui Liviu Rebreanu, după ce mi-a citit manuscrisul, am folosit-o ca punct de ple-

care in al doilea roman, pentru întîlnirea Mironei cu directorul unei reviste, căruia îi trimisese cîteva schițe, fără să știe că este Ștefan. Eroul din *Cartea Mironei* nu are nici o legătură cu Liviu Rebreanu. Adevărate sînt emoțiile cînd am urcat acele trepte și scena care a urmat.

De ce străbătea prin ușă zarva unei sindrofii ? De ce s-a deschis ușa fără să fi sunat ? Fiindcă tot ce mi se întîmpla mie, ca și Mironei dealtminteri, era neobișnuit și — ca în copilărie — ținea de miracol.

Liviu Rebreanu îmi fixase pentru prima duminică ora cînd să ne întîlnim și să-mi vorbească despre manuscrisul meu. Dar s-a nimerit să fie Sfîntul Ștefan, onomastica soției sale. Prin ușă străbătea zgomotul unei sindrofii. În momentul cînd priveam butonul soneriei, fără să îndrăznesc să-l ating, cineva nevăzut deschidea ușa unui oaspete care pleca, și în ușa întredeschisă zarva sindrofiei lua și mai multă amploare. Iar musafirul, cu spatele spre mine, îi descria mănușile, pe care nu le găsise, personajului invizibil.

— Uite, ai musafiri ! i-a spus, dîndu-și seama de prezența mea și m-a privit bucuros, de parcă și-ar fi găsit mănușile.

Atunci a apărut, înalt, frumos, cu prestigiul unei statui, Liviu Rebreanu. Ținea capul puțin aplecat, ca Ovidiu, poetul, care de pe soclul lui din centrul orașului Constanța se apleca peste copilăria mea :

— Pictorul Ressu și tînăra romancieră de care am vorbit.

Zece ani mai tîrziu de la această realitate, care părea atunci atît de ireală, am plecat, pentru ca să pot descrie vizita pe care Mirona i-o face lui Ștefan, sindrofia unde o va cunoaște pe Madeleine, soția lui. Vestibulul, același.

Simt și acum greutatea mîinii lui Liviu Rebreanu pe umărul meu :

— Ești un scriitor !

Și dacă după atîția ani care au trecut și cei care au rămas, m-ar trezi cineva din somn să mă întrebe care a fost clipa cea mai fericită din viața mea, aș spune :

— Cînd autorul lui *Ion*, cu mîna pe umărul meu, mi-a spus : ești un scriitor !

Pentru Liviu Rebreanu nu mai eram o fată frumoasă care vroia să scrie. Nu mai spunea : „Și Puia noastră scrie". Nu mai eram o tînără avocată, care n-are ce căuta în tribunal, nici prietena lui Camil Petrescu. Eram un scriitor !

Și mi-a vorbit ca unui scriitor.

Dar emoția mea era prea intensă și zgomotul care trecea prin ziduri, pe sub uși, înăbușea cuvintele.

Sigur că nu erau cuvintele pe care i le voi atribui lui Ștefan, atunci cînd se va naște *Cartea Mironei*. Dar ceea ce am reținut, ceea ce era adevărat și se poate numi fericire, sînt cuvintele care se repetau și-mi pecetluiau destinul : „Ești un scriitor".

În sufragerie m-au întîmpinat Fany și Puia Rebreanu care, radioase, generoase, ciripitoare, mă prezentau musafirilor.

Lumea s-a strîns în jurul meu ca în jurul lui Isus la treisprezece ani, în templu.

La plecare, Liviu Rebreanu mi-a fixat o altă zi ca să discutăm manuscrisul.

M-am dus fericită ca la o serbare de fine de an, după ce examenul a fost trecut cu zece. Dar în viața mea, totul se întîmpla altfel decît mă așteptam. Parcă n-am voie să mă bucur, n-am dreptul la destindere, la certitudini. Cînd, în prima zi de școală, fetița cu ghiozdanul greu și sufletul plin de îndoieli și spaime se oprea prin fața lui Ovidiu, care îi dădea curaj, și mai departe în fața geamiei, ca să se roage lui Dumnezeu, toate se depănau neașteptat de bine. N-a fost ascultată din cărțile pe care le purta în ghiozdan, n-a fost scoasă la tablă. Nici n-a intrat în clasă. N-a fost decît sfeștania. Dar cînd în loc de îndoieli avea certitudini și zbura nepăsătoare spre școală, totul se întorcea împotriva ei, și așa avea să fie mereu.

Un scriitor se ducea la un alt scriitor. Ce-mi putea spune Rebreanu la această întîlnire ? Manuscrisul va fi pe birou. Liviu Rebreanu îl va răsfoi bine dispus : „Uite, ți-am însemnat aici, cu creion roșu, ce trebuie să scoți și aici, cu creion albastru ce trebuie să adaugi. Ți-am îndreptat un cuvînt, o propoziție, o frază."

N-a fost așa.

Am descris această întîlnire într-un articol, pe care l-am intitulat *Manuscrisul se află în mîini bune*, publicat în *Flacăra*, nr. 47, 20 nov. 1965, și îl redau așa cum a apărut...

•

Între biroul imens, masiv și peretele căptușit pînă în tavan de volume, Liviu Rebreanu răsfoia un manuscris. În față, pierdut în fotoliu, aștepta, cu sufletul la gură, autorul. O fată tînără. Părea și mai tînără decît anii pe care îi avea. Muncise cinci ani încheiați la foile care se aflau acum pe masa de lucru, aceeași în care se născuseră în dureri *Pădurea spînzuraților*, *Răscoala*, *Ion*...

„Numai atîta cinste și ar fi trebuit să-mi fie de ajuns !" gîndea fata, dar era obosită, obosită de viață. Hotărîtă s-o curme. Dacă n-ar fi fost decît zbuciumul de a găsi mijloace să bată la mașină acest manuscris. Poate că asta a fost picătura care a umplut paharul. Căci trebuiau bătute la mașină măcar o singură dată aceste cinci sute de pagini transcrise de zece ori. Cinci mii de pagini. De cîte ori fusese gata să lase totul în drum ! Viața era prea strîmbă, prea încîlcită, prea grea.

În sfîrșit, manuscrisul se afla în mîini bune. Și dacă romancierul nu i l-a trimis înapoi după primele pagini citite, dacă a mers pînă la capăt, dacă a chemat-o să stea de vorbă cu ea, dacă a primit-o cu prietenie, înseamnă că i-a plăcut. Și curînd, cînd ea nu va mai fi, poate îl va publica, după cum e obiceiul, cu o introducere : „Autorul care mi-a încredințat aceste foi..."

Privirea lui albastră s-a oprit asupra ei. Fata se simțea parcă la capătul unei ascensiuni în care a rătăcit, a bîjbîit, în întuneric și frig, în care parcă mai mult a coborît decît a urcat. Totul i-a fost potrivnic. Negură, burniță, furtună și ploaie. Deodată un petic de cer senin : privirea lui Liviu Rebreanu.

În această lumină albăstrie, părul lui părea de argint. Vocea lui caldă și gravă :

— Da, e o carte ! Ai scris cu sinceritate, ai scris cu răbdare, cu simț de răspundere, așa cum se scrie o carte.

Criticii or să-ți spună că ai talent. Eu îți spun că ești un scriitor. N-am notat ce e balast aici, în foile astea, nici ce e găunos. Dacă ai fost în stare să scrii tot ce e aici bun și valoros, ai să fii în stare să găsești și ce e inutil, plat. Ai să știi să scoți ce-i prolix. Ai să adaugi ce-i lipsește. Ia-ți manuscrisul. Închide-l într-un sertar și scoate-l peste șase luni și mai lucrează cîteva luni, poate un an. Mai ai de furcă...

— Un an ? ! a exclamat fata îngrozită.

Ochii i s-au umplut de lacrimi.

Liviu Rebreanu s-a sculat în picioare, înalt și puternic ca o statuie. În razele soarelui, părul îi lucea ca o cască de argint. Dar în ochii care au devenit cenușii se adunaseră norii.

— Cum ? E prea mult ? E prea mult un an ? și vocea răsuna atît de puternic, de parcă se clătinau pereții și casa : Unsprezece ani am muncit la *Ion*, și voi ? Voi sînteți grăbiți să vă apară poza în vitrină numaidecît. Nu ajunge să ai talent, trebuie modestie, răbdare și muncă. Am crezut că le ai...

„Da ! ar fi vrut să răspundă fata. Le-am avut, dar nu mai pot, am trăit destul, îmi ajunge. Am rezistat numai ca să termin cartea. Nu sînt grăbită să apară. Am vrut să știu că este o carte. Și s-o las în mîini bune. Mie îmi ajunge atît. Eu nu mai pot, nu mai pot. O copilărie grea, război, refugiu și tot ce a urmat. O lungă spovedanie, ca să acuz o lume, ca să justific un gest, gestul din urmă. Nu mai am nimic de spus. De obicei eroina moare în ultimele pagini, autorul rămîne. În cartea mea eroina vrea să trăiască. Vrea să lupte, autoarea vrea să moară. Depune armele. E dreptul ei. E hotărîtă. Dar uite, i se mai cere un an. Ca și cînd ar fi nimica toată un an !“

Nici un cuvînt din toate astea n-a fost rostit. Au fost gîndurile fetei. În fața ei se afla un stejar : Liviu Rebreanu ! Cum și-ar fi putut închipui el, care cîștigase atîtea curse peste obstacole, lașitatea de a abandona lupta chiar la început, la prima carte ?

Fata era acum în picioare și lacrimile îi curgeau pe obraz. Ar fi vrut să-și găsească batista, dar cum să găsești o batistă cînd ai nevoie de ea ?

Liviu Rebreanu și-a scos din buzunarul de la rever batista albă ca neaua. Batista lui mare. Și a zîmbit. Vocea lui era acum potolită și blîndă. Mîna lui ocrotitoare, pe umărul ei.

— Ești un scriitor. Ai vrut să fii un scriitor, nu-i așa? Ai reușit. Dar asta te angajează, să știi. Te angajează pe viață, îți angajează viața, viața întreagă.

Așa i-a vorbit Liviu Rebreanu.

În acest fel îi îmbărbăta pe tinerii scriitori. Și atunci, în clipele cele mai grele, în nopțile cele mai negre, cînd îi cuprindea deznădejdea, ochii lui albaștri le aduceau seninul dimineții, cînd le era frig, zîmbetul lui îi încălzea.

A trecut miezul nopții. E ora cînd Liviu Rebreanu începe să scrie. Cît va rămîne din foaia la care a robotit toată noaptea? Ce importanță are asta? Rînd cu rînd și cuvînt cu cuvînt au dat *Răscoala*, l-au dat pe *Ion*. Cîți n-au auzit ecoul acestor cuvinte:

— Unsprezece ani am muncit la *Ion*!

Exemplul lui le dădea curaj, răbdare, putere, îi ajuta să meargă înainte...

Cînd am scris despre această întîlnire cu Liviu Rebreanu pentru revista *Flacăra*, n-am știut că articolul o să apară la optzeci de ani de la nașterea lui.

Erau douăzeci de ani de cînd romancierul murise.

Într-o zi, m-am pomenit cu soția lui la Mogoșoaia. Era însoțită de fiica și ginerele ei. Abia încăpeau în odaia mea minusculă, ocupată de masa de lucru, încărcată cu caiete și cărți.

— Uite, mi-a spus Fany Rebreanu, scoțînd din poșetă un mic pachețel în care era împăturită cu grijă, în foiță, o batistă. Batista lui Liviu. Batista cu care ți-ai șters ochii atunci. Vezi, are monograma lui. Îi păstrez toate batistele. Copiii mei știu cum i le păstrez. Lor o să le rămînă tot, dar acum nu mă despart de nimic din ce i-a aparținut lui. Mă despart de batista asta, fiindcă meriți. Ai scris cu mult suflet, foarte frumos ai scris despre Liviu al meu.

Și m-a îmbrățișat.

Păstrez batista cu inițialele lui, chiar dacă nu e aceeași cu care mi-am șters lacrimile atunci.

Păstrez cuvintele pe care mi le-a spus, chiar dacă nu sînt aceleași pe care le voi auzi la conferința pe care a ținut-o în 1943, sau în acele fragmente de memorii publicate :

„A trebuit să renunț la multe și, desigur, să risc totul, pentru a mă dărui scrisului. Și, desigur, a trebuit să existe scrisul, pentru ca să îndrăznesc a-i închina toată viața.“

Eram și eu hotărîtă să-mi închin toată viața, dar nu scrisului, ci acelui manuscris, pe care-l aveam în față și pe care, cu cît îl reciteam, cu atît mă nemulțumea. Totuși, cînd Sebastian spunea că Diana e frivolă, că am trecut prea ușor peste moartea tatălui, mă înfuriam :

— Bine, dar astea sînt aparențele. Așa trebuie să pară Diana, frivolă. Dacă n-am reușit să arăt ceea ce e dincolo de înfățișarea ei, n-am reușit nimic.

— Ai reușit mult, dar nu destul, stăruie Sebastian, treci prea ușor, îți repet, peste moartea tatălui.

— Dar Maurois de ce are dreptul să spună : „S-a declarat războiul“, și să treacă la partea a doua a cărții, care mi se pare că începe așa : „Pe Solange am cunoscut-o în timpul războiului“. E, totuși, un intelectual francez. N-are nimic de spus despre intrarea în război a Franței ?

— *Climat* e numai una din cărțile lui și nu cea mai bună.

— M-aș mulțumi cu o astfel de carte.

— Trebuie să fii mai exigentă. Recitește manuscrisul. Ai să-ți dai seama singură.

Și atunci, în ziua în care a început să funcționeze caloriferul, cînd au început să se usuce pereții și în casă era cald, cînd credeam că voi avea cîteva clipe de destindere, am luat totul de la început. Mi-era groază că o să apară cartea cu toate gafele și slăbiciunile ei, și mi-era groază că n-o să apară.

Asta era starea mea sufletească în clipa cînd a sunat cineva la ușă. M-am uitat prin vizor și am văzut un băr-

bat adus din spate, cu o mașină de călcat. I-o fi dat portăreasa să-mi repare fierul electric, m-am gîndit.

Deschid și vreau să întreb ce-i datorez, și dacă poate să-mi repare și rîșnița de cafea. Figura lui mi-era cunoscută și mă întrebam dacă nu-i omul de la care cumpărasem rîșnița.

— Sînt vecinul dumneavoastră de la etajul patru. Portăreasa îmi face și mie menajul. Mi-a cerut să vă împrumut mașina de călcat.

— Mulțumesc, mai am o mașină, i-am dat să cumpere cărbuni.

Eram gata să închid ușa. Trebuia să mă gîndesc la cele ce mi-a spus Sebastian, să-mi amintesc, cu toate amănuntele, zilele de spital, cînd mă duceam la tatăl meu. Ultimele zile.

— Am auzit că e altfel garsoniera dumneavoastră. Eu, pe același spațiu, am vrut să am două odăi.

— Și de ce regretați ?

— Tocmai, ca să nu regret, aș vrea să văd cum e aici. Mi-a spus portăreasa că aici e foarte frumos.

— Acum am de lucru.

— Poate că vă pot fi de folos. Și eu sînt avocat. Am fost colegi de facultate. Nu vă amintiți ?

Dacă i-aș spune : „Trebuie să-mi amintesc cum a murit tata", ar fi convins că sînt nebună.

Iată de ce scriitorii trec drept nebuni. Dar sînt scriitoare ? Am să fiu vreodată ? Sau am să trec mereu, ca Diana, drept o cochetă, frivolă ? ! Totuși am făcut tot ce am putut ca să se vadă că e altfel...

Omul din fața mea aștepta. Aștepta să-l invit înăuntru. Eram sigură că peste cîteva minute mă va invita la cinematograf.

— Eram în grup cu Papahagi, cu Odobescu, cu Bébé Petrescu cu Porumb. Nu vă amintiți.

Am făcut un efort să-l situez undeva printre cei cinci sute de colegi.

— Ba da ! spun fără convingere.

Îmi aminteam vag un student cu fața măslinie și ochii verzi. Dar parcă nu era adus din spate.

— Eu eram înscris și la Filozofie. Pe urmă am făcut doctoratul și armata. Abia acum am început să lucrez în tribunal.

Toate astea mi le spunea în prag un tînăr care, la facultate nu se apropiase niciodată de mine. Era tăcut și timid. Dar poate îl confundam.

— Vreți să intrați o clipă ?

Privea împrejur, surprins.

— E original.

Îi plăceau rafturile de cărți adîncite în zid, căptușite cu lemn afumat, așa cum le avuseșem în apartamentul pe care-l părăsisem cu doi ani în urmă. Divanul, fotoliul și taburetul erau îmbrăcate în pînză de sac vopsită într-un verde odihnitor. Masa neagră, lungă cît peretele, făcea un contrast plăcut cu pereții albi, cu verdele deschis al tapițeriei.

— Scrieți o carte ?

— Am scris-o.

I-am fost recunoscătoare că nu m-a întrebat despre ce. Sau că n-a zîmbit neîncrezător, ironic. Numai de nu m-ar invita la cinematograf !

Nu m-a invitat. Nici eu nu l-am poftit să stea.

Cînd a plecat, n-am știut cum îl cheamă. Dar cînd am coborît să-mi iau de la localul de dejun porția de mămăligă, m-am oprit în dreptul ușii, unde mi-a spus că locuiește și am citit cartea de vizită.

Nu știam că am să fiu soția lui !

Nu știam că am să refac de atîtea ori capitolul care va da adevărata greutate cărții mele.

Moartea tatălui va fi remarcată de toți criticii care vor scrie despre romanul meu. Nu știam că voi suferi atît de mult, retrăind zilele de la spital, nu-mi închipuiam că voi trăi destul pentru ca să-mi văd cartea în librării. Nu țineam să aibă succes și nici nu speram să-și găsească un loc în istoria literară. Vroiam să existe, ca să nu mor de tot. Vroiam să existe, ca să trăiesc prin ea.

Și în noaptea aceea am scris :

„Aș vrea să nu fi trecut degeaba prin viață. Ploaia care cade acum pe streașină, pe geam și pe asfalt și care miroase și răsună a vară, aș vrea s-o fixez, să rămînă aici pe foaia asta ca o pînză din cele făcute să nu piară, ca să trăiesc și eu cu ea, mereu în fiecare din picăturile ei și ea prin mine, să trecem împreună prin toate viețile care vor urma și să rămînem vii ca acum cînd îi ascult rostogolirea. Și peste cincizeci — o sută de ani, o fată care nu va dormi și va asculta cum cade ploaia cu alt răsunet pe geam, cu altul pe streașină și altfel pe asfalt, de parcă ar fi mai multe ploi deodată și fiecare ar vrea să se facă ea singură auzită, să se întrebe cînd a mai plouat așa, de ce noapte îi amintește ploaia asta, de ce parfum, de ce tristețe. Nu cumva ploaia asta am găsit-o într-o carte ? Cum se numea cartea ? Cum se numea eroina ? Îmi amintesc numai că avea în ochi o neliniște, o nostalgie ca a mea, că era îndrăgostită ca mine și adulmeca aroma pămîntului și asculta rostogolirea grea a apei din jgheaburi. Își asculta singurătatea."

M-am sculat de la masă trezită de picătura de apă care cădea pe abajurul de pergament al lămpii cu picior înalt. Am dat deoparte lampa, am pus o cratiță în loc, dar picătura făcea acum un adevărat vacarm, amplificînd singurătatea mea.

5

Despre Felix Aderca, scrie Șerban Cioculescu în *Amintiri:* „Rămăsese același convins peripatetician ca atunci cînd l-am văzut pentru întîia oară, cu patruzeci de ani în urmă, pasionat de controverse și însetat de frumos. Era în acel moment autorul admirat al povestirii realiste *Țapul și domnișoara din strada Neptun.*"

L-am cunoscut cu prilejul unei conferințe în care apăra romanul de mare scandal, pe care-l tradusese, *Amantul doamnei Chatterley.* Eram atît de entuziasmată, de exuberantă, încît Camil, care a venit la sfîrșitul conferinței ca să-i strîngă mîna, mi-a atras atenția:

— Ai grijă, Sanda Movilă e foarte geloasă.

N-am apucat să aflu cine e Sanda Movilă, cînd m-am pomenit în fața conferențiarului. Încercam să-i spun cît de mult mi-a plăcut cartea și cît îl prețuiesc pe D. H. Lawrence. Conferențiarul mă privea cu ochii aprinși, cînd a apărut între noi, ieșind ca din pămînt ca o mogîldeață, o femeie mică, pistruiată, cu capul mare și ochi bulbucați.

— Scriitoarea Sanda Movilă! mi-a prezentat-o Camil

— Soția mea! a completat Aderca, foarte firesc și deloc stînjenit.

Aderca vroia să mai spună ceva, dar în timp ce eu mă întrebam „cum e posibil", femeia pitică luase ofensiva și, înălțîndu-se pe vîrfuri, părea gata să-l ia de gît pe Camil.

— Cînd vii pe la noi? Uite, mîine seară.

Și către mine :

— Veniți împreună la un pahar de vin. Camil, fac o musaca...

— De cînd mi-ai promis !

— Dar mie ! făcu strălucitul conferențiar, oftînd cu nostalgie.

Pe drum, cînd Camil mi-a spus că Aderca și-a părăsit nevasta și copilul, că a divorțat ca să se însoare cu Sanda Movilă, m-am oprit din mers încremenită de parcă aș fi aflat că pămîntul e pătrat.

— E inteligentă, are haz și nu e lipsită de talent, dar își pierde prea mult timp cu cratițele și cu Aderca.

— Înțeleg că e geloasă.

— Și el e gelos. Se ceartă, se sfîșie, se despart, se împacă.

Nu-mi venea să cred.

Am urcat două etaje ale unei case vechi, pe strada Sfîntul Constantin, în apropierea Cișmigiului, fără să știu că peste cinci ani mă voi muta peste drum și vom fi vecini și prieteni treizeci de ani. Camil mă ținea de braț, cu afecțiune, posesiv, grijuliu. Simțea că mă pierde. Nu știa că m-a pierdut. Și mă ducea în casa unor prieteni ca pe logodnica lui.

Camera mare în care am intrat, o sufragerie banală, m-a impresionat prin tablourile care se impuneau din prima clipă.

Gazdele, luîndu-se la întrecere, mi le prezentau cu plăcere și orgoliu.

— Café concert de Maxy, spunea Sanda Movilă.

— „Leda" e de Lucia Demetriade Bălăcescu.

— Caricaturile de Marcel Iancu.

— Bujorii de Pica Delavrancea-Dona.

— Aș vrea să am un Victor Brauner, spune Sanda Movilă.

— Gheorghe Dinu are o colecție care va valora, într-o zi, o avere, mi se adresează soțul ei.

Pictura modernă pe care n-o cunoșteam, sau, din comoditate, refuzam s-o înțeleg, irupea acum cu o ciudată

forță și mă purta cu ea în alt univers, îmi impunea o altă realitate.

— „Gardul de răsură, spunea Aderca, citîndu-l pe Proust, care se relevă într-o zi ca un lucru infinit mai real decît celelalte, ca o reînnoire a lumii, ca o surpriză în univers, oferindu-ne acea bucurie pe care o încercăm cînd vedem o operă a pictorului nostru preferat care diferă de acelea pe care le cunoaștem..."

Înțelegeam pentru prima dată, poate fiindcă mă ajuta Aderca, acea dislocare a logicii, dezordinea emoționantă a vieții din *Falsificatorii de monede* a lui Gide, forța explozivă a lui Maiakovski.

— Felix a scris prima dată la noi despre Proust, se lăuda soția lui.

— Să nu se ardă musacaua, a spus Camil alarmat de verva lui Aderca și de admirația care simțea că mă prinde.

Sanda Movilă a dispărut cît ai clipi și s-a întors luptîndu-se cu greutatea unei cratițe uriașe. Aderca n-a mai avut ochi decît pentru musacaua care avea o crustă rumenă, îmbietoare, și un miros la care Camil se arăta foarte sensibil.

Bărbații amîndoi îi lăudau gazdei capodopera.

— Aveam alte visuri decît să fac cea mai bună musaca din sud-estul Europei...

— Dar m-a întîlnit pe mine, zîmbi Aderca.

— Și cît am fugit de cratițe și de amor ! La șaisprezece ani am tradus *Les fêtes galantes*. La optsprezece ani am fugit de la țară.

— De la țară ?

— Sînt de la Cerbu, de lîngă Pitești, și am venit la București, hotărîtă să plec mai departe, la Paris. Eram în corespondență cu Elena Văcărescu.

— Dar s-a încurcat cu un boxer, o namilă de doi metri.

— M-am logodit ca să mă ia la Paris. Vroiam să-l părăsesc în Gara de Est și să mă duc la Elena Văcărescu.

— Dar l-a întîlnit pe Aderca, mă lămuri Camil.

— M-am dus să-i citesc poeziile mele lui Lovinescu și să-i spun că plec la Paris.

— M-am opus, se încruntă Aderca.

— Avea nevoie de o bucătăreasă, făcu acru Sanda Movilă.

— Și de o muză, interveni Camil.

— De o *muzaca*, ar spune Lemnaru.

Și gazdele încep să înșire din celebrele calambururi prin care Oscar Lemnaru îl cucerise pe Ion Barbu și cafeneaua bucureșteană, lumea de care Camil mă ferea.

Cum s-au adunat norii ? Furtuna — parcă a fost anunțată de un gong — care s-a repetat și s-a întregit : Gongopol !

— Iar ați luat-o de la Gongopol... surîde Camil încercînd să-i împace.

Dar Sanda Movilă se dezlănțuise.

— Eu îi țes ciorapii, îi spăl cămășile și el îi citește poezii domnișoarei Gongopol.

Și repezindu-se mi-a adus, de parcă ar fi fost pregătit anume făcînd parte din recuzită, un coș imens cu ciorapi. Ciuperca, bobinele de ață de diferite culori, degetarul, ieșeau la iveală ca niște probe zdrobitoare.

— Eu îi țes ciorapii, eu îi calc cămășile, eu curăț fitilul la lampa de gătit. Eu, cu cenușa din sobe, Gongopol cu poezia.

— Tu ai vrut să te iau de nevastă, răspunde Aderca bine dispus.

— Eu ? ! Nu mi-ai căzut în genunchi în Cișmigiu, și m-ai implorat să merg la ofițerul stării civile ? ! Camil știe și Ticu Arhip...

— Și toată lumea care era în Cișmigiu, continuă Aderca vesel.

— Pentru ca a doua zi să te duci la Gongopol...

— Puico, adu albumul să vadă musafirii noștri cum te-am plimbat pe Champs Elisée.

— După un an, cînd am vrut să te las.

— Cînd am luat bani pe *Cartea de la San Michele*.

— Aderca a tradus-o, mă lămurește Camil.

— Și banii i-am făcut praf cu Puica.

Aderca ne aduce albumul, Puica, îmblînzită, începe să ne arate diferite fotografii de la Paris.

— Aici sîntem cu Eliazar.

— Fiul cel mare al lui Arghezi.

— Aici sîntem cu Demetrius, Antigona și Lucica. Și aici cu Tristan Tzara, Voronca și Colomba.

Și din nou se deschide o poartă spre viața literară care mi se ascunde.

Și armonia conjugală e restabilită cînd apar niște baclavale, la care Aderca privește ca un îndrăgostit.

— Cu baclavalele astea elimini orice rivală, Puico, spuse vesel Camil.

— Speram să le elimin cu alte însușiri.

Dar eu sînt atentă la privirea lui Aderca în care vreau să deslușesc lăcomia și nerăbdarea, admirația pentru nevasta lui și desigur unul din secretele cu care îl domină, fără să bănuiesc o clipă că secvența se va imprima pe o ascunsă retină și o voi folosi în *Cartea Mironei*, unde apar, în locul baclavalelor, savarinele la care rîvnește Ștefan, forța cu care îl stăpînește Madeleine.

Treizeci de ani va ține prietenia mea cu soții Aderca. S-au iubit și s-au detestat, și-au fărîmițat viața în certuri și socoteli meschine. Se ajungea pînă la divorț și se împăcau. El nu-i putea ierta că a divorțat din pricina ei, părăsindu-și băiatul, ea nu-i ierta că din cauza lui n-a ajuns la Elena Văcărescu. Scria printre picături și spăla vase, mormane de vase. Aderca și-a adus băiatul. Din spirit de revanșă și-a adus și ea un frate mai mic. Împovărată de menaj și de slujbă, visa o cămăruță de hotel la Paris, o masă frugală în Cartierul Latin. Ar fi vrut să scrie pe mesele cafenelelor, și să ia parte la conversațiile și certurile suprarealiștilor.

— Aderca n-are ce vorbi cu mine, mi se plîngea. Dacă vrea cutia de chibrituri sau paharul cu apă, întinde mîna și eu trebuie să ghicesc. Azi cînd i-am adus paharul pe tăvița de aramă lustruită, cu șervetul scrobit am spus poftim, cona... gata să-i spun „conașule".

Și cu tremolo în voce :

— A făcut din mine un suflet de slugă.

6

Camil nu se grăbea să-mi citească romanul, eu mă temeam să i-l dau. Îi cunoșteam exigența. Pînă și pe Sebastian îl suspecta.

— Prea are o părere bună despre cartea ta. Nu cumva e îndrăgostit ?

— Dar Rebreanu ?

— Probabil că se așteptă la mai puțin, sau fiindcă ține la mine, vrea să-mi fie pe plac. Oricum ca să cîștigăm timp, eu nu pot să las acum din mînă teza de doctorat, am vorbit cu Baltazar să-ți citească romanul. Vreau să am și părerea lui.

Camil m-a luat într-o trăsură și, cu manuscrisul în brațe, am urcat pe străzi ca de provincie și ne-am oprit în fața unei case cu o curte neîngrijită și viță sălbatecă.

— Aici stă Baltazar.

Poetul, pe cît îmi amintesc, n-a fost prea entuziasmat după lectură.

— Stilul e stîngaci, greșeli de ortografie cu duiumul, acordurile proaste. Lipsă de experiență. De ce a început deodată cu un roman ?

În timp ce refăceam romanul pe copia dactilografiată, îngrozită că nu voi avea mijloace să-l bat la mașină din nou, reciteam, ca să capăt curaj, paginile în care Camil îi îndeamnă pe Doamna T. și pe Fred Vasilescu să scrie, cu multe amănunte și sinceritați, fără să se sinchisească de stil. Această invitație la confesiune îmi amintea de îndemnul mamei :

— Hai, spune tu cu cuvintele tale, cum s-a întîmplat ?

„Stilul, fraza, frumusețea cuvîntului acoperă descori goluri penibile, seamănă cu ambalajul de poleială al bomboanelor proaste", pretinde autorul *Patului lui Procust*. Aurul strălucește și în mîl. Tinicheaua oricît de lucrată și de prelucrată rămîne tinichea și, dacă lumea, obișnuită cu fraze care leagănă și te adoarme, și ceea ce e mai grav e că adoarme conștient, le cere în continuare cum cere sugaciul suseta, nu înseamnă că trebuie să i le dăm. Noi trebuie, chiar cu riscul de a-i șoca pe cititori, de a-i izbi în moalele capului, să le dăm fapte de viață autentice."

Camil avea obsesia autenticului, a faptului trăit, fiindcă e nerepetabil.

— Dar autentic nu-i faptul de viață, îndrăzneam să-l contrazic, decît prin convertirea lui artistică, oricît de disimulată ar fi, și trebuie să fie.

Și-i dădeam de exemplu *Roata* lui Gian Dauli, pe care el n-o citise, cărțile lui Jack London, romanele lui Panait Istrati.

— Romain Rolland l-a ajutat în sensul că i-a dat curaj să persevereze și chiar să trăiască într-un moment cînd era gata să depuie armele. A atras atenția lumii asupra lui. I-a dat sfaturi utile, de la scriitor la scriitor, dar nu-mi închipui că, trimițîndu-i materialul autentic lipsit de harul talentului și de voința și stăruința de a-l prelucra, autorul lui *Jean Cristophe* s-ar fi apucat să-l refacă. După cum nu cred că surîsul Giocondei ar fi rezistat timpului, ajungînd pînă la noi cu tulburătorul lui mister, fără talentul și dragostea lui Leonardo. „Un scriitor adevărat nu se lasă descoperit, ci se descoperă singur. Important rămîne să i se creeze condițiile afirmării și orientării ulterioare", va scrie Mihai Unghianu *(Luceafărul*, 27 august 1977.)

„Lasă manuscrisul. Pune-l într-un sertar, mă sfătuise Liviu Rebreanu, ai să-l privești mai detașat după un timp.

Dar eu nu mai aveam nici rezistență fizică, nici morală. Nici materială. Trebuia să-mi găsesc o slujbă, fie într-un contencios, fie pe lîngă un avocat cu procese și nu puteam să las cartea din mînă. Ultimul strop de energie, ei trebuia să i-l dau. Cartea asta trebuia să apară ca să am libertatea de a alege să trăiesc sau să mor...

Sinuciderea era atunci o psihoză ?

Reciteam scrisorile Danielei. Dar nu-mi închipuiam un om de maturitatea și forța lui Camil socotind, după cum citim în *Note zilnice*, că e singura soluție. Nu-i cunoșteam această disperare cînd ceream să mă ajute, să-mi arate ce-i lipsește manuscrisului meu și să-mi găsească un editor. Cum puteam înțelege că Sebastian a găsit timp și răbdare să ia cele cinci sute de pagini, scrise de mînă, mîzgălite, să le citească și să-i vorbească de cartea mea lui Liviu Rebreanu, că autorul lui *Ion* a pierdut atîta timp și a avut atîta bunăvoință ? Un prieten avocat mi-a dat posibilitatea să-l dactilografiez și Camil nu face decît să i-l ducă lui Baltazar. Cum puteam să știu ce înseamnă pentru Camil teza de doctorat, care acum îi cerea ultimele eforturi ?

Convins că e o poveste de dragoste, puțin dulceagă și probabil mediocră, sau scrisă cu vervă și teribilism dar în care eroul dramei e el, credea că umblînd printre pagini va mai îndrepta o frază, va mai arunca ceva din balast, își va șlefui portretul. Oricum, nu se aștepta să nu se găsească nicăieri, în nici un fel, în cartea mea.

Dar eu, cu instinctul scriitorului care trebuia să fiu, și în stare latentă eram de cînd am deschis ochii, cu o stranie conștiință scriitoricească, am știut să iau din biografia mea numai cît era necesar, să azvîrl din nacela balonului nisipul care mă va împiedica să zbor și să las atît cît e nevoie ca să păstrez legătura cu pămîntul. Eram, cum spune Anaïs Nin, „ca aventurierul care lasă în urmă tot ce iubește ca să se întoarcă apoi încărcat de aur".

Primele capitole, copilăria, refugiul, casele în care ne tot mutam, sărăcia, l-au entuziasmat. Episodul cînd Diana pierde mingea în iarbă, dezamăgirea ei cînd o găsește și i se pare mai mică decît și-o amintea erau, după părerea lui, remarcabile. Îl emoționează episodul de la Brăila, cînd fetița rămîne singură și privește pe geam, imaginea cu care-și exprimă tristețea : „Pe afară se scurgeau picăturile de ploaie, pe dinăuntru lacrimile mele".

— Moartea lui Puiu, îi spune lui Sebastian, putea să înceapă în zece feluri. A găsit formula cea mai simplă : „a murit Puiu !"

Îmi iartă și prima iubire.

— Bine integrată în peisajul Mangaliei, ține mai mult de vis decît de realitate.

Dar clipă de clipă ocupat, citește cu mari întreruperi și, cînd ajunge la personajul care în carte se numește Alex, se înfurie.

— Nu admit să fiu ridicol.

— Dar e un roman, Camil. Eu nu sînt Diana. Sau e creație literară și am avut dreptul să-mi selectez materialul, să-l folosesc în avantajul romanului cu un anumit spirit de invenție, sau sînt confidențe care n-au nimic comun cu arta și atunci nu țin să apară cartea.

Camil se apără afirmînd despre primul lui roman, „acest dosar de existență este complet închipuit", dar nu-mi recunoaște mie dreptul de a găsi echivalențe artistice. În privința literaturii lui n-ar fi admis nici o obiecție, nici o rezervă oricît de elogios ar fi fost apreciată. Să spui că „în Ladima recunoaștem pe învinșii sămănătorismului", cum scrie Mihai Unghianu, sau că „sub platoșa îndrăznelilor descoperim prejudecăți sau vechi scheme", l-ar fi exasperat pînă la a nega tot ce s-a spus indiscutabil exact și elogios înainte. Atunci nu i-am putut aduce în sprijinul argumentelor mele autoritatea lui Thomas Mann, care spune : „Aș vrea să semnalez eroarea care constă în a identifica practic o realitate și imaginea ei artistică" *(Scrisoarea către Matheus)*. Aș vrea ca o operă de artă să fie considerată ca ceva absolut. Îi aduceam argumente pe care nu voia să le audă, și Camil, cînd nu voia, nu auzea.

„Camil Petrescu e necruțător, politețea, obiectivitatea sînt lăsate la o parte", remarcă Eugen Simion într-un articol din *Luceafărul*.

Așa l-am cunoscut după citirea manuscrisului romanului meu : necruțător, nedrept, furibund. Descoperirea lui Alex, personaj care nu-i semăna și de care era îndrăgostită Diana, i-a lovit orgoliul, i-a stîrnit gelozia. Sau poate numai teama de ridicol l-a întărîtat peste tot ce mi-aș fi putut închipui. Ce o să spună lumea ? Orbit de furie, ca Torvald cînd află că Nora a semnat o poliță falsă, repeta :

— Ce-ō să spună lumea ? !

— Dar nu ești soțul meu, Camil.

— Lumea știe că sînt prietenul tău și tu, la adăpostul acestui „prieten" îndrăgostit și ridicol, ai îndrăznit...

— N-am știut că ești îndrăgostit și, dacă nu ești soțul meu, nu poți să fii ridicol.

— Dimpotrivă, dacă se admite un soț înșelat, e de neconceput...

— E de neconceput, că nu m-am sinucis pentru Camil Petrescu ?

Oricît de bine l-aș fi cunoscut pe Camil, oricît de tari erau invectivele pe care le zvîrlea oricui îi atingea orgoliul, furia lui oarbă de acum mă consterna.

— Dar acest Alex... un păun, care bate pasul pe loc, își desface evantaiul și păunița se apropie, se depărtează, revine fascinată și se lasă prinsă de evantaiul masculului, care o cuprinde și se întîmplă ceea ce se întîmplă și la păsări de vreo două ori pe an ? Nu, asta nu ! E penibil. Cartea, așa cum e, n-o să apară. N-ai să mă faci de rîs cu acest fante stupid și îngîmfat.

Îi țineam piept, lovind orbește :

— Alex e modest. Andrei Pietraru orgolios, încrezut. Crede că totul i se cuvine. De ce i se cuvine ? Și vorbește, vorbește, Alex tace. E o tristețe atrăgătoare. Nu-i arivist și ambițios. Nu ajunge la duel, eternul, ridicolul duel.

Nu-i spusesem pînă atunci că nu-mi plăcea eroul. Era uluit de îndrăzneala mea, fiindcă nu-mi înțelegea disperarea :

— Între teoriile lui Andrei Pietraru și faptele lui e o discrepanță inadmisibilă. Recunosc că ai reușit s-o escamontezi prin forța talentului tău. Andrei Pietraru e curajos, dar și hoțul care-și pune viața în pericol, pentru o cutie de bijuterii, e curajos. Cît despre Grala, aș fi înțeles s-o ucidă din gelozie pe Alta, s-o părăsească, fiindcă l-a înșelat. Dar de ce atîtea explicații despre concepția lui despre absolut și despre cum a gîndit-o el ? Ca și cînd n-ar fi destul că a iubit-o. *Cidul*, care trebuie să aleagă între dragoste și datorie, mă emoționează, dar un erou care are de ales între dragoste și concepția lui despre dragoste...

Camil începea să asculte cu un fel de curiozitate obosită.

— După tine pasiunea are nevoie de girul lucidității. Înțeleg, dar nu mă emoționează, Camil, nu mă convinge.

— N-ai înțeles nimic, mi-a spus cu o imensă tristețe.

— Am înțeles că-ți plac femeile de genul Mioarei, Emiliei și Belei, dar fugi de doamna T. și o părăsești pe Alta. Poate că eroinele tale sînt vulgare, fiindcă pe eroii tăi îi atrage vulgaritatea. Îi atrage, dar, lucid, n-o acceptă. Poate că aici e drama lucidității. Care din eroii tăi s-ar fi însurat cu o studentă săracă, o fată care pleacă din țara ei cu clasa a patra, ajunge la Paris cu o singură rochie și mănîncă ridichi, pînă amețește de foame ? Pierre Curie se însoară cu ea. Darul lui de nuntă : o bicicletă. Duminica ieșeau din oraș cu bicicletele și căutau copacii, florile și iarba, muntele și marea. Eroii tăi au nevoie de cîte o moștenire, ca să se însoare. De ce n-au nici curajul faptei lor și-și prezintă soția ca pe logodnică ? De ce își duc femeia iubită într-o lume coruptă ? „Cînd o femeie iubește acceptă să doarmă și pe dușumea", spune Lawrence. Involuția Elei din *Ultima noapte* e nefirească. Se vede că ai avut două modele care au refuzat să fuzioneze. Studenta din partea întîi a romanului nu poate deveni femeia venală din partea a doua a cărții !

Dar poate că nu aveam dreptate și involuția eroinei e normală în climatul unei lumi corupte. Căci iată ce spune Martha Bibescu în memoriile ei : (pag. 522 din manuscrisul dactilografit depus la Academie) : „Uzina face și ea parte din romanul lui Daphnis și Chloe. Soțul meu a început-o într-o epocă în care vroia să-mi dea contravaloarea a tot ce altul îmi oferea, și încă mai mult. Cimentul cenușiu al văii a devenit rochiile mele de la Callot, pălăriile mele de la Reboux, călătoriile, portretele mele de Boldini, apartamentul de la Paris, frumoasele automobile, florile, o lume infinită de flori, egreta de diamante cumpărată de la Emmanuel, ca să împodobească mica și încăpățînata mea frunte, de Anul nou, la Posada, cînd purtam acea rochie din țesătură roz, și apoi toate capriciile mele de a mobila, și apoi lacrimile mele, ingratitudinea mea, și apoi Mogoșoaia. Cadoul meu, cadoul pe care

mi l-a făcut, o frumoasă jucărie pentru toată viața. Iată, în ce privește fabrica de ciment. Mi-e mai dragă decît și-a închipuit, și aș vrea să continue să fie, și să prospere, ca locul unde forța motrice a produs acest miracol, de a transforma pietrele văii în atîtea dovezi ale iubirii, pe care credeam că am pierdut-o unul pentru celălalt".

Cred că orice comentariu este inutil.

Sînt patruzeci de ani de cînd, în noaptea de 24 spre 25 decembrie, în preajma Anului nou (1937), Camil nota în jurnalul său *(Note zilnice)*: „Am citit, pînă acum, la ora 2, romanul scris la mașină al Cellei S. E de o bogăție faptică, de o sensibilitate, de o autenticitate care depășește tot ce așteptam anul acesta de la ea." Dar, probabil furios, adaugă: „E totuși mediocru prin incultură, plin de gafe".

În aceleași *Note zilnice*, Camil spune: „Pisani înjurase într-un articol din *Argus* pe Rebreanu, pe Galaction și Minulescu că nu știu să scrie. Am protestat. Pisani s-a dat la mine cu mustăți mînioase: «Nu știți să scriți nici unul, sînteți inculți și proști»."

Totuși, făcînd o inexplicabilă confuzie între un om de cultură și un om cultivat, mă considera incultă fiindcă nu-l citeam pe Berguson și Husserl.

Camil adaugă la *Ultima noapte* un volum în corecturile din șpalt, dar n-are nici o înțelegere pentru gafele pe care le găsește în prima și singura versiune dactilografiată a primului meu roman: „Atîtea gafe, încît numai una din ele ar fi în stare să omoare o carte", notează în *Jurnal*. Dar, cînd e vorba de cărțile lui, recunoaște că numai în șpalt îl izbesc greșelile, gafele și numai atunci le poate corecta, cînd lucrarea e culeasă. Și cu cît talent exprimă ceea ce gîndesc și eu: „Ți-ai așternut pe hîrtie fraza, și condeiul tremura intens, gîndul țîșnea dintr-un prea plin, care a început de la facerea lumii. Tiparul ți-o trimite după cîteva săptămîni înapoi, îmbrăcată în uni-

forma lui măruntă, aliniată, uscată. E ca o iubire de altădată, a cărei modestie azi te miră și nu-ți vine să crezi că te-a făcut cîndva să suferi apocaliptic. Golul acesta pe care îl întîmpini la o nouă lectură, între ceea ce a fost scris întîi, cu atîta ardoare, și ceea ce e tipărit în rînduri stereotipe, îmi impune trecerea lucrării din nou prin dezarticularea și truda șantierului." *(Versuri*, postfața ediției din 1957).

Eu m-aș fi mulțumit să pot transcrie încă o dată textul dactilografiat, corectat, pe care acum îl masacrez și-l rebat la mașină de patru-cinci ori. Dar atunci, după ce găsisem cu atîta trudă posibilitatea de a-l vedea dactilografiat o singură dată, îmi puteam permite să-l înnegresc, să-l ciopîrțesc și să-l lipesc ? Gafele le-am redus îndrăznind să „operez" în șpalt. Tiparul e necruțător. Ți le aruncă în obraz și tu îi mulțumești că ți le-a aruncat !

Nici Sebastian, nici Rebreanu, care mi-au citit manuscrisul înaintea lui Camil și desigur le-au observat, nu mi-au arătat aceste gafe.

— Ai talent, îmi spusese Rebreanu, și destulă luciditate ca să vezi singură ce trebuie să scoți, ce trebuie să pui. Mai ai de furcă, să știi.

Dar Camil nu și-a dat seama că acele „gafe" nu se pot îndrepta, nu se pot scoate cum ar scoate o croitoreasă cîțiva nasturi de prisos, un guleraș care nu se potrivește. Manuscrisul trebuia refăcut de către cel ce l-a scris, așa cum își refăceau manuscrisele, pînă la epuizare, Creangă și Caragiale, Rebreanu și Camil. De opt ori a transcris Tolstoi *Anna Karenina* și cum se mai lupta Roger Martin du Gard „cu magma asta informă", cum îi scria lui Gide despre primele versiuni ale *Familiei Thibaut*, care va lua Premiul Nobel !

„Cartea ar putea deveni o carte de succes", notează Camil despre romanul meu, fără să-și dea seama, și asta mi se pare ciudat, că nu despre o carte de succes era vorba, ci despre o carte care trebuia să înfrunte timpul.

Îmi doream eternitatea despre care vorbea Sebastian în legătură cu jurnalul lui Jules Renard. „După moarte să fii mai viu decît un om viu, iar amintirea ta să fie mai reală decît o prezență fizică."

Dorința mea de a fi publicată îl exasperează pe Camil, deși el nu lasă deoparte nimic pentru ca să-i apară o carte, să se scrie despre fiecare dintre cărțile lui, să fie lăudat fără rezervă. Știe să-și organizeze publicitatea, își scrie singur notele care apar în ziare și cere să revadă cronicile scrise despre el și n-admite rezerve. „S-ar zice că operele mari se nasc dintr-o vanitate excesivă și poate nu greșesc mult afirmînd asta. Dealtfel, în atelierul oricărei activități literare și chiar de alt soi este intenția imediată a publicității „(Mircea Zaciu, prefață la *Note zilnice).*

„Pentru posteritate, afirmă Camil, e important ca încă din viață să ai un start bun pentru gloria postumă". „În posteritate se capătă loc pentru scandal, tot așa ca pentru moda zilei" *(Note zilnice).*

Totuși, pretinde că romanul meu va fi obiect de scandal, deci se opune la tipărirea lui, ca să mă protejeze. Și susținînd că romanele lui sînt ficțiuni, nu vrea să facă nici o deosebire între mine și eroina din *Pînza de păianjen,* între viața mea reală și lumea pe care, folosindu-mă de fapte, trăite, am creat-o fictiv. Și dacă personajul Alex nu-i este simpatic, nu-i recunoaște rezistența artistică. Alex trăiește și asta Camil nu poate să-mi ierte și nu-mi va ierta niciodată.

— Care este ideea romanului ? mă întreabă, pentru a mă pune în încurcătură.

— Se vor găsi specialiști care să găsească ideea. Eu le-am oferit viața.

— Te-ai oferit cu prea multă sinceritate.

— Sinceritate e un dar ca oricare altul, spune Julien Green, nu-i sincer cine vrea.

N-am știut atunci să-l citez pe Barrès : „O idee adevărată este o idee care a devenit adevărată încorporîndu-se unei vieți. Ceea ce e just, adevărat frumos, e viața rupînd cadrele impuse de cultură, viața ridicîndu-se ca o dimineață nouă pe o mare necunoscută și pură și crudă și liberă. Aveam tendința să conduc spre lumina zilei tot ce găseam în sufletul meu, căci totul voia să trăiască intens."

„M-am folosit, cum recunoaște Mauriac, de împrejurări, de anume caractere care au existat realmente, dar le-am

centrat în jurul unui alt suflet. Acest suflet să fie oare opera mea ?

„Opera mea" l-a surprins pe Camil, fiindcă nu bănuia că fata pe care a întîlnit-o cu zece ani în urmă la ştrand era un scriitor. Dacă s-a înfuriat că nu s-a găsit printre personajele cărţii, e fiindcă nu s-a aşteptat să se afle în faţa unei creaţii literare. Şi nici cînd a citit nu a recunoscut ceea ce, competent şi calm, va scrie despre mine Mihail Sebastian :

„Totul arată în opera Cellei Serghi că excepţionale daruri de sensibilitate şi expresie au fost dominate, călăuzite de o voinţă proprie de a crea peste orice improvizaţie, peste orice diletantism" *(Revista Fundaţiilor*, 1939).

Emanciparea mea, nu numai sentimentală, dar şi curajul de a o mărturisi public, l-a înfuriat în aşa măsură pe Camil, încît a încercat să mă împiedice să public romanul şi, dacă înaintea lui nu l-ar fi citit Sebastian şi Liviu Rebreanu, poate că n-ar fi apărut.

— Oricum, Camil nu va scrie niciodată un rînd despre mine, i-am spus lui Sebastian.

— Proust era şi el indignat că Sainte Beuve n-a scris despre Baudelaire, mi-a răspuns ca să mă tachineze.

Dar eu nu eram în stare să înţeleg de glumă.

— Nu numai că nu mă va ajuta să-mi găsesc editor, dar mă va împiedica să-mi publio cartea. E în stare de orice.

— Ai girul lui Rebreanu şi pe al meu. Camil n-o să admită să rămînă deoparte. Ceea ce îl indignează e că ai putut şterge cu buretele existenţa lui, că nu s-a găsit în carte, decît într-un episod secundar, o conferinţă la Balcic.

Au trebuit să treacă patruzeci de ani pentru ca în perspectiva timpului, şi cu experienţa de scriitor acumulată, să mă încumet să creez un personaj pentru care modelul să fie Camil. N. Carandino îl va recunoaşte în Cirus Hoţaru, din romanul *Genţiane* : „Cartea cuprinde amintiri din copilărie, un roman de dragoste etc., pagini de jurnal intim. Şi mai presus de orice, o memorialistică în care cele mai bune portrete sînt cele morale şi indi-

recte (figura lui Cirus Hotaru și evocarea mediului în care se complăcea...)"

În acest roman sentimentele mele le atribui Agatei, un personaj care nu-mi seamănă. Și aici am greșit, fiindcă scrisorile de care m-am folosit pentru *Jurnalul* ei nu i se potrivesc și nu reușesc s-o umanizeze : „Firește, cartea este cu cheie, continuă N. Carandino, așa cum au fost toate romanele bune sau rele la vremea lor. Vine un timp cînd dispar modelele, cînd dispar autorii, cînd se schimbă epoca. Vine un timp cînd se pierd cheile. Atunci supraviețuiesc romanele care au adus în fluviul lumii sensibile vibrația unei idei sau a unei pasiuni" (*Tribuna*, 17 noiembrie 1971).

„Desigur că n-am reușit să redau — așa cum spune pictorița care în acest roman vrea să-i facă portretul — acea intensitate, acea tensiune nervoasă, acea încordare care-l caracterizează. Parcă e o coardă gata să sară, o praștie care azvîrle piatra. Parcă mestecă, parcă strivește o înjurătură între dinți. E în toată ființa lui o mînie, un spirit de revanșă, care lipseau în portret."

Mînia exacerbată, de un orgoliu excesiv, o regăsesc în scrisoarea pe care mi-a trimis-o, și care mi s-a părut atît de nedreaptă, încît am fost gata s-o rup în bucăți.

„Cella,

Ca să nu mai fie atîtea discuții de prisos e mai bine să precizăm lucrurile pe hîrtie. Te-am îndemnat să scrii un roman și nu mi se pare că am făcut o crimă pentru care să merit atîtea insulte. Te-am ajutat cu sfaturi de scriitor și cred că nu mi-am agravat situația. Că am mai făcut asta și pentru altă lume, nu e un motiv să mi se spună că n-are valoare, că e, *deci*, egal cu nimic.

M-am oferit să-ți sprijin tipăritul romanului, fără să fiu obligat de nimeni, dintr-un sentiment stupid de a face cuiva un bine. Dar cea mai rudimentară inteligență știe că orice făgăduială dezinteresată e condiționată moralmente și condiționată omenește. Pentru ca să se pretindă

execuția unei făgăduieli (pentru care nu s-a oferit nimic în schimb), e necesar ca persoana beneficiară să păstreze condițiile morale ale momentului făgăduielei, ca și datele ei materiale.

Dumneata, însă, în loc să dai romanul la 1 septembrie, l-ai dat la sfîrșitul lui noiembrie și mi se pare că... abia înainte de Crăciun. Cînd dumneata ai întîrziat (și cît te văitai că „nu poți") trei luni, e stupid să impui punctualitate de Shiloc altuia, care nu a făcut decît crima să dorească să-ți fie de folos.

Pe urmă făgăduiala orală e în înțelesul ei concret. Anul trecut în martie (acum e anul) m-ai întrebat la telefon dacă romanul tău va putea apărea în Ziua cărții. Ți-am spus clar, neted, hotărît : Nu. Pentru că nu eu decid, ci editorul și are și el nevoie de timp ca să citească și să decidă. Și pe urmă mai rămîne o mică și destul de serioasă condiție, *anume ca romanul să fie publicabil*.

Te-ai înfuriat la telefon, ai făcut gălăgie și mi-ai aruncat cu dispreț că Mihail Sebastian ți-a promis că ți-l va publica de Ziua cărții. Ți-am spus — acum un an — să-ți fie de bine și să ți-l publice d. Mihail Sebastian, care poate aceasta.

Prin urmare, încă din martie anul trecut ai văzut că romanul nu se publică doar fiindcă am eu chef, că eu nu sînt cine știe ce tartor, ci fiindcă e publicabil și eu îl ajut să nu fie nedreptățit.

Cum te ții dumneata de cuvînt ?

Sub motiv că nu poți ! nu poți ! dai romanul cu trei luni întîrziere, după ce în vacanță *făcuseși ce făcuseși (și anumite lucruri de bună-cuviință în ținută intrau în condiții)* pierzi conjuncturа favorabilă și-ți ia Anișoara înainte (că nu se putea să aștepte o carte scrisă capriciile cuiva, care are Europa la picioare, romanelor ei viitoare !)

Vine conjunctura tezei mele de doctorat, la care lucrez de șapte ani, bolnav de nervi și de răbdare, de exasperare în muncă. Mi se pare că nu se mai termină. Și iată, cînd gîndesc că termin după șapte ani, cînd aștept ziua asta ca o mîntuire de robie, vine doamna care n-a putut, n-a putut, n-a putut, n-a putut ! să scrie la timp romanul și întreabă cu scene nervoase că ea ce face cu romanul ? că ei i s-a făgăduit... că ea nu cere nimic, dar i s-a făgăduit... că ea nu vrea nimic, dar ea nu poate să doarmă, că am îmbolnăvit-o de nervi cu promisiunea mea, că ea nu cere nimic, dar vrea să știe cînd apare romanul. Îi spun în decembrie că în forma actuală nu e publicabil, deși are un material excepțional de bun. Nu crede și cere experți. Mihail Sebastian (cel din primăvară), Liviu Rebreanu și chiar Baltazar îi spun toți trei același lucru.

[...]

Toată lumea știe ce crîncenă este pentru mine, surmenat, această lucrare de doctorat. Lume pentru care n-am făcut nimic se interesează de lucrare, îmi dă ajutor să găsesc o carte, să transcriu la mașină. O singură persoană *n-a întrebat niciodată ce greutăți am, dacă-mi poate fi cumva de folos...* Persoana care, ca și Shilock, pretinde împlinirea făgăduielilor care i s-au făcut, așa cum a înțeles ea făgăduiala. Unui om neurastenizat de lucru îi face scene de nervi, joacă teatru prost.

Omul acesta are un contract pentru un roman cu editura „Adevărul", și de trei ani amînă romanul, căci este sfîrșit, este obosit, nu mai poate lucra... Doamna nu cere nimic, pretinde făgăduiala împlinită, chiar dacă ar fi să taie o felie din creierul celui care a promis.

Ți-am spus.

Dragă, pînă nu trec acest doctorat nu pot face nimic. A vorbi cu editorul acum este a compromite orice șansă a cărții, căci respins acum, ro-

manul, niciodată nu-l va reciti. Eu nu pot renunța acum la doctorat, cînd mi s-a fixat data oralului.

— Dar eu ce fac cu romanul meu, nu e prea tîrziu?

— Sigur, cred că ar fi bine să-l refaci. Uite, iau un mare fragment pentru *Revista Fundațiilor*, aproape 40 de pagini de carte, ți-l refac eu în plin examen, ți-l public. Iei o sumă frumușică și e o recomandație bună pentru orice editură. Fac acest lucru cu trudă și cu durere de cap...

Persoana care nu cere nimic:

— Și cu romanul ce fac? Cum o să aștept? Cînd o să apară? N-ai făcut absolut nimic pentru mine... Ce-nseamnă că m-ai publicat?

— Uite ce e, ca să cîștigi timp pînă termin eu, lucrează singură, întrebîndu-mă chiar în timpul acesta cîte ceva. Sigur, poți cîștiga 25 de zile..."

Ultima parte a scrisorii îmi lipsește, dar discuțiile continuă. Îmi apăr cartea, ca o leoiacă, puiul.

Înverșunat, Camil îmi cere să folosesc manuscrisul ca un prețios material pentru un volum de nuvele, „vor fi niște admirabile nuvele". Înțeleg că dintre nuvele va lipsi episodul Alex.

— Vreau să lași să se înțeleagă că nu s-a petrecut nimic altceva acolo în cort.

— Altceva?! Nici nu s-a petrecut.

— Scena asta erotică poate să lipsească.

— Nu renunța la ea.

E, în *Pînza de păianjen*, o atmosferă lirică, o voluptate difuză, o căldură, o lumină, o atracție senzuală. Scena sărutului, care a fost remarcată, e pregătită de toată ziua aceea, prea caldă, prea însorită, de plimbarea la vie, de norii care se adună. Alex o atrage pe Diana ca o forță a naturii. Răbdarea lui e atrăgătoare, senzuală, dar umilă și demnă, omagiu de respect pentru femeia care nu e bruscată, nu e forțată, ci chemată. Scena din casa tătărască de la Balcic e pregătită printr-o lungă răbdare. Scena din casa tătărască a lui Alex, hamacul în care

Diana se leagănă apropiindu-se cînd de Alex, cînd de mare, e încărcată de dorinţi nemărturisite, e ca o chemare a naturii, e fără cuvinte. Vorbeşte marea, se lovesc valurile de stînci, vorbeşte pămîntul prin zumzetele lui şi foşnetul copacilor. Se desprind stelele de pe tăria cerului, Alex tace. În legănarea hamacului Diana se apropie de Alex şi se depărtează spre mare. Vrea să se dăruie şi vrea să se salveze. Alex tace, aşteaptă. Parcă se roagă, „Doamne, facă-se voia ta".

Alex nu promite nimic, nu se obligă la nimic. Tace. Vorbeşte numai tristeţea lui, vorbeşte aşteptarea lui mută, vorbesc ochii lui înlăcrimaţi, complicii lui, noaptea încărcată de toate misterele ei, de toate nevoile ei de iubire, de toate durerile şi aşteptările lumii.

Cine n-a cunoscut o astfel de noapte, o astfel de tăcere nu va înţelege iubirea Dianei pentru Alex. E o beţie fără alcool, fără cuvinte, beţia tăcerii.

Sclipesc de departe, în gemulețe de mărimea unor ochi aprinşi, luminile unor circiumi. Se aud, tot din depărtări, o chitară şi o voce, cu aceeaşi melodie tărăgănată, repetă ca un tam-tam „Cara-cîz". Se încing beţii, se îmbrăţişează bărbaţi cu femei, se pun la cale furturi, crime, e violată o fată, o femeie, noaptea e îmbibată de toate pasiunile lumii, de toate bucuriile şi fărădelegile ei, de toate chemările, împlinirile dragostei, de toate brutalităţile, visele şi poezia ei. Nimic asemănător în literatura lui Camil. Şi totuşi la Arhiva Camil Petrescu, de la Biblioteca Academiei se află pagina cu dedicaţie a „Pînzei de păianjen" ataşate la „Note zilnice".

„Lui Camil Petrescu pentru că m-a învăţat că scrisul înseamnă muncă, muncă grea, amară, disperată, pentru că m-a învăţat ce înseamnă conştiinciozitatea în scris prin exemplul cărţilor sale. M-a învăţat să ocolesc ce-i facil, să caut întotdeauna calea cea mai grea. M-a îndemnat zi de zi să scriu cartea asta, să renunţ la tot ce era în afara ei, să fiu disciplinată şi răbdătoare, muncitoare. Îi datorez tot... fiindcă fără tot ce m-a învăţat el, însuşirile mele s-ar fi risipit şi această carte n-ar fi existat".

Cella Serghi

Primul fragment, intitulat *Cele dintîi neduméeriri*, a apărut în 1937 în *Revista Fundațiilor*, cu un an înainte de apariția romanului. Sanda Movilă a scris un articol emoționant cu titlul *Cui să-i mulțumim ?*, amintind acele apariții meteorice pe firmamentul artei, din cele mai vechi timpuri.

Din păcate, nu l-am păstrat. Găsesc în schimb un petic de hîrtie dintr-o scrisoare transcrisă probabil și expediată prietenilor mei la Paris :

„Vă trimit *Revista Fundațiilor*; cu un fragment din romanul meu și îmi pare rău că l-ați citit (și încă de cîte ori !) și că nu poate fi deloc o surpriză. Totuși, fiind tipărit e poate puțin altceva. Romanul nu e încă la editură, pentru prea multe motive, ca să am răbdare să le scriu. Vor face poate subiectul unui roman viitor. Toată viața mea și despărțirea de Puiu au fost glume, fleacuri, pe lîngă clipele pe care le-am trăit după terminarea romanului. Eroul, de data asta, a fost Camil Petrescu.

Vă voi povesti totuși cîndva.

Dar acum e liniște. M-am instalat delicios. Interiorul pe care-l am acum e mai nostim și mai simpatic decît celălalt. O să vă trimit poze. Mă simt foarte bine aici. Din punct de vedere material merge."

Intervenția soției lui Liviu Rebreanu a fost hotărîtoare în acest conflict care se prelungea (dealtminteri, în casa marelui romancier, Fany hotăra).

— Camil, te-am recunoscut, Liviu mi-a dat să citesc manuscrisul. Alex ești tu, leit. Nu mi-aș fi putut închipui să fii în stare s-o faci să sufere atît pe „Diana" : Și fata, să știi, are talent. I-am spus și lui Liviu. Liviu e de aceeași părere. La început nici n-a vrut să te recunoască în carte. A spus că asta n-are importanță, pe el nu-l interesează asemănările cu realitatea sau deosebirile. Are criteriile lui. Dar Puia e de părerea mea: Dovadă că fata are talent e că s-a priceput să-ți schimbe nu numai trăsăturile, dar și felul tău de a fi; că să nu fi recunoscut. Dar ochii te trădează. Cine mai are ochii tăi albaștri, irezistibili ?! Multe victime ai mai făcut, Camil, cu ochii

ăştia ! Şi Balcicul, ce decor pentru îndrăgostiţi ! Puia vă vedea mereu împreună. Eraţi o pereche superbă. Noi ne pregăteam să vă cununăm, la noi la ţară. Ia spune-mi, de ce n-o iei ? Fata s-a despărţit de soţul ei pentru tine. Cine nu ştie ? Şi ce tot cauţi ?

Răspunsul îl voi găi în *Note zilnice :* „Ah, o femeie care să nu fie o ignobilă amantă spirituală, ci o frumoasă şi calmă tovarăşă senzuală. Ah, o femeie care să fie atît de puţin frumoasă, încît să nu se observe. Să-ţi lase liniştea. Atît de senzuală, încît să-ţi calmeze nervii. Atît de bună camaradă, încît cu averea ei să poţi realiza etica, estetica, sociologia."

Nu îndeplineam nici una din aceste condiţii. Cecilia ar fi corespuns acestui tip feminin. Camil a cunoscut-o în 1935 la Paris. Deci ea nu poate fi în nici un fel Doamna T. sau unul din modelele de care s-a folosit autorul *Patului lui Procust* aşa cum se sugerează în *Note zilnice*. Şi nu era frumoasă, deşi, într-o bună măsură, datorită lui Camil, a devenit. La început prea plină, lipsită de stil, s-a transformat cu totul de dragul lui, şi cu ajutorul lui. Lui Camil îi plăceau femeile grase, „urmărea femeile cu şolduri mari pe stradă", spune Octav în *Proiect de roman,* dar nu ieşea în lume decît cu femei foarte zvelte, foarte elegante.

— Închipuie-ţi că în tot timpul meciului, mi-a spus Camil odată, după ce ne-am despărţit de grupul nostru, Cecilia a colindat oraşul într-un taxi care difuza meciul la radio, ca să se simtă mai aproape de mine.

— De ce n-ai luat-o la meci ?

Întrebarea a rămas fără răspuns.

Ca un sculptor, Camil i-a modelat silueta. Ca un regizor, i-a găsit croitorul, îmbrăcămintea, pieptănătura care o avantaja. Devenise de nerecunoscut, o femeie frumoasă. Dar, bolnavă de plămîni, n-a rezistat.

„— Sabina se topeşte, va spune, în *Genţiane,* tînărul Petrache. N-a slăbit, s-a topit. Parcă e o lumînare care se topeşte şi Cirus îi cere să-şi schimbe pieptănătura şi-i spune că-i stă bine slabă."

— Vrea să-i ridice moralul ! îl apără Rada.

— E foarte serios preocupat de pieptănătura ei, de silueta ei."

După înmormîntarea Ceciliei, Camil a venit la mine. Credeam că va fi distrus. Era indignat;

— Nu știu cine a pieptănat-o. Era prost pieptănată. Și cîtă osteneală mi-am dat că să-i găsesc pieptănătura care-i stătea atît de bine. Părul adunat în creștetul capului îi lungea gîtul, îi descoperea ceafa...

— E incredibil! i-am spus lui Sebastian.

— Camil are uneori inocența și cruzimea copiilor. E de o candoare dezarmantă.

Totuși, Sebastian nu era, cum am crezut multă vreme, lipsit de spirit critic. „Sînt edificat în privința lui, notează în *Jurnal*, și tot ce poate face este să mă deprime, în nici un caz să mă surprindă. Într-o seară, cu Camil la Gambrinus: «Dragă Sebastian, un singur scriitor este astăzi capabil să dea un roman mare, și acela sînt eu». Mi-e imposibil să-mi explic candoarea lui, adaugă Sebastian, e așa de inteligent și totuși așa de profund naiv!"

— Nu. Eu cred că-i tot orgoliu. Toată lumea știa că Cecilia îl iubește și femeia care-l iubește trebuie să fie frumoasă, ca el să fie mîndru de dragostea ei.

În romanul lui Dumas *Les Revenants (Strigoii)*, Goethe îi spune lui Mustel: „Nu-i cer decît un singur lucru lui Dumnezeu: să-mi trimită o durere mortală necunoscută pînă azi. Aș face din ea o capodoperă. M-aș închide singur cu ea și aș ucide-o, ea care ar putea să ucidă douăzeci de bărbați. De ce? Fiindcă aș descri-o, aș forța-o să treacă din sufletul meu în mintea mea, din mintea mea în condeiul meu. S-ar uza în drum și ultimul cuvînt odată scris aș fi consolat fără a mai socoti că, împărtășind-o cititorilor mei, făcînd-o s-o simtă, aș fi divizat-o la infinit și fiecare din ei ar fi vărsat o porție de lacrimi pe care, fără această resursă, aș fi fost nevoit s-o vărs singur, și m-aș fi înăbușit. Apoi, cînd voi avea aici scheletul pasiunii mele învinse, a durerii mele anatomizate, aș agăța-o într-un colț ca o curiozitate și cu ajutorul amintirii, acest galvanism moral, aș face, cînd aș

dori, în folosul artei și al filozofiei, să joace toți mușchii și toate resorturile și atunci publicul va spune : ce adevărat este. Orice om posedat de artă devine insensibil, el reflectă ca o oglindă, dar nu simte mai mult decît ea. Niciodată un om de geniu n-a murit din dragoste. Dacă aș fi femeie, n-aș iubi niciodată un om mare, un mare scriitor mai ales. Iubirile atît de bine zugrăvite au uzat inima amantului ca niște iubiri reale, ea, are în creațiile lui rivale eterne. Dacă ea moare din dragostea pe care o resimte, iubitul ei va face din asta o carte, va înmiresma moartea în imortalitate și va trece la altceva."

Nu știu cît e invenție și cît e exagerare în pagina pe care am transcris-o. Dar se pare că marii scriitori sînt în același timp buni și cruzi, egoiști și generoși. Iată ce aflu din aceeași carte :

„În noiembrie 1811, într-o cîrciumă la Wansée, aproape de Berlin, doi oameni care se iubesc discută veseli. Ea e Henriette Vogel, femeie măritată cu copii, suferă de inimă. El e scriitorul Heinrich von Kleist, autorul *Ulciorului stricat*. Au hotărît să moară împreună. El o împușcă și se sinucide trăgîndu-și un glonte în gură. E interesantă reacția marelui Goethe cînd bătrînul Wieland îi anunță întîmplarea : „Noiembrie, lună bună pentru spînzurați, cum o numesc englezii."

Coincidențe ?

După 150 de ani de la cele întîmplate în cîrciuma din Wansée, Margueritte Durras scrie un roman, *Moderato cantabile*: Într-o cîrciumă, la Marsilia, un bărbat ucide o femeie pe care o iubește. De ce ? Fiindcă așa a vrut ea !

8

Romanul meu a intrat în tipografie cu un titlu care nu i se mai potrivea : *Coincidențe*. Aș fi vrut să se numească *Diana Slavu* — îmi plăceau din copilărie titlurile cu nume proprii — dar mi s-a atras atenția că există un roman *Diana* de E. Lovinescu.

Manuscrisul se afla la tipografie și nu avea titlu. Era în schimb plin de corecturi, făcute alandala, fără trimiteri clare, cu pagini tăiate, lipite, cusute. Editorul — Ocneanu — m-a chemat urgent și mi-a vorbit sever :

— Oamenii din tipografie m-au întrebat cine-i autoarea asta. Cum își permite, mai mult decît Iorga și Camil Petrescu ? Oricum, ei nu înnădesc, nu lipesc, nu lucrează cu foarfeca, cu ace de gămălie și cu acul de cusut. Cine-i scriitoarea asta ? N-am auzit niciodată de numele ăsta. Cum își permite ?!...

Mi s-au tăiat picioarele. Ce puteam să răspund ? Că de cîte ori citeam textul dactilografiat, descopeream ce-i lipsește și ce trebuie pieptănat, scărmănat, ca să sune mai bine ? Că am adăugat două capitole, cele mai bune, fără să am bani să mai dactilografiez textul o dată ?

Paginile în care descriu moartea tatălui le-am scris după ce romanul a fost terminat. Vizita la părinții lui Miki — despre care Al. Piru va scrie în *Panorama deceniului literar 1940—1950* : „O vizită a Dianei la aceștia, magistral descrisă în roman, își are efectul dorit“ — am adăugat-o în șpalt.

Ca ultimul criminal, așteptam osînda. Înțelesesem că de la tipografie i s-a trimis înapoi manuscrisul și mă vedeam plecînd cu el în brațe.

— Ei, nu spui nimic ? mă întreabă Ocneanu.

Ce să-i spun ? Că ideile nu curg din cișmea, că un fir de aur trebuie căutat în tone de nisip și de mîl ? Că trebuie să cureți cuvintele de zgura care le acoperă ? Că din tone de pehblendă au scos soții Curie un dram de radium ? În cîți ani ?

— De ce nu vede un croitor la prima probă toate cususurile costumului, nici la a doua ? Abia cînd haina e gata apar imperfecțiunile. Și atunci ce faci ? Închizi ochii ?

Ochii mi s-au umplut de lacrimi.

— Ești prea exigentă, îmi spune editorul, la urma urmei e o carte de debut.

— Tocmai acum nu ți se iartă nimic și nici nu trebuie, nu vreau să mi se ierte.

Aș fi vrut să-l rog să mă ducă la tipografie, să le cer iertare lucrătorilor, să capăt indulgența lor. Poate că m-ar înțelege. Dar cum să intru în tipografie ? Pentru Camil Petrescu, pentru Iorga era ușor. Pentru mine totul era —, și este și acum — greu, îngrozitor de greu.

PARTEA A PATRA

Existența morții ne obligă să dăm vieții noastre un sens pe care moartea să nu i-l poată răpi...

Lev Tolstoi

1

„Tocmai terminam, spune André Maurois în *Memoriile* lui, discursul de recepție la Academie, cînd au început să răsune primele bubuituri internaționale. Berlinul amenința Praga."

În vitrina librăriei Alcalay, luminată à giorno, *Pînza de păianjen*, în multe exemplare ! Fotografia mea în prim plan și lume adunată în fața vitrinei. Printre trecătorii curioși, mă aflam și eu, ca o cenușăreasă. Nu mă recunoștea nimeni. Aveam aerul meu de școlăriță slabă, după examen, cu fața verzuie, nesigură de rezultat, prăpădită, obosită, ca după urcușul pe treptele pe care ajunsesem de la Bușteni la casa Schill. Pe coperta cenușie, o pînză de păianjen, pe manșeta roșie, numele a trei mari scriitori, care-și dădeau girul.

În 1938, scrie Alexandru Piru în *Panorama deceniului literar 1940—1950*, trei scriitori : Liviu Rebreanu, Camil Petrescu și Mihail Sebastian recomandau publicului romanul unei noi scriitoare, Cella Serghi, *Pînza de păianjen*, revăzut și adăugit în noua ediție din 1946, în colecția de prestigiu «Romanul românesc»."

„Debutul Doamnei Cella Serghi este unul dintre cele mai remarcabile ale timpului nostru", afirmă Perpessicius.

„Debutul de surprinzătoare vivacitate din *Pînza de păianjen*".

„*Pînza de păianjen* interesează prin minuțioasa expunere a suferinței unei inimi, prin stilul de superioritate ținută literară, prin toată acea poezie a mării în

umbra căreia se desfășoară cea mai mare parte a aventurilor nefericitei noastre sirene".

În *România* din 11 septembrie 1938, a apărut o cronică elogioasă, semnată tot de Perpessicius, despre care eu am aflat abia după 50 de ani, din *Scrieri, vol. VIII,* pe care l-am primit de la Prof. D. D. Panaitescu, fiul criticului. Iată dedicația lui Dumitru D. Panaitescu (iulie, 1978):

„Doamnei Cella Serghi, scriitoarea a cărei consacrare a decis-o Perpessicius, odată cu debutul său strălucit. Mărturie pentru posteritate va fi cronica din acest volum de „Opere Perpessiciene", pe care vi-l ofer, ca o dovadă a înaltei prețuiri a literaturii dvs., a locului sigur și de cinste pe care-l ocupați în literatura română."

Într-un articol din *Cuvîntul* (23 iulie 1938), N. Carandino scrie: „Diana, Petre Barbu, Miky, Alex vor rămîne în Istoria literaturii române."

Cu toate că cei mai mari critici ai timpului au subliniat meritele *Pînzei de păianjen,* nimeni n-a prevăzut succesul în timp al cărții. Eu nu mi-l explic decît prin climatul acelor ani, climat care contemporanilor le era familiar, în care se regăseau ca în propria lor casă și care a căpătat, cu trecerea anilor, un parfum de legendă, un farmec pierdut, pe care fiecare generație care a urmat l-a căutat, îl caută.

Fericirea nu-i veselă. E sfioasă și tristă. Nu-ți vine să sari, să dansezi, să-ți arunci căciula în tavan. Nu-ți vine să chiui, să cînți. Îți vine să strîngi ochii și pumnii, să te aduni ca pentru o rugăciune.

Îmbrîncită de trecătorii care vroiau să se apropie de vitrină, să vadă fotografia, și de cei ce vroiau să cumpere ziarul sau poate cartea, auzeam:

— Ce titlu, *Pînza de păianjen!*

— N-am auzit de scriitoarea asta!

— O fi vreo poză din tinerețe!

— Berlinul amenință! striga băiatul cu ziare.

Geo mă întreba într-o scrisoare:

„Dar tu? Ți-ai văzut cartea în vitrină? Ți-a dat lucrul ăsta mulțumirea pe care o așteptai, sau a fost ca un lucru mult așteptat, mai incolor decît credeai? Lucrezi la altceva? Te interesează și altceva din ce-ți pot scrie?

Află atunci că Geo, care era un fel de Wunderkind [1] monstruos cînd l-ai cunoscut, e acum un om care a treout, din motive intime, un an și mai bine de greutăți serioase... însă căruia îi merge mai bine acum. Am pietinat în timpul ăsta, și acum vin doi ani de armată. Nu voi avea totuși mai mult de douăzeci și șapte de ani cînd voi fi debarasat și de asta și sper să pot evada, așa cum ar fi evadat Geo al tău."

I-am răspuns printr-o lungă scrisoare, în care am vrut să înțeleagă ceea ce atît de bine exprimă André Maurois în mai puțin de două rînduri *(Memorii)*:

„În acea noapte a victoriei, cînd am rămas singur în camera mea, m-am simțit epuizat, învins".

[1] Copil minune.

2

Vrajba dintre Camil Petrescu și criticul E. Lovinescu părea să fie pe viață și pe moarte. Replica lui Camil în cartea pe care a scos-o pe socoteala lui, *Sub zodia seninătății imperturbabile,* surpa toate punțile pe care aș fi putut ajunge la „Sburătorul."

De cîte ori urcam scările care duceau la mansarda lui Camil, pe Cîmpineanu, mă opream o clipă în fața ușii care, de zece ani, așteptam să se deschidă. Îmi cîștigasem, în sfîrșit — și cu cîtă greutate ! — prin apariția *Pînzei de păianjen,* acest drept. Maestrul lăsase vorbă de cîteva ori la librăria Alcalay, pe unde trezea zilnic la ora prînzului, să viu la cenaclu. Aflasem că a cumpărat trei volume din romanul meu, deși primise unul din partea editurii, cu omagiile autorului.

Dar zeii au hotărît altfel. Cartea abia apărută, *Sub zodia seninătății...,* era mai violentă decît mînia zeilor cînd se dezlănțuia, și-mi interzicea intrarea în Olimp. Mă vedeam cu buchetul de flori, pe care vroiam să i-l duc profesoarei de franceză și-mi aminteam de impunătorul bărbat care deschisese ușa, stînd în fața mea ca Guliver în țara piticilor :

— Doamna nu-i acasă. Duminica avem cenaclu. Cu alte cuvinte : Pe aici nu se trece.

După zece ani, Marcel Breslașu, arătîndu-mi imobilul cenușiu de peste drum, parcă se lăuda :

— Mă duc la cenaclul lui Lovinescu... și îmi înșira numele celor ce veneau. Singurul scriitor pe care-l cunoșteam era Camil Petrescu.

Și au mai trecut zece ani. Pe aceeași stradă în pantă eram cu Camil cînd ne-am întîlnit față în față cu un bărbat mai în vîrstă, cu pasul greoi, cu părul alb, cu privirea întunecată, iscoditoare. O clipă au șovăit amîndoi, dar, oprindu-se în același timp, Camil mi l-a prezentat pe Lovinescu.

N-am să uit uimirea maestrului cînd a auzit numele meu :

— Autoarea *Pînzei de păianjen* ?! Așa de tînără ! Parcă nu-i venea să creadă.

— Ce tînără ești !

Dar privirea parcă spunea : Ce frumoasă ești !

— Am lăsat vorbă la librărie să vii la Cenaclu, la „Sburătorul". I-am lăsat vorbă lui Jean, lui Mișu, nu ți-au spus, de cîteva ori, am lăsat vorbă ? De ce n-ai venit ?

Am povestit, în altă împrejurare, că, despărțindu-ne de maestru, Camil m-a luat de mînă și a intrat cu mine în prima cofetărie care ne-a ieșit în cale, ceea ce nu intra în obiceiul lui.

— Să nu uiți ziua asta, mi-a spus, cînd ne-am așezat la masă. Vreau să înțelegi toată importanța ei. Să știi că-și drămuiește foarte bine cuvintele și admirația. La „Sburătorul", cînd vine un ministru care nu are talent dar se crede scriitor, găsește un scaun mai lîngă ușă, dar cînd intră un băiat cu pingele rupte, dacă are talent, e primit cu brațele deschise și i se dă un scaun lîngă birou. Lovinescu are o pasiune pentru literatură, o înțelegere pentru fenomenul literar, pe care, de la Maiorescu pînă azi, nimeni nu a avut-o. Nu trebuia să te lași influențată de polemica noastră. De ce nu mi-ai spus că te-a invitat ? De ce nu te-ai dus, dacă ți-a lăsat vorbă, dacă te-a așteptat ? Cînd te duci ?

Picasem în această lume fără să-i cunosc cancanurile literare, intrigile, adversitățile, prieteniile, obiceiurile. Știam doar că a trebuit să renunț pentru cartea mea la un titlu care-mi plăcea.

Am citit *Diana* lui Lovinescu și nu m-a entuziasmat. *Diana Slavu* suna pentru mine ca *Eugénie Grandet*, ca *Doamna Bovary*. Manuscrisul era la tipografie și eu nu-i găseam un titlu potrivit, din pricina *Dianei* lui Lovinescu. Poate de aceea nu m-a impresionat cînd am auzit că a fost respins la alegerile de la Academie sau poate că eram insensibilă la astfel de onoruri. Nu citeam gazete, reviste și cu atît mai puțin cărți de istorie sau critică literară și, dacă ținusem — cu ani în urmă — să intru și eu la cenaclu, e fiindcă între numele înșirate de tînărul Marcel era Camil Petrescu.

Cei zece ani care au trecut din ziua întîlnirii noastre la ștrand îi purtam pe umeri, de parcă ar fi fost o sută. Îi simțeam urcînd treptele care mă duceau acum la locuința lui Lovinescu. Va ști vreodată maestrul ce greu am urcat în viață, treaptă cu treaptă, ca să ajung să sun la ușa lui ? De ce n-am arătat în cartea mea cît de greu am urcat aceste trepte ? De ce eram emoționată, ca la examen ? De ce aveam trac ? Și de ce mi-a pus criticul singura întrebare pentru care nu eram pregătită :

— Ce-ai să mai scrii ?

Cum să descriu privirea aceea catifelată, intensă, care pătrundea în cele mai adînci straturi ale conștiinței, sfredelind și suspectînd, pentru ca să afle adevărul și să te oblige să faci față talentului tocmai fiindcă ți-l recunoștea, dar care n-avea valoare dacă nu-l dovedeai în continuare, cu altă carte, cu alte cărți, cu o muncă susținută zi de zi o viață întreagă ! Dacă nu eram în stare să scriu încă o carte și apoi alte cărți, însemna că el, criticul E. Lovinescu, s-a înșelat în privința mea și el nu putea să accepte că s-a înșelat. Iar dacă n-aveai destulă încredere în forțele tale, el trebuia să-ți dea încrederea asta. Era rolul, menirea lui în viață.

— Ce ai să mai scrii ? Văd că toată lumea e de acord că ai scris un roman remarcabil. Dar ici-colo se mai găsește cîte cineva care se întreabă dacă nu cumva te-a ajutat materialul autobiografic, dacă nu e mai ușor să scrii la persoana întîi ? Și de unde atîta sigu-

ranță în construcție ? Și atîta experiență ? Ia spune-mi ce-ai să mai scrii ? Să nu aud că Arvers a scris o singură poezie și Radiguet un singur roman !

Nu trebuia să-l dezamăgesc pe acest îndrăgostit de literatură, pe omul acesta generos, care uita că el însuși e scriitor și se bucura de succesul meu și nu vroia să dau apă la moară dușmanilor. Omul gata să răspundă la orice sonerie, gata să deschidă ușa, brațele, inima oricărui tînăr și să-l asculte, să-i citească foaia de hîrtie smîngălită aștepta un răspuns. Cum să-i spun că n-am să mai scriu?! Avusesem ceva de spus, ținusem să las ceva în urmă, convinsă că am să mor tînără, fiindcă vroiam să mor. Nu vedeam altă soluție. Am vrut să apară cartea, ca să nu mor de tot, vroiam să las în urma mea un proces cîștigat : al meu. „Dixi et salvavi anima mea". Dar să mai scriu o carte și încă una, de ce ? „Fiindcă a fi scriitor înseamnă a scrie cărți. Insist asupra pluralului", spune George Simenon. Maestrul aștepta un răspuns de care depindea însăși prietenia pe care simțeam că e gata să mi-o ofere, încrederea lui.

— Mai am o experiență ! E adevărat, numai una. Una singură. Nu știam cum se scrie o carte. Acum știu. Nu mi-am închipuit că e atît de greu. Poate că despre asta, despre cum se scrie o carte am să scriu.

Și i-am vorbit despre Sparkenbrook.

— Eroul e scriitor prin tot ce simte, prin tot ce sacrifică pentru cartea lui. Aș vrea să scriu despre anii în care am scris...

— Interesant !

Avea Lovinescu un fel de a spune „interesant", Un fel de a te asculta fără grabă, cu atenția încordată și cu o caldă, sinceră curiozitate. Avea un fel de a te izola de tot ce era în afara acelei încăperi cu pereții căptușiți de cărți legate, cu biroul masiv la care-și petrecea aproape toate orele vieții.

— Spune-mi, ai citit-o pe Hortensia Papadat-Bengescu ? Nu ? ! Dar pe Anton Holban ?

A urmat o serie întreagă de nume de autori, de cărți, pe care nu le citisem, dar fiindcă nu admiteam să cad la examen, am luat ofensiva.

— Am fost cea mai bună elevă la română, maestre.

— Și te-ai rezumat la ceea ce se cere pentru bacalaureat, după care te-ai așezat la masă și ai început să scrii un roman.

Rîdea înăbușit.

— Ei, nu! Am citit literatură rusă a secolului al nouăsprezecelea, de la Turgheniev la Cehov și tot ce e mai de seamă în literatura franceză clasică și modernă. Și scriitoarele engleze Rosamond Lehman, Katherine Mansfield, Mary Webb...

— Și-n ceea ce privește literatura noastră, pe Camil Petrescu, bineînțeles! a zîmbit Lovinescu ironic.

— La paisprezece ani voiam să semăn cu Sașa din *Viața lu țară* și eram îndrăgostită de Matei. Panait Istrati a rămas marea mea slăbiciune. Și, bineînțeles, Ionel Teodoreanu. Vroiam să fiu și Olguța și Monica.

— Bine, bine, dar nu mai ai paisprezece ani.

— Am citit *În preajma revoluției*, volumele lui Stere, *Adela*, lui Ibrăileanu, și pe Mircea Eliade.

Înșiram acum tot ce îmi trecea prin minte, autori și titluri de cărți, pentru ca să nu rămîn „repetentă în mijlocul odăii", cum spune Arghezi în *Cartea cu jucării*.

Dar maestrul, nemulțumit și parcă nedumerit, revenea la Hortensia Papadat-Bengescu.

— Știi măcar ce a scris?

— *Concert din muzică de Bach*.

Luîndu-mă de mînă, m-a apropiat de peretele tapisat cu cărți, unde pe un raft întreg se înșirau, legate în roșu, volumele cu numele vestitei romanciere. Citeam îngrozită și eu de ignoranța mea: *Balaurul*, *Bianca Porporata*, *Fecioare despletite*, *Lui Don Juan în eternitate* și alte titluri care nu erau pe gustul meu. Și ca să mă simt și mai vinovată, sau poate dimpotrivă:

— Vezi, dumneata ai scris o singură carte care de-abia a apărut, și doamna Papadat-Bengescu a citit-o și vrea să te cunoască.

Pe urmă mi-a arătat fotografia ei. S-ar fi spus că nu are nimic mai de preț în toată casa.

— E foarte frumoasă! am exclamat.

— Distinsă! m-a corectat maestrul.

Am pornit numaidecît în căutarea cărților celebrei romanciere, vrînd să recîștig timpul pierdut, și le-am găsit la anticarii de pe cheiul Dîmboviței, dar mărturisesc că nu m-a entuziasmat decît *Concertul*. E drept că ciclul *Rădăcini* nu apăruse tot. Dar *Concert din muzică de Bach* ar fi fost destul pentru ca să justifice admirația lui Geo, respectul lui Camil, vîlva pe care o stîrnise la *Viața românească*.

3

Sîntem în 1938. Climat cu totul neprielnic unui debut literar. Forțele de dreapta sînt agresive. Așteptam cu sufletul la gură prima cronică, dar a urmat o tăcere care mă îngrijora. Tăcerea în jurul unei cărți poate să sufoce în fașe o carieră literară. Cazurile cînd o singură carte ajunge ca să consacre un scriitor sînt cunoscute și cu totul excepționale.

Nu mă credeam o excepție și n-aveam nici o încredere în mine. Cum spune Sartre : „Eram ales, însemnat, dar fără talent. Totul va veni de pe urma îndelungatei mele răbdări și a nenorocirilor pe care le voi încerca".

Păstrînd proporțiile și fără să fi ajuns la aceleași rezultate, aveam aceleași îndoieli. Mă străduisem cinci ani pentru prima mea carte și nu știam ce am reușit, cît am reușit. Trebuia să perseverez ? Cine-mi va răspunde ? Tăcerea mi se părea ostilă.

În sfîrșit, îmi văd numele în ziar. Numele meu și titlul cărții cu litere de-o șchioapă. Îmi bate inima, citesc și recitesc, și nu-mi vine să cred. Pe trei coloane e discutată și înjurată manșeta cărții. Nici un cuvînt despre carte.

Romanul apăruse, cum am mai spus, cu o manșetă pe care scria :

„Liviu Rebreanu, Camil Petrescu și Mihail Sebastian au recomandat editurii acest roman".

În această cronică era atacat editorul și editurile în general, pentru reclama cu care-și lansează „marfa" și,

în cazul meu, scriitorii care s-au pretat la astfel de reclamă.

Mă simțeam pierdută. Nu știam dacă Liviu Rebreanu avea dușmani, dar Camil Petrescu și Mihail Sebastian aveau destui și-i vedeam năpustindu-se toți asupra mea.

Îngrozită, am trecut pe la librăria Alcalay să stau de vorbă cu editorul.

— Băieții de la *Vremea* vor să te înjure, mi-a spus Ocneanu de îndată ce m-a văzut.

Dar Lovinescu, care a sosit atunci, a căutat să mă liniștească :

— Pompiliu Constantinescu răspunde de pagina literară la *Vremea*. E un om de o probitate profesională cum nu sînt mulți. Fii liniștită.

— Dar dacă n-a citit cartea ?

— Pompiliu Constantinescu ? Citește tot ce apare. Nu-l cunoști ?

— Nu.

— Văd că nu cunoști pe nimeni. Ce-ai făcut pînă acum ?

— Am scris.

— Asta e bine. Dar, după cum vezi, nu ajunge.

Cîteva zile mai tîrziu m-a chemat la telefon.

— Ai citit cronica lui Pompiliu ?

— Nu.

Și cu respirația tăiată am întrebat :

— Cum e ?

— Ei, dacă o semnează Pompiliu... Ți-am păstrat ziarul. Vino să ți-l dau...

Pompiliu Constantinescu a scris despre mine nu numai cu probitatea, obiectivitatea și talentul pentru care Lovinescu îl prețuia și-l iubea mai mult decît pe oricare alt critic din aceeași generație, dar cu un curaj și o generozitate care au pecetluit, poate, destinul meu literar. În orice caz a deschis poarta care va încuraja alte luări de cuvînt. Dincolo de obiectivitate, am simțit dragostea pentru carte a criticului, plăcerea de a o fi citit, respectul pentru munca autorului, dorința de a da încredere unui tînăr scriitor în forțele lui.

Lovinescu îmi arăta rîndurile pe care le subliniase, și mi le citea cu vădită plăcere.

„Căci, dacă de la Doamna de Sevigné, pînă la Colette, literatura franceză cunoaște atîtea temperamente, atîtea patetice confesiuni (să nu uităm și pe poetele proprii-zise), ea n-a avut decît să cîștige în complexitate, cum desigur au cîștigat literele noastre prin audierea și «celei-lalte părți», într-o dezbatere eternă a mărturiilor omenești despre iubire... Romanul doamnei Cella Serghi este și el o minuțioasă și patetică mărturie asupra problemei fericirii. Diana este născută pentru acest farmec trist al provizoratului, căci toată existența ei n-a fost decît o înșelătoare speranță și o plutire în nesiguranțe. Candoarea ei se revarsă asupra lui Michi cu toate rezervele de maternitate refulată, pentru Alex păstrînd numai o feminitate tulbure, unduioasă."

— Și uite aici, vezi ? Te compară cu Emanoil Bucuța și cu Anton Holban.

„În peisajul Balcicului, atît de nuanțat, de aderent simțit, fiindcă e o imagine obiectivă a stărilor ei, Diana și-a notat toate variațiile sensibilității. Evocat de Emanoil Bucuța, în paginile lui spiritualizate, trăit de Anton Holban, în singurătatea lui sterilă și în familiaritatea lui neliniștită — micul nostru orient capătă în romanul d-nei Cella Serghi o notă de feminitate caldă și o semnificație personală. Un Balcic al dragostei, între idilă și pasiune, între calm poetic și nostalgie a simțurilor. Sînt pagini de poezie încîntătoare, simplă în același timp, de instinctivă potrivire între peisagiu și starea sufletească a Dianei, paginile consacrate Balcicului și Mangaliei."

— Și uite aici...

„Viața familiei și figura aceea reliefată a tatălui, chinuit de problema existenței, de nevoile familiei, de propria lui fire, de boala care-l macină, este o schiță atît de vie, deși mai redusă, a unui alt aspect al talentului scriitoarei. Debutul d-nei Cella Serghi e un debut remarcabil, sigur pe sine, pornind dintr-o experiență de viață și mai puțin dintr-o formulă literară."

— Ești mulțumită ? mă întreabă Lovinescu și, dîndu-mi ziarul : Ia-l acasă, sînt sigur că ai să-l înveți pe dinafară.

Imi dădeam seama că maestrul se bucura nu numai pentru mine, dar și pentru criticul și omul excepțional care era Pompiliu Constantinescu, pe care-l iubea, în care credea, pentru misiunea criticii pe care vroia s-o lase în mîini bune.

L-am cunoscut, după multă vreme, pe Pompiliu Constantinescu, la scriitoarea Ticu Arhip. Aș fi vrut să-i mulțumesc. Și-a dat seama că sînt emoționată și, ca un profesor care vrea să-și ajute elevul preferat, mi-a vorbit de cartea mea, de bucuria care a însemnat pentru el *Pînza de păianjen* și pentru care mi-a mulțumit. Apoi m-a întrebat ce scriu și i-am vorbit despre *Mirona*...

Cartea Mironei, care a apărut, în 1950, sub titlul *Cad zidurile*, „roman al unui roman, sau jurnal al unui roman", cum îl va numi Perpessicius, s-a bucurat de mai multe ediții. „*Mirona* este mai mult decît un roman, este un destin tulburător și captivant, este experiența unei vieți trăite cu pasiune, experiență din care se naște actul suprem al creației în retorta unui magician. Dragostea, dar și renunțarea, bucuria, dar și dezamăgirea, satisfacția, dar și nemulțumirea, *Mirona* — cum se va numi cartea în cele din urmă — este — în pofida densității epice — un poem închinat dragostei, aspirației către puritate, adevăr și frumos.".

„În ea răsună obsedant ecoul războiului, conferind complexitate și prestanță unui personaj feminin de o deosebită frumusețe morală și de o netăgăduită autenticitate" (Nicolae Barbu, revista *Cronica*).

Emil Manu : „Cella Serghi surprinde o epocă într-o sinteză simbolică : pe de o parte biografia eroinei se confundă cu a unei generații, pe de alta teritoriul de cantonare a temei e întregul continent european, cutremurat de atîtea tempeste și implicat în atîtea efervescențe."

Valentin Tașcu, în revista *Familia* : „Cella Serghi a programat în acest roman un proces de obiectivitate, menit să anuleze rezervele unor critici. „Ca să nu mai puie la îndoială fantezia, puterea de invenție, am răsturnat toate datele din biografia Dianei și i-am creat Mironei o familie la antipodul celei din *Pînza de păianjen*."

În revista *Orizont*, numărul 9, martie 1976 Corneliu Rădulescu scrie : „*Mirona* (1975), romanul Cellei Serghi, ilustrează experiența transgresării faptului de viață în literatură. Dosar al unei opere, „Mirona" este în același timp dosarul unei epoci. Anii premergători celui de-al doilea război mondial, căci cel care ia contact cu ea, nu e un privitor oarecare, ci un ins cu o sensibilitate aparte, chinuit de întrebarea dacă va putea prinde în cuvinte forța și farmecul vieții".

Cella Serghi reușește în acest fel să divulge ceva din însăși secretul reflectării artistice. Interesant este că o face cu mijloacele artei, ale ficțiunii literare."

„Este de-a dreptul excepțional felul în care Cella Serghi observă acest mediu, fără satiră inutilă, fără ironie, cu indiferență similară felului ei de manifestare ! (...) Marian Popa remarca, pe bună dreptate, că romanul este unul din puținele exemple de fixare reușită a mediului cosmopolit în literatura noastră. Mă bucură faptul că Ion Negoițescu o socotește o mare prozatoare."

4

Din camera mobilată, pe care o descriu în *Cartea Mironei*, m-am mutat într-un bloc neterminat. Calculele de beton le făcuse soțul meu și garsoniera pe care mi-o promisese reprezenta jumătate din apartamentul vîndut, din banii pe care îi împărțisem în clipa despărțirii noastre. Banii îi dădusem tot lui în păstrare. Dar avînd nevoie de ei îi cheltuise. M-am zbătut mult ca să obțin acum garsoniera.

În blocul cu cincizeci de apartamente, nelocuite, în care ascensorul nu mergea, caloriferul nu funcționa, pereții nu se uscau, în frig și moloz, scriam.

Cînd mă trezeam dimineața, ametită de somn, nu știam unde mă aflu și, ca să-mi continui visul, lăsam casa să se legene în ceață. Dar prin uși și ferestre deschise intra forfota zilei cu teribile vești. Citez din *Cartea Mironei:*

„Am primit ordin de concentrare ! și omul a repetat, strîngînd buzele : Ordin ! În fiecare zi îi venea altuia ordin !

Cum se va lega partea întîi a romanului, impregnată de poezie, prin figura romantică a bunicii dispărute și prin dragostea imposibilă a Mironei pentru un om însurat, cu cele ce vor urma, legionarii, rebeliunea, războiul ? Referenții, ca profesorii zoriți să te trîntească la examen, vor însemna fiecare pagină din partea la care am lucrat zece ani cu creioane albastre și roșii, cu semne de exclamare. Întrebările conțin amenințări. „De ce pleacă Mirona în străinătate ?“ „Mirona e cosmopolită ?“ „De ce

trebuie să afle la Paris despre brigăzile internaționale și despre războiul din Spania și despre Maiakovski ? Și de ce, după tot ce a aflat, nu se duce să lupte în Spania ?" Într-o plimbare în grup, pe cheiurile Senei, un tînăr arată castelul ducelui de Guise, și exclamă : „Ce vremuri !" Este combătut prompt de personajul care răspunde că nu erau vremuri de invidiat, numai pentru că nobilii se scărpinau pe sub perucă cu andrele de aur. Cît despre oamenii obișnuiți... Dar referentul reține : „Ce vremuri !", trage pe margine linii albastre de protest, semne de exclamații : „Autoarea e paseistă, regretă trecutul, și, în concluzie, e mai ușor să scrie altă carte decît s-o refacă pe aceasta". E ca și cînd i-am spune unei mame : e mai ușor să faci alt copil, decît să te necăjești cu prăpădițul ăsta.

Totuși, recitind manuscrisul, găseam dincolo de observații stupide cusururile cărții mele și — ca în basmele în care zîna cea bună e pusă la încercările cele mai grele, cum ar fi să desfacă sarea amestecată cu piper — desfăceam în bucățele materialul și combinam altfel diferitele capitole ale cărții.

În ce privește critica, dacă la prima ediție — apărută cu titlul *Cad zidurile* — a negat partea întîi a romanului prea estetic, prea artistic realizat și cu prea multe pagini de dragoste, în ediția a doua — *Cartea Mironei* — mi se va imputa documentul politic.

Dar se pare că n-a fost mai bine altădată. După o călătorie în Italia, Enescu notează : „Mă apucai să savurez pe îndelete tăieturi din ziare în felul acesteia : ca violonist, insuficient ; compozitor, nul ; ca om, prost crescut. Trebuia să iubesc muzica, spune Enescu, pentru ca după așa ceva să nu arunc bagheta în urzici." Despre *Simfonia concertantă pentru violoncel și orchestră*, după prima audiție la Paris (17 mai 1918), ziarele scriau : „Simfonia deconcertantă, concert cu nas fals." Dar aici reaua-credință e evidentă. Mai trist e că citim în *Jurnalul* lui Tolstoi :

„După prînz, l-am citit pe Dostoievski. Descrierile sînt bune, deși unele glume logoreice și puțin amuzante deranjează. Discuțiile, în schimb, sînt imposibile, cu desăvîrșire artificiale."

Am muncit zece ani la prima parte a romanului, zece ani în care cei mai binevoitori prieteni își pun întrebarea : „Va rămîne Cella Serghi o prozatoare monocordă într-o faună a scriitoarelor prin excelență abundente, dar în același timp ne întrebăm de unde vine prestigiul atît de matur al unei scriitoare care n-a scris decît o singură carte, nu cumva dintr-o altă abundență care este a densității de experiență condensată în trei sute de pagini" (Dan Petrașincu, *Femeia și căminul*, nr. 119, anul 1945). Fragmentele apărute în *Viața românească* și *Revista Fundațiilor* erau atît de îndelung și minuțios lucrate, încît legătura cu partea a doua cerea eforturi supraomenești. Am refăcut de zece ori paginile în care descriu drumul la țară în timpul bombardamentelor, pentru capitolul „O călătorie în timp de război". Dar cartea e expediată în *Literatura română de azi* (D. Micu și N. Manolescu) în două rînduri și jumătate : „Medii mic-burgheze înfățișează Cella Serghi în *Cad zidurile* și *Fetele lui Barotă*", 1958, romane în care nu lipsesc pagini de fină analiză psihologică." Unii critici, probabil „răsfoind" romanul, declară că Mirona și Diana sînt, cum ar spune francezul, aceeași Janette, dar altfel pieptănată. Alții mă confundă exclusiv cu Mirona, convinși că am trăit într-o familie de bogătași : „Autoarea reușește să creeze, mod desigur al unor trăiri personale, atmosfera unor anumite cercuri și medii : deosebit de bine, de o plasticitate aproape palpabilă, e redat aerul sufocant din casa părintească, apăsarea aceea permanentă populată de intrigi și panici mărunte care cu nici un preț nu trebuie să ajungă la urechea opiniei publice. Prezentată de atîtea ori în diferite cronici de familie, de la Balzac și Zola la Philipe Hériat sau Hervé Bazin, atmosfera stătută retractilă temnicieră a căminului burghez capătă aici forța veridicității." (Sanda Radian, *Viața Românească*, anul XIX, iunie 1966).

Dar sîntem în 1939. Maestrul nu vrea să-și arate îngrijorarea pentru prăpădul care vine și mă cheamă la telefon, îmi cere socoteala de paginile pe care le-am scris, mă invită insistent să vin să citesc.

Celebrele ședințe ale cenaclului, cînd Hortensia Papadat-Bengescu citea și, pe măsură ce citea, scria în

continuare romanul familiei Halipa, nu le-am apucat. Auzeam vorbindu-se despre verva sclipitoare a lui Bebs Delavrancea despre paginile de șoc ale versurilor lui Camil, observațiile scăpărătoare ale lui Felix Aderca, teribila irupție a poeziei lui Ion Barbu, epoca în care Fundoianu și Claude Sernet erau stîlpii Cenaclului. Dar toate se întîmplaseră parcă pe vremea războiului cu burii. Obiceiurile erau totuși păstrate: Stana deschidea ușa cînd sunai, maestrul te conducea la ușă cînd plecai și cîțiva favoriți erau reținuți cu discreție la masă duminică seara, după lectură. Ticu Arhip, Virgiliu Monda, Ioana Postelnicu, Sorana Gurian, Dan Petrașincu, Ieronim Șerbu și eu. Chiar dacă nu toți de fiecare dată.

5

Am fost de multe ori în casa maestrului fără să o întîlnesc pe Hortensia Papadat-Bengescu, autoarea care a deschis un drum nou în romanul românesc modern și citadin, înaintea lui Camil Petrescu, și șocînd gustul publicului mai mult decît el. Dar de fiecare dată i-am simțit prezența. De fiecare dată am regretat anii în care n-am văzut-o strălucind la Cenaclu, printre atîtea stele.

În sfîrșit, cînd mă așteptam mai puțin, a venit. Nu semăna cu fotografia pe care o admiram. Nu mai era nici tînără, nici frumoasă, și nu m-a impresionat prin distincție. Era mai mult decît atît, mai mult decît orice : era vie. Tulburător de vie. Vibrantă ca o frunză în adierea vîntului, ca o coardă de vioară prea sensibilă, prea întinsă, și roșea ca o adolescentă, și-și căuta cuvintele pe care le găsea — paradoxal — parcă prea repede, dar fiindcă nu o mulțumeau, se aglomerau și, în căutarea unei nuanțe cît mai precise, ezita. Și spre deosebire de cei ce vorbesc din vîrful buzelor, cuvintele ei veneau din adînc și gîlgîiau în gîtlej.

A vorbit despre cartea mea cu o generozitate, cu o bucurie, cu o emoție de adolescentă nestăpînită, o adolescentă îndrăgostită. Îndrăgostită de viață și, ca o îndrăgostită de viață, și-a arătat indignarea împotriva celor ce călcau viața în picioare în numele unei politici rasiste, fasciste, inumane, care trăgea țara în război.

Casa lui Lovinescu a fost în timpul războiului o oază de omenie, unde nu se ținea seama de nimic altceva

decît de talentul celui care intra pe uşă. Constantin Tonegaru, Stelaru şi mulţi alţi poeţi foarte tineri şi foarte talentaţi erau primiţi cu dragoste. Încurajaţi să scrie. Doamne care nu mai erau prea tinere, Ana Luca, Sorana Ţopa, Ticu Arhip mi se părea că sînt acolo pe aceleaşi locuri, de pe vremea cînd venisem să aduc un buchet de flori şi să ţiu un discurs profesoarei de franceză. Dar pentru mine era o adevărată sărbătoare cînd o întîlneam la „Sburătorul" pe Hortensia Papadat-Bengescu.

Venea acum rar la Cenaclu, era suferindă, dar telefona zilnic maestrului. Şi rămîne un roman nescris această durabilă şi reciprocă afecţiune, această pasionată admiraţie, între o mare scriitoare şi un mare critic. Şi dacă vorbesc despre asta, e fiindcă acest roman nescris şi necitit în şedinţele Cenaclului, unde romanciera a citit fiecare pagină din ciclul „Halipa", era o prezenţă vie, chiar în ultimii ani ai „Sburătorului" şi pînă în ultima zi.

În 1946, ca referent al Ministerului Artelor, care îi va acorda Premiul de Stat, avînd nevoie de anumite date pentru a o prezenta la şedinţa festivă a Societăţii Scriitorilor, am vizitat-o acasă. Şi dacă nu-mi amintesc nici casa, nici interiorul, nici mobilerul, ci doar fotografiile copiilor la diferite vîrste şi apariţia soţului — distinsul magistrat — care a trecut ca o umbră, e fiindcă totul părea acoperit de umbre, atît era de luminoasă, de vie, atît de puternică era prezenţa, ca o flacără, a Hortensiei Papadat-Bengescu. Parcă era hotărîtă să nu moară, parcă ştia că nu va muri.

6

Prestigiul scriitoarei Ticu Arhip e greu de explicat. Dar el exista şi era acceptat de toţi cei ce frecventau cenaclul. Era ceea ce se numeşte o femeie elegantă, de o eleganţă sobră, discretă care suscită indiscreţii.

O eleganţă costisitoare. O singură bijuterie, un inel sau o broşă de mult gust, dar şi de mare valoare, scotea la lumină sobrietatea rochiei pe care nu o uitai. Îmi amintesc originalitatea unui palton de stofă cu mînecile de focă, turbanele care-i strîngeau şi ascundeau părul ce începea să cărunţească, lăsînd gol obrazul palid, prea alb, prea pudrat, pentru a acoperi urmele unui uşor vărsat de vînt. Dar ochii negri erau fascinanţi. Ardeau. Nimeni n-ar fi îndrăznit să spuie că e urîtă. Şi la „Sburătorul" toţi ar fi vrut s-o conducă atunci cînd se pregătea de plecare. Nimeni nu era ascultat cu mai multă atenţie, cînd vorbea, cînd citea. Avea dealtminteri o voce bine timbrată şi tot ce spunea era esenţial.

Acasă avea şi mai multă prestanţă şi farmec. Casa ei era ea. Adunase icoane multe şi vechi, covoare valoroase. Tablouri, vase japoneze, Gallé-uri enorme, mobile masive, cărţi bine alese, frumos legate. Alte femei aveau un cămin. Ticu avea o casă care trebuia să compenseze tot ce-i lipsea. Surorile ei o adorau. Cea mare, era măritată cu un medic francez din cei pe care Franţa ni i-a trimis în primul război mondial, cînd se dezlănţuise tifosul exantematic în Moldova. Îndrăgostindu-se de Elena

Arhip, a rămas în țară. Locuiau în parterul clădirii. Și-i vedeam mereu pe seară, ca doi porumbei în cadrul ferestrei.

Situația materială excepțională a doctorului Driout, generozitatea lui, explica în bună măsură huzurul în care trăia Ticu Arhip, mesele somptuoase pe care le oferea. Am întîlnit acolo scriitori, critici, oameni de cultură și artă. Era greu să-ți închipui că această fermecătoare gazdă, și scriitoare prețuită, era o severă profesoară de matematică. Exigentă cu elevele ei, era exigentă cu ea. Deși o perfectă traducătoare din engleză, lua lecții de engleză mereu, ca o elevă care trebuia neapărat să ia nota zece. Și asta pînă în ultimele zile.

O adevărată doamnă această domnișoară Ticu Arhip. Doamnă, ca soțiile domnitorilor țării, n-a fost niciodată soție. Liberă și demnă, a inspirat pasiuni și omul pe care l-a iubit ar fi fost mîndria oricărei femei asupra căreia și-ar fi oprit privirea. Titlul pe care Anna de Noailles l-a dat unui volum de versuri, *Onoarea de a suferi*, s-ar fi potrivit unui roman semnat de Ticu Arhip, în care eroul să fie Vasile Pîrvan.

Și a încercat într-adevăr să construiască un erou din acest savant, despot în iubire și cu scăderile lui omenești. Dar după părerea mea, n-a reușit. *Soarele negru* a depășit forțele ei de scriitor. Sufletul ei de femeie n-a rezistat încercărilor la care „Zeul" a supus-o. Preocupat să descopere Istria sub straturile istoriei și reușind să-și vadă visul cu ochii, nu știu ce loc a ocupat Ticu Arhip în viața savantului.

Dar scrisoarea pe care mi-a citit-o, una din scrisorile lui, avea ou siguranță frumusețea scînteii care cu două mii de ani în urmă a străiucit pe meleagurile Dobrogei noastre : „Viața, scînteia asta !" le-a spus studenților la una din prelegeri, făcînd un gest scurt cu mîna lui frumoasă.

Nu-mi amintesc nici un cuvînt din scrisoare, ci doar scrisul mărunt, rîndurile strînse în rigoarea unui sonet. Poate că nu-mi amintesc nici un cuvînt, fiindcă nu erau cuvinte care vorbeau, ci semne care ardeau.

— Ce i s-a întîmplat ? am întrebat-o pe Ticu.

— I-a murit soția și fiica.

O iubea pe Ticu, dar nu cum ar fi vrut ea, sau cum ar fi vrut el. Această dragoste imposibilă, vrajă și blestem, s-a terminat prin moartea lui. „Viața, scînteia asta", care a fost Vasile Pîrvan, s-a stins la 47 de ani.

Dar în sufletul lui Ticu Arhip, în strălucirea ochilor ei a continuat să ardă pînă în ziua cînd mi-a spus la telefon :

— Nu pot să te primesc.

— Atunci mîine.

— Nu, nu mai primesc pe nimeni.

— De ce ?

— Nu pot să-ți spun mai mult. Poate peste o lună.

Aflase în ziua aceea că „viața, scînteia asta", atît va mai dura.

Am găsit de curînd o carte foarte frumos editată, cu o *Introducere la monografia lui Luchian*, ediția din 1972. Sub titlul *Un critic de artă francez în fața artei române moderne*, semnat de Teodor Enescu, am citit cu emoție : „În 1933, un tînăr francez, în vîrstă numai de douăzeci și trei de ani și care a debutat de curînd, întreprinde o călătorie în România. În spiritul acestei osmoze culturale, Jacques Lassaigne revine în România în 1935. Intră, la invitația profesorului Dimitrie Gusti, într-una din echipele sociologice ale acestuia și ia parte la redactarea monografiei unui sat din Transilvania. Avea prilejul să se inițieze direct în viața autentică a poporului român, la obiceiurile sale ancestrale". „Din păcate — mărturisește autorul monografiei, în prefața celei de a doua ediții — toată această parte documentară pe care am reușit s-o strîng grație amiciției lui Jean Steriade, care mi-a îngăduit să am acces la arhivele familiei, care a regăsit fotografii de neînlocuit și anume «Opere dispărute» — totul a dispărut în timpul războiului, cu manuscrisul original, în bombardamentul original, în bombardamentul locuinței lui Mihail Sebastian, căruia i le-am lăsat în depozit, pentru o eventuală traducere. În cele din urmă, pentru a-mi publica lucrarea în 1947, dragul meu prieten Rosetti n-a avut alte resurse decît a utiliza copia manuscrisului rămas în posesiunea sa, ilustrînd operele principale ale lui Luchian."

Nu știam nimic despre toate astea. Nu știam că tînărul blond, înalt, puțin cam greoi, dar frumos, cu ochi

albaștri blînzi, cu care stăteam pentru prima dată de vorbă în casa unor cunoscuți, de care nu-mi mai amintesc, era prieten cu Sebastian, cu Camil, cu profesorul Rosetti. La început n-am luat parte la discuție. Despre celebrul pictor Campigli nu auzisem și nici despre Magdalena Rădulescu, cu care era însurat.

— Foarte influențată de pictura lui Campigli, a spus o voce din public.

— Am auzit că divorțează, a intervenit gazda.

— Foarte bine ! am exclamat.

Dar nu m-a auzit decît francezul, care m-a privit intrigat.

— De ce e foarte bine ?

— Ca să nu se mai vorbească de influența celebrului soț.

— Înseamnă că nu l-a iubit.

— Poate că nu cum ar fi vrut el, cum vor bărbații, mai ales cînd sînt artiști, scriitori, pictori.

— Și nu credeți că e firesc și bine așa ?

— Dacă femeia are personalitatea ei, trebuie să și-o apere, să o salveze.

— Sau să-și ajute bărbatul să-și realizeze opera lui.

— Să-l inspire ? am întrebat cu ironie.

— Mă gîndesc la nevasta lui Luchian : îi ținea pensula în mînă cînd degetele nu-l mai ajutau, îi muia pensula în vopsele, după cum îi cerea el.

Cunoșteam pe atunci prea puțin viața lui Luchian și nimic despre omul care-i pronunța numele cu evlavie. Dar el auzise că am scris o carte în care Balcicul și Mangalia se pot compara cu pînzele lui Tonitza, și regreta că nu poate citi și că m-a întîlnit prea tîrziu.

— Tîrziu, de ce ?

— Fiindcă plec peste trei zile.

Îmi părea rău și mie. Parcă ne cunoscusem în tren și ne despărțeam într-o gară. Unul rămînea pe peron, celălalt pleca mai departe. Totul era hotărît dinainte și războiul se apropia.

Nu mi-a cerut să ne revedem, dar mă privea cu o atenție plină de gravitate, vrînd parcă să păstreze ima-

ginea mea, ca pe o fotografie. Sau poate mi s-a părut că e așa.

Oricum, întîlnirea noastră a hotărît, poate, atitudinea mea față de fostul coleg de facultate, vecinul care de un an îmi urmărea pașii și îmi făcea imputări.

— Unde ai fost aseară ? De ce te-ai întors atît de tîrziu ? Cine te-a condus ?

— Nu sînt liberă ?

— Nu !

— Vrei să te însori cu mine ?

— Nu vreau să mă însor cu nimeni. Sînt un celibatar convins.

— Dar cînd familia o să-ți găsească a fată cu zestre ? O moșie ? O vie ?

Mi-a vorbit despre familia lui. O familie scăpătată dar cu tradiții, principii și pretenții de boierie, îngrozită că s-ar putea însura cu o femeie fără nume, fără avere, „și pe astfel de vremuri".

Își căuta cuvintele, fără să-și fi scos pălăria trasă pe ochi, ca de obicei cînd era supărat, fără să se decidă dacă să mai rămînă sau să plece. Îmi dădeam seama că nu se desolidarizează de „principiile" familiei și nici nu-l supără „astfel de vremuri".

— Deocamdată să ne reluăm libertatea, am spus.

— Ai nevoie de ea ?

— Cine nu are ?

Era în vestibul, cînd a sunat telefonul. Lassaigne mă ruga să accept să ieșim seara împreună. Am acceptat.

Jacques Lassaigne a venit să mă ia. Nu vroia să intrăm într-un cinema, dorea să stăm de vorbă. Dar nu într-un restaurant cunoscut.

— O cîrciumă în hale, mi-a propus.

— Credeam că numai la Paris există cîrciumi în hale, unde seara după spectacol se mănîncă „soupe à l'oignon gratinnée".

E cîrciuma și seara pe care o voi descrie în romanul Mironei. Dar cărțile și „vremurile" își impun punctul lor de vedere și cer autorului sacrificii dureroase. Bărbatul care aș fi vrut să fie Ștefan va deveni, în *Cartea Mironei*, Andrei, personajul pe care vremurile, așa cum au evo-

luat, mi l-au impus. Eroul pe care-l așteptam, care apăruse, poate fiindcă era așteptat, avea să dispară ca o stea care cade înainte de a fi apucat să-ți exprimi o dorință. Era un om de stînga, prieten al celor mai autentici revoluționari, dintre care cel mai drag îi era Luchian :

— Nimic nu e mai mișcător, îmi spunea vorbind despre Luchian, decît acest efort supranatural al unui artist de a-și supraviețui lui însuși, propriei lui forțe.

Poate că nu sînt întocmai cuvintele pe care le regăsesc acum în *Monografia* pe care o am în față, dar efortul despre care îmi vorbea îl cunoșteam. I-am vorbit și eu despre cartea pe care o scriam, despre *Mirona*. Și nu știu de ce l-am întrebat dacă e însurat.

— Da, sînt însurat. Poate ai cunoscut-o la Balcic pe Asia.

— Asia ? O fată cu părul ca de argint, cea mai albă fată din lume ? Soarele parcă n-o atingea ! Vorbea multe limbi. Venea dintr-o țară baltică.

— E soția mea. A fost invitată la Balcic de familia pictorului Steriade. Dealtminteri, a copilărit în România.

„Mă simțeam plutind cu inima strînsă, între adevăr și basm, iar Ștefan de-abia acum devenea pentru mine străin", va spune Mirona.

— Nu e curios, l-am întrebat, că războiul amenință lumea, că se petrec atîtea orori sub ochii noștri și viața e totuși plină de surprize, viața e totuși frumoasă ?

— Totuși ! am auzit ca un ecou.

— Aș vrea să arăt în cartea mea suferințele prin care trecem, amenințările, ororile, spaimele. Și totuși, să salvez din iadul ăsta dragostea și omenia, aspirația spre fericire. Fiindcă eu cred că omul poate și trebuie să fie fericit, că viața e totuși frumoasă.

— Totuși ! a repetat Jacques Lassaigne, cu o imensă tristețe și mi-a luat mîna, mi-a sărutat-o. Dacă ai să scrii cartea asta, mi-ar place să aibă titlul *Viața e totuși frumoasă*.

A doua zi, am primit de la el o scrisoare scrisă cu creionul, în franțuzește. O am și acum. E scrisoarea pe care am tradus-o cuvînt cu cuvînt, scrisoarea pe care

Ștefan i-o scrie Mironei. Și așa trebuia să înceapă romanul :

„Nu ți-am spus nimic din cîte aș fi vrut. Sîntem, e hotărît, mai prejos decît hazardul și nu destul de tari pentru a fi demni. Aș vrea să-ți fi dat ceva, cum tu mi-ai dat mie, certitudinea că putem fi iubiți, așa dintr-o dată, că există între tine și alte ființe omenești o măsură comună, un punct de întîlnire, un punct slab unde te poți atinge, foarte slab și totuși dătător de mari forțe. Știu că mai presus de frumusețea și inteligența ta ai o rară sensibilitate și nu ești naivă și suferi din pricina lucrurilor și ascunzi asta mai bine decît un bărbat. Păstrez toate astea în adîncul meu, ca și gîndurile tale și tot ce am simțit din ceea ce ești tu !"

Atît am folosit în *Cartea Mironei* din scrisoarea lui Lassaigne, din care redau acum cele ce urmează, neschimbînd decît acel „vous" pe care francezii îl folosesc chiar între prieteni.

> „Ce-ți pot spune mai mult ?! Aș vrea ca solitudinea ta să fie mare și nobilă și fecundă. Și dacă vei numi cartea *Viața e totuși frumoasă*, din pricina mea, asta m-ar mișca profund. Aș vrea, mai ales, s-o crezi întotdeauna. Eram la Camil cînd ai telefonat la ora opt, dar n-am îndrăznit să iau receptorul, pentru că era întuneric absolut și atunci nu avem toate resursele necesare. Dar mîine dimineață, dacă va fi frumos, cred că am să-ți vorbesc iar, pentru că o să fie deasupra mea o forță, un aer, care vor întări ceea ce vreau să-ți spun.
>
> La revedere, Cella, și îți promit că-ți voi trimite ceea ce am mai bun, cartea mea, de îndată ce va fi puțin avansată. Te îmbrățișez foarte, foarte tandru, Jacques."

Nu l-am mai văzut pe Jacques Lassaigne.

În *Cartea Mironei*, un personaj care mi-e drag, un francez, se va numi Jacquot. L-am construit din imaginație, dar cu toată afecțiunea pe care i-am păstrat-o lui

Jacques Lassaigne, care a rămas un mare prieten al țării noastre. Acum cîțiva ani a venit la Colocviul despre Brâncuși. Nu ne-am revăzut.

Dar, probabil că în scrisoarea pe care i-am scris-o lui Lovinescu fac aluzie la această tulburătoare întîlnire, deoarece îmi răspunde :

Fălticeni, 15 iulie 1938

„Scumpă dona Cella, numele dumitale autorizează acest apelativ italian, pe care mi-l acord. Scrisoarea dumitale mi-a făcut o plăcere și o surpriză cu atît mai mare cu cît semnalizarea telefonică a plecării mele iminente n-a trezit vreun interes nici obștesc, nici particular.

Nici nu era de sperat de la o tînără doamnă în prada celei mai ostenitoare preocupări din cîte s-au găsit pînă acum : aceea a inactivității.

În aceste condițiuni cusutoreasa, ștrandul și pur și simplu căldurile devin îndeletniciri absorbante și catastrofale ; cele ce rămîn nefăcute se pot consola cu punțile aeriene ale bunelor intenții ; în nisipul cald al plajei trebuie să se scrie foarte comod fel de fel de capodopere literare sau chiar numai sentimentale.

Din ceea ce-mi scrii, mai mult decît capitolul lecturilor, reții cu bucurie capitolul de dragoste. Vrea să zică ai fost și puțin îndrăgostită în acest răstimp ! Iată o ocupație potrivită, care te absolvă de orice uitare ; așa da ! Și omenește și literar e cred terapeutica cea mai salutară și care întreține în om o prospețime de poezie care înnobilează. Nu prea mult, firește ; nu cu posibilitatea de dramă sau cu epilog ușor căzut în platitudinea cotidiană. Așa, puțin cam distant, cu un om puțin cam străin și care pleacă. Dacă te-aș fi văzut conducîndu-l la gară, ți-aș fi spus : Sînt sigur că va mai veni, dar iar se va duce. Asta e viața și, diletantic nu e prea rea. E drept că femeile au și ele socoteli ceva mai precise și că

judecata mea are peri albi nu numai pe la tîmple și aparențe de lichidări de conturi.

Pe aici toate merg aerian și vătuit ; de aproape trei săptămîni nu am scos papucii ; nici pijamaua de noapte de pe mine ; n-am fost pînă la poarta curții. Am scris în schimb complet un roman ! E drept că nu se cheamă *Ață de păianjen*. Nu-ți mai spun că m-am gîndit și la prieteni și prietene, dar asta nu e o activitate decît pentru cine se ostenește să scobească nisipul strandului.

Al d-tale devotat,

E. Lovinescu."

„Noi nu mințim în povestirile noastre, doar sărim peste unele lucruri, mărturisește Heinrich Böll (*Secolul 20*, nr. 8, 1972).

În martie 1939, măritîndu-mă, m-am mutat pe strada Sfîntul Constantin.

„Alegerea noastră se face cu o mică majoritate de voturi", spune André Maurois. Cred că votul care decide are explicații foarte adînci, adînci și ascunse. Profesorul V. Pavelcu, în cartea sa *Culmi și abisuri ale personalității*, îl citează pe Mauriac: „Singură ficțiunea nu minte, ea deschide asupra vieții o ușă ascunsă, prin care se strecoară în afara oricărui control sufletul tău necunoscut". Și în continuare: „André Maurois înscrie ca motto al biografiei lui Balzac următoarele: un scriitor nu încredințează totul nici jurnalelor sale intime, nici corespondenței sale. Creațiile sînt singurele care povestesc veritabila sa istorie, aceea pe care n-a trăit-o, dar a dorit s-o trăiască."

În articolul intitulat *Metamorfoze* din volumul citat, profesorul academician Pavelcu analizează, sub un anume unghi, poate cel mai subtil, alegerile eroinei din *Pînza de păianjen*:

„Romanul *Pînza de păianjen* de Cella Serghi conține numeroase scene cînd, fie bărbatul, fie femeia adoptă rolul de ocrotitor sau de copil ocrotit. Michi, soțul Dianei, i se adresează acesteia cu tandrețe: «Numai eu știu

că eşti un copil. Oamenii sînt răi, o să mi te prăpădeşti, Dianet» Diana, la rîndul ei, vede în Michi un copil : «Lacrimile-i curg pe obraz şiroaie, obrazul de copil limpede, deschis, cu ochii mari şi gura mică». Diana-şi manifestă frecvent sentimentul ei matern faţă de Alex : «M-am apropiat şi l-am sărutat pe obraz, aşa cum săruţi un copil necăjit». La rîndul ei, simte nevoia să fie ocrotită : «Ne ştim alături şi pentru mine e destul ca să mă simt la adăpost, ocrotită». Postura de ocrotită a Dianei se transformă în atitudine de ocrotitoare, chiar faţă de tatăl ei muribund, pe patul de spital : «Dar cînd i-am văzut ochii, l-am simţit dezarmat, copil, un copil bolnav nu se desparte de mama lui, nu e înţelegător, e copil». Fiica, în rolul de mamă faţă de tatăl ei."

Odată această poartă întredeschisă de cartea lui V. Pavelcu, am găsit în viaţa mea şi reflectate în cărţile mele multe exemple, în care nevoia de a ocroti mi-a jucat cele mai teribile renghiuri. „De ce m-am despărţit atît de greu de Michi ? Fiindcă nu mă puteam îndura să-l văd plîngînd, fiindcă îl simţeam slab, nenorocit şi aş fi renunţat la orice bucurie, ca să nu-l mai văd cu lacrimi pe obraz. Mi-e milă de el, sînt înduioşată, fiindcă îmi dau seama cît s-a zbătut, prin cîte trece şi fiindcă aşa e Michi : cînd mănîncă se frige sau îşi muşcă limba sau îşi pătează cravata. Îl mîngîi pe păr".

Pe Alex îl întreb : „Să-ţi fac un ceai ? Alex, nu mai vreau să te văd trist". Atunci venea la mine cu ochi nedumeriţi, blînzi, de cîine care nu înţelege de ce îl persecută stăpînul. «Ce aştepţi ?» «O minune, să pui mîna pe capul meu şi să mă mîngîi».

Alex, Petre Barbu au aceeaşi tristeţe în priviri, în mişcări, aceeaşi înfăţişare umilă sub care simţeai o duritate de stîncă, o încăpăţînare de destin (pag. 401). Forţa lor venea din incapacitatea de a iubi, din teama de a se lega, din nevoia de a se elibera. Şi oare în aventurile lor paralele nu căutau să se elibereze de dragostea unei femei care le cerea prea mult, le cerea tot ?

Profesorul Pavelcu foloseşte un termen pe care eu nu l-am găsit, deşi l-am căutat mult, fiindcă mi-era

necesar : „arieraţie afectivă" : „egocentrismul, incapacitatea de a te transpune în starea psihică a altuia, e semn de arieraţie afectivă". Am întîlnit astfel de oameni. Citez din *Mirona :* „Dar el vine şi spune că vrea să-mi dea drumul, nu poate să rămînă mereu lîngă mine. Vorbeşte de libertate, înşiră cuvinte goale ca văzduhul colţuroase şi grele ca nişte pietroaie."

În *Viaţa Românească* (nr. 8, august, 1967) într-o cronică despre *Cartea Mironei,* Ov. S. Crohmălniceanu spune despre eroul romanului : „Avem de a face cu un copil mare complet iresponsabil, egoist, slab, obişnuit să fie cocoloşit. În mod ciudat această speţă trezeşte instincte materne feminine şi reuşeşte acolo unde alţii eşuează."

Dar dacă totuşi un astfel de bărbat se însoară, gestul îl depăşeşte, regretă, intră în panică şi orice prilej de a se elibera e bine venit. În *Cartea Mironei* redau o singură scenă în care un soţ plecînd pe front, îi cere nevestei lui să transcrie divorţul pe care l-a intentat.

„— Trebuie neapărat să-mi obţii un concediu. Nu uita uita petiţia la minister şi nu uita divorţul. Ţine legătura cu avocatul. Mai bine notează-ţi. Ai o hîrtie şi un creion ?

— Cum aş putea să uit că vrei să divorţăm ?

— Lasă ironia, dragă, n-am timp pentru asta. N-a mai rămas decît să-l transcrii. Nebunii ăştia sunt în stare să mă treacă în cadrul disponibil. Acum la spartul tîrgului...

— Ei şi ?

— De o mie de ori am auzit „Ei şi ? !" Adică ce ai vrea ? Să vînd într-o zi şireturi de ghete şi ace de cap într-un gang ? Să lustruiesc pantofi ?

— Bine, am înţeles ! Punctul unu : divorţul.

— Tu ştii că nu se va schimba nimic între noi, draga mea. E un divorţ de formă.

— Nu e deloc sigur că nu se va schimba. Poate s-a şi schimbat. Un bărbat, cînd se însoară, se leagă să-şi ocrotească nevasta tocmai în ziele grele. Poate să am nevoie tocmai acum de numele tău, de ce să nu-mi laşi o şansă ?

— Tu știi că orice s-ar întîmpla, o să am grijă de tine.

— «Orice» poate însemna deportarea. O să ai grijă să-mi trimeți portocale în lagăr ?"

Și eroinele mele, care aveau nevoie să fie ocrotite, își dau seama că s-au înșelat în alegerea lor. „Dar insuccesul devine stimulent, pentru eforturi noi, sporite. Aceste conduite, explicate prin legea compensațiilor, ne dezvăluie direcția ascendentă a spiralei spre eliberare" *(Culmi și abisuri ale personalității).*

9

Aveam șaisprezece ani și jucam croquet în curtea din față .Noi eram chiriașii din dos.

Eram îndrăgostită de Floricel, băiatul proprietarilor, student la medicină. În *Pînză de păianjen* se va numi Bob. Gogu, prietenul lui, era sărac lipit pămîntului, dar curat de parcă praful se ferea de el, și ploaia, și noroiul. Slab, înalt, față rumenă, parcă frecată cu peria de scînduri. Nu se știa unde doarme, unde mănîncă. Dar avea întotdeauna o carte în mînă, un roman de Sadoveanu, ultimă achiziție.

— *Venea o moară pe Siret* a apărut acum, și mi-a întins cartea parcă ar fi spus : e proaspătă, caldă, abia ieșită din cuptor. Am citit-o azi-noapte. E o carte grozavă, ți-o împrumut.

— Mai bună decît *Șoimii* ?

— Cea mai bună. Sadoveanu, cel mai mare scriitor.

Cred că niciodată nu s-a întrebat dacă trăiește, dacă e tînăr, bătrîn.
Era etern.

— Ne ducem după-masă la Sadoveanu, mi-a spus într-o zi Sanda Movilă.

Iar Aderca, entuziast cum era :

— Vrei să mergi cu noi ?

— Se poate ?

— O anunțăm la telefon pe Valerica.

Sadoveanu era în închipuirea mea de vîrsta lui Ștefan cel Mare și amîndoi se măsurau cu Ceahlăul. Nici chiar cînd am aflat că legionarii îi ard cărțile, n-am înțeles că autorul trăiește.

Îmi amintesc o stradă în apropierea gării, parcă Witting se numea. Nu-mi amintesc casa, ci doar holul cel mare cu un covor în pătrate albe și negre ca o imensă tablă de șah. Covorul care va apare în *Cartea Mironei*.

— Uite și covorul cu pătrate albe și negre pe care tata juca șah cu noi cînd eram mici. Nu se potrivește aici, dar ne leagă de el prea multe amintiri!

Sînt cuvintele Profirei Sadoveanu pe care Gian i le va spune Mironei.

Pe scara interioară a coborît Valeria, tînără și grațioasă, ca o eroină din Cehov. Purta o fustă lungă, de catifea neagră și o bluză albă de linon. „Dar prefer fusta lungă de catifea neagră și bluza albă de linon, îi va scrie Ștefan, Mironei. Ce bine îți stătea! Așa mi-o închipui pe Fana."

Valeria, a doua soție a romancierului, n-avea nimic din misterul Fanei sau din poezia Mironei. Dar era cuceritoare. Cu mintea sprintenă și replica promptă bine informată și bine dispusă, ar fi fost soția ideală a unui diplomat, dar îi era necesară și scriitorului taciturn și îndepărtat ca Ceahlăul.

Pictorul Baba l-a împodobit ca pe un doge venețian. Eu îl vedeam simplu și sigur de el ca un comandant de oști care a învins în toate bătăliile și a văzut moartea prea de aproape ca să-și mai atîrne decorații în piept.

Privirea lui, ca o lamă de oțel, m-a cîntărit într-o clipă și parcă nu în avantajul meu. Dar Valeria nu-ți dădea răgaz să te simți prost. Îmi citise cartea și era entuziasmată. Plimbîndu-mă prin casă, îmi arăta tablourile lui Miti Sadoveanu.

— Fiul lui Mihai, un pictor lucid, pasionat de cercetări, de știința picturii...

Și revenea mereu la Sadoveanu.

Dar ca să-l înțeleg pe Sadoveanu, a trebuit să cunosc Moldova. Și nu din cărțile lui, ci cu pasul pe pămîntul Moldovei cu ochii deschiși pe pajiștile și colinele ei

blînde și dulci ca și graiul de pe acele meleaguri. A trebuit să urc pe Rarău pînă la Pietrele Doamnei și pe Ceahlău pînă la Ocolașul Mare. Cu prăpăstiile stîncoase, aride ca după retragerea apelor după un cataclism. A trebuit să aud clopotele de la Putna și să ascult slujba de la miezul nopții lîngă mormîntul lui Ștefan cel Mare. Să intru în mînăstirea Neamț în al doilea noas și stînd cu spatele la mormîntul lui Alexăndrel, să aud dangătul clopotului izbindu-se de pereți și să văd cel mai aprins apus de soare.

În vara aceea locuiam la Văratec și într-o dimineață, cu mașina poștei, am pornit ca la o întîlnire cu autorul *Fraților Jderi*.

La Tîrgu Neamț am intrat în casa copilăriei lui Creangă, pe urmă tot singură, cu un rucsac în spate, pînă sus la cetate. Nici țipenie de om. Cînd am coborît, am dat de un camion care ducea traverse la un șantier nu prea departe de mînăstirea Neamț. De acolo imaginîndu-mi cadența pașilor lui am pornit mai departe.

N-am să uit singurătatea „de dincolo de negură" care mă înconjura. Și oricînd m-ar întreba cineva care e cel mai frumos colț de lume aș spune : acolo în fața casei lui Mihail Sadoveanu, pădurea, iazul, apariția de vis a unei căprioare, o priveliște cum numai el ar putea s-o descrie. Cum numai el știa să povestească și să citească. Am văzut actori mari. L-am auzit citind pe Claudel. Nimeni nu-l întrecea pe Mihail Sadoveanu.

Credeam că nu-și va coborî niciodată privirea asupra mea. Teribila boală care l-a doborît îl împiedica să scrie, să vorbească. Cu atît mai atentă, necruțătoare te pîndea privirea lui.

Și totuși această privire se va opri asupra mea îndoioșată, înțelegătoare și blîndă. Lucram de cîteva luni la Casa Scriitorilor de la Mogoșoaia. Aveam acolo o odăiță — cea mai mică — dar două ferestre : una spre pădure, alta spre lac și liniște multă. Era tot ce-mi trebuia ca să mă pot aduna asupra hîrtiilor mele.

Profirița scria și ea, acolo, atunci. Scriitoarea n-a suferit influența literaturii părintelui ei. I-a moștenit însă din plin talentul. Celebritatea lui n-a ajutat-o, ci i-a fost

handicap. Gloria lui i-a stat nedrept în cale. Sînt convinsă că viitorul îi va da locul pe care-l merită.

În ziua cînd am hotărît să ne întoarcem acasă, i-am arătat îngrozită lucrurile care s-au adunat. De la şoşoni, palton şi pulovere groase de iarnă, pînă la jachetele şi încălţămintea de primăvară. Masa era încărcată de bibliorafturi, caiete, hîrtii şi peste tot cărţi şi reviste. Cum să-mi fac bagajul, în ce să strîng toate astea? Profiriţa n-avea necazuri. În fiecare sfîrşit de săptămînă pleca acasă cu maşina, îşi ducea tot ce-i prisosea şi-şi aducea ce era strictul necesar. Şi, mai ales, era ordonată.

Căuta să mă liniştească.

— Maşina e mare şi vine numai Anghel. Tata a avut gripă. Nu iese din casă.

Îmi imaginam privirea şoferului, solemn şi demn coborînd asupra boarfelor mele.

„Nimic nu m-a intimidat mai mult la Londra, îmi spunea un prieten odată, decît personalul de serviciu de la hotel Savoy."

— Dar eşti sigură că maestrul nu vine?

— Absolut sigură.

Mi-am întins pe jos halatul roşu de sibir şi am pus acolo, claie peste grămadă, boarfele, am adunat marginile, cum ai înfăşa un copil şi am legat totul cu un şnur. Ba am mai băgat la încrucişarea şnurului reviste şi ziare.

Într-o valiză caiete şi manuscrise, într-alta îmbrăcămintea mai bună. În rucsac obiecte de menaj, încălţăminte şi tot ce-a mai rămas.

De nu m-ar vedea „creatorii"! cum spuneau, fără ironie, oamenii de serviciu. Dar colegii mei lucrau noaptea şi se sculau dimineaţa tîrziu.

— Maşina vine devreme, mă liniştea Profiriţa.

A doua zi de dimineaţă îmi scot bagajul în faţa uşii. Caut o femeie să mă ajute să le duc jos. Dar nu e nimeni.

— E sîmbătă, se schimbă aşternutul.

Apare Anghel. Profiriţa îi dă valizele mele. Ea are una uşoară şi o trusă, le duce singură. Eu, într-o mînă, ţin de curele rucsacul, în cealaltă, de şnurul halatului, balotul diform.

În fața treptelor, scriitorii s-au adunat să-l întîmpine pe Sadoveanu. Peste umerii lor privirea lui, ca o lamă de oțel, ajunge la mine. Colegii s-au dat deoparte, ca să-mi facă loc să trec. Dar în fața mașinii, balotul s-a desfăcut, gazetele, revistele... s-au împrăștiat, boarfele au apărut necruțătoare. Sînt distrusă. Privirea lui Sadoveanu ajunge la mine, amuzată și blîndă.

— Anghel ! se aude porunca maestrului.

Șoferul a înțeles.

Titel, fratele Valericăi, coboară din mașină și împreună cu toți colegii mei fiecare ridicînd cîte ceva, totul dispare cît ai clipi în port bagaj.

Mă urc în mașină nefericită, cu obrajii încinși. Maestrul își ia rămas bun de la scriitori.

— E bine dispus ! îmi șoptește Profirița și-mi strînge mîna.

Sînt pierdută în fundul mașinii și aș vrea să intru în pămînt.

Titel s-a urcat în față, și mă întreabă :

— În ce cartier ?

— Cișmigiu.

Mașina alunecă pe șosea. Sîntem la Arcul de Triumf.

— Îl conducem întîi pe tata, spune Profirița, pe urmă cobor eu în Delavrancea...

Dar Sadoveanu o întrerupe scurt :

— Cișmigiu.

— Tata vrea să se plimbe.

Titel îmi surîde, încîntat. Eu mă gîndesc la clipa cînd vom ajunge acasă și Anghel va trebui să-mi care bagajele sub privirile atente ale maestrului.

Mașina a oprit pe dreapta, venind dinspre strada Berzei. Sadoveanu a urmărit atent transbordarea bagajelor, pe „malul stîng", dar privirea lui se întorcea mereu spre mine, și era duioasă, și o simțeam ca o mînă pe umăr. În sfîrșit, mă vedea.

Iar eu realizam că m-a condus acasă autorul *Șoimilor*, al *Baltagului* și al *Țării de dincolo de negură*. Și asta va fi într-o zi tot atît de greu de crezut, cum ar fi să spun că m-a condus Eminescu sau Caragiale.

Pe trotuar, sprijinite de zidul cenușiu al blocului în care locuiesc și acum, peste drum de biserica Sf. Constantin, am descoperit în pînze înrămate lumea de vis pe care o căutam de mult. Și am rămas fascinată, ca Marele Meaulnes cînd, rătăcindu-se, a dat peste o nuntă unde petreceau numai copiii.

— Le-am adus acum de la expoziție ! a intervenit o fată brună, cu plete pe umeri, descinsă parcă din tablourile ei.

Avea o voce ca un abur, o voce de vis, îmbrăcată ca fetele care se joacă în fața oglinzii, improvizîndu-și costume de țigănci și prințese, cu multe mărgele și bijuterii. Magdalena Rădulescu va fi într-o măsură modelul meu pentru Marta, pictorița din *Cartea Mironei*.

— Aștept un om să-mi ducă tablourile sus.

— Vă ajut eu.

Atunci s-a oferit și portarul să ne dea o mînă de ajutor.

Într-un apartament, la etajul al doilea, trecînd prin vestibul, am zărit prin ușa deschisă spre hol un pian de concert și, în prelungire, o sufragerie cu bufetul masiv, înalt pînă la tavan. Dar pictorița a deschis o altă ușă și-am intrat într-o altă lume.

— Aici e atelierul meu.

Era așa cum îl vede Mirona : „Un clown în picioare, pe un cal, dansînd cu o umbrelă deschisă, un Pierot cîntînd la chitară, tot pe un cal, bărci plutind în nori, fete proptite în vele în atitudini de grație și dans, cava-

leri medievali, feți-frumoși orientali. Pe pereți, printre tablouri, atîrna o funie de usturoi, un șir mare de ardei uscați, o cobză foarte veche. Prin ușile laterale de sticlă ale unui dulap se vedeau cojoace și basmale colorate. Pe rafturi erau îngrămădiți cai de plumb, binocluri, scoici, pietre, ochelari de soare cu sticlele sparte, brățări, șiruri de mărgele. Cîteva cărți fără scoarțe, alături de altele, exemplare rare legate în piele."

Am rămas pînă seara împreună. Mi-a vorbit despre anii cînd a studiat la München, despre viața ei la Paris, despre căsătoria ei cu Campigli și viața lor în Italia, și mi-a arătat fotografii.

— Eram foarte frumoasă pe vremea aceea ! mi-a spus cu seninătate, și făceam senzație chiar printre pictorii suprarealiști.

Părul tuns băiețește, lipit și lustruit cu gommina argintină, contrasta cu cerceii imenși, roți de argint, și cu taiorul bărbătesc. La gît, în loc de colier, purtam o zgardă de mops cu fire de păr țepos și ținte de argint. Jacheta descheiată lasă să se vadă bluza, de un roșu aprins. În talie, umblam încinsă cu un briu lat cu ținte bătute în piele.

În jurul mîinilor, aproape pînă în coate, răsunau, probabil, aceleași brățări orientale pe care le purta și acum.

Așa o voi descrie pe Marta Lena în *Cartea Mironei*. Înainte de a pleca în Italia pictorița a trăit, așa cum va povesti Mirona în continuare, pe ultimele trepte ale sărăciei, într-o mahala a Parisului, în case care trebuiau dărîmate pentru insalubritate, mîncînd stridii stricate, fiindcă erau aproape gratis.

— Ei, cum se poate ? mă întreabă Lovinescu. Părinții ei nu-i trimiteau bani ? Tatăl ei e inginer. Foarte apreciat la Căile Ferate.

— Magdalena n-a vrut să se știe că împarte cu Campigli banii pe care-i primea și cînd era studentă. L-a convins să renunțe la gazetărie — scria ca să-și poată întreține mama — și să picteze. La Roma, unde s-au instalat, Campigli a răzbit în lumea mare, care începuse să-i comande portrete, în timp ce Magdalena ziua gătea,

spăla, cîrpea și noaptea începea cîte un tablou pe care nu-l termina.

— De ce au divorțat ?

— Pentru că a vrut să fie pictoriță și nu „la moglie di Campigli". [1]

— Sau a lăsat-o el, cînd a ajuns celebru ?

— Dimpotrivă, a venit după ea aici, și a vrut cu orice preț s-o ducă înapoi în Italia. Dar Magdalena, artistă pînă în vîrful unghiilor, vroia să-și recîștige prin muncă anii pierduți, să ia totul de la început.

Nu știam pe atunci cît e de greu să schimbi o opinie, să învingi o prejudecată. Magdalena nu putea scăpa de renumele lui Campigli, care ani de zile se alătura de numele ei, așa cum în tot ce se scrie despre mine se începe cu influența lui Camil Petrescu.

Lovinescu, care trăise atîția ani la Paris și cunoscuse studențimea Cartierului Latin, forfota Bulevardului Saint Miche, balul de Quatr'z'Arts, era refractar boemei la noi.

— De ce umblă Magdalena cu țigani ?

— Îi pictează, maestre.

— Bine, bine, dar să umbli cu coșul cu floricele ? !

— Niculina e cu floricelele. Magdalena i-o ține ținut coșul pînă ce femeia și-a alăptat țîncul.

— A văzut-o cineva cu sacul cu sticle goale.

— O fi ajutat-o pe Gheorghița să-l ridice în spinare.

— Mama ei e înrudită cu Kogălnicenii și ea doarme pe o saltea de paie !

— Pe două saltele, maestre. Învelite cu o splendidă cergă mițioasă. S-a dus anume s-o caute în Maramureș.

În *Cartea Mironei,* pictorița Marta Lena are cu totul altă biografie. Tatăl ei, mardeiaș în alegeri, își găsește de lucru pe la casele oamenilor. „Schimbarea datelor biografice atrage numeroase consecințe în viața personajului", cum atît de bine remarcă Sebastian. Dar, dacă cititorii cred în adevărul personajelor din carte și nu caută sursa inspirației romancierului, criticii țin neapărat să cunoască modelul și nu-ți iartă schimbările pe care le-ai adus, sau nu le iau în seamă. Pe lîngă aceștia se

[1] Nevasta lui Campigli.

formează, ca în apa în care arunci o pietricică, cercuri de „cititori", care nici n-au citit cartea, dar „au auzit"... și sînt revoltați că ai îndrăznit să spui.

„Dar, la urma urmei, afirmă Camus *(Căiete)*, se poate scrie și despre incest, fără ca, împins de asta, să te fi năpustit asupra propriei tale surori. Și niciodată n-am citit că bietul Sofocle și-ar fi ucis tatăl și și-ar fi necinstit mama."

Lovinescu știe toate astea dar nu contenește să mă iscodească.

— E adevărat că pictorița vine noaptea cu căruța cu roșii de la țară și le vinde în Obor ?

— Sînt roșiile de pe ferma tatălui ei, de lîngă București. Magdalenei îi plac piețele în zorii zilei.

— Și nopțile cu lună, insinuează maestrul.

— Cui nu-i plac ?

— Dar nu toți pornesc noaptea cu căruța cu roșii.

— Nu toți au curaj.

— Ei, nu cred că umblă singură ! surîde maestrul, cu tîlc.

— Și pentru ca să fii fericit îți trebuie curaj.

— Mi se pare că o invidiezi.

— E singura femeie cu care aș schimba.

— Ei, cum, după ce ai scris *Pînza de păianjen ?*

— Magdalena e o mare pictoriță. Aș vrea să scriu cum pictează ea. În pînzele ei, oamenii își iau zborul, se bucură că trăiesc, își găsesc bucuriile, așa cum le găsesc copiii sau le inventă, nepăsători de grijile celor mari.

„E locul unde se întîlnesc copilăria, poveștile cu feți-frumoși și se logodesc amintirile, totul apare în superbe imagini, întîmplări grăite pe pînză de Magdalena Rădulescu, această admirabilă poetă a unui popor cu multe legende, cu mult suflet și care este de aceea nemuritor", va scrie despre ea Jean Cassou, în programul expoziției din 1970.

E ceea ce am exprimat mult mai stîngaci, vrînd să-l fac pe Lovinescu să înțeleagă pictura Magdalenei.

— N-am întîlnit, i-am spus maestrului, un om mai fericit cînd lucrează, mai fericit că lucrează. Magdalena

a eliminat tot ce-i ia timp, energie și poate să-i umbrească bucuria de a trăi și a picta. Trăiește pentru dragoste și pentru pictură. În dragoste și în pictură găsește fericirea de care are nevoie.

„Magdalena Rădulescu este o purtătoare de imagini adînc legate de viața cea largă, o pictoriță care colindă lumea cu cîntece de culoare, prin care-și exprimă bucuria de a trăi", va scrie Petre Comarnescu. Iar Ion Vinea va spune : „Fantasticul predomină și creează miracolul unei realități noi, luxuriante, vitalitatea de a cuteza și care se sprijină pe o tehnică desăvîrșită și o cunoaștere adîncă a legilor construcției". „Secretul picturii Magdalenei Rădulescu constă în mișcarea personajelor, dansatori sau călăreți, într-un ritm baroc ce face din legende certitudini. E, de la Tonitza, cea mai impresionantă apariție pe care a cunoscut-o pictura românească", afirmă Victor Eftimiu.

Voința și puterea ei de muncă erau pentru mine un stimulent și un exemplu, optimismul ei era în marasmul de dincolo de ziduri, unde bîntuia ura și sălbăticia care au făcut posibile crimele legionarilor cărora le-a urmat rebeliunea, războiul... o oază de lumină.

Un articol al lui Geo Bogza redă, cu sufletul lui doritor și talentul lui neîntrecut, vremurile acelea, în care Magdalena picta legende, fiindcă credea în oameni și-i iubea, iar Saint-Exupery căutînd poezia vieții, scria pentru ca oamenii să fie mai buni :

„Atunci cînd atîția oameni vorbeau de parcă ar fi lătrat, coborînd speța umană pe cea mai de jos treaptă a josniciei,

Cînd o satanică industrie a minciunii, răstălmăcise cu sfruntată nerușinare ziua și noaptea, cele mai evidente și categorice adevăruri,

Cînd pe lîngă marii lupi, care ne vesteau o domnie a lor de o mie de ani schelălăiau tot felul de javre, adăugînd la groaza acelor vremi o violentă scîrbă,

Atunci cînd încotro s-ar fi îndreptat urechea, nu deosebeai decît tropot de cizme, scrîșnet de tancuri și clocotitul celor mai negre ape ale morții. În acel timp al

închisorilor și al plutoanelor de execuție, în orașele în care oamenii se strecurau pe lîngă ziduri,

Degete febrile și suflete înfrigurate au început să-și treacă unul altuia o carte,

De necrezut că a fost scrisă în acel timp de către un om al acestui timp, pentru oamenii acelui timp, pentru a nu lăsa să li se stingă în inimă speranța.

Iar titlul ei, cum nu se poate mai simplu și cum nu se poate mai potrivit cu starea de atunci a umanității, cu starea de fapt și cu starea de spirit a milioane de bărbați și femei."

Era *Scrisoarea către un ostatec (Contemporanul,* 30 aprilie, 1974). Și nu-mi pot ierta că pe vremea aceea eram tot atît de departe de Geo Bogza ca și de Saint-Exupery, departe de atîția scriitori și luptători care căutau să saboteze mașină de măcinat oameni.

— Eu nu fac politică, spunea Magdalena. Eu fac portrete, pictez.

Dar a venit ziua cînd, palidă, îngrozită, m-a căutat în adăpost, m-a luat de mînă și m-a tras după ea :

— A luat foc casa lui Victor Eftimiu !

Avea o colecție de tablouri de Magdalena Rădulescu, peste o sută de pînze bine alese.

„În poarta Cișmigiului, o ambulanță ridica pe targă un rănit. Am trecut pe lîngă locul unde căzuse bomba și am ieșit în Bulevard. Într-un copac atîrnau, ca într-un cuier, o haină bărbătească, un fular înflorat. Dincolo, în intrarea Zalomit, suflul bombei aruncase în stradă mobile, haine, tot felul de obiecte de artă și multe tablouri", voi scrie în *Cartea Mironei.*

Erau tablourile Magdalenei, munca atîtor nopți nedormite, caii Magdalenii, legendarii ei cai zăceau la pămînt, ca după o bătălie în care nu mai știi cine a învins. „Niculina", împodobită ca o prințesă hindusă, cu Aldo în brațe, era călcată în picioare de către trecători.

Dar asta s-a întîmplat după 23 August, cînd hitleriștii izgoniți se răzbunau sălbatic.

11

Lui E. Lovinescu nu-i vine să creadă că scriu atît de greu, cînd totul părea atît de spontan și dialogul atît de firesc, de sprințar. Totuși a rămas puțin pe gînduri, cînd i-am spus :

— Nimic nu se realizează mai greu decît spontaneitatea. Pentru ca să spui „bună ziua" într-o piesă de teatru sau „masa e servită", actorul are nevoie de multe repetiții.

— De ce nu scrii teatru ?

Mirona, numele eroinei mele, i se părea căutat, forțat, inventat.

— E femininul de la Miron.

— Tocmai femininul nu există.

Dar într-o zi la librăria Alcalay a intrat pe ușă Mirona, o fată frumoasă pe care o cunoscusem la mare.

— Ei, cum, chiar așa te cheamă, Mirona ? a întrebat-o maestrul. E un nume ciudat.

— Pe sora mea o cheamă Manana.

— Ei, cum ? Ce-nseamnă Manana ?

— În spaniolă se citește Maniana. S-a născut dimineața.

Ceea ce-l caracteriza pe Lovinescu era curiozitatea. Stătea tot timpul în casă, dar viața venea la el și, cu toate că era refractar neobișnuitului, îl căuta, îl atrăgea.

Uneori, rămîneam seara tîrziu pe terasa casei în care locuia acum în fața Facultății de Drept. Mircseau teii și discutam despre oameni și întîmplări despre ceea ce

Saroyan va numi *Clipe de viață*. Povestea Tessei i se părea incredibilă și parcă mă suspecta.

— Ei, cum ?! E grecoaică, s-a născut la Constantinopol, a venit la Constanța ?! Ce căuta la Constanța ?

— Tatăl ei făcea comerț cu fructe exotice. Tessa a urmat școala primară la București. Cînd avea zece ani, a plecat cu mama ei la Paris.

— Ei, cum a plecat la Paris ?

— Părinții s-au despărțit. Mama Tessei a descoperit că soțul o înșală, dar era prea ortodoxă ca să admită divorțul.

— Și din ce-au trăit acolo ?

— O sumă de bani, pe care tatăl ei a depus-o la bancă, în Franța, trebuia să le ajungă să trăiască, modest, din dobînzi. Dar banii s-au băgat în diverse „afaceri" falimentare și la faliment s-a ajuns. La optsprezece ani, Tessa s-a îndrăgostit de un indian dar, fiind minoră, avea nevoie de consimțămîntul mamei. Ca să-l obțină, indianul a trebuit să renunțe la religia budistă și să se boteze la biserica românească din Paris, unde s-a și însurat.

— Indianul cu o grecoaică !

— Am cunoscut-o la Paris în ultima zi...

— Un indian se însoară cu o grecoaică la biserica românească din Paris ! E cam complicat.

Dar cîteva zile mai tîrziu, cînd am intrat pe ușă :

— A fost pe la mine părintele Petrescu. Scrie o lucrare despre originile bizantine ale muzicii noastre vechi. L-am întrebat despre prietena dumitale. „Frumoasă fată" ! a exclamat, și mi-a povestit cum a fost botezul indianului și nunta. Sînt curios să știu ce s-a întîmplat mai departe.

— Cînd am cunoscut-o la Paris, mi-am spus : „Fericirea există", Tessa era frumoasă, sportivă, purta un aparat fotografic Laika atîrnat pe umăr, era îndrăgostită de soțul ei, era iubită, locuiau la Londra și se pregăteau să facă o călătorie în India. Eram sigură că n-o să ne mai vedem niciodată. Cînd, într-o zi, dau de ea pe Lipscani.

Maestrul face ochii mari.

— Ce căuta pe Lipscani ?

— Niște nasturi. Așa mi-a răspuns. Pe urmă mi-a spus că s-a despărțit de soțul ei.

— Cum ? Dintr-un amor așa de mare ?

— Atunci cînd a venit la Paris, drama se declanșase. Soțul voia să plece în India, la nunta fiicei lui.

— A mai fost însurat ?

— Este.

— Atunci e bigam.

— Nu. La treisprezece ani s-a însurat în India. Nevasta lui avea unsprezece ani. S-au căsătorit după obiceiurile lor. Cu Tessa s-a însurat la Paris, după legile europene. O căsătorie civilă n-are nici o importanță la ei, după cum la noi nu e bigam fiindcă s-a însurat după obiceiurile lor. Cu nevasta lui a fost cinstit. N-o mai iubea de mult. S-au despărțit. El a venit la Paris, și s-a înscris la Sorbona. Cu Tessa s-a stabilit la Londra unde sînt cele mai bune terenuri de tenis. Dar în India au ajuns anumite zvonuri despre isprăvile lui din Europa. Dacă nu se ducea la nuntă, ca să dezmintă acele zvonuri, fiica lui risca să fie părăsită. Pit — așa îl cheamă — e un sentimental, o iubește foarte mult. N-a vrut să-i strice viața. Urma să plece singur și Tessa să rămînă cuminte acasă, să-l aștepte. Dar ea a refuzat. Nu vroia să fie o nevastă clandestină. Dacă se duce la nuntă și o prezintă lumii de acolo, înseamnă că și-a luat răspunderea, că e cu adevărat nevasta lui. Dacă pleacă singur, totul s-a terminat. A plecat singur. Ea, umilită și nefericită, a venit la București, la tatăl ei. Nu știa că e bolnav pe moarte. La căpătîiul lui l-a găsit pe Codin, un fost student la medicină. Era bolnav de tuberculoză și refuza orice îngrijire. Cînd și-a dat seama cît a iubit-o, și cît o iubește, s-a înduioșat...

— Și i-a căzut în brațe ! surîde Lovinescu, ironic și satisfăcut. *Tout est bien qui finit bien.* [1]

— Povestea e mai complicată. Cînd am întîlnit-o, atunci, pe Lipscani, primise o telegramă de la soțul ei care îi anunța ziua și ora cînd va fi la Londra și-i trimitea bani să vie „acasă".

---

[1] Totul e bine cînd se sfîrșește bine.

— Sper că a plecat...

— Da, dar Codin și-a făcut rost de bani și-a fugit după ea. Trebuia s-o prindă la Paris și s-o împiedice să ajungă la soțul ei la Londra.

— Și a împiedicat-o ?

— Da și ba. Tessa n-a rezistat la avalanșa de telefoane și telegrame pe care le primea de la Pit, care nu bănuia adevărul. Și l-a convins pe Codin — jurînd să se înapoieze în aceeași zi — s-o lase să plece ca să lămurească lucrurile și să-l convingă pe Pit să divorțeze. Dar acolo n-a avut curajul să-i spuie adevărul, nici destulă forță să plece și a rămas peste noapte. A doua zi, indianul a descoperit biletul de avion, deci intenția ei de a se înapoia. Și a urmat explicația. Ea i-a spus tot și totul s-a sfîrșit. Dar Codin nu-i iertă noaptea de dragoste cu soțul ei. Viața lor devenise un iad. Amîndoi mă chemau. În acest iad am picat.

— Și ce-ai realizat ?

— Mi-am dat seama că peste tot e la fel, aceeași junglă, cu legi mai aspre.

— Păi e un roman gata scris, exclamă maestrul, cu satisfacție.

— E gata povestit. Ca să-l scriu, îmi trebuie cinci ani.

— Chiar atît ? De ce ?

— Numai un critic ar putea să explice de ce un scriitor termină un roman în cinci ani, și altul în cinci luni.

— Mai depinde de cîte ore pe zi pierde scriitorul cu croitoreasa și modista, cu șrandul și relațile mondene. Dar să revenim la Tessa.

— Era la Paris cu Codin și de acolo îmi trimeteau scrisori disperate să viu. M-am dus. Și am picat în plină dramă. De fapt, de aici ar putea să înceapă romanul. Vă mai interesează maestre ?

— Sigur.

— În ajun de război, granițele se închideau, riscau să rămînă acolo, fără posibilitatea de a primi bani din țară. Și s-au întors.

— Eu te sfătuiesc să scrii povestea asta și să vii s-o citești la cenaclu.

Eu mă întrebam cum să integrez în *Cartea Mironei* aceste personaje care m-au angrenat în viața lor atît de mult, încît nu mi-am mai găsit locul.

Cîteva zile mai tîrziu am primit un telefon de la Tessa :

— Vino la poștă numaidecît, plec în India.

M-am dus într-un suflet. Codin era împietrit, ochii sticloși. Ei îi curgeau pe fața de marmoră lacrimi, ca o ploaie de vară.

— Legația britanică nu mi-a mai prelungit pașaportul. A trebuit să aleg : sau plec mîine cu toată colonia engleză, prin Constantinopol în India — altă cale nu există — sau risc să intru în lagăr, dacă nemții intră în țară.

— Dar nu le-ai explicat situația ta ? Nu le-ai spus că ești în divorț ?

— Nici n-au vrut să audă : „You are british subject." La toate obiecțiile ei, au răspuns *You are british subject*, sînteți supusă britanică. Ei sînt obligați să mă protejeze, să mă depună în mîinile soțului meu, care e british subject", deci va restitui toți banii, inclusiv pentru telegrama pe care i-am trimis-o imediat, și celelalte cheltuieli.

Vorbeam amîndouă, ca și cînd Codin n-ar fi fost de față, ca și cînd era de la sine înțeles că nu poate scoate un cuvînt.

— Acolo e ușor să divorțezi, mă liniștea Tessa, nu mai durează șase luni pînă ajunge o citație. Războiul va fi fulger, cum pretind nemții.

Mă supăra seninătatea cu care privea perspectiva unei victorii germane, sau poate nu-și dădea seama ce înțeleg nemții printr-un *Blitzkrieg*. Mă uimeau lacrimile care alunecau pe obrajii ei, fără ca fața să-și piardă strălucirea și o bănuiam că-l mai iubește pe soțul ei, că visul ei vechi de a ajunge în India, în calitate de soție a lui Pit, se realiza datorită unui război, care va măcelări lumea. Deci pentru unii era o conjunctură favorabilă, „dacă începe războiul".

Acest „epilog" i l-am povestit lui Lovinescu. Dar maestrul, bănuitor :

— De ce n-o ia de nevastă Codin ? mă iscodește.
— Fiindcă nu-i divorțată.
— Dar nici nu s-a grăbit.
— Soțul ei plecase în India și o citație de la Bombay la Paris făcea șase luni.
— Crezi că se va împăca cu el ?
— Cred că vrea să cunoască India și, poate, lumea întreagă.
— Are imaginație. Nici dumitale nu-ți lipsește.
I-am răspuns, citînd din Sparkenbrook : „Sînt oameni pentru care imaginația e echivalentă cu un fapt real și o acceptă ca un lucru împlinit văzut cu ochii lor".
— E și părerea doamnei Bengescu. Pretinde că mai întîi imaginează o întîmlpare, pînă ce o acceptă ca pe o realitate, apoi o pune pe hîrtie.
Eu porneam de la realitate. Fugeam și mă întorceam la ea. Vroiam să-mi apăr cartea de știrile zilnice, de viața care intra prin uși ferecate și ferestre închise, prin ziduri.

Lovinescu îi detesta pe legionari. Îl îngrozeau anarhia, dezmățul, cruzimea, crimele pe care le săvîrșeau. Dar avea naivitatea să creadă că Fălticenii sînt un refugiu posibil, că în grădina de acolo, la masa de lucru, va putea oricînd să scrie liniștit, izolat de tot ce e urît și inuman pe lume, că-și va putea vîrî capul în cărți și hîrtii, ca struțul în nisip. Nu înțelegea cum au apărut deodată aceste bande de huligani ?
Eu îi cunoșteam din anii studenției. Pe atunci Sebastian nota în Jurnal : „Dintr-o scrisoare a mamei : Și mai ales nu te duce la facultate, iar au început bătăile mari".
Erau zece ani de cînd mișcarea de stînga dădea alarma împotriva fascismului, și cu prețul vieții vroia să evite măcelul unui al doilea război mondial.

Într-o zi, ne-am pomenit cu Camil. Era alb ca varul, cu capul vîrît între umeri.
— Pot să dorm la voi ? ne-a întrebat, privind împrejur de parcă se temea să nu-l audă cineva.
— Sigur, dar ce s-a întîmplat ?

Știam că n-ar fi dormit cu plăcere nici la Ritz, ca să nu-și schimbe patul, obiceiurile, confortul, așa cum și-l organizase el, în vederile lui, în casa lui.

— Ce s-a întîmplat ?

— Sînt pe lista neagră ! Legionarii m-au pus pe lista neagră.

— Întrețineai raporturi bune cu cîțiva dintre ei.

— Au interceptat telegrama pe care i-am trimis-o Adelei Călinescu. O telegramă de condoleanțe. Ca șef-redactor la *Revista Fundațiilor* avem obligația asta. Indignarea mea era sinceră și mi-am exprimat indignarea. Acum mă urmăresc.

În *Cartea Mironei,* Madeleine spune despre Ștefan : „Era pe lista neagră, închipuiește-ți, pentru un fleac... I-a trimis o telegramă de condoleanțe nevestei lui Armand. O politețe. Dar excesiv cum e, și-a arătat indignarea. Nu știu cum au interceptat telegrama și l-au pus pe lista neagră."

Camil, care mai avea candoarea să creadă că unii dintre legionari sînt de bună-credință, acum era convins că sînt în stare de orice mîrșăvie, de orice crimă.

Și erau în stare.

Șerban Cioculescu povestește în *Amintiri :* „Pe Cezar Petrescu l-a căutat o echipă de cămăși verzi la domiciliu și cum l-a salvat prezența de spirit a îngrijitoarei lui, care le-a spus cu un mare aer de sinceritate că domnul nu e acasă".

Iar sculptorul Han, în memoriile intitulate *Dălți și pensule,* scrie despre asasinarea lui Iorga : „M-a cutremurat, că această privire curată și de genială naivitate a fost ultragiată de ochii impuri de asasini, care în crima lor fulgerătoare au despicat și ciopîrțit această statuie umană vie, mîndrie a geniului omenesc."

Camil a stat ascuns atunci trei zile la noi.

Pseudonimul Dinu Nicodin ascunde numele unui parc cunoscut, cu vile elegante, boierești : Parcul Ioanid. Îndesat și voinic, cu părul bine periat, frumos ondulat, argintiu, și fața roșcovană de anglo-saxon, Dinu Nicodin dădea o impresie de eleganță firească, degajarea în mișcări a unui vechi sportiv. Purta monoclu, fiindcă avea un ochi de sticlă ? Nu era sigur, după cum nu se știa unde și-ar fi pierdut ochiul : la o vînătoare în Africa, sau ca scafandru, căutînd perle în Japonia.

Cînd a început să scrie, cît era de veche prietenia lui cu Lovinescu ? Părea că n-a lipsit niciodată din casa maestrului, de la ședințele *„Sburătorului"*. Criticul se obișnuise greu, pe cît lăsa să se înțeleagă, cu vocea lui puțin cîntată, cu accentul ușor străin, cu proza prea ritmată și fraza sacadată, ruptă, întreruptă, făcută parcă numai pentru a fi citită de autor, modelată după vocea lui.

— Și totuși are talent, spunea Lovinescu și, încercînd parcă să-l scuze, repeta : totuși.

Totuși însemna „deși", sau „cu toate că" romanele lui nu erau tocmai romane și în *Revoluția* arăta ororile revoluției franceze. Cărțile lui purtau embleme „exlibris" și erau numerotate de la I la XX, tipărite pe hîrtie *grau velur de la 1 la 80*, precizînd numărul litografiei sau : *de la A la E*, rezervate autorului și colaboratorilor.

Prietenii primeau cărțile lui, legate fiecare altfel, în piele de căprioară, șarpe sau tigru și cu inițialele lor, în argint. Maestrului îi aducea materialele cele mai puțin

obișnuite, eșantioane de tapetat pereții, ca să-și lege cărțile, piele aurie, argintie, creton înflorat, mătase moarată, tonuri dulci, pastelate, sau dimpotrivă, colorate strident.

Criticul ni le arăta cu un zîmbet, cu o ușoară ironie, dar nu fără mîndria copilului care își arată jucăriile. Era fericit cînd cărțile pe care le cumpăra zilnic se întorceau de la legătorie și le găsea loc în imensa lui bibliotecă.

Nu împrumuta cărți, dar dăruia prietenilor de cîte ori o carte îi plăcea în mod deosebit.

„Maestrul a cumpărat al treilea volum din *Pînza de păianjen,* cu toate că a primit un volum cu dedicație, mi se spusese cu aproape un an în urmă. Și a lăsat vorbă că vă așteaptă."

— Acum mi-au sosit de la legat. Ce zici ? Cam fistichie culoarea asta, mov, îți place ? îl întreba chiar și pe tînărul necunoscut care intra pe ușă. Îl cunoști pe Dinu Nicodin ? Ai citit *Revoluția ?* Nu sînt de acord cu punctul lui de vedere. Dar e scrisă bine, are talent. Ei, ia să vedem ce-ai adus, poezie, proză ?

Și cînd băiatul scotea din buzunar cîteva foi boțite sau un caiet făcut sul :

— Stai, uite că sună. Trebuie să fie Dinu Nicodin ! și Lovinescu îl prezenta pe tînărul poet „un moldovean de-al meu".

Și cînd tînărul spunea bunăoară că-i din Hîrlău :

— Ce vinuri bune ! exclama Dinu Nicodin. Am un prieten acolo. Nu pot să uit vinurile ! Și nopțile, cînd dormeam în fîn !

— Ei, ei ! întrerupea maestrul amintirile pe care totuși era curios să le cunoască. Ia să ne citești, tinere...

Aveam să aflu mai tîrziu de la tînărul din Hîrlău — căruia, cu sprijinul lui Lovinescu, îi apăruse o poezie — că în ziua cînd l-a cunoscut pe Dinu Nicodin au plecat împreună și scriitorul l-a invitat la masă.

— Și tare mi-a prins bine ! mărturisea tînărul. De trei zile dădeam tîrcoale casei. Urcam scările, mă uitam la sonerie și nu sunam. Urcam scările și coboram. Terminasem proviziile de acasă. Dormeam în Cișmigiu. Niște băieți mi-au cercetat actele, mi-au spus că-mi asigură

masă și casă. Dar eu ardeam să ajung la „Sburătorul" să-i citesc maestrului.

— Și mai sînt intelectuali care pretind că „băieții" ăștia vor realiza un alt climat spiritual, spune Lovinescu, stăpînindu-și indignarea.

Iar Dinu Nicodin, ștergîndu-și monoclul cu batista mai albă ca zăpada :

— Un climat spiritual în care Iorga e asasinat ! L-au ucis pe Iorga, ca să-l înlocuiască cu cine ? Ca în locul lui să-l pună pe care din ei ? Ce frunte îngustă o să înlocuiască fruntea cît un continent a genialului dascăl ? Turcii i-au tăiat capul lui Brîncoveanu și nu-i iertăm. Dar acești Zelinschi, care se pretind cei mai români dintre români, și-l ciopîrțesc pe Iorga...

Nu mai ieșeam din casă, decît pentru a mă duce la Lovinescu. Dincolo de pereții căptușiți cu cărți legate, de zgomotele tapisate de covoare, de liniștea maestrului, orașul trăia în tensiune și spaimă.

— Scarlat Calimachi a fost urmărit, luat de guler de niște nespălați, povestește Lovinescu. „Ce ai comun cu țara asta ?" răcnesc hingherii. „Doi mitropoliți și trei domnitori", le-a răspuns Calimachi.

Maestrul e încîntat de răspuns, dar eu trăiesc în neliniște, spaimă. E veche neliniștea, e spaima din ajunul unui alt război. Parcă de cînd m-am născut trăiesc în ajun de război. În drum spre Sofia, la Plevna, în grădina publică, tata ne arată tunurile, cimitirul eroilor, mormîntul unui nepot. Aveam cinci ani.

Mi se pare că port în mine un sfert de secol de spaime. Cînd au trecut anii ? Mi se pare că sînt la Mamaia, în vara lui 1916. Cineva ne sperie că se apropie un rechin care deschide botul și înghite plaja, înghite tot. Și așa a fost. Cîți morți, cîți răniți, cîți mutilați a lăsat în urmă războiul ! Numărătoarea nu s-a terminat și începe un alt război.

Pe Sorana am întîlnit-o la *Viața românească*. Nu știu cum a trecut privirea mea peste ea și s-a oprit asupra unui bărbat cu picioare lungi. La început m-a intrigat lungimea picioarelor. Pe urmă am admirat mîinile cu degete lungi, proptite pe genunchi. Purta haine de olandă de un alb imaculat, lavalieră neagră. Un tip de nordic, cu nasul scurt, bărbia în vînt, pomeții sculpturali. Prin ochelari, ochii lui erau fixați asupra mea, cu interesul unui amator de pictură, care într-o expoziție se oprește în fața unui tablou. Cînd am coborît privirea, am văzut lîngă picioarele lui o gheată ortopedică cu o talpă înaltă. Celălalt picior era încălțat cu un pantof elegant, iar genunchii acoperiți de de volănașele plisate ale unei rochii de mătase vișinie. Decolteul în triunghi lăsa sînii prea descoperiți. Gîtul lung, ca într-un portret de Modigliani, susținea ca un lujer căpșorul îngust. Bărbia, ascuțită și fină, gura cu buzele subțiri. Ochii îngușți și unul din ei pe jumătate acoperit de pleoapa umflată. Părul, atît cît se vedea pe frunte, pe tîmple era ca al știuletelui de porumb, cafeniu, tocat, fără viață. O pălărie albastră, imensă, cu o voaletă roz, prinsă ici-colo în buchețele de flori de cîmp.

Cu o voce mică, plăcută, tărăgănată, mi-a spus :

— Semănați cu Diana. V-am citit cartea. Țineam să vă cunosc.

Mi-a întins mîna.

— Sorana Gurian.

I-am dat mîna căutînd să-mi stăpînesc repulsia. Mi-a reținut-o cu o putere nebănuită.

— Lovinescu mi-a dat să citesc *Pînza de păianjen*. Vroiam foarte mult să te cunosc, mi-a spus cu o voce puțin tărăgănată, mică, cu dulci accente moldovenești. *Pînza de păianjen* are farmecul romanelor englezești. De-altfel văd că sînteți comparată cu Catherine Mansfield și cu Rozamond Lehman. Ați citit cartea lui Francisc Carco *Mémoires d'une autre vie?* E acolo o fotografie a lui Rozamond Lehman. N-aș putea spune că semănați, dar aveți farmecul ei.

Atunci s-a apropiat de noi Suchianu :

— Am scris despre cartea dumitale în *Le Moment*, și te rog să-mi dai ceva pentru numărul din august. Vreau să apari alături de Hortensia Papadat-Bengescu.

Îmi dădeam seama că nimeni nu bănuiește că n-am sertarele pline de nuvele și schițe, că n-am ce căuta acolo. Și brusc m-am ridicat, cu aerul cuiva care și-a amintit că e așteptat undeva. Dar am întîlnit privirea bărbatului cu ochelari și lavalieră și am șovăit o clipă. Nu-mi închipuiam că într-o zi mă va întreba :

— Unde te-ai dus atunci, de ce erai grăbită, cine te aștepta ?

Într-o dimineață, cînd treceam prin Cișmigiu, mi-au atras atenția, de departe, doi ogari superbi. Cînd m-am apropiat, am văzut-o pe Sorana ghemuită pe o bancă. Ogarii, în poziție verticală, cu labele proptite pe umerii ei, păreau uriași. Obrazul ei părea mic, subțire, fin ca un desen japonez în peniță, între capetele lor prea lungi. Au coborît într-o clipă, gata s-o apere de apropierea mea, dar ea, ținîndu-i de grumaz, ca de o scurtă lesă, le-a șoptit cîte un cuvînt, liniștindu-i. Erau acum imobili și superbi, ca niște imense bibelouri de porțelan Rosenthal. Ea, și mai mică, dar stăpînindu-i cu forța unei îmblînzitoare de lei, mi-a întins mîna. Cîinii mă adulmecau cu boturile lor lungi.

— Poți să-i mîngîi, m-a încurajat, sînt blînzi. Numai pe mine să nu îndrăznească cineva să mă mîngîie. Sînt geloși, mai geloși decît pisica mea siameză.

Și mi-a făcut loc pe bancă.

Nu mai purta gheata ortopedică, ci sandale de balerină și o rochie încrețită la gît, cu mîneci largi. Mîinile păreau și mai mici, încheieturile și mai pline de grație. Avea un farmec care compensa lipsa de frumusețe, fiindcă nu mai puteam spune urîțenie. Nu mi se mai părea urîtă, fiindcă nu mai era nimic strident în înfățișarea ei și speram, ca printr-o minune, să n-o mai văd șchiopătînd. Voi pleca înaintea ei, m-am gîndit, ca să rămîn cu imaginea asta plină de poezie și grație.

— Maestrul te apreciază foarte mult, mi-a spus Sorana, și te așteaptă mereu. Eram acolo cînd a telefonat Dinu Nicodin, să-l întrebe dacă a simțit cutremurul. Lovinescu mirat, știi cum se miră el, m-a întrebat pe mine dacă a fost cutremur. Amîndoi ne-am uitat la lampă să vedem dacă se mișcă și maestrul a răspuns la telefon: „Nu, nici Sorana Gurian n-a simțit, și lampa nu se mișcă". Pe urmă l-am văzut înseninat, amuzat: „Ei, asta-mi place! Am să-i spun autoarei, o să-i facă plăcere. Da, asta înseamnă talent!" Pe urmă mi-a explicat că Dinu Nicodin citea romanul dumitale și la pagina unde descrii un cutremur, era atît de prins de lectură, încît i s-a părut că se mișcă dușumeaua, pereții. Și ca să se convingă dacă a fost sau nu cutremur, i-a telefonat maestrului. Lovinescu te-a chemat imediat la telefon, dar nu te-a găsit acasă. Îmi pare bine că te-am întîlnit ca să-ți spun eu. Să știi că Lovinescu te așteaptă.

Ciinii ascultau privind cînd spre ea, cînd spre mine, cu aerul că înțeleg tot. Ea îi mîngîia, cînd pe unul, cînd pe celălalt. Avea mîini făcute să mîngîie. Mi-a spus că m-a căutat, dar nu m-a găsit în cartea de telefon.

— E pe numele soțului meu telefonul.

— Da?! Asta te privează de multe plictiseli, dar și de mulți admiratori.

— Mă apără de inoportuni.

— N-aș fi vrut să te inoportunez nici măcar trimițîndu-ți flori, deși mi-ar fi făcut atîta plăcere!

— E ca și cînd mi le-ai fi trimis și-ți mulțumesc!

M-am sculat gata să plec.

— Îmi pare bine că ne-am întîlnit, i-am spus. Ogarii sînt superbi, dar cred că sînt greu de îngrijit. Locuiești la parter ? Ai curte ?

— Am o garsonieră cu o singură cameră. Cînd sînt întinși pe jos, ocupă toată odaia.

M-a întrebat dacă am copii.

— Nu.

— Și nu-ți lipsesc ?

— Mi-e frică de război.

— Dacă ne gîndim la greutăți și primejdii, renunțăm la prea multe lucruri.

— N-am curaj să-mi iau răspunderea.

— Cartea asta trebuie să-ți dea foarte mari satisfacții.

— Mi-a dat certitudinea că mi-am ales bine drumul în viață.

— Aș vrea mult să stăm de vorbă. Cînd pot să vin la dumneata ?

— Accesorul e stricat și locuiesc la etajul cinci.

— Urc totdeauna fără ascensor.

A venit a doua zi. După ce și-a scos pălăria, aruncînd-o la întîmplare pe un fotoliu și după ce și-a aruncat o privire peste tablourile Magdalenei Rădulescu, s-a așezat punîndu-și pălăria pe genunchi, ghemuindu-se de parcă-i era frig.

— Aș vrea s-o cunosc pe Magdalena. O întîlneam uneori la Paris, în cafenele. Făcea senzație. Am avut un prieten la Berck, un italian, care îmi vorbea tot timpul despre ea, despre Campigli, despre de Chirico și Malaparte.

— L-ai cunoscut cu siguranță pe Blecher la Berck. Am citit *Inimi cicatrizate*, e o carte excepțională.

— L-am cunoscut puțin. Eu locuiam într-un hotel și închipuie-ți că nici nu treceam drept bolnavă. Acolo toată lumea umbla în gutieră. Toți erau în ghips. Eu eram o vedetă. Cocsalgia mea părea un fleac. Dacă aș scrie o carte despre iubirile, orgiile de la Berck, ar fi senzațional. I-am vorbit maestrului și l-am îngrozit. Îi plac grozav amănuntele picante, deși pare că se ferește de ele. Mai întîi te trage de limbă, apoi își ia un aer de fecioară scandalizată. Îmi place să descopăr micile slăbiciuni ale

oamenilor mari. Fiindcă Lovinescu va rămîne o mare figură în istoria literară. Nu înțeleg de ce vrea să fie romancier. Talentul lui literar îi folosește de minune în critică și mai ales în portrete. Dacă n-ar sucomba plăcerii de a șfichiui jucîndu-se parcă cu vîrful biciului în aer ca un jocheu, dar atingînd ușor pe cine vrea și cînd vrea... Crede că i se cuvine. Și se miră grozav cînd i se ripostează. Înverșunarea lui Camil Petrescu l-a uluit și l-a durut. Am o imensă admirație pentru Camil Petrescu. Ați fost prieteni sau v-ați iubit ?

— Sîntem prieteni și l-am iubit.

— Îți mulțumesc pentru sinceritate și pentru încredere.

— Numai pentru sinceritate. Și nici pentru asta. Așa sînt eu. Am încredere în oameni.

— Și îi iubești. Îi sînt recunoscătoare lui Lovinescu că mi-a dat cartea dumitale. Mi-a dăruit-o.

— Înseamnă că ești una din cele trei prietene pentru care a cumpărat-o.

— Asta mă bucură grozav, dar te pomenești că dacă aș ști cine sînt celelalte două, mi-ar pieri bucuria. Așa i-a răspuns Proust lui Léon Daudet, care a scris despre el că-i cel mai mare romancier : „Asta mi-a făcut plăcere, dar cînd ai spus că al doilea e Pierre Benoit, mi-a trecut toată plăcerea".

— Camil n-ar fi admis să existe măcar la distanță un al doilea. El trebuie să fie singurul.

Sebastian îmi povestise că, luînd masa împreună la Gambrinus, Camil îi spusese textual :

— Dragă Sebastian, un singur om e în stare să dea un roman mare, și acela sînt eu. *(Manuscriptum, 2,* 1976, anul 7).

— Am o imensă admirație pentru Camil, mi-a spus Sorana, și-mi place că nu e modest. Numai așa va reuși să se impună. Și merită. Nici Whitman nu era modest. Știi ce a spus despre cartea lui ? „Cînd atingi cartea asta, simți că atingi un om." Asta s-ar potrivi să se scris despre *Pînza de păianjen.* Vezi, Lovinescu te apreciază foarte mult, dar sînt convinsă că n-o să scrie niciodată despre dumneata. Are slăbiciunile lui și la vîrsta asta...

Sorana se înșela. Într-o scrisoare din 8 octombrie 1942, pe care, după 35 de ani, o găsesc publicată în *Manuscriptum* (nr. 4/1975, anul 5), Lovinescu îi scria scriitoarei cehe Huskova : „Ca roman, îmi pare rău că nu-ți pot recomanda nimic mai recent. Aș fi recomandat de la început *Pînza de păianjen* al Cellei Serghi, superior din toate punctele de vedere...“

Punctele de întrerupere se referă, probabil, la interdicțiile politice din țara ocupată de hitleriști. Această obiectivitate a criticului, care avea într-adevăr atunci pe plan sufletesc alte preferințe, spune mult, nu numai despre felul în care mă prețuia, dar și despre incomparabila loialitate a caracterului său.

— Cred că nu vei obține locul care ți se cuvine. Și asta pentru că nu știi să-ți faci relațiile, să tragi sforile, să cultivi oamenii care-ți sînt necesari. Camil n-a scris un cuvînt, stăruie Sorana.

— M-a îndemnat să scriu. Mi-a publicat un fragment în *Revista Fundațiilor*. Și s-a bucurat că Suchianu a scris cu entuziasm despre cartea mea în *Le moment*.

— Dar asta l-a indispus pe George Călinescu.

— De ce ? Suchianu a scris în același număr și cu același entuziasm despre *Enigma Otiliei*.

— Trebuia să scrie numai despre *Enigma Otiliei*. Știi că intră în librării și urmărește cîte volume se vînd din *Pînza de păianjen*, și cîte din romanul lui ? Ai să vezi că n-are să te ierte. I-ai trimis cartea cu dedicație ?

— Nu, fiindcă nu-l cunosc.

— Nu-i un motiv. Lui Pompiliu i-ai mulțumit pentru cronica lui ?

— Nu. Nu știam că trebuie să-i mulțumesc unui critic. Credeam că meseria noastră e să scriem, a lor să ne analizeze sau să ne foarfece cărțile. Ca avocat, n-aș fi îndrăznit niciodată să-i mulțumesc unui judecător că mi-a dat dreptate.

— Ești adorabilă ! mi-a spus Sorana. Ai nevoie de cineva să te ocrotească, să te alinte. Nu-mi închipui că ești așa de singură.

— Dacă n-aș fi fost singură, poate că n-aș fi scris...

— Totuși, trebuie să te aperi. Ai nevoie de cineva care să te apere.

— De cine ? De ce ?

— De răutatea oamenilor și de marile iubiri.

— Cu ce înlocuiești marile iubiri ?

— Cu micile aventuri. Maestrul te incită să i le povestești și pe urmă ia un aer de călugăr care se ferește de Satana. Nu înțeleg cum a trăit atîția ani la Paris și s-a întors atît de feciorelnic, de imaculat. S-ar zice că n-a cunoscut decît bibliotecile, anticarii, profesorii de la Sorbona și monumentele istorice. Acum moare de curiozitate să cunoască Parisul lui Toulouse-Lautrec și să-i povestesc despre destrăbălările mele.

— Le inventi ?

— Nu, de ce ? Am vrut să trăiesc, am trăit, am cheltuit tot ce mi-a lăsat tata. M-am întors fără un ban. Dar am cunoscut oameni extraordinari.

— Și pe Brâncuși ?

— Nu. Știam că e ursuz. Dar lui Anais Nin i-a făcut cu totul altă impresie.

Și Sorana mi-a vorbit despre Anais Nin, fiica unui mare compozitor de origine spaniolă, prietena cea mai bună a lui Henry Miller, despre *Jurnalul* ei.

A doua zi, mi-a adus două pagini bătute la mașină și traduse anume pentru mine. Le regăsesc în *The Diary of Anaïs Nin* (vol. II 1931—1939).

„L-am întrebat pe Henry dacă ar vrea să-l viziteze pe Brîncuși, împreună cu mine. A răspuns că nu, nu-i plac profeții, pozează. Așa că m-am dus să-l vizitez pe Brâncuși împreună cu Dorothy Dudley.

Era după-amiaza tîrziu. Trăiește într-o căsuță mică, cu o curte. Ne-a deschis o poartă enormă de fier. Purta un costum alb de casă și barba lui era lungă și albă ca a lui Moș Crăciun. Studioul lui era alb, statuile lui erau albe și argintii. Mi-a plăcut *Pasărea fără aripi :* un zbor liric, alungit, străpungînd spațiul. Ochii lui negri, închiși complet cînd rîdea. Arăta ca un mujic rus, un țăran. Fața lui era sănătoasă și roz în barba lui albă. Pregătea un

şiş-chebap pe vatră şi servea asta cu sticle mari de vin roşu.

Statuile lui ne priveau, dar, prin contrast cu statuile Hanei Orloff, toate aveau o lumină, o capacitate de zbor şi abstracţia lor le făcea modeste, dispărînd în umbră pe măsură ce marele studio se întuneca. Pentru ca să rîdă, îşi arunca îndărăt capul. Vinul roşu, rîsete. Dansa şi explica întîmplările pe care le spunea cu gesturi, le mima.

Timpul trecea, dar cînd sosi vremea plecării, a protestat. Am spus că trebuie să plecăm, era foarte tîrziu. A spus că nu ar putea să îndure pentru nimic în lume să plecăm, n-ar putea să suporte despărţirea.

Am rîs şi am spus că nu am putea să dormim prea bine în studioul lui.

Dorothy şi cu mine am început să dăm îndărăt spre uşă, şi Brâncuşi a început să vorbească volubil, ca şi cum ar fi vrut să ne distragă atenţia de la plecare. Fiindcă a sculptat atîtea ouă, l-am tachinat spunîndu-i că am să-l prezint Hanei Orloff, care sculpta femei însărcinate „sau poate că v-a vizitat şi tocmai ouăle astea au făcut-o să sculpteze atît de multe femei însărcinate". Brîncuşi a răspuns că n-ar însărcina niciodată o realistă, numai femei tinere ca noi, femei tinere şi frumoase. Apoi, fiindcă a sculptat faimoasa *Coloană fără sfîrşit*, l-am întrebat dacă el credea de asemeni în „nopţi fără sfîrşit".

În fine, am plecat, rîzînd, glumind, dar cînd am ajuns de cealaltă parte a porţii, iar Brâncuşi îndărătul acesteia, cu mîinile lui pe barbă şi cu o atît de inteligentă, însingurată expresie în ochii lui întunecaţi, am simţit că-l părăseam."

Şi Sorana mi-a vorbit pînă seara tîrziu de Anais Nin, al cărui *Jurnal* a devenit celebru, de Antonin Artaud, de oamenii pe care i-a cunoscut la Paris.

— Cînd am rămas fără o leţcaie, m-am întors la Bucureşti. Abia am avut bani pentru taxiul care m-a adus, cu două valize, la Grand Hotel şi pentru bacşişul pe care l-am dat ca să mi le aducă în cameră. Sigur că peceţile de la Berck sur Mer, Deauville şi alte staţiuni, şi aerul sigur de mine cu care am păşit — era într-adevăr cu-

rioasă siguranța de sine cu care pășea, deși firavă, urîțică și șchioapă — le-a impus și mi-au dat o cameră excepțional de bună. Am cerut să mi se aducă masa în odaie dar fericirea asta a durat o săptămînă. Plecam, mă întorceam, fără să știu de unde am să găsesc bani să-mi achit nota. A șaptea zi, mi-am găsit camera încuiată și lucrurile oprite amanet. Am surîs mirată, cu un aer zăpăcit, ofensat și am plecat, chipurile, să scot bani de la bancă. Nu știam unde am să găsesc un adăpost. După cîțiva pași l-am întîlnit pe Zaharia Stancu. Știam că e directorul unei gazete. I-am spus că vin din străinătate, că locuiesc la Grand Hotel, dar vreau să mă mut la Athenée Palace. Tocmai mă duceam să iau o cafea la Capșa. Dacă vrea să vină cu mine, îi povestesc lucruri interesante. Și dacă vrea, i le pun la dispoziție cu multă plăcere. L-a interesat tot ce am început să-i povestesc, despre viața în sanatoriul de la Berck, despre Blecher, despre prietenia mea la Paris cu Gide, Cocteau, Max Jacob. Simțeam că arde de curiozitate să știe de unde am avut bani pentru viața pe care am dus-o. I-am spus că tatăl meu, care a fost medic, mi-a lăsat o moștenire, și asta era adevărat, dar nu i-am spus că mama vitregă m-a jecmănit cum a putut mai bine, nici că am risipit tot ce mi-a rămas și nu mai am o lețcaie. Cînd i-am spus că-i stau la dispoziție cu materialele adunate și cu amintiri despre Brâncuși, culese de la prieteni, nu-i venea să creadă. „Ei, cum așa ?! Pentru ochii mei frumoși ? De ce ?“ Fiindcă n-am nevoie de bani, vreau să fac practică la o gazetă, să bat la mașină. Eram secretara tatălui meu și-mi pare rău să-mi pierd obiceiul de a munci, dexteritatea. E ca la pian, cînd nu exersezi. Și mai ales vreau să trăiesc în atmosfera de redacție. Să fac orice fel de treabă. Absolut gratuit. Mă făceam că nu știu că e directorul unui ziar de avangardă, că în zilele cînd plecam de la hotel și băteam drumurile ca să-mi găsesc o slujbă citeam subtitlurile diferitelor gazete și reviste și cunoșteam numele directorilor, al secretarilor de redacție. Aveam acum în față un țăran șmecher, deștept, uns cu toate unsorile. Trebuie să-i țin piept. „După viața pe care am dus-o acolo, i-am spus, n-aș vrea să mă burghezesc și banii se

duc. Acum n-am nevoie, dar mi-ar plăcea să lucrez la o gazetă. Dacă ar fi să vă fac cafele și să fiu curier, corector de noapte, dar mai ales să vă bat la mașină." „Bine, vino cu mine. Noi, cu banii, o ducem prost. Dar dacă n-ai nevoie..." „Slavă Domnului, viața mi se pare foarte ieftină aici, după ce am trăit la Berck și chiar la Paris, dacă vrei să trăiești la nivelul lui Gide, Cocteau..."

M-am folosit de cele ce mi-a povestit Sorana pentru a completa portretul Lisandrei din *Cartea Mironei*, întîlnirea ei cu Octav. Ca și Lisandra din romanul meu, Sorana a trăit două săptămîni în redacția unui ziar, bătînd la mașină articole, scrisori, făcînd cafele. Bineînțeles, avea și ea, gratis, cîteva cești de cafea pe zi și cîte un pateu sau un sandviș, cînd se aduceau. După plecarea tuturor, Sorana — ca și Lisandra în romanul meu — seara tîrziu, rămînea ultima, sub pretext că mai are ceva de bătut la mașină, sau de pus ordine în hîrtii. Dar de îndată ce rămînea singură, își spăla, la chiuvetă, lucrurile pe care le purta pe dedesubt, le punea pe calorifer la uscat și se culca pe masa mare din mijloc, cu ziare la căpătîi, învelindu-se cu trenciul. Într-o seară a venit Stancu să-și ia o mapă pe care o uitase, așa cum în *Cartea Mironei* vine Octav descuie ușa cu cheia lui, intră și dintr-o privire înțelege tot.

— Ce ai de spus ? o întreabă pe „vinovată".

— Că mi-e foame. De zece zile n-am mîncat.

— Vino cu mine.

Sorana s-a îmbrăcat în fața lui. S-au dus la un restaurant unde a mîncat pe săturate, pe urmă la Grand Hotel, unde, plătindu-i datoria, și-a recăpătat lucrurile, camera. Și au rămas prieteni.

Sorana păstra toate legăturile de prietenie, indiferent cum începea povestea. Nu lăsa să-i scape nici un prilej, nu renunța la nici o aventură. Dar știa să asculte necazurile altora, să se dăruie, să ajute. Nu-și precupețea nici un efort și dacă, la început, bărbații o doreau din curiozitate, se atașau pe urmă din afecțiune și admirație. Era inteligentă, cultivată, informată, poate prea informată. Avea relații cu oameni de stînga și de dreapta, și cădea în picioare ca o pisică în cele mai grele situații.

14

Sorana era la mine cînd mi-a telefonat Magdalena.

— Curtio Malaparte e aici. I-am spus că am o prietenă scriitoare. Vrea să te cunoască. Mai e cu un prieten...

— Bine, am spus, fără să știu despre ce este vorba. Cine e Malaparte ? am întrebat-o pe Sorana.

M-a pus repede în temă.

— Curtio Malaparte e autorul unor cărți antihitleriste : *La technique du coup d'état* și *Le soleil est aveugle. Il sole è cieco.* În care îi înjură pe fasciști. Știam că e arestat de Mussolini.

În sfîrșit, știam și eu cîte ceva, dar nu mă așteptam să apară doi ofițeri italieni. Cel care ținea de lesă un superb doberman era înalt, slab, uscat, roșcovan, la fel de rasat ca și cîinele lui. Îl chema Aldo David. Celălalt, brun, nu prea înalt, bine legat, frumos ca un artist de cinema, cu o privire care voia dintr-o dată să prindă și să afle tot.

— Malaparte.

A înțeles imediat de ce-i sînt ostilă și, fără să mă bage în seamă, răspundea la întrebările Soranei.

Prietenul său, David, se uita la tablourile Magdalenei și sporovăia în italienește cu ea.

Desigur că Lovinescu va afla că am primit în vizită doi ofițeri italieni. Sorana se și pregătea să-i povestească. Deocamdată se informa :

— Știu că ați condus o revistă literară, la care colabora Alberto Moravia și Guttuso. În 1938, nu-i așa ? Vă credeam comunist, îi spunea lui Malaparte.

Amîndoi vorbeau perfect franțuzește.

— Și Hitler crede tot așa și Mussolini. Nemții m-au arestat pentru articolele pe care le publicam la *Corriere de la Serra* și în care arătam cu cine s-a înhăitat Il Duce. Am avut pînă acum domiciliu forțat.

— Și acum v-a băgat în cămașă de forță! zîmbește Sorana, privindu-i uniforma.

— Mussolini m-a chemat să-mi spună că informațiile pe care le primește despre ororile hitleriste în răsărit depășesc tot ce se poate imagina. El nu poate să creadă și vrea să știe adevărul. E convins că de la mine îl va afla. Dacă vreau să plec ca reporter de război...

— Și de ce tocmai pe dumneata? am întrebat suspicioasă.

— Alții n-au să aibă curaj să spună adevărul. Dar mărturisesc că am vrut să fiu liber ca să-mi caut cîinele. M-a însoțit în condiții inimaginabile. Două luni a reușit să se ascundă și să apară la anumite ore. Parcă avea ceas. Ne vedeam ca îndrăgostiții, clandestin. Și deodată a dispărut.

— L-ați regăsit?

— Da. Într-un spital unde se făceau experiențe pe cîini. I-au operat coardele vocale. Mă privea cu o dragoste și o recunoștință sfîșietoare. Nu pot să descriu tristețea și adorația din ochii lui și neputința de a scoate un sunet, de a face o mișcare.

Malaparte o va descrie în *La peau* [1], cu condeiul unui mare scriitor, dar și cu o imensă dragoste.

— Nemții fac astfel de operații pe oameni, spune Sorana.

David își mîngîie cîinele.

— Pentru asta ați venit? Ca să discutați politică? întreabă Magdalena.

— Am venit pentru tine, răspunde Malaparte, și o ia în brațe și o învîrtește ca pe o balerină. Magdalena, tu ești tinerețea mea.

— A noastră, completează David.

— Și atunci sporovăiați despre război.

---

[1] Pielea.

— Despre care ? întreb văzînd cît sînt de tineri.

— La șaisprezece ani, nebunul ăsta a luptat în Franța, voluntar, a fost rănit și decorat, spune Magdalena, mîndră de Malaparte.

În sufletul meu, gheața s-a topit.

— Mă duc să fac cafele.

Malaparte a venit după mine, la bucătărie.

— Le fac eu. Femeile nu știu să facă o cafea destul de amară și destul de tare.

— Așa spunea și bunica. Nu era niciodată mulțumită și se strîmba, „parcă e salep", o băutură turcească, mai dulce ca mierea, cafenie.

— Știu, am băut salep la Constantinopol.

Ca să-i intre în voie, fetele i-au făcut într-o zi o cafea fără zahăr deloc. „E aproape cum trebuie, a spus bunica. Puțin mai amară dacă era !"

— Sînt convins că aș fi iubit-o pe bunica.

— Era fermecătoare și analfabetă.

— Și nu era din București.

— Sîntem toți dobrogeni. Eu m-am născut la Constanța.

— Aș fi jurat că ai copilărit la mare.

N-aș fi vrut să-mi vorbească despre culoarea ochilor mei, care era a mării, nici să-mi spună obișnuitele dulcegării. Nu citisem nici una din cărțile lui. Nu știam cît e de refractar locurilor comune.

Am stat pe terasa îngustă care înconjoară apartamentul ca un brîu de beton. Sorana mi-a pus un șal pe umeri și pe urmă a adus cîte un scaun pliant. Dar noi am stat toată noaptea în picioare, de vorbă. Era în tot ce spunea o forță pe care nu o mai întîlnisem decît în lupta dintre mare și stînci, dar spre deosebire de mare, care îmi dădea sentimentul neputinței de a se elibera de țărmurile stîncoase, Malaparte părea un făt-frumos care înfruntă balaurii, doboară stejarii și e în stare să elibereze și marea în lupta ei cu uscatul.

Regăsesc zorii acelei zile în La Peau : „Aerul era atît de transparent, că vinele verzi ale cerului se detașau pe azur, desenînd stranii arabescuri asemenea nervurilor unei frunze. Tot cerul tremura în briza matinală, ca o frunză

și cîntecul păsărilor în grădinile de sub noi dădeau acest fior pe care presentimentul zilei îl răspîndește printre copaci și dă o muzică dulce și tristă."

Nimeni nu-mi vorbise cu atîta forță și nici o carte nu m-ajutase să aud vacarmul lumii în suferință și flăcări, o lume care urăște și iubește, moare și trăiește, omoară și se apără. Se rostogoleau parcă și cădeau cascade și fierbea Vezuviul cînd îmi vorbea Malaparte și, citindu-l, îi aud cuvintele, vocea : „În timpul acestor ani teribili, de îndată ce sirenele anunțau apropierea bombardierelor inamice, toate micile biete păsări din Neapole se duceau să se refugieze în tabernacole. *C'étaient des moineaux, c'était des hirondelles, au plumage ébouriffé, aux yeux ronds et brillants sous la paupière blanche*[1]. Se ascundeau ca într-un cuib, strînse una într-alta, tremurînd printre statuietele și cartonul presat al sufletului purgatoriului."

— Ai să regreți noaptea asta, mi-a spus în zori. Putea să fie foarte frumoasă. De ce n-ai vrut să plecăm de aici ?

— Ce tristă ar fi fost dimineața !

— Nu poți să ai bucurii dacă te feresti de tristețe.

— Nu caut bucuriile.

— Ce cauți ?

— O noapte care nu se sfîrșește.

— Ai întîlnit-o ?

— O aștept.

— Crezi că există ?

— Numai în Sparkenbrooke am găsit definiția dragostei, așa cum o concep, cum o visez. *„L'acte de l'amour ne devient pas un délice sensuel, mais une extase où s'abolit la difference entre les êtres. Les amants qui éprouvent cela rencontrent l'équivalent de la mort et de la poésie."*[1]

---

[1] Erau vrăbiute, rîndunele, cu penajul înfoiat, cu ochii rotunzi și strălucitori sub pleoapa albă.

[1] „Actul dragostei nu devine un deliciu senzual, ci un extaz unde este abolită diferența dintre ființe. Oamenii care trec prin asta întîlnesc echivalentul morții și al poeziei."

Sorana m-a întrebat cum am rezistat o noapte întreagă, sprijinită de parapetul terasei și cum am rezistat inteligenței și farmecului lui Curtio Malaparte.

De ce n-am putut să-i arăt, cînd a apărut după război, romanul Kaput, că acest mare scriitor povestește cu indiscreția unui soldat de rînd despre aventurile lui din România! Dar *La peau* este una din cele mai puternice cărți despre război. Malaparte o personalitate care poate fi comparată cu Ilya Ehrenburg, cu Hemingway și poate chiar cu Malraux. După sfîrșitul războiului, a plecat în China, care lupta pentru eliberare. Dar, bolnav, s-a înapoiat în Italia și murind s-a liniștit.

În casa Soranei Gurian, „care are darul de a face și desface prietenii ca nimeni altul", cum va scrie Dan Petrașincu în același articol din *Femeia și căminul*, întîlneam numai oameni de stînga. Pînă într-o zi, cînd mi-a propus să mă conducă acasă cu mașina care venise s-o ia.

— E a unui prieten de la Legația japoneză, mi-a spus, cu totul firesc, după ce m-am urcat.

În drum, i-a cerut șoferului să oprească în fața Ministerului Sănătății și m-a rugat s-o aștept cîteva minute, ca să ia o rețetă pentru un medicament. Într-adevăr, n-a trecut mult și a apărut, sprijinită de brațul unui bărbat slab și înalt, care a condus-o pînă la mașina care o aștepta.

— Știi cine era? m-a întrebat. Dănulescu, ministrul sănătății. A vrut să-mi dea mașina lui.

Am înghețat.

— Nu seamănă cu ceilalți, a căutat să mă liniștească, e un sfînt.

Și fiindcă tăceam cu ostentație:

— Să știi că și printre ei — evita să spună printre legionari — sînt cîțiva...

Am evitat s-o mai întîlnesc, cînd într-o zi i-am văzut fotografia în gazetă. Era căutată de poliție. A fost căutată și la mine acasă, sub pat și în dulap, într-o duminică pe cînd, senină, citea la „Sburătorul". Se descoperise o autorizație falsă din cele ce erau necesare nearienilor pentru angajarea unei femei de serviciu.

— Nu-i nici un fals! a spus Dănulescu, cînd i s-a arătat semnătura.

Funcționarul a făcut ochii mari:

— Atunci celelalte?

— Care celelalte? Eu am dat o singură autorizație.

— Noi am primit o sută cu semnătura dumneavoastră. Numai asta ni s-a părut suspectă.

Și așa s-a descoperit că toate celelalte erau false.

Odată m-a dus la cinema. Sala era aproape goală. Se juca un film german, *Evreul Züss*. M-a indignat felul în care a fost răstălmăcit romanul, otrava pe care reușea s-o picure filmul.

— Dar regia e foarte bună, susținea Sorana, și e jucat perfect.

Tocmai asta e ticăloșia. Poți, cu mijloace artistice, să răspîndești ura, să asmuți oamenii pînă la crimă.

Aveam să aflu, întîmplător, că Sorana, prin relațiile ei, a înlesnit aducerea filmului.

După război, Soranei i-a apărut romanul *Zilele nu se întorc niciodată*, care a avut un foarte răsunător și binemeritat succes. Asta n-a împiedicat-o să deschidă, într-o magazie pe marginea mării, la Mangalia, un bar, apelind la toți prietenii scenografi, decoratori, să-i deseneze pereții, să-i picteze, să-i decoreze interiorul cît mai modern, mai trăsnit.

Cei care aveau bani îi aduceau băuturile gratuit, alții consumau gratis. Unii recitau, alții cîntau sau dansau. Ea, elegantă, decoltată, cu rochie lungă, șchiopătînd, se apropia de fiecare, îi umplea paharul, îi spunea o vorbă bună, împărțea zîmbetele și aduna bani.

În vara următoare s-a măritat, de formă, cu un pictor italian. Au plecat împreună, dar curînd Sorana a murit la Paris într-un spital, de cancer. Pînă în ultima clipă, refuzînd morfina și tot ce putea să-i amorțească durerile, a scris, a descris boala pe care, lucid a vrut s-o trăiască.

Se pare că acest roman, *Le combat*, a apărut după moartea ei și a intrat într-o antologie a literaturii franceze. Dar asta se întîmpla în 1946.

Acum sîntem în 1943.

„Ceva, totuși, în lungul acestor ani îmi lipsea neștiut. După ce ai avut norocul să iubești cu tărie, toată viața trece căutînd din nou acea văpaie, acea lumină" (André Maurois, *Memorii*).

Singură, în nopțile albe, în liniștea aceea densă, războiul se depărta, se apropia. Mirona se așeza în locul meu la masa de scris. Aștepta. Pe pagina albă, Ștefan trebuia să apară. Era așteptat. Așteptat parcă de la începuturile lumii.

„Din cele mai vechi timpuri, dragostea năvălește neașteptat, inundă sufletul femeii, îi înlănțuie ființa", spune Nefertiti în romanul cu același titlu al lui Andrée Chedid. Îndrăgostită de soțul ei Askleron, Nefertiti mărturisește că sculptorul căruia îi poza i-a năpădit sufletul, i-a înlănțuit ființa. „Au fond de mon silence je ne cesse de lui parle. Je lui parle, je l'écoute, je souhaite sa presence à chaque instant du jour." [1]

Dar va avea dragostea locul precumpănitor în *Cartea Mironei*? Epoca e prea frămîntată, suferința pe lume prea mare, Mirona prea lucidă ca să nu participe la ce se întîmplă în jur: „Fundalul pe care este proiectată formația spirituală a Mironei, anii tulburi ai războiului mondial îi oferă posibilitatea conturării în imagini dramatice. (Valentin Tașcu, *Familia*, noiembrie 1972.)

[1] „În străfundul tăcerii mele nu încetez de a-i vorbi. Îi vorbesc, îl ascult, îi doresc prezența în fiece clipă a zilei."

Dincolo de dezamăgirile de care dragostea nu e scutită, apare instinctul de conservare al scriitorului. În măsura în care devin scriitor, încep să-l înțeleg pe Camil. Mirona trebuie să-și salveze cartea pe care o scrie și autoarea trebuie să se salveze ca scriitor : „Deosebirea de Diana Slavu stă în sentimentul unei vocații certe". (Ovid Crohmălniceanu, *Viața românească*, august 1967).

Îmi descoperearm, scriind, vocația de scriitor. Și dacă atunci, cînd scriam *Pînza de păianjen*, nu țineam să las decît o dîră a trecerii mele prin lume, acum vroiam să arăt nedreptatea care-l umilește pe om.

„Este acest roman o zugrăvire veridică a realității ? se întreabă André Maurois despre *Climate* : Iau ca judecător un îndrăgostit și nu dau nici un răspuns."

„Ploua mărunt, persistent, o mașină încercînd să vireze brusc a derapat și întorcîndu-se aproape cu 180°, s-a oprit în fața mea : Ștefan în uniformă de ofițer, întinerit și parcă mai înalt", voi scrie în *Cartea Mironei*.

Pentru prima dată l-am văzut la *Viața românească*. A doua oară, la Lovinescu.

Sorana mi-a atras atenția asupra lui :

— De cînd caut să-l cuceresc și dumneata, uite : veni, vidi, vici.

Știam că e scriitor. Dar nu citisem nici una din cărțile lui. Și acum era război. Scriitorul era medic, pleca.

— Plec pe front. N-aș fi crezut că am să vă întîlnesc, nu știam, nu-mi imaginam că locuiți aici... Și am trecut de atîtea ori. În capul străzii era *Viața românească*, la cîțiva pași Lovinescu, cum de v-am găsit tocmai acum ? Mă trimite Ministerul Sănătății într-un spital pe zonă. Dar sper să găsesc un mijloc să mă întorc cît mai curînd.

Își scosese și ochelarii și ochii lui albaștri parcă vroiau să spună : „Și atunci nu ne mai despărțim niciodată, dacă mă întorc". Și s-a întors.

Era ultimul an de război. Nu ieșisem nicăieri și conferințele nu m-au atras niciodată. Dar Magdalena insistase să ne întîlnim acolo, unde e acum Biblioteca Centrală. Am privit afișul lipit de zid, fără să văd numele conferențiarului.

Cînd am intrat, sala era plină. Aici urmasem primul an de Drept. Ce tînără eram atunci! Priveam în jurul meu și-mi căutam tinerețea, îmi căutam colegii. Cîți au plecat pe front, cîți mai trăiesc, cîți se vor întoarce și cum se vor întoarce?

Deodată s-a făcut liniște, ca pe vremuri, cînd intra profesorul. În anul I eram îndrăgostită de Mircea Djuvara: înalt, prea înalt, foarte subțire și foarte domn, elegant, demodat, ca un personaj din romanele lui Maupassant, de un farmec desuet, care-mi plăcea.

Urmăream acum pașii conferențiarului, picioarele lungi, și vroiam să-mi închipui că am douăzeci de ani, că sînt îndrăgostită de el, că va vorbi pentru mine. Cînd am ridicat privirea, am dat de scriitorul pe care ultima dată îl văzusem în uniformă de ofițer. Purta acum haine albe, ca în ziua cînd l-am întîlnit la *Viața românească*, lavalieră neagră. S-a înclinat ușor în fața mea, a așteptat să-mi găsesc un loc, a vorbit pentru mine.

După conferință m-a căutat, făcîndu-și loc prin îmbulzeală. Era în fața mea.

— Ați fost porte bonheur-ul meu pe front, vă mulțumesc.

Și s-a scuzat că a vorbit prost.

— Eram obosit, am venit direct de la gară, eram foarte emoționat. V-am căutat de multe ori la „Sburătorul", speram să vă întîlnesc. Poate veniți acum, duminică. Vă rog să veniți. Vă rog...

„Nu mi-aș fi putut închipui că nu-l voi găsi pe Ștefan la Cenaclu", spune Mirona. Luîndu-și rămas bun, se uitase atît de adînc în ochii mei și-mi șoptise atît de cald „atunci duminică, la Cenaclu!"

„În liniștea încăperii a zbîrnîit o sonerie. Speriată, am întors capul spre ușă. Dar maestrul făcea semn unui tînăr, care a înțeles că trebuie să răspundă la telefon. Doamna care citea își întrerupse lectura. Lumea avea privirile îndreptate spre locul unde suna telefonul. Tînărul se grăbi într-acolo și cînd se întoarse, în tăcerea încordată, rosti aceste cuvinte:

— Doctorul Ştefan vă roagă să-l iertaţi. Trebuie să plece cu trenul de şase în provincie. Nu poate veni şi se scuză.

Maestrul părea uluit.

— Ciudat, foarte ciudat!

Umerii se ridicară, braţele se desfăcură în semn de uimire.

— Ei, asta-i bună! Dar nici nu-l aşteptam. Nu l-am poftit. La mine vine cine vrea. Prima dată mai înţeleg, spuse, privindu-mă cu simpatie. Altminteri, nimeni nu-i poftit şi n-are de ce să se scuze. Ce om ciudat!

Umerii i se ridicară din nou şi maestrul îşi potrivi iar ochelarii, nedumerit.

Am înţeles, într-o frîntură de clipă, că telefonul era pentru mine. Că între riscul de a trece drept nebun faţă de gazda, care nu-l poftise, şi acela de a mă dezamăgi, îl alesese pe cel din urmă. În inima mea se răsucea, ca un sfredel, o durere amară şi dulce. Mintea mi se aburea, ca ameţită de o băutură tare."

Aşa a apărut Ştefan în viaţa mea şi în *Cartea Mironei*.

„Astăzi înţeleg că a acţiona, a iubi şi a suferi înseamnă, într-adevăr, a trăi în măsura în care eşti permeabil şi-ţi accepţi destinul ca reflex al unui curcubeu de bucurii şi de pasiuni," spune Camus *(Caiete)*.

„Claire, multă vreme tăcută, îl privi pe Patrice în faţă şi-i spuse rar: «Multe dureri îi aşteaptă pe cei ce te iubesc.» Patrice se ridică cu ceva deznădăjduit în privire şi-i spune cu violenţă: «Iubirea ce mi se poartă nu mă obligă la nimic». «E adevărat, spuse Claire, constatam că într-o zi vei rămîne singur»."

— Într-o zi vei rămîne singură, îmi spusese Dania cîndva.

— Da, ştiu, dar teama de singurătate nu justifică rabatul, concesiile, compromisurile. Va rămîne lîngă mine cine va rezista, cine mă va înţelege, cine mă va merita.

— Recunosc vocabularul lui Camil. Ai început să semeni cu el.

— Am început să văd că are dreptate.

„Ai să tremuri în fața morții, îi spune Claire lui Patrice. „Dă, dar nu voi fi ratat nimic din ceea ce constituie singura mea menire de a trăi."

Lovinescu, bolnav, pe moarte, nu părăsea masa de lucru, fiindcă era singura lui menire de a trăi. Pe biroul lui, paginile scrise ordonat, mărunt, elegant, cursiv, aproape fără ștersături, se înmulțeau. Fața îi slăbea, se îngălbenea, dar zîmbetul cu care mă primea era mai binevoitor ca oricînd :

— Ca faci, simpatico ? mă întreba. Hai, dă-mi vești despre Mirona și despre Ștefan.

Povestind, simțeam că mă vindec : „Car, lorsque nous commençons à voir notre souffrance comme une histoire, nous sommes sauvées" [1], spune Anaïs Nin.

Și ca să povestesc și să mă vindec, refuzam să văd că omul din fața mea e obosit, epuizat.

„Cu două sau trei zile înainte de moarte, i-a adus Cella Serghi o pungă cu două kilograme de cireșe enorme, roșii, cărnoase. A consumat cu lăcomie, în cîteva minute, un sfert din fructele îmbietoare. Își păstrase apetitul de viață și de roadele ei suculente", scrie Șerban Cioculescu în *Amintiri*. Și în pagina următoare : „Generațiile noi îl prețuiesc mai bine decît mulți dintre cei care l-au apropiat. Acesta este semnul cel mai neîndoielnic al gloriei literare."

[1] Căci, atunci cînd începem să privim suferința noastră ca pe o poveste, sîntem salvați.

În noaptea aceea, care trebuia să intre în istorie și să transforme istoria, eu transcriam — pentru a cîta oară? — călătoria mea la țară, *O călătorie în timp de război*. Revedeam noaptea petrecută la Cerbu, satul natal al Sandei Movilă, casa albită de lună, iazul ca de poveste, masa de lucru a lui Felix Aderca, ascunsă între sălcii, și auzeam gîlceava broaștelor care săreau la picioarele noastre. Noaptea albă, în care puricii ne-au dat afară din casă și am sporovăit pînă în zori. Și tot ce-a urmat a doua zi, plecarea mea, înapoierea mea, după alte treizeci de ore de drum, bombardamentul din Gara de Nord. „Dinăuntrul iubirii pacea e totdeauna relegată. Se trăiește pe Vezuviu. Lava-i ca tăvurile cîmpurilor de bătaie." (Ion Caraion, *Enigmatica noblețe*).

Aplecată peste hîrtia albă în care se desfășura ca pe o hartă călătoria și suferința Mironei, dragostea și războiul, am auzit, ca trezită dintr-un coșmar: Pace! Dar poate că, dimpotrivă, pacea înseamnă visul și realitatea e noaptea de la Craiova și a doua zi trenul mitraliat, fuga pe cîmp, alarma din gară. Șirul de oameni care vor să se adăpostească în clădirea neterminată a Căilor Ferate. Nu visez, era în 15 iunie... Acum sîntem în 23 August. Pace! Nu visez. Pace! E lume pe scară. Alarmă? A luat casa foc? Bătăi puternice în ușă. Am deschis. E pace...

„Vecinii se îmbrățișau de parcă ar fi avut nevoie de cît mai mult spațiu pentru bucuria lor."

Vestea era prea mare și venise prea brusc. Nu-i puteam pipăi realitatea. Războiul? Zeci de imagini se depănau în mintea mea. Frînturi grăbite, învălmășite, apă-

sătoare se îmbulzeau, împiedicîndu-mă să am aceeași stare de euforie cu lumea care cobora pe scări, se aduna în stradă, intra în case necunoscute ca să nu se despartă unii de alții, să cînte, să rîdă, să discute în continuare evenimentul, să se bucure împreună.

În mulțimea care se mișca în fața mea și rîdea, gesticula, am întîlnit-o pe frumoasa mea vecină, căreia îmi plăcea să-i spun verișoară, fiindcă în adăpost ne descoperisem legături de rudenie. Sobrietatea ei distona cu veselia dezlănțuită a celorlalți, gata să ne prindă ca într-o horă.

— Nu ești fericită ? am întrebat-o.

— Sînt îngrijorată.

Și uitîndu-se la ceasul de pe mînă :

— Tony, logodnicul meu, e aviator.

— Dar e pace.

— Armistițiu.

Nu vedeam diferența. Și uitîndu-se din nou la ceas :

— E zece și cincisprezece minute.

Aveau să treacă ani, ca să aflu că atunci, la cincisprezece minute după anunțarea armistițiului, dispozitivul de apărare al aerodroamelor noastre, școlile și unitățile centrelor de instrucție ale aeronauticei, comandate de comandorul de aviație Marin Anton — logodnicul frumoasei verișoare — erau în stare de alertă, complet pregătite pe pozițiile de luptă, și așteptînd noi ordine.

Dar atunci...

„Împinsă de entuziasmul unui grup, m-am pomenit în casa de peste drum", spune Mirona. Gazda era Sanda Movilă, care turna vișinată în pahărele. Aderca, exuberant, o luă în brațe, într-un dans improvizat.

„Ea, mică și îndesată, se împiedica în cămașa lungă peste care-și pusese o rochie de casă cu nasturi încheiați anapoda. El, peste cămașa cu rîuri, purta un halat cu șnurul dezlegat. Nici un pas de al ei nu se potrivea cu al lui. Dar țopăiau fericiți. Nu știu cum s-a încins hora, dar cînd m-am desprins mai tîrziu am simțit fiorul unei îndoieli."

Cine și-ar fi închipuit că peste cîteva ore...

La 24 august, în odaia cu toate geamurile sparte, am găsit un răgaz în care am notat :

„Avioanele cu crucea încîrligată se ridică de pe aeroportul de la Băneasa și împrăștie moartea la întîmplare, orbește, asupra orașului, peste case, școli, spitale, biserici. Luat parcă de friguri, blocul nostru se zgîlțîie. Miros de pulbere și praf intră prin gemulețele sparte ale spălătoriei, în boxele pivniței unde ne adăpostisem"

Dar vestile intră și ele cu aceeași forță și ne aduc oxigenul de care avem nevoie. Armata noastră susținută de corpul aviației a început acțiunea de eliberare a Capitalei. Nemții caută să intimideze populația, dar mai rău o îndîrjește. Președinția, Telefoanele, toate sînt ocupate de noi. Tiberiu Moscu, un băiețel de treisprezece ani, a fost primul care a dat informații ample și precise unităților de parașutiști, care din 24 în 27 august s-au opus nemților în luptele de la Băneasa. Dealtminteri, acolo fiecare casă a fost transformată într-un post de prim-ajutor, fiecare bucătărie într-o minusculă cantină cu mîncare caldă. Fiecare cearșaf a fost rupt pentru un ostaș, și fiecare om a devenit un ostaș.

La 26 august scriam : „Cerul e fără limite, noaptea ireal de frumoasă și parcă fără sfîrșit. Casa e fără geamuri, fereastra și ușa dinspre terasă smulse din țîțîni. Scriu la flacăra unei lumînări. Lampa e la pămînt. Au dispărut de pe tavan umbrele lanțurilor de care era atîrnată," umbrele ca niște pîlnii de gramofon ale calelor, umbra cu gîtul întins a statuetei de bronz. La radio se transmite :

— Pînă la ora douăsprezece, ultimele resturi hitleriste s-au predat".

Dar războiul continua să intre în *Cartea Mironei*. Zidurile continuau să cadă. Trebuiau să cadă, pentru ca să vedem cum am ajuns aici.

Cad zidurile e titlul la care mă voi decide, cînd voi termina romanul. Erau zece ani de cînd, în camera mobilată, în care scriam *Pînza de păianjen*, începea să existe, fără să știu, Mirona. Zece ani de cînd hitleriștii amenințau Europa. Zece ani de cînd o lume spera să se poată salva. Dar armele vor fi depuse pe toate fronturile, focul se va stinge, nici un om de bunăcredință nu mai avea

dreptul să spună : „eu nu mă bag, nu mă amestec, nu fac politică". Se despărțea apa de uscat. Cu un entuziasm pe care generația de azi cu greu și-l imaginează și poate nu-l înțelege destul, tineretul de la Vulcan și Grivița, muncitori și intelectuali, bărbați și femei acționau în gărzile patriotice înarmate. În paginile cărților care se scriau, în pînzele pictorilor, pe portativele compozitorilor au apărut adevăruri dureroase. Mulți dintre noi aflam abia acum despre sălbăticia războiului, despre o suferință care nu mai trebuia să se repete.

Nu mai aveam timp să scriem în zece ani o carte. Cărțile nu aveau timp să prindă patima catedralelor. Lumea trebuia să afle o clipă mai devreme ce am înțeles din tot ce s-a întîmplat, ce a înțeles Mirona, ce a devenit cartea ei, cum intră viața în roman, ce înseamnă un scriitor angajat.

În *Viața românească* mi se publică fragmente scrise și rescrise în nopțile albe, nopți lungi de război. Cum le voi lega de prima parte a romanului ?

— Nu e *Pînza de păianjen* ! vor spune cu regret și nostalgie mulți cititori și mai ales cititoare, despre *Cartea Mironei*. Prea multă politică, ne-am săturat de război, de lagăre și bombardamente !

Dar, cum să mai închidem ochii, după tot ce s-a întîmplat. Cum să consolidăm pacea ?

Am refăcut mereu cartea, ca să răspund la întrebările care se puneau atunci, și se mai pun și azi. „Am răsfoit zeci de caiete în căutarea firului care leagă destinele eroilor mei, am refăcut drumurile pe care am umblat pe urmele lor, în căutarea mea" *(Cartea Mironei)*.

„Ideea că o operă ce se vrea durabilă nu e sfîrșită niciodată, face din Cella Serghi un judecător nemulțumit al propriei creații. Dacă la autoarea *Concertului de muzică de Bach* frapează redactarea spontană, în funcție de resorturi interioare dinamice, febrile, Cella Serghi se autorevizuiește mereu, la rece, cizelînd, aprofundînd, reorganizînd construcția de la o ediție la alta, încît *Pînza de păianjen* va avea altă textură în 1946 și iarăși alta în 1971. La fel e istoria altei cărți : *Cad zidurile* (1950), reluată, cu modificări, sub titluri noi, pentru a deveni

Cartea Mironei (1967), apoi simplu, *Mirona* (1975).

La originea romanului *Iubiri paralele* (1974) se găsesc sugestii din *Fetele lui Barotă*, roman cu șaisprezece ani anterior.

Procedeul devenit normă, așadar!" va remarca Constantin Ciopraga.

Revoluția se desfășura în fața ochilor mei pe stradă, intra în casă, prin ziduri, prin ferestre și uși închise, dar intra greu în foile albe. Și nu înțelegeam de ce.

Fiindcă e greu să scrii, entuziasmul nu te ajută, nu e un bun sfătuitor" spunea, mi se pare, Henry Miller.

„Nu există operă revoluționară, fără calitate artistică. Această afirmație poate să pară paradoxală. Dar cred că dacă epoca noastră ne învață ceva în această privință, ea ne învață că arta revoluționară nu se poate lipsi de măreția artistică, fără să recadă în formele cele mai umilite ale gîndirii. Nu există nici un termen mediu, între propaganda ordinară și creația care exaltă, între ceea ce numește Malraux «Voința de a dovedi» și o operă, asemeni *Condiției umane*", scrie Albert Camus. *(Eseuri)*

În același sens propune Marin Preda : „Confruntarea vechilor valori cu spiritul revoluționar al timpurilor noastre". Și autorul *Moromeților* e de părere că ar trebui să existe o întrecere între cărți bune, ca întrecerile sportive între jucătorii de același calibru.

„Oricare ar fi satisfacțiile pe care această lucrare mi le va da mai departe — afirmă Mateiu Caragiale, care a lucrat 18 ani la *Craii de Curtea-Veche* — adesea întreruptă dar niciodată părăsită, una singură pe care o și am și pe care o voi prețui totdeauna, înaintea alteia, e aceea a dificultății învinse."

Am cunoscut — cunosc — această satisfacție. Ea depășește bucuriile pe care mi le-au adus scrisorile primite și unele dovezi tulburătoare de participare a cititorilor la viața personajelor mele. „Cum poți să spui că viața nu e frumoasă cînd atîția oameni te iubesc", notează Tolstoi în *Jurnalul* său.

Nevoia mea de prietenie este atît de mare, că numai imensul număr de cititori ai cărților mele, devenind prietenii mei, o poate satisface.

17

În 1945, după moartea lui Mihail Sebastian, a apărut în *Revista Fundațiilor* articolul meu : *Marginalii la corespondența lui Proust,* de Mihail Sebastian. Nu-mi amintesc timpul care s-a scurs de cînd l-am întrebat :

— Ai citit scrisorile către doamna Strauss ?

Privirea lui a devenit de un verde intens.

— Doamna Strauss ? !

— A fost fiica lui Halévy, autorul *Ebreei.* Întîia dată a fost căsătorită cu Georges Bizet, compozitorul.

N-a mai avut liniște pînă ce nu i-am împrumutat volumul : *Lettres à Madame et Monsieur Emile Strauss.*

Portretul doamnei Strauss, cu privirea adîncă, orientală, într-un chip de copil, de Elie Delauney, apoi acea „photographie à la voilette" în care ochii-i sînt și mai profunzi, gura și mai dezorientată, mai tristă... dedicația lui Proust — pe exemplarul *Le côté de Guermantes II* : „D-lui și D-nei Emile Strauss, rugîndu-i să citească episodul pantofilor roșii pe care într-o seară m-am dus să-i aduc" — totul în aceste scrisori l-au interesat, l-au exaltat pe Mihail Sebastian.

— Deci doamna Strauss a purtat pantofii roșii ! mi-a telefonat a doua zi emoționat, ca și cînd el ar fi însoțit-o într-o seară pe aceea care avea să devie, măcar pentru unele episoade, ducesa Oriane.

Și cînd a închis cartea peste ultima filă, m-a chemat din nou :

— Am să scriu o carte despre corespondența lui Marcel Proust.

Am înțeles că numai această hotărîre putea să domolească, să facă suportabil un prea plin sufletesc, o pasiune literară care-și avea rădăcini în adolescență — și poate și mai îndepărtat — căci există, dincolo de toate deosebirile de naștere și mediu, trăsături sufletești asemănătoare, înțelegeri structurale, potriviri înnăscute. Există familii de spirite care au o realitate obiectivă.

Însemnările pe margini și sublinierile lui Mihail Sebastian în volumul pe care i-l împrumutasem, *Scrisori către doamna Strauss*, luminează puternic nu numai secretul de creație uluitor în opera lui Proust, dar și ceea ce azi ne emoționează atît, pasiunea proustiană rămasă cu intacta prospețime a adolescenței, neliniștile intelectuale, căutările, psihologia lui Mihail Sebastian, care spune : „Corespondența lui Proust ne duce în camera obscură a romanului său, acolo unde, printr-o lentă și secretă creștere, s-au clarificat strălucite victorii de artă și cunoaștere".

Notările pătrunzătoare și fine, analiza minuțioasă și intimă a acestei corespondențe, spiritul disociativ, inteligența lui critică, înțelegerea ce o are pentru hipertrofia vieții afective, pentru valoarea și semnificația amintirii ne deschid orizonturi nu numai pentru viața și opera lui Proust, ci ne ajută să definim, ne dau interesante răspunsuri în ce privește personalitatea lui Mihail Sebastian, potrivirea structurală între admirator și maestru.

Dar ceea ce ne emoționează cu deosebire, în lumina sfîrșitului tragic al lui Mihail Sebastian, sînt paginile unde stăruie asupra morții lui Proust. Atît de mult lipsește pînă și umbra presimțirii, neliniștea cît de vagă a propriului său destin în tot ce scrie despre moartea scriitorului francez, încît aceste rînduri ni-l fac și mai viu, cuvîntul „moarte" pe care-l pronunța atît de des le dau un ciudat surplus de viață. Rînd pe rînd, cu excepționale posibilități de analiză, de amănunțire pe diferite compartimente a corespondenței, cu o dragoste pentru adevăr care e pe măsura pasiunii lui proustiene și a talentului său, Mihail Sebastian va arăta toate paradoxele din destinul literar al lui Proust.

Pentru a risipi învinuirea de prolixitate, reproduce extrase din scrisori, exemple de infinite scrupule pe

care romancierul le avea înainte de a folosi un amănunt, o anecdotă : „Trebuie, înainte de orice, să subordonez totul, să nu mă las antrenat de hazul unei anecdote și să nu dau unui amănunt nici o linie mai mult decît trebuie să comporte echilibrul romanului. Lucrarea aceasta, al cărui titlu rău ales însală puțin, este atît de minuțios compusă, încît ultimul capitol al ultimului volum a fost scris după primul capitol al primului volum."

În ce privește problema stilului, Sebastian redă și comentează admirabil o scrisoare a lui Proust către doamna Strauss, pe care n-o putem reproduce decît fragmentar : „Fiecare scriitor e obligat să-și formeze limba sa, după cum fiecare violonist este obligat să-și formeze «sunetul» său... Și între sunetul cutărui violonist mediocru și sunetul (pentru aceeași notă) al lui Thibaut, există un infinit mic, care e o întreagă lume... Singurul fel de a apăra limba e s-o ataci. Căci nu reziști, nu faci bună figură față de scriitorii de altădată, decît cu condiția de a fi încercat să scrii cu totul altfel decît ei. Și cînd vrei să aperi limba franceză, în realitate scrii exact contrariu francezei clasice. Exemplu : revoluționarii Rousseau, Hugo, Flaubert, Maeterlink rezistau lingă Bossuet."

„Imoralitatea" acestei opere Mihail Sebastian o contestă cu hotărîre : „În 4 000 pagini de roman nu există nici o singură scenă de amor fizic, nici o pagină de senzualitate, căci pînă și episoadele devenite între timp clasice ale iubirii naratorului pentru Albertine sînt, din acest punct de vedere, de o stranie castitate și în orice caz de o totală lipsă de detalii fizice." În lumina corespondenței, Sebastian va spulbera și învinuirea de frivolitate pricinuită de îngrămădirea amănuntelor, de descripții prea minuțioase, arătînd necesitatea lor pentru construirea unui personaj, a unui moment, a unei epoci."

E emoționant să constatăm cît sînt de proustiene, prin adîncimea, muzicalitatea lor specifică, frazele lui Mihail Sebastian în această lucrare.

Ca și Proust, care într-o scrisoare ne arată cum l-a pastișat pe Renan — „Mi-am potrivit metronomul meu interior după ritmul său" — Sebastian își potrivește în-

voluntar poate metronomul său interior după cadența frazei proustiene, și volumul amintește inteligența și parfumul scrisorilor lui Proust. La fel au prețuit valorile supreme ale culturii și civilizației. Cu același firesc elan, din aceeași structurală nevoie au mers către esențele nobile ale vieții.

Dar și acolo unde se deosebeau atît de mult — în acea strategie literară, în acea complicată reclamă pe care Proust o făcea cărților sale — Mihail Sebastian, care avea oroare de orice agitație de acest fel, a căutat în lumina scrisorilor să-l facă înțeles și iertat: „Aceste cărți sînt singura lui legătură cu lumea. Cu cît raza lor de influență va fi mai întinsă, cu atît viața lui personală va avea mai multe ferestre deschise spre viață, spre această viață care îi este interzisă."

Poate că singura lacună în volumul acesta este că nu găsim combătută, în lumina scrisorilor, acel snobism care nu i se iartă lui Proust. Căci faptul că starea materială și socială a familiei i-a dat prilejul să cunoască „le côté de Guermantes" nu l-a împiedicat s-o arate în toată superba ei stupiditate! Iată un citat care ar fi fost necesar: „Pentru oamenii de lume, inteligența, nu știu cum fac, nu e decît o multiplicare a prostiei, pe care o ridică la o putere, la o strălucire nebănuită. Singurii suportabili sînt cei care au avut umorul de a rămîne proști."

Lungimea romanului a putut face pe cei ce au citit la întîmplare numai unele volume să-i atribuie autorului anumite preferințe ale personajelor lui, să-l facă responsabil pentru anumite păreri. „Ceea ce mă plictisește în acest *Côté de Guermantes*, îi scrie Proust doamnei Strauss — scrisoarea e subliniată de Mihail Sebastian, dar nu e reprodusă în „marginaliile" lui — este aerul atît de antidreyfuzard. Este adevărat că tomul următor e atît de dreyfuzard că va compensa, și aceasta din pricină că prințul și prințesa de Germantes sînt dreyfuzari și Swann la fel, pe cînd ducele și ducesa nu sînt."

Dar Mihail Sebastian desigur că ar fi revenit cu multe completări — atunci cînd ar fi scris un studiu despre opera lui Proust — dacă zarurile n-ar fi căzut

atît de tragic. Căci, încheind volumul care privește *Corespondența,* spune aceste cuvinte pentru noi astăzi atît de dureroase: „Nu ne putem despărți de cărțile și de amintirea lui decît cu sentimentul că această despărțire e trecătoare și că într-o zi nu prea departe le vom regăsi."

Mihail Sebastian nu le va regăsi. Dar aici în acest volum, *Corespondența lui Marcel Proust,* noi îl vom regăsi pe Mihail Sebastian în fiecare rînd în care retrăiește firesc și cu toate valențele sufletești ale prezentului subtilitatea proceselor de conștiință, atît de unduioase, cu ecouri atît de durabile, de tulburătoare, climatul intelectual și moral al „scrisorilor" de esență atît de puternic proustiană.

Orientarea lui către „scrisori", scotocirea lor pasionată, a fost fructul unei înclinații naturale, al convingerii că aici, în aceste confesiuni, în aceste notații întîmplătoare, directe, va găsi elementele de reconstituire a celui mai discutat proces de creație, că numai tălmăcirea lor poate întregi imaginea, în gîndul cititorilor, a unei pasionante personalități.

Profesorul Al. Rosetti scria în *Revista Fundațiilor* din septembrie 1945 despre Mihail Sebastian: „Ascuțimea judecății sale critice de care dă dovadă în studiul consacrat *Corespondenței* lui Marcel Proust, justifica speranța ca el să devină un critic cu renume mondial. Scrisă în limba franceză, lucrarea de mai sus s-ar fi bucurat de adeziunea unui public internațional. Era în această intenție a lui Sebastian, de a depăși cercul strîmt al cititorilor și de a păși în arena internațională prin tratarea unor subiecte de interes general, o justă apreciere a propriilor sale forțe. Opera lui constituia o strălucită prefață pentru o bogată activitate viitoare."

În critică, Mihail Sebastian a fost sub multe raporturi un neconformist, un apărător al bunului-gust, al unui echilibru, al unei tradiții literare clasice. Împreună cu Perpessicius, Pompiliu Constantinescu, Felix Aderca, Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Ion Biberi Suluțiu și alții, a luptat împotriva curentelor literare neo semănătoriste. Ca și E. Lovinescu, ca și Pompiliu Constantinescu, Mihail Sebastian lasă, mai presus de opera sa,

exemplul unei conștiințe literare formată la izvoarele autentice ale valorilor universale.

Totuși, teatrul va rămîne creația cea mai expresivă, mai transparentă, mai concretă a ceea a fost personalitatea și evoluția scriitorului. Căci de la *Jocul de-a vacanța*, în care eroul, ca și autorul, se izolează de viață, pînă la *Ultima oră*, cînd intră în arenă hotărît să învingă, Mihail Sebastian — cum va afirma Alice Voinescu — „desfășoară filmul unei societăți cutremurată de patime, sfîșiată de interese contradictorii, amețită de dorinți ale unei societăți scoase din echilibrul ei material și moral".

A fost dorința profesorului Rosetti, care cel mai mult dintre prieteni l-a prețuit și l-a iubit, să scriu o monografie despre Mihail Sebastian. Și am semnat contractul. Dar timpul pe care mi l-a cerut documentarea, greutățile scrisului, o anumită timiditate, neîncrederea în condeiul meu de eseist m-au făcut să întîrzii. Au urmat vremuri confuze, pline de contradicții, cînd proletcultismul și demagogia își făceau loc cu coatele. Peste opera lui Sebastian a coborît pentru un timp tăcerea. Și poate că pe nimeni n-a durut mai mult această tăcere ca pe profesorul Rosetti — „acest om drag", cum îl numea Lassaigne — acest om de omenie, înțelegător, calm și modest, acest erudit care sacrifica timpul necesar studiului filologiei și propriei sale opere pentru a fi un incomparabil editor și un mare prieten al nostru. Începuse să scoată, într-o colecție de prestigiu, „Romanul românesc", romanele care trecuseră cu succes prin focul timpului. Au apărut în această colecție *Enigma Otiliei, Patul lui Procust, Ultimul spectacol* de Ovidiu Constantinescu, *Pînza de păianjen* și alte cîteva cărți. Lui Camil i-a tipărit toate piesele de teatru și tot ce altfel ar fi rămas în sertare — manuscrise, foi de caiet — multă vreme.

L-am întîlnit pe profesorul Rosetti acasă la Mihail Sebastian. Veniseră și profesorii Andrei Oțetea și Iorgu Iordan. Se forma atunci o armată a păcii, între zidurile unei lumi noi. Făceam parte din grupul care înjghebase Universitatea liberă democrată. Înscriam elevi, sute de elevi, și cu fiecare din ei stăteam de vorbă. Completam fișe, scriam texte pentru radio și-i aduceam alături de

noi pe cei mai vestiți profesori și oameni de cultură, pentru conferințe și cursuri. Am obținut o sală a Universității, și rectorul, matematicianul Simion Stoilov, a primit bucuros să fie rectorul universității noastre. Sebastian trebuia să țină o lecție despre Balzac, a doua zi. Am stat cu toții de vorbă în micul apartament din blocul de pe strada C. A. Rosetti. Aveam parcă toți aceeași vîrstă, fiindcă ne însuflețea aceeași încredere în viitor. Și am plecat împreună.

Nu mai țin minte străzile pe care am luat-o și cînd am rămas numai cu Sebastian. De pe Știrbei Vodă am coborît pe Schitul Măgureanu și am intrat în Cișmigiu.

„Pe ce poartă, pe ce scări coboram ?" se întreabă Rada, eroina unui roman, pe care îl voi scrie douăzeci de ani mai tîrziu.

„Profanii, care nu știu nimic despre alchimia romanului, caută să stabilească o paralelă riguroasă, între viață și operă", spune Maurois în *Memorii* și adaugă : „dar e posibil să-mi hrănesc personajele cu emoții adevărate".

Eu nu sînt Rada, desigur, dar cu emoții adevărate am hrănit-o. Scările acelea de piatră nu le cunoșteam, dar ziua aceea am trăit-o. Citez din *Gențiane* :

„Pe pajiștea de un verde crud, pete roșii de maci, ca într-un decor de teatru. Țanțos, gătit în culori, se plimba un păun care-și trăgea trena alene. Coada i se desfăcea într-un imens evantai, împodobit cu ochelari verzi cu marginea galbenă. Păunița, albă ca o mireasă. Trena parcă era de dantelă. Numai ea era albă. Totul era colorat, viu, îndrăznet. Cerul prea albastru, tufele de trandafiri prea roșii. Zgomot de cascadă. Unde se afla oare ? Niciodată nu intrase pe bolta asta de piatră. Niciodată nu coborîse treptele astea. Nu văzuse niciodată pajiștea asta mătăsoasă, păunii. Ochii curioși de pe evantaiele lor colorate o fascinau."

Sebastian îmi vorbea despre Nora Piacentini, care, cu cîteva zile în urmă, s-a sinucis, despre prietenia lui cu fermecătoarea, talentata actriță și cu Mircea Șeptilici.

— În casa lor am citit *Steaua fără nume*. Încurajat de ei, am acceptat să mi se joace piesa sub numele unui fost coleg de liceu de la Brăila.

— Lovinescu era bănuitor, intrigat de acest autor, de care n-auzise, și care apare deodată cu o piesă excepțională.

Dar Sebastian revine la Nora :

— Cînd mă gîndesc ce eforturi disperate au făcut oamenii ca să trăiască, să supraviețuiască și Nora se sinucide ! Pe cît de mult am ținut la ea, pe atît de furios sînt acum. Îmi vine s-o scot din pămînt, să-i cer socoteală, să ne certăm. Nu avea dreptul. Nu mai avem dreptul să fugim de răspunderi.

Ce schimbat era Sebastian ! Altădată ponderat, indiferent, obosit, invidiind nepăsarea copacilor, avea acum accente de violență care aminteau de Camil.

„Ce schimbare după 23 August ! va scrie Aderca în *Revista Fundațiilor*. Mihail Sebastian, care picase pe neașteptate, stătu deoparte, stingher, privind pieziș. Apoi sări de pe scaun enervat și zise cu glas îngroșat : «Revoluția aleargă pe stradă și aici se face literatură !» Mihail Sebastian plecă repede, coborînd scările într-o fugă de neașteptat, cu o grabă febrilă.

Într-adevăr, ce schimbare între omul care nota în *Jurnal* : „Unii simulăm mai bine, alții mai prost, unii cîțiva ani, alții numai cîteva ceasuri. La capătul lor vine, însă, iremediabil, întoarcerea la tristețe, ca întoarcerea la pămînt", și cel care îmi vorbea acum :

— Trebuie să fim mai tari decît dramele noastre sentimentale. «Une nuit d'amour, un quart de roman» [1], spune Balzac."

— Mie mi-au trebuit cinci ani, dragă Mihai, pentru un sfert de roman. Nu-mi place aventura, n-o înțeleg.

— De ce ? O aventură poate să se transforme într-o mare iubire. Nici iubirea nu știi cît durează.

— Dar crezi că nu se va termina niciodată și asta e esențial. Aventura îți interzice orice iluzie, orice sentiment al infinitului. Dacă știi de la început că nu va

[1] O noapte de dragoste, un sfert de roman.

dura, cum poți să fii fericit ? „Est-ce que l'heure présente existe pour le condamné qui sait que l'heure suivante ne lui appartient pas ?“ [1] se întreabă Rémy de Gourmont.

E întrebarea pe care i-o pusesem lui Malaparte !

— Da, nu m-am gîndit la asta ! și Sebastian a rămas pe gînduri. (Cine și-ar fi putut imagina că lui Sebastian ceasul următor nu-i aparține...)

Totuși, în volumul pe care l-a scris despre *Corespondența lui Proust*, găsim aceste rînduri tulburătoare : „Aproape toate scrisorile lui Proust, chiar și cele din tinerețe, sînt scrise sub iminența sfîrșitului. Gîndul morții e mereu prezent în scrisori. Dacă primește o invitație sau propune o întîlnire, sau fixează un termen, Proust e obligat să adauge clauza pentru el actuală, mereu plauzibilă a morții care poate revoca totul.“

„Moartea poate veni oricînd“, spune Sebastian despre scriitorul pe care năprasnica boală de astm îl ținea de ani de zile într-o cameră fumegîndă, cu pereții de plută.

Neîmpăcat cu moartea lui Proust, nemîngîiat, înduioșat de acest tragic destin, nu îi este dat lui Mihail Sebastian nici norocul modest de a-și presimți propria moarte, de a se pregăti pentru ea, de a se revolta, de a scrie un singur rînd în lumina rece a apropierii ei.

„Dar într-o zi, notează în *Jurnal*, te întîlnești cu tine la un colț de suflet, cum te întîlnești la un colț de stradă cu un creditor de care te-ai ferit zadarnic.“

Creditorul se va prezenta a doua zi. Un camion îl va lovi, îl va zdrobi.

Dar noi nu știam. Nimeni pe lume nu știa că zarurile au fost aruncate.

Sebastian m-a condus pînă acasă, vorbindu-mi cu entuziasm despre sonetele lui Shakespeare. Și cînd să ne despărțim, ținîndu-mi mîinile într-ale lui, m-a privit grav :

— „Din ce substanță ești făcută tu / Dacă milenii de înfățișări ciudate se-aseamănă cu tine“ e *Sonetul* cincizeci și trei și ți se potrivește. A zîmbit dar s-a întristat.

[1] Oare clipa prezentă există pentru condamnatul care știe că ceasul următor nu-i aparține ?

— Nu te-ai schimbat de loc, deși au trecut cinci-sprezece ani.

— Și anii de război se numără dublu...

Timpul făcea tumbe înainte-înapoi.

— De ce sîntem triști ? m-a întrebat.

— Am pierdut prea mulți prieteni pe drum.

A doua zi îl voi pierde pe cel mai bun prieten al meu, pe Mihail Sebastian. „Cît de mult mi-a stricat nenorocul meu în viață", notase cîndva în *Jurnal*.

Cînd am ajuns la Universitate — cu întîrziere, cum îmi e obiceiul — vorbea rectorul. Nu știam că anunțase de la început accidentul. Fratele lui Sebastian a venit în urma mea. Nici el nu știa. Sala era plină și parcă nimeni nu respira. Într-o tăcere mormîntală, Stoilov continua să-i aducă elogii lui Sebastian. Așteptam ca dintr-o clipă într-alta să-i dea cuvîntul. Credam că e alături și făceam eforturi să-l zăresc, dar — consternată — aud :

— Mihail Sebastian a murit. Dar el este unul din acei creatori care, murind, lasă în urmă, ca un alter ego, opera lui.

— Nu-i adevărat ! se aude un strigăt sfîșietor.

Și fratele lui Sebastian fuge ca un nebun.

E strigătul și fuga Mironei, cînd află că Lisandra a murit.

La înmormîntarea lui Mihail Sebastian, lumea aceea multă, atît de felurită, fiecare venind dintr-un alt mediu, nebănuind că se pot lega prin vreo punte, amintea viața socială complicată, geniul de a cultiva prietenia pe planuri diferite, nebănuite, ecoul unei vieți complexe, al unei neliniști fecunde, pe care parcă o mai trăisem cîndva. Am simțit atunci nevoia să-i vorbesc chiar lui despre nu știu ce lumină care schimba chipul oamenilor, despre unele corespondențe secrete între senzații și sentimente, despre durerea dozată pe fiecare față altfel, după alte legi misterioase, aș fi vrut să-l întreb cine e fiecare, de ce sîntem acolo, cine a murit, cînd am zărit-o pe nefericita lui mamă.

Și mi-am amintit că în timpul bombardamentelor, Sebastian căuta să-și scuze absențele lungi.

— Stau lîngă mama tot timpul, n-o părăsesc nici o clipă, pentru a nu-i pricinui griji.

Cîtă delicatețe și abnegație proustiană în această teamă de a nu-i pricinui griji ! Și, desigur, că nimeni nu ar fi înțeles mai bine aceste rînduri dintr-o lungă și sfîșietoare scrisoare pe care Proust, după moartea mamei sale, o scrie doamnei Strauss : „Un singur lucru mi-a fost cruțat. N-am avut chinul de a muri înaintea ei și de a simți oroarea care ar fi fost pentru ea acest lucru."

Și tocmai Sebastian, tocmai el, cel mai atent, mai iubitor copil va pricinui mamei lui această oribilă durere, acest chin de neîndurat : oroarea de a-i supraviețui.

Am înțeles atunci că numai o sensibilitate asemănătoare, numai o formație sufletească identică ar fi putut să redea noblețea, puritatea, farmecul și infinita tristețe a scrisorilor în care apare „mama", și să înțeleagă locul pe care aceasta l-a ocupat în viața și opera romancierului francez : „Dacă viața mi-ar cere într-o zi s-o dau pentru ceva, pentru o revoluție, pentru o dragoste, pentru o prostie, gîndul că mama ar suferi pentru mine, în halul în care suferă azi, ar fi ca un act de teroare", îi spune Sebastian *Jurnalului* său.

Nu am avut curajul să mă apropii de nefericita mamă și nici să mai rămîn.

Nu știu cît am umblat și cum a apărut Camil lîngă mine. Nici unul din noi n-a scos un cuvînt.

Am mers mult, am mers alături, lipiți unul de altul, ca pe vremuri, cînd nu vroiam să ne despărțim și n-aveam curajul să ne mărturisim gîndul, n-aveam curajul să ne oprim.

Te vindeci vreodată de o mare iubire, mă întrebam. O iubire nouă nu vine peste cea care mocnește sub propria ei cenușă și refuză să moară de tot și nu te lasă să mori de tot ?

În apropierea unui grup de tineri gălăgioși, Camil mi-a arătat o fată șuie, blondă, cu unduiri de trestie.

— Uite, așa erai tu. Părul tău mirosea a grîu copt și a soare.

— Ei sînt generația de după război, noi cea dinainte.

— Nu ne despart decît zece ani.

— Ne va despărți totodeauna războiul.

— Parcă e o replică dintr-o piesă de teatru. Replica peste care cade cortina, mi-a spus Camil.

E dialogul și replica cu care se încheie romanul *Gențiane*, o carte pe care nu știam că am s-o scriu, pe care Camil n-o va citi, cum nu va citi *Scrisorile Agatei către Cirus Hotaru*. Le găsisem într-un caiet, caietul pe care mi-l dăduse Camil cu patruzeci de ani în urmă, și lui îi erau adresate.

S-ar fi recunoscut Camil în Cirus Hotaru? I-ar fi plăcut personajul? S-ar fi înfuriat sau ar fi zîmbit puțin trist, înduioșat, dezabuzat? E o întrebare la care nu pot răspunde.

Cînd a apărut romanul, murise Camil. Dar cît de viu a rămas în amintirile mele! Cu cîtă forță trăiește în personajele, în opera lui! Și cît de bine știa că „existența morții ne obligă să dăm vieții noastre un sens, pe care moartea să nu i-l poată răpi".

CUPRINS

Partea întîi 7
Partea a doua 81
Partea a treia 157
Partea a patra 223

Căutam să mă identific cu Diana, dar ascultam, de îndată ce lăsam tocul pe masă, cu urechile Mironei, liniștea din aleea înzăpezită în noapte, cu ochii ei descopeream fotografiile de pe pereți, și cu sufletul ei trăiam realitatea plină de șoapte nelămurite, de umbre și taine ale scriitoarei care trebuia să devin.

Celia Serghi

ISBN 973-9127-26-6

Lei 99